

ИСТОРИЯ
НА ФИНАНСИТЕ
И БАНКОВОТО ДЕЛО

НАСЛЕДСТВО

Марко Рясков

СПОМЕНИ И ДОКУМЕНТИ

БЪЛГАРСКА
НАРОДНА
БАНКА

МАРКО РЯСКОВ

СПОМЕНИ
И ДОКУМЕНТИ

БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА

София, 2006 г.

ПОРЕДИЦА
„ИСТОРИЯ НА ФИНАНСИТЕ И БАНКОВОТО ДЕЛО. НАСЛЕДСТВО“

ИЗДАТЕЛ: БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА

Управител **ИВАН ИСКРОВ**

Издателски съвет

Председател: доц. НИКОЛАЙ НЕНОВСКИ

Членове: проф. ГАРАБЕД МИНАСЯН, ДАНИЕЛ ВАЧКОВ,
доц. РУМЕН АВРАМОВ, доц. СТАТИ СТАТЕВ

Технически секретар: ХРИСТО ЯНОВСКИ

Съставител: ХРИСТО ЯНОВСКИ

Отговорен редактор: ЛЮДМИЛА ДИМОВА

© Марко Илиев Рясков

© г-р Сава Марков Рясков, послеслов

© Христо Димитров Яновски, съставител

© Българска народна банка, художествено оформление, 2006 г.

© Българска народна банка, 2006 г.

Публикацията отразява гледищата на авторите и не ангажира позицията на БНБ.

ISBN-10: 954-9791-94-7

ISBN-13: 978-954-9791-94-5

JEL classification N00

Уважаеми читатели,

С тази книга, издадена в памет на големия български банков и финансов деятел Марко Рясков, Управителният съвет на Българската народна банка поставя началото на поредица издания под надслов **„История на финансите и банковото дело. Наследство“**.

Воден от разбирането за ползата от изучаване на миналия опит, чрез поредицата Управителният съвет се стреми да разшири започнатата от предшествениците ни преди повече от десет години и успешно осъществявана досега дейност по публикуване на исторически извори.

Поредицата ще предложи ценни архивни документи и спомени за живота и дейността на известни български финансови и банкови дейци, както и по-малко известни на широката публика трудове на видни български икономисти от миналото, представляващи интерес за съвременната наука и практика.

Управителният съвет се надява по такъв начин да предостави на читателите възможност за обогатяване на знанията им за историческото развитие на българската финансова и банкова система.

Да пожелаем успешно развитие на поредицата!

Иван Искров
Управител
на Българската народна банка

Издателят благодари на Политическия архив на Министерството на външните работи на Федерална република Германия, на Дирекция „Информация и архив“ на Министерството на вътрешните работи и на Централния държавен архив на Република България и на Държавен архив – София, за оказаното съдействие при издирването на архивните документи; на д-р Сава Рясков – за съдействието при подготовката на изданието; на проф. Георги Петров и на проф. Гарабед Минасян – за насърчението и подкрепата; на д-р Г. Илиев, управител на Детската специализирана болница за долекуване и продължително лечение на белодробни болести в Трявна – за предоставените снимки; и на Елена Керелезова – за превода на документите от немски език.

СЪДЪРЖАНИЕ

<i>Използвани съкращения</i>	12
ПРЕДГОВОР	13
ЧАСТ ПЪРВА. СПОМЕНИ ИЗ МОЯ ЖИВОТ	
Детство и години на учение	19
Първи стъпки в банковото дело и военна служба	27
Българска земеделска банка	31
Ипотекарен кредит	
Кредитна банка	41
Укрепване, разрастване. Икономическа криза.	
Развитие на българското стопанство. Препотвърден рът	
Управител на Българската народна банка	70
Външен дълг	
Министър на финансите	83
Вътрешен дълг. Нови закони. Стабилизиране на икономиката и държавната каса	
Проблеми след смъртта на цар Борис III.	
Благотворителна дейност на царица Йоана	115
Периодът след 9.IX.1944 г.	123
Арестуването ми. Разпити. Народен съд. В трудововъзпитателно общежитие до с. Старосел (Дупнишко). Кредитна банка след 9 септември 1944 г. Променено стопанско и икономическо положение в България. Организация на банковото дело след 9 септември 1944 г. Раздяла със служителите на Кредитна банка. Основаване на Висш финансово-стопански институт в Свищов (гарение на Димитър Ценов)	
Благотворителност и общополезна обществена дейност	143
Червен кръст. Чамкория (Боровец). Строежи. Изселване в Севлиево. Повторно арестуване. Без присъда – в Белене. Освобождаване и реабилитация	
<i>Послеслов от д-р Сава Ряков</i>	
Опит за портрет	161
Несподелени преживелици на Марко Ряков	165
Снимки, факсимилета, илюстрации	170
ЧАСТ ВТОРА. ДОКУМЕНТИ	
Използвани фондове	196
№ 1	ПИСМО ОТ МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯКОВ ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ АНДРЕЙ ТОШЕВ СЪС СВЕДЕНИЯ ЗА ВЛОШЕНОТО МУ ЗДРАВΟΣЛОВНО СЪСТОЯНИЕ, ЗА

	ЖЕЛАНИЕТО МУ ВЪВ ВРЪЗКА С ТОВА ДА СЕ ОТТЕГЛИ ОТ ЗАЕМАНАТА ДЪЛЖНОСТ И С ПРЕДЛОЖЕНИЕ ЗА ОТМЯНА НА НАРЕДБИТЕ-ЗАКОНИ ЗА МОНОПОЛИТЕ НА ТЮТЮНА, ПЕТРОЛА И СОЛАТА, СЕМЕРИНГ, 19.VI.1935	197
№ 2	ПИСМО ОТ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ АНДРЕЙ ТОШЕВ ДО МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯСКОВ С ИЗРАЗЕНО СЪЖАЛЕНИЕ ЗА ВЗЕТОТО ОТ НЕГО РЕШЕНИЕ ЗА ОТТЕГЯНЕ ОТ ЗАЕМАНАТА ДЪЛЖНОСТ И С ПРИЗИВ ЗА ПРЕРАЗГЛЕЖДАНЕ НА ТОВА РЕШЕНИЕ, София, 24.VI.1935	199
№ 3	ПИСМО ОТ МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯСКОВ ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ АНДРЕЙ ТОШЕВ С МОЛБА ЗА ПРИЕМАНЕ НА ОСТАВКАТА МУ, София, 29.VI.1935	200
№ 4	ДОКЛАД ОТ МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯСКОВ ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ АНДРЕЙ ТОШЕВ С РАЗБОР НА НАРЕДБАТА-ЗАКОН ЗА МОНОПОЛА НА СОЛАТА И С ПРЕДЛОЖЕНИЕ ЗА ОТМЯНАТА Й, София, 11.IX.1935	201
№ 5	ДОКЛАД ОТ МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯСКОВ ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ АНДРЕЙ ТОШЕВ С РАЗБОР НА НАРЕДБАТА-ЗАКОН ЗА МОНОПОЛА НА ТЮТЮНЕВИТЕ ИЗДЕЛИЯ И С ПРЕДЛОЖЕНИЕ ЗА ОТМЯНАТА Й, София, 11.IX.1935	204
№ 6	ПИСМО ОТ МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯСКОВ ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ АНДРЕЙ ТОШЕВ С МОЛБА ЗА ПРИЕМАНЕ НА ОСТАВКАТА МУ, ЧАМ-КОРИЯ, 20.IX.1935	211
№ 7	ПИСМО ОТ МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯСКОВ ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ АНДРЕЙ ТОШЕВ С ИЗРАЗЕНА ГОТОВНОСТ, ВЪВ ВРЪЗКА С ПОДАДЕНАТА ОСТАВКА, ЗА ОКАЗВАНЕ НА СЪДЕЙСТВИЕ НА БЪДЕЩИЯ МУ ЗАМЕСТНИК ПРИ ПОДГОТВЯНЕ НА ПРОЕКТИТЕ ЗА НАРЕДБИ-ЗАКОНИ ЗА ДАНЪКА ВЪРХУ ПРИХОДА И ЗА ГЕРБОВИЯ НАЛОГ, ЧАМ-КОРИЯ, 20.IX.1935	212
№ 8	ПИСМО ОТ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ АНДРЕЙ ТОШЕВ ДО МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯСКОВ С ИЗРАЗЕНО СЪЖАЛЕНИЕ ЗА ПОДАДЕНАТА ОТ НЕГО ОСТАВКА И С МОЛБА ДО НЕЙНОТО ПРИЕМАНЕ ТЯ ДА НЕ БЪДЕ ОГЛАСЯВАНА, София, 21.IX.1935	213
№ 9	УКАЗ НА ЦАР БОРИС III ЗА ПРИЕМАНЕ НА ОСТАВКАТА НА МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯСКОВ, София, 15.XI.1935	214
№ 10	ТЕЛЕГРАМА ОТ ГЕРМАНСКИЯ ПЪАНОМОЩЕН МИНИСТЪР В СОФИЯ ХЕРБЕРТ ФРАЙХЕР ФОН РИХТХОФЕН ДО МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ НА ГЕРМАНИЯ ЗА ЗАМИНАВАНЕТО НА МАРКО РЯСКОВ В БЕРЛИН КАТО ПРАТЕНИК НА ЦАР БОРИС III И НА БЪЛГАРСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО ПО ВЪПРОСА ЗА ВРЪЩАНЕТО НА ЮЖНА ДОБРУДЖА НА БЪЛГАРИЯ, София, 16.VII.1940	215
№ 11	ЗАПИСКА ОТ НАЧАЛНИКА НА БАЛКАНСКАТА СЛУЖБА В ПОЛИТИЧЕСКИЯ ОТДЕЛ НА МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ НА ГЕРМАНИЯ КУРТ ХАЙНБУРГ ЗА СРЕЩАТА МУ С МАРКО РЯСКОВ, ПРАТЕНИК НА ЦАР БОРИС III И НА БЪЛГАРСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО ПО ВЪПРОСА ЗА ВРЪЩАНЕТО НА ЮЖНА ДОБРУДЖА НА БЪЛГАРИЯ, БЕРЛИН, 19.VII.1940	216

№ 12	ЗАПИСКА ОТ ЗАМЕСТИК-ДЪРЖАВНИЯ СЕКРЕТАР И НАЧАЛНИК НА ПОЛИТИЧЕСКИЯ ОТДЕЛ В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ НА ГЕРМАНИЯ ЕРНСТ ВЪОРМАН ЗА СРЕЩАТА МУ С МАРКО РЯСКОВ, ПРАТЕНИК НА ЦАР БОРИС III И НА БЪЛГАРСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО ПО ВЪПРОСА ЗА ВРЪЩАНЕТО НА ЮЖНА ДОБРУДЖА НА БЪЛГАРИЯ, БЕРЛИН, 22.VII.1940	217
№ 13	ЗАПИСКА ОТ ДЪРЖАВНИЯ СЕКРЕТАР НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ НА ГЕРМАНИЯ ЕРНСТ ФОН ВАЙЦЕКЕР ЗА СРЕЩАТА МУ С МАРКО РЯСКОВ, ПРАТЕНИК НА ЦАР БОРИС III И НА БЪЛГАРСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО ПО ВЪПРОСА ЗА ВРЪЩАНЕТО НА ЮЖНА ДОБРУДЖА НА БЪЛГАРИЯ, БЕРЛИН, 25.VII.1940	218
№ 14	ПРОТОКОЛ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ С РЕШЕНИЕ ЗА НАЗНАЧАВАНЕ НА НАСТОЙНИЦИ НА ЦАР СИМЕОН II, София, 8.X.1943	219
№ 15	ПИСМО ОТ МАРШАЛА НА ДВОРЕЦА ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ И МИНИСТЪР НА ФИНАНСИТЕ ДОБРИ БОЖИЛОВ ЗА СЪГЛАСИЕТО НА ЦАРИЦА ЙОАНА ЗА НАЗНАЧАВАНЕТО НА НАСТОЙНИЦИ НА ЦАР СИМЕОН II, София, 14.X.1943	221
№ 16	СЛУЖЕБНА БЕЛЕЖКА ОТ УПРАВИТЕЛЯ НА КРЕДИТНА БАНКА А. С. САВАНИН, ИЗДАДЕНА В УВЕРЕНИЕ НА ТОВА, ЧЕ ПОДУПРАВИТЕЛЯТ НА КРЕДИТНА БАНКА МАРКО РЯСКОВ СЕ НУЖДАЕ ОТ РАБОТЕН КАБИНЕТ В ЖИЛИЩЕТО СИ, София, 17.III.1947	222
№ 17	ПИСМО ОТ ВЪРХОВНАТА СТОПАНСКА КАМАРА ДО МАРКО РЯСКОВ ЗА НАЗНАЧАВАНЕТО МУ ЗА ЧЛЕН НА ОБЩОТО СЪБРАНИЕ НА КАМАРАТА, София, 16.VI.1947	223
№ 18	РАПОРТ ОТ ОПЕРАТИВЕН РАБОТНИК ОТ ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ СЪС СВЕДЕНИЯ ЗА ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА НА МАРКО РЯСКОВ, София, 4.V.1948	224
№ 19	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ СЪС СВЕДЕНИЯ ЗА МАРКО РЯСКОВ, София, 25.VI.1949	226
№ 20	ДОЗНАНИЕ С ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ С ПОДРОБНИ ДАННИ И СВЕДЕНИЯ ЗА СЕМЕЙНИЯ МУ ПРОИЗХОД, ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА МУ, Горна Оряховица, 12.V.1951	228
№ 21	РАЗРЕШЕНИЕ ОТ СОФИЙСКАТА ОКРЪЖНА ПРОКУРАТУРА НА СЛЕДСТВЕНИЯ ОТДЕЛ ПРИ ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ ДА ЗАПОЧНЕ ПРЕДВАРИТЕЛНО СЛЕДСТВИЕ СРЕЩУ МАРКО РЯСКОВ ВЪВ ВРЪЗКА С ПОКАЗАНИЯТА НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ И ДА ПРИЛОЖИ КЪМ НЕГО МЯРКА ЗА НЕОТКЛОНЕНИЕ „ЗАДЪРЖАНЕ ПОД СТРАЖА“, София, 12.VI.1951	235
№ 22	ЗАЯВЛЕНИЕ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА НЕСЪПРИЧАСТНОСТ КЪМ ДЕЙНОСТ, НАСОЧЕНА СРЕЩУ БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА, София, 14.VI.1951	236
№ 23	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ДЕЙНОСТТА МУ КАТО ЧЛЕН НА УПРАВИТЕЛНИЯ СЪВЕТ НА СЪЮЗА НА АКЦИОНЕРНИТЕ ДРУЖЕСТВА В БЪЛГАРИЯ ВЪВ ВРЪЗКА С ПОКАЗАНИЯТА НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ, София, 25.VI.1951	237
№ 24	ПРЕДЛОЖЕНИЕ НА СЛЕДОВАТЕЛЯ В ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ ИВАН АЛБАНСКИ ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА РАЗПИТ НА ТЪРГОВЦИТЕ НА ТЮТЮН ГЕОРГИ ВУЛЕВ И СТАНИСЛАВ АБАДЖИЕВ ЗА ФИНАНСИРАНЕТО НА ИЗНОСА НА БЪЛГАРСКИ ТЮТЮНИ ЗА ГЕРМАНИЯ ВЪВ ВРЪЗКА СЪС СЛЕДСТВИЕТО СРЕЩУ МАРКО РЯСКОВ, София, 26.VI.1951	240

№ 25	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ПОСТАНОВАЛЕНИЕТО НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ ОТ 1935 г. ЗА БЕЗМИТЕН ВНОС НА ПЕЧАТАРСКА ХАРТИЯ ВЪВ ВРЪЗКА С ПОКАЗАНИЯТА НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ, София, 28.VI.1951	242
№ 26	ПЛАН ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА СЛЕДСТВИЕТО СРЕЩУ МАРКО РЯСКОВ, София, 29.VI.1951	244
№ 27	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ДЕЙНОСТТА МУ КАТО ДИРЕКТОР НА КРЕДИТНА БАНКА, София, 6.VII.1951	247
№ 28	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ДЕЙНОСТТА МУ КАТО ДИРЕКТОР НА КРЕДИТНА БАНКА И КАТО НАСТОЙНИК НА МАЛОЛЕТНИЯ ЦАР СИМЕОН II И ЗА ОТНОШЕНИЯТА МУ С ПРЕДСТАВИТЕЛИ НА ГЕРМАНСКИ ФИРМИ И СЪС СЛУЖИТЕЛИ НА ГЕРМАНСКАТА ЛЕГАЦИЯ В СОФИЯ, София, 25.VII.1951	248
№ 29	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ПЪТУВАНИЯТА МУ В ЧУЖБИНА, ЗА ДЕЙНОСТТА МУ КАТО ДИРЕКТОР НА КРЕДИТНА БАНКА, ЗА ПОЗНАНСТВОТО МУ С АНГЛИЙСКИЯ ПЪЛНОМОЩЕН МИНИСТЪР В СОФИЯ ЧАРЛС БЕНТИНГ И ЗА БЕЗМИТНИЯ ВНОС НА ХАРТИЯ ПРЕЗ 1935 г., София, 26.VII.1951	251
№ 30	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ПОСЕЩЕНИЕТО МУ НА КОНГРЕСА НА НАЦИОНАЛСОЦИАЛИСТИЧЕСКАТА ГЕРМАНСКА РАБОТНИЧЕСКА ПАРТИЯ ПРЕЗ 1936 г. И ЗА ДЕЙНОСТТА МУ КАТО МИНИСТЪР НА ФИНАНСИТЕ, София, 27.VII.1951	253
№ 31	МОЛБА ОТ РАДКА РЯСКОВА ДО ОБЛАСТНИЯ ПРОКУРОР ПРИ СОФИЙСКАТА ОБЛАСТНА ПРОКУРАТУРА СЪС ЗАПИТВАНЕ ЗА МЕСТОНАХОЖДЕНИЕТО НА СЪПРУГА Й МАРКО РЯСКОВ СЛЕД ЗАДЪРЖАНЕТО МУ ОТ СЛЕДСТВЕНИТЕ ОРГАНИ НА ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ, СЕВАЛИЕВО, 28.VII.1951	256
№ 32	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ДЕЙНОСТТА МУ КАТО ЧЛЕН НА УПРАВИТЕЛНИЯ СЪВЕТ НА СЪЮЗА НА АКЦИОНЕРНИТЕ ДРУЖЕСТВА, София, 28.VII.1951	258
№ 33	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ТЮТЮНОТЪРГОВСКИТЕ ФИРМИ, КРЕДИТИРАНИ ОТ КРЕДИТНА БАНКА, И ЗА УЧАСТИЕТО МУ В НЯКОИ АКЦИОНЕРНИ ДРУЖЕСТВА, София, 30.VII.1951	262
№ 34	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ПРЕДОСТАВЕН КРЕДИТ НА ТЮТЮНОТЪРГОВСКАТА ФИРМА „БРАТА ВУЛЕВИ“, ЗА НАЧИНА НА ПУБЛИКУВАНЕ НА БАЛАНСИТЕ НА КРЕДИТНА БАНКА И ЗА УЧАСТИЕТО МУ В УПРАВИТЕЛНИЯ СЪВЕТ НА СЪЮЗА НА АКЦИОНЕРНИТЕ ДРУЖЕСТВА, София, 31.VII.1951	264
№ 35	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ДЕЙНОСТТА МУ КАТО ЧЛЕН НА УПРАВИТЕЛНИЯ СЪВЕТ НА СЪЮЗА НА АКЦИОНЕРНИТЕ ДРУЖЕСТВА И КАТО МИНИСТЪР НА ФИНАНСИТЕ, София, 1.VIII.1951	266
№ 36	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ДЕЙНОСТТА МУ КАТО ДИРЕКТОР НА КРЕДИТНА БАНКА И ЗА СЪВМЕСТНАТА МУ ДЕЙНОСТ С ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА УПРАВИТЕЛНИЯ СЪВЕТ НА СЪЮЗА НА АКЦИОНЕРНИТЕ ДРУЖЕСТВА СТОЯН БОЧЕВ, София, 3.VIII.1951	268
№ 37	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ДЕЙНОСТТА НА КРЕДИТНА БАНКА, ЗА ИЗНОСА НА БЪГАРСКИ СТОКИ ЗА ГЕРМАНИЯ ПО ВРЕМЕ НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА И ЗА СЪВМЕСТНАТА МУ ДЕЙНОСТ СЪС СТОЯН БОЧЕВ, София, 6.VIII.1951	270

№ 38	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА СЛЕДСТВИЕТО, ПРОВЕДЕНО СРЕЩУ НЕГО ПРЕЗ 1944–1945 г., София, 10.VIII.1951	272
№ 39	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ПОЗНАНСТВОТО МУ С КОМИСАРЯ НА ОБЩЕСТВОТО НА НАРОДИТЕ В БЪЛГАРИЯ ПИЕР ШЕЙСОН, С ФРЕНСКИЯ ПЪЛНОМОЩЕН МИНИСТЪР В СОФИЯ ЖОРЖ ПИКО И СЪС СЕКРЕТАРЯ НА ФРЕНСКАТА ЛЕГАЦИЯ БАБЛЕН, София, 13.VIII.1951	274
№ 40	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ПОЗНАНСТВОТО МУ С БРАТА ВУЛЕВИ ОТ ПЛОВДИВ И ЗА ИСКАНИЯ ОТ ФИРМАТА „БРАТА ВУЛЕВИ“ КРЕДИТ ОТ 2 МЛН. ЛВ. СРЕЩУ ЗАЛОГ НА ТЮТЮНИ, София, 14.VIII.1951	276
№ 41	ПРЕДЛОЖЕНИЕ ОТ МЛАДШИ СЛЕДОВАТЕЛЯ В СЛЕДСТВЕНИЯ ОТДЕЛ НА ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ ЦВЕТАН Н. ЦВЕТКОВ ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА РАЗПИТ НА ГЕОРГИ ГУБИДЕЛНИКОВ ВЪВ ВРЪЗКА С ПОКАЗАНИЯТА НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ ЗА МАРКО РЯСКОВ, София, 20.VIII.1951	277
№ 42	ПРЕДЛОЖЕНИЕ ОТ МЛАДШИ СЛЕДОВАТЕЛЯ В СЛЕДСТВЕНИЯ ОТДЕЛ НА ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ ЦВЕТАН Н. ЦВЕТКОВ ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА РАЗПИТ НА ДЕЧО НЕДЯКОВ ВЪВ ВРЪЗКА С ПОКАЗАНИЯТА НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ ЗА МАРКО РЯСКОВ, София, 20.VIII.1951	278
№ 43	ПРЕДЛОЖЕНИЕ ОТ СТАРШИ СЛЕДОВАТЕЛЯ В СЛЕДСТВЕНИЯ ОТДЕЛ НА ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ ИВАН АЛБАНСКИ ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА ОЧНА СТАВКА МЕЖДУ ГАВРИЛ ВУЛЕВ И МАРКО РЯСКОВ, София, 21.VIII.1951	279
№ 44	ПРЕДЛОЖЕНИЕ ОТ СТАРШИ СЛЕДОВАТЕЛЯ В СЛЕДСТВЕНИЯ ОТДЕЛ НА ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ ИВАН АЛБАНСКИ ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА ОЧНА СТАВКА МЕЖДУ ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ И МАРКО РЯСКОВ, София, 27.VIII.1951	283
№ 45	ПРОТОКОЛ ЗА ОЧНА СТАВКА НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ И МАРКО РЯСКОВ, София, 29.VIII.1951	286
№ 46	ПРОТОКОЛ ЗА ОЧНА СТАВКА НА ГАВРИЛ ВУЛЕВ И МАРКО РЯСКОВ, София, 29.VIII.1951	288
№ 47	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА ГЕОРГИ ГУБИДЕЛНИКОВ ВЪВ ВРЪЗКА С ПОКАЗАНИЯТА НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ ЗА МАРКО РЯСКОВ, София, 31.VIII.1951	290
№ 48	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА Д-Р ДЕЧО НЕДЯКОВ ЗА ДЕЙНОСТТА МУ КАТО ЧЛЕН НА УПРАВИТЕЛНИЯ СЪВЕТ НА СЪЮЗА НА АКЦИОНЕРНИТЕ ДРУЖЕСТВА, София, 31.VIII.1951	292
№ 49	ПРЕДЛОЖЕНИЕ ОТ СТАРШИ СЛЕДОВАТЕЛЯ ОТ СЛЕДСТВЕНИЯ ОТДЕЛ НА ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ ИВАН АЛБАНСКИ ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА РАЗПИТ НА СТОЯН БОЧЕВ, София, VIII.1951	294
№ 50	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА СТОЯН БОЧЕВ С ДАННИ ЗА СЕМЕЙНИЯ МУ ПРОИЗХОД, ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА МУ ВЪВ ВРЪЗКА С ПОКАЗАНИЯТА НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ ЗА МАРКО РЯСКОВ, ЛОВЕЧ, VIII.1951	295
№ 51	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ВЪВ ВРЪЗКА С ПОКАЗАНИЯТА НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ, София, 19.IX.1951	299

№ 52	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА БИВШИЯ НАЧАЛНИК НА СОФИЙСКАТА МИТНИЦА ЙОРДАН МИТКОВ ЗА НОРМАТИВНАТА УРЕДБА НА БЕЗМИТЕН ВНОС НА СТОКИ, София, 30.IX.1951	302
№ 53	СПРАВКА С КРАТКИ СВЕДЕНИЯ ЗА СЕМЕЙНИЯ ПРОИЗХОД, ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА НА МАРКО РЯСКОВ И ПРЕДЛОЖЕНИЕ ЗА ВЪДВОРЯВАНЕТО МУ В ТРУДОВОВЪЗПИТАТЕЛНО ОБЩЕЖИТИЕ, София, 4.X.1951	304
№ 54	БЕЛЕЖКА ОТ СЛУЖИТЕЛ НА ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ С МНЕНИЕ ЗА УДЪЛЖАВАНЕ СРОКА ЗА ВЪДВОРЯВАНЕ НА МАРКО РЯСКОВ В ТРУДОВОВЪЗПИТАТЕЛНО ОБЩЕЖИТИЕ НА 7 ГОДИНИ, [преди 19.I.] 1951	306
№ 55	СПРАВКА С КРАТКИ БИОГРАФИЧНИ СВЕДЕНИЯ ЗА МАРКО РЯСКОВ И ПРЕДЛОЖЕНИЕ ЗА УДЪЛЖАВАНЕ СРОКА ЗА ВЪДВОРЯВАНЕТО МУ В ТРУДОВОВЪЗПИТАТЕЛНО ОБЩЕЖИТИЕ ОТ 1 ГОДИНА НА 5 ГОДИНИ, 19.I.1952	307
№ 56	ПРОТОКОЛ ЗА ВЪДВОРЯВАНЕ НА МАРКО РЯСКОВ В ТРУДОВОВЪЗПИТАТЕЛНО ОБЩЕЖИТИЕ ЗА СРОК ОТ 5 ГОДИНИ, София, 25.VII.1952	308
№ 57	ПИСМО ОТ ОКОЛИЙСКИЯ НАЧАЛНИК НА МВР В ГР. СЕВЛИЕВО ДО НАЧАЛНИКА НА ОТДЕЛЕНИЕ „ВЪДВОРЯВАНЕ И ИЗСЕЛВАНЕ“ В ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ С ИСКАНЕ ДА СЕ УСТАНОВИ МЕСТОНАХОЖДЕНИЕТО НА СИНА НА МАРКО РЯСКОВ – НИКОЛА М. РЯСКОВ, КОЙТО ДА БЪДЕ ВЪРНАТ В ГР. СЕВЛИЕВО, КЪДЕТО Е ИЗСЕЛЕН, СЕВЛИЕВО, ПРЕДИ 16.IV.1953	309
№ 58	ПРОТОКОЛ С ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ НА СИНА НА МАРКО РЯСКОВ – НИКОЛА М. РЯСКОВ, ДА НЕ НАПУСКА ГР. СЕВЛИЕВО, КЪДЕТО Е ИЗСЕЛЕН, СЕВЛИЕВО, 15.V.1953	310
№ 59	ПРОТОКОЛ С ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ НА РАДКА РЯСКОВА, СЪПРУГА НА МАРКО РЯСКОВ, ДА УВЕДОМИ ЧЛЕНОВЕТЕ НА СЕМЕЙСТВОТО СИ ДА НЕ НАПУСКАТ ГР. СЕВЛИЕВО, КЪДЕТО СА ИЗСЕЛЕНИ, СЕВЛИЕВО, 8.VI.1953	311
№ 60	ПОСТАНОВАЛЕНИЕ НА МЛАДШИ СЛЕДОВАТЕЛЯ В СЛЕДСТВЕНИЯ ОТДЕЛ НА ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ КОЛЪО КОСТАДИНОВ ЗА ОБРАЗУВАНЕ НА СЛЕДСТВЕНО ДЕЛО СРЕЩУ МАРКО РЯСКОВ, София, 12.I.1954	312
№ 61	ПОСТАНОВАЛЕНИЕ ЗА АРЕСТ И ОБИСК НА МАРКО РЯСКОВ ВЪВ ВРЪЗКА С ОБРАЗУВАНТО СРЕЩУ НЕГО СЛЕДСТВЕНО ДЕЛО, София, 15.I.1954	313
№ 62	ПЛАН ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА СЛЕДСТВИЕТО СРЕЩУ МАРКО РЯСКОВ, София, 18.I.1954	315
№ 63	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ПОЗНАНСТВОТО МУ С ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ, София, 20.I.1954	317
№ 64	ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ ЗА ПОЗНАНСТВОТО МУ С МАРКО РЯСКОВ, София, 2.II.1954	320
№ 65	ПОСТАНОВАЛЕНИЕ НА ЗАМЕСТНИК-ОКРЪЖНИЯ ПРОКУРОР В СОФИЙСКАТА ОБЛАСТНА ПРОКУРАТУРА ЗА ПРЕКРАТЯВАНЕ НА СЛЕДСТВЕНОТО ДЕЛО СРЕЩУ МАРКО РЯСКОВ ПОРАДИ ЛИПСА НА ПРЕСТЪПНО ДЕЯНИЕ, София, 11.II.1954	324

№ 66	ДЕКЛАРАЦИЯ ОТ МАРКО РЯСКОВ ЗА НЕРАЗГЛАСЯВАНЕ НА ВЪПРОСИТЕ ОТ РАЗПИТИТЕ МУ ПО ВРЕМЕ НА СЛЕДСТВЕНОТО ДЕЛО СРЕЩУ НЕГО, София, 11.ІІ.1954	325
№ 67	РАПОРТ ОТ СЛУЖИТЕЛ НА ОТДЕЛЕНИЕ „ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ“ В ОКОЛИЙСКОТО УПРАВЛЕНИЕ НА МВР В ГР. СЕВАЛИЕВО ДО НАЧАЛНИКА НА УПРАВЛЕНИЕТО ЗА ПРОВЕДЕНАТА БЕСЕДА С МАРКО РЯСКОВ, СЕВАЛИЕВО, 13.ІІ.1958	326
№ 68	АГЕНТУРНО ДОНЕСЕНИЕ ЗА СЪДЪРЖАНИЕТО НА РАЗГОВОР НА МАРКО РЯСКОВ С НЕГОВИЯ РОДНИНА СТЕФАН ГУНЧЕВ, ГАБРОВО, 5.ІV.1960	328
№ 69	ЗАКЛЮЧЕНИЕ ЗА ПРЕКРАТЯВАНЕ НА ОТЧЕТНО-НАБЛЮДАТЕЛНОТО ДЕЛО НА МАРКО РЯСКОВ, СЕВАЛИЕВО, 18.VI.1960	330
	Показалец на институциите	332
	Показалец на личните имена	337
	Показалец на географските имена	341

Използвани съкращения

ЦДА – Централен държавен архив

АМВР – Архив на Министерството на вътрешните работи

РААА – Politisches Archiv des Auswärtigen Amts

ф. – фонд

оп. – опис

а. е. – архивна единица

л. – лист

раз. – разработка

сл. д. – следствено дело

ПРЕДГОВОР

Ценителите на хубавото мемоарно четиво навярно си спомнят появата на книжния пазар у нас през 1995 г. на първото издание¹ на спомените на Марко Рясков и бързината, с която то бе изчерпано. Сега, единадесет години по-късно, е естествено читателят да запита от какво е наложено това ново издание, което държи в ръцете си.

Отговорът на този въпрос се съдържа преди всичко в самата личност на автора и заемащото от него място в банковата и финансовата история на България през първата половина на миналия век. Написани увлекателно и с лекота, неговите спомени се четат с удоволствие и продължават да будят интерес заради предлаганите възможности за опознаване на този недалечен период от нашето минало. Заедно с това желанието беше спомените да бъдат обнародвани отново точно според оригинала, понеже първото им издание съдържа известни неточности и несъответствия. И нещо особено важно – новото издание е допълнено с архивни документи, осветляващи по-обилно житейския път и дейността на Марко Рясков.

*
* * *

Както всяка мемоарна творба, спомените на Марко Рясков носят дълбокия отпечатък на душевната, мисловната и нравствената нагласа и на житейската съдба на своя автор. Писани в края на 50-те години на XX век, тези спомени освен това са били неизбежно подложени на строгата му автоцензура – последица от преживяното от него през първото десетилетие на установената по съветски образец след 9 септември 1944 г. нова държавно-политическа система. Затова читателят ще забележи, сравнявайки спомените с публикуваните документи, че някои случаи и събития от живота и дейността на автора са описани бегло, а други дори са пропуснати.

Тъкмо поради това, за да се предоставят на читателя повече данни за живота на Марко Рясков и да бъде по-пълно и цялостно обрисувана неговата ярка личност, трябваше да се издирят и приложат към изданието архивни документи. За целта освен личният архивен фонд на М. Рясков, предаден след неговата смърт от съпругата му на съхранение в Централния държавен архив, бяха проучени и други архивни фондове в същия архив, в Държавен архив – София, и в Архива на Минис-

¹ Марко Рясков. „Спомени из моя живот“, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1995.

терството на вътрешните работи. Резултатите от проучването показаха, че най-голям масив от документи за М. Рясков се съхранява в Дирекция „Информация и архив“ на МВР. Това не е учудващо, като се вземе предвид, че след 9 септември 1944 г. институцията Държавна сигурност е проявявала особен интерес към хора като М. Рясков и че срещу него от следствените органи на тази институция са проведени три следствени дела: през 1944–1945 г. по време на т.нар. Народен съд, през 1951 г. и през 1954 г. Затова основната част от приложените тук документи са от архива на МВР. Те, както и останалите документи, се обнародват за първи път.

Публикуваните протоколи от различни и другите документи на Държавна сигурност съдържат ценни сведения и данни за преживяното от М. Рясков през периода 1944–1954 година. Заедно с това те напомнят за трудната съдба по онова време и на такива ярко изявени банкови и финансови дейци от преддеветосептемврийската епоха като Кирил Гунев, Георги Губигелников, Стоян Бочев и редица други, чиито имена читателят ще срещне в тях. Тези документи дават много точна представа за начина на действие на самата Държавна сигурност, за техниката и технологията на провеждане на следствието, но същевременно представляват ценен извор и за историята на банковата, кредитната и финансовата система на страната през 30-те – 40-те години на миналия век.

Сред публикуваните общо 69 архивни документи има няколко, които навярно ще предизвикат особен интерес у читателите. Това са четири документа (от № 10 до № 13 включително), които представляват телеграма на германския пълномощен министър в София Херберт Фрайхер фон Рихтхофен и три паметни записки на държавния секретар на външните работи на Райха Ернст фон Вайцзекер и на други двама ръководни служители на германското външно министерство. Любезно предоставени от Политическия архив на Министерството на външните работи на Федерална република Германия, където се съхраняват, тези документи представят Марко Рясков в нова и необичайна светлина – в ролята на дипломат и изразител на българските национални интереси. Четирите документа отразяват една негова неизвестна на българската историческа наука досега мисия в Берлин през юли 1940 г., която е част от усилията на тогавашния държавен глава цар Борис III и българското правителство за връщане на Южна Добруджа в пределите на Отечеството. Възлагането на тази мисия, имаща неофициален характер, е безспорно израз на най-високо доверие и признание на особените лични качества на Марко Рясков, а начинът на изпълнението ѝ – ярка проява на обичта му към България. Въпреки това, както читателите ще могат да установят, никъде в спомените си той не прави дори намек за мисията, не говори нищо за нея и в показанията си при разпитите пред следователите в Държавна сигурност. Тази въздържаност се обяснява лесно, от една страна, чрез строго спазваната от Марко Рясков дискретност във връзка с неофициалния характер на мисията, а от друга, чрез създадената в България след 9 сеп-

тември 1944 г. политическа обстановка, в условията на която той ясно е съзнавал възможните опасни последици за него самия и за семейството му в случай на нейно огласяване. Това обяснява защо повече от шестдесет и пет години след провеждането ѝ тази мисия е оставала неизвестна на българските историци. Четирите документа от Политическия архив на германското външно министерство, чиито оригинали са на немски език, са публикувани тук в превод на български.

Читателите сигурно ще забележат, че текстът на някои от приложените архивни документи в голяма степен съвпада с текста на определени части от спомените. Тъкмо поради това бе преценено този текст да не бъде съкращаван, а съответните документи да се публикуват в тяхната цялост, с надеждата по такъв начин читателите да възприемат обнародваните архивни документи не само като едно полезно допълнение, а и като своеобразно свидетелство за достоверност на увлекателния мемоарен разказ на Марко Рясков.

Пояснения към текста

В ЧАСТ ПЪРВА. СПОМЕНИ ИЗ МОЯ ЖИВОТ с курсив са възпроизведени онези части от спомените, които в предишното издание липсват или се различават от оригинала.

В ЧАСТ ВТОРА. ДОКУМЕНТИ също с курсив са възпроизведени онези документи или части от тях, които са написани на ръка.

Археографската обработка на документите е направена според установените у нас правила за публикуване на архивни документи. Документите са подредени в хронологична последователност, притежават пореден номер, заглавие, съдържание на оригинала, данни за мястото на съхранението му, обяснителни бележки.

Заглавието на всеки документ съдържа: вид; автор; получател; кратко описание на съдържанието.

Съдържанието на оригинала, поместено непосредствено след заглавието, е предадено с използваните днес буквени и препинателни знаци, като са запазени всички характерни особености на езика, както и правописните особености и грешки (като например неправилното изписване на някои думи: „четвъртак“, „юрис“, „фашиски“, „власта“, „источно-православен“, „каде?“, „аг्रेसи“ и т.н.), които дават добра представа за образователното равнище на човека, написал документа (който не винаги е негов автор). В квадратни скоби са поставени: а) всички добавки към съдържанието, направени от съставителя за по-голяма точност и яснота; б) допълнително написаните върху оригинала на документа текстове (резолуции, надписи, бележки), включени след основното му съдържание в хронологична

и смислова последователност; в) обозначените с пунктир неразчетени думи; г) обозначените с многоточие и нарочно пропуснати части на документи, поради липсата на връзка на тези части с личността на Марко Рясков.

В данните за мястото на съхранение на документите са включени името на архива (изписано съкратено) и номерата на архивния фонд, инвентарния опис, архивната единица и листовите. Обяснителните бележки към текста на документите са поставени под линия непосредствено след данните за мястото на съхранението му.

Сборникът е снабден с именен и географски показалец и с показалец на имената на институциите.

Христо Яновски

ЧАСТ ПЪРВА
СПОМЕНИ ИЗ МОЯ ЖИВОТ

ДЕТСТВО И ГОДИНИ НА УЧЕНИЕ

Роден съм на 19.XI. (*нов стил 2.XII.*) 1883 година в гр. Габрово в еснафско семейство.

Майка ми Златка – дъщеря на ножаря Костагин Войнов – е свършила петокласното училище в родния си град Габрово (освен това училище в България е имало тогава още едно петокласно училище за девизи в Стара Загора).

Баща ми Илия – син на кожухаря Марко Ряков – е свършил само четвърти клас на Априловската гимназия. Той напуснал училището, за да даде възможност на по-младия си брат Никола (достигнал впоследствие до генералски чин) да довърши гимназията. Баща ми постъпил като чирак при председателя на Кожухарския еснаф, за да работи и учи кожухарство. Като калфа е работил при баща си. По-късно си отворил самостоятелно бакалски дюкян.

Дядо, баща и чичо са били големи родолюбци. Дядо ми Марко е бил съден от Мидхат паша и е лежал три години във Видинския затвор и Диарбекир, защото е пренасял през Дунава за четата на Стефан Караджа оръжие, скрито между овчи кожи, които той купувал в Румъния. Баща ми Илия е бил член на Цанко-Дюстабановата чета, след разбиването на която при Мара-Гидик е бил заловен и откаран в Търновския затвор, където Освободителната война го заварила, преди да бъде съден. След погрома при Мара-Гидик баща ми забягнал в родното си село Ряковци (близо до Габрово), където е бил посочен от предател на габровски заптия. Последният отишъл да съобщи вкъщи на майката на баща ми Мария, че синът ѝ бил заловен и ѝ поискал за тази си „новина“ да получава мюжде (награда). Баба ми получава в същия момент удар и се поминала.

За тази си родолюбива дейност дядо ми и баща ми бяха удостоени с народна пенсия и декорации.

Чичо ми Никола е бил учител в Дряново, член на четата на Бачо Киро, след разбиването на която при Дряновския манастир той избягал и се укривал в къщичката на една махленска бабичка.

Родителите ми ме напътстваха към почитеност, чест, към зачитане на по-възрастните, особено старите, към готовност да подпомагам нуждаещите се. Без да са били учени педагози, те с жив пример ме свикнаха към системна работа, постоянство, редовност, акуратност. Никога няма да забравя като пример за ред това, което баща ми е разправял като малък епизод от времето, когато е бил на работа у председателя на Кожухарския еснаф. По онова време голямо възпитател-

но значение са отдавали на практиката да се изпрацат децата за известно време у външни хора да ядат „чужд хляб“. Дядо ми, преди да заеме в кожухарския си дюкян сина си Илия, за да учи занаята, го дал на работа у най-видния кожухар – председателя на еснафа. Обичай било тогава младежът чирак да живее в дома на господаря си и да му прислужва покрай работата в дюкяна като домашен слуга. Запознал го с реда вкъщи, къде какво има; господарят често пращал Илия в мазето да взима някои неща, като в първите дни го съпровождал, и то с газениче (понеже в мазето било тъмно). След известно време господарят го изпраца пак в мазето да вземе нещо. Младежът пак взел газеничето. „Не, казал господарят, отсега нататък ще ходиш в мазето без газениче. Време е вече да знаеш кое къде се намира и да го намираш със затворени очи. Лесно ще намираш всичко, като го поставяш всякога на едно и също място.“

Родителите ми бяха прекрасни хора, много добри, но и много възискателни, където трябваше, и уместно строги към мен. А чичо ми Никола беше за мен идеален образ. Той беше много културен, високоинтелигентен човек, като военен минаваше като един от най-способните и дейни в своята област офицери. Завършил Висшата артилерийска школа в Петроград, него считаха за организатор на нашата артилерия. Той ми импонираше със своето неуморно трудолюбие. Негово знаме беше да служи всеотдайно на родината.

На родителите си и на съветите на чичо ми Никола дължа най-много добитите в течение на времето добродетели – привързаността и безграничната ми обич към родината и семейството, постоянството, трудолюбието, упоритостта в работата, безукоризнена честност. В училището (особено в Свищов) се развил и закрепи навикът ми към ред, точност и съвестно изпълнение на задълженията ми. Никога не съм бягал от трудностите. Напротив. Търсех ги и удоволствие ми правеше да ги преодолявам. Всякога съм се стремил да се справям и с най-трудните проблеми, каквито изобилствуваха и до края на моята дългогодишна разнообразна дейност.

Първоначалното си образование придобих при доста примитивни условия: първо и второ отделение – в стари, крайно неудобни помещения; трето – в новопостроеното Палаузово училище; четвърто – в *така нареченото* „падалско училище“, старо, но удобно и хигиенично. Първи до четвърти клас изкарах в габровската Априловска гимназия. Не бях от първите по успех, обаче редовен и дисциплиниран ученик.

Малки епизоди от прекараните в гимназията години. В първи клас. Бях дребен на ръст и физически слаб, поради което бях поставен на първия чин. Имахме час по черковно знание. Преподаваше свещеник Васил Михов (баща на нашия известен библиограф, академик професор Никола Михов). Изваденият до черната дъска ученик да казва урока си правеше детски смешни гримаси зад гърба на свещеника в

расо. Учениците се засмяха неукротимо. Дядо поп разбра, че този смях се предизвика от ученика зад гърба му и се обърна да го бие. Започна една гоненица около черната дъска. Целият клас гръмна от смях. След като дядо поп хвана ученика и го наби хубаво, обърна се към мен с думите: „Абе, аюл, защо се смееш и ти? Процавам ти, защото нямаш каяфет за бой.“

В четвърти клас (класически) по латински език ни предаваше един швейцарец на име Любек, гребен, много подвижен, със смешен външен вид човек. Голям педагог и много възискателен. Понеже бяхме малко на брой, изпитваше ни всеки час. Обясняваше ни *употребяването* на падежите много нагледно и с примери, които и досега помня. Говореше лошо български. Един ден идва в клас, носи куп тетрадки с вписани в тях класни упражнения. „Пожар, пожар!“ – извика той. Аз скочих уплашен и *потеглих* да бягам. Той ме хвана за ръка и сърдито ми каза: „Пожар има в тетрадките.“ И посочи на учениците тетрадките с многото грешки, поправени с червено мастило.

След завършването на четвърти клас баща ми в желанието си да ме подготви за „модерен търговец“, както се изразяваше, ме изпрати да уча в единственото тогава (1899 година) в България държавно търговско училище в Свищов. Училището се ползваше с много хубаво име: постройката – съвършено нова и модерна, пособия и кабинети – изискани, преподавателски персонал – първокласен и със знаменит на времето си директор – Димитър Бръчков. Енергията му беше изумителна, грижите около учениците – възхитителни.

Сутрин, 15 минути преди учебното време, всички ученици се събираха в обширното преддверие, в което се намираха механически чисталки за обувци, каквито и сега още няма в най-добре обзаведените училища. В подножието на широка мраморна стълба *застанал* директорът, казва спокойно на наредилите се трима по трима ученици: „Минавайте.“ Учениците още един път си изтриват обувката на поставените пред стълбата чисталки и се изкачват по стълбата. Директорът, който имаше набито око, оглежда учениците от краката до главата и ако забележи някой с неочистени обувци или несресани добре, или с липсващо по облеклото копче, или с каквато и да било нередност във външния тоалет, казваше на небрежния ученик да се отстрани. Така отделените ученици изпращаше вън да турят тоалета си в ред и не извиняваше на тези ученици бележките за закъснение. През време на междучасието директорът сновеше между учениците, които се разхождаха по широкия коридор. Забележи ли някой (обикновено нещо при новопостъпилите) да си подрязва молива или да къса хартия и пр., да прави боклук по коридора, приближава се при него, хваща го за ръка и го насочва към обоченото място, като кротко му посочва поставените в коридора съдове за отпадъци.

В училището се поддържаше образцова чистота. Директорът Бръчков следеше за здравето, прилежанието и поведението на учениците. Всички квартири за ученици биваха предварително проверени от него от гледище на хигиената. Той

контролираше ресторантите по отношение на храната, чистотата и обслужването на учениците. Забележеше ли, че някой ученик не е в ред със здравето си, вземаше го под специално наблюдение и ако ученикът се оплачеше от недостиг на средства, сам директорът влизаше в кореспонденция с родителите на ученика. Директорът контролираше регистрите, в които се отбелязваха бележките на учениците. Намери ли, че някой ученик е тръгнал назад в успеха, повикваше го в дирекцията, разпитваше го за причините, даваше му бащински наставления, събуждаше съзнанието му и следеше дали ученикът ще си поправи бележките. Той държеше извънредно много за редовното извършване на писмените упражнения, за поддържането на учебници, тетрадки, тефтери и пр. в абсолютен ред и примерна чистота. Всеки ученик трябваше да има своя мастилница, своя попивателна; не се допускаше да се топи в мастилницата на съседния си другар или да се ползува с неговата попивателна. Не беше позволено на учениците да шляйкат по улиците, особено вечерно време. Пушенето беше абсолютно забранено. Учителите правеха внезапни ревизии по квартирите на учениците. Въобще държането на учениците вътре и вън от училището беше образцово.

В продължение на четири години директорът Бръчков – този енергичен, умен и съобразителен педагог – можа да култивира у учениците навици и добродетели, тъй нужни за културния стопански деятел: ред, последователност, точност, любов към труда, упоритост и съсредоточеност в работата, чистота и културно отношение към всички.

През последната учебна година, по Великден, учениците от двете паралелки на IV курс направиха, под ръководството на учители, една екскурзия до Одеса. Пътувахме с руския 3-хилядотонен параход „Болгария“. Морето не беше спокойно, затова почти всички ни хвана морската болест. Пристигнахме в събота следобед и още вечерта отидохме на църква, и то толкова уморени, че запалените свеци се люлееха пред очите ни като мачтите на парахода. Направи ми силно впечатление, че след казването „Христос възкресе“ всички руси – млади и стари – се разцелуваха, та и нас целуваха. Прекарахме в Одеса четири дена. Разгледахме забележителностите на града, пристанищните съоръжения, няколко фабрики, между които една голяма захарна и огромна за тогавашните ни понятия мелница. Ходихме и на едно оперно представление. Останахме възхитени от всичко, което видяхме и чухме, също и от прекрасната постройка на операта. Навсякъде бяхме най-радушно посрещани, гоцавани и обслужвани. Тази екскурзия почти за всички ни беше първото пътуване в чужбина. В Одеса се почувствувахме обиколени не от чужденци, а от наши близки, родни, човечни хора, които ни се радваха сърдечно. Всички останахме очаровани и се завърнахме с най-хубави впечатления.

Настъпиха усилни дни на подготовка за матуриретен изпит. Имаше едно мълчаливо съревнование между събирушниците, което се изразяваше в твърдото желание всеки на всяка цена да завърши училището с хубава диплома, която ще му

бѣде „визитната карта“ в предстоящия живот на борба за напредѣк. Явихме се на матуриетния изпит 53-ма младежи и всички свършихме с добър успех.

Разотидохме се с най-приятелски и сърдечни пожелания за добър успех в живота. Малцина отидоха да продължат образованието си в чужбина. Всички останали бързо намериха пласмент на труда си – било у бащите си или близки роднини, било в държавни учреждения или частни предприятия. Много от тях благодарение на солидната си подготовка, на прекрасните навици, придобити в училище, на прилежен труд и твърдо постоянство, на явно проявен интерес към напредѣк, достигнаха до завидно обществено положение в стопанския и финансов живот на страната. Така беше и с другите випуски на образцовото държавно търговско училище в Свищов.

Пожелах да получа висше образование. Понеже баща ми не беше в състояние да ме издържа, аз се обърнах с молба към чича си Никола, който беше станал генерал, да ме подпомогне материално за получаване на висше образование в чужбина. Между баща ми и чича ми се постигна съгласие издръжката ми да се поеме от двамата по равни части.

След събрани сведения установихме се да отида да следвам в прочутия навремето световноизвестен Висш търговски институт в Анверс. В него за сравнително късо време – това беше решаващо обстоятелство – можеше да се завърши *програмното учение на висша търговия и финанси*. Понеже държавното търговско училище в Свищов се ползуваше с голямо име в чужбина, завършилите това училище се приемаха във висшите научни институти и университети без всякакви мъчнотии.

През септември 1903 година заминах за Анверс заедно с моя близък съгражданин Христо Хаджи Стойчев, който беше вече следвал една година в казания институт. Настаних се в удобна квартира благодарение съдействието на моя другар, записах се в института и започнах да го посещавам най-редовно. Солидната подготовка, която бях получил в Свищовското училище както по отношение на изучаваната материя, така в особеност и на добитите познания по френски език, беше от голямо значение за мен. Затова вместо за три години (включително едногодишен подготовителен курс) аз завърших за две години, и то с много добър успех.

Работех усърдно и съзнателно. От ежедневните занятия не съм отсъствувал нито един час – това, което правеше силно впечатление на професорите. Преподаването ставаше на официалния френски език; изучавахме като самостоятелни предмети немски, руски и английски език. В института следваха младежи (имаше и възрастни) от всички краища на света. Много от студентите белгийци, в повечето случаи синове на богати семейства, не учеха сериозно, особено първата година. За тях нямаше значение загубването на някоя учебна година. Така един младеж белгиец, комуто предавах частни уроци по математика, и го скъсах на изпит по други предмети, ми показа текста на телеграма, която отправил до майка си

(богата вдовица) непосредствено след изпита: „Журило, възхитено от моите отговори, пожела да ме види още един път на изпит *идуцата* година.“

Констатирах от лични наблюдения, че най-прилежно и съзнателно работеха японците и китайците, на които впрочем техните родители, особено пък на стипендиантите, бяха осигурили материални възможности за добри условия на живот, пътувания, посещения на театри, концерти, изложения във и вън от Белгия и пр. Така например, докато аз трябваше да живея в скромно обелуирана стая, китайците студенти – стипендианти на Търговската камара в Шанхай – имаха по две стаи: спалня и работен кабинет. Когато писах на чича си да ми изпращат малко повече пари (получавах 150 франка месечно), за да имам възможност да задоволявам и някои културни нужди, отговор получих кратък и ясен: „Ако намиращ, че парите, които ти изпращаме, са недостатъчни, събери си багажа и се връщай.“

Между българите имаше и богаташки синове, за които изпращането на много пари в повечето случаи беше фатално. Незакрепнали морално, оставени без родителски контрол, поставени отведнъж в изкушителни условия, те лесно намираща начин да си пръснат парите с приятелки по кафенета, кръчми, екскурзии и пр. Разбира се, че не можеха да учат редовно. В повечето случаи, отлично завършили български училища, те се оказаха лоши студенти и петняха името на страната ни. Не посещаваха редовно лекциите, въпреки че се занимаваха сериозно, следователно не бяха в състояние да издържат с успех изпитите си. Така например (няма да споменувам имена) бях свидетел на следната срамна сценичка: член на журило – професор, световноизвестен химик – задава въпроси на българин, на които той с мънкаване несигурно отговаряше. Тогава професорът му каза: „Вие, млади господине, сте българин. Доколкото ми е известно, във вашата страна овцеството е добре развито. Защо не сте станали овчар, а сте дошли тук да пиете парите на родителите си?“ На друг българин същият професор каза: „Вие от кой град сте? Какви индустриални предприятия има в града Ви?“ – Отговор: „Захарна фабрика.“ (Касаше се до Горна Оряховица.) „Тогава разправете ми за процеса на производството на захар.“ Студентът се забърка, засече и не можа почти нищо да каже. „За кой път се явявате пред мен на изпит?“ – запитва професорът. „За трети път“ – отговаря студентът. „Младежо, каза професорът, вие няма никогa да издържите изпит при мен, докато не се решите да посещавате редовно лекциите ми. аз не познавам физиономията Ви, мяркате се от изпит на изпит при мен. Довиждане *идуцата* година.“

Какво *голямо* значение имаше редовното посещаване на лекциите показва и следният преживян от мене случай. По руски език предаваше един руски еврей – професор Тауч. аз учех прилежно и всякога съм се явявал на писмените упражнения напълно подготвен. Изучавахме търговска кореспонденция – размяна на писма от най-разнообразен търговски характер. За да не правя грешки, аз научавах текстовете на писмата наизуст. Между студентите имаше и руснаци, които обаче допущаха стилистични грешки. Тауч ме сочеше пред тях за пример, като казваше, че

моите писма били значително по-добри от техните. Между Тауч и мен се създадоха връзки на взаимна симпатия. На крайния писмен изпит беше ни зададена една много комплицирана задача, при която кореспонденцията между търговеца – вносител на вълна от Уругвай, и застрахователното дружество по застраховката на вълната трябваше да се напише на руски език. (В задачата вълната през време на превоза ѝ с параход до Европа претърпява авария.) Кореспонденцията по закупуването на вълната – на английски език, по пласирането на вълната – на немски език. Времето за писменото подробно описание и решаване на задачата беше късо и строго ограничено, и то така, че трябваше бърже и със сигурност да се пише, не оставаше време за мислене. Аз се реших на една твърде смела постъпка. За да печеля време, кореспонденцията, която трябваше да пиша на руски език, написах на български. Когато се явих на усмен изпит пред професор Тауч, той с голямо изумление ме запита какво съм направил. Аз му обясних случая и изказах надеждата, че той ще ме разбере и ще ми прости, като знае от двегодишния контакт с мене, че при спокойно повечко време бих написал кореспонденцията на руски език много добре. Без да каже нито дума, Тауч скъса писмената ми работа, захвърли я в коша, обаче мен не скъса.

Завърших благополучно института и получих диплома с „почетно отличие“.

Искам да напиша няколко реда за Анверс. Той възниква като град от значение още по времето на икономическия подем на градовете във Фландрия, но неговото мощно развитие като европейско и световно пристанище започва с появата на нуждата от международна свободна търговия. Икономическото и търговско значение на Анверс особено бързо нараства с откриването на новите земи в началото на XVI век. Започват оживени връзки с Анверс испанци, италианци, германци, французи, руси и др. В 1531 година, преди Лондон и Амстердам, в Анверс се открива първата международна борса. Анверс се издига в тази епоха като първо пристанище и първи финансов център в Европа.

Анверс доскоро беше най-важният купувач на нашите зърнени храни; там особено се ценеше нашето жито. Един от професорите – преподавател по търговията със зърнени храни, шеф на световноизвестната фирма за зърнени храни „Луи Драйфус&С-ие“, като говореше за значението на Анверс като купувач на българско жито, се обърна един ден към нас, българските студенти, със следните думи: „Мои млади приятели, вие ще направите на страната си голяма услуга, ако след завръщането си в България внушите на търговците – износители на жито за Анверс, да не турят в житото пясък. Това са хитрости, които много увреждат българските интереси, подронват хубавото име на вашето жито, което, както ви е известно, е много ценено и предпочитано у нас.“

И наистина, трябва да отбележа с голямо съжаление, че измежду по-малките износители на зърнени храни е имало недобросъвестни фирми, които в стремежа си да догонят по-големите износители, т. е. по-бързо и по-лесно да увеличат капиталите си, са прибегвали до този колкото некоректен, толкова и пакостен за страната ни търговски похват. Те въпреки своето късогледство са рязали от собственото си месо, защото един път, два пъти ще измамят купувачите, но след това мъчно ще намерят наивници да им купуват житото. Изобщо обаче нашето жито се предпочиташе не само заради доброто си качество и тежкото хектолитрово тегло, но и поради малкия процент на примеси, които е съдържало.

Тогавашният български генерален консул Щраус, виден стопански деятел в международен мащаб, често даваше на студентите българи ценни наиздания за бъдещата им дейност, за които и аз му дължа почтена благодарност.

ПЪРВИ СТЪПКИ В БАНКОВОТО ДЕЛО И ВОЕННА СЛУЖБА

Завърнах се в родния си град и след неколкодневна почивка отидох в София да търся работа. Централното управление на Българската земеделска банка ме назначи книговодител в Бургаския клон на банката.

Постъпих на работа на 1 август 1905 година с месечна заплата 112 лева и 60 ст. – чисти пари на ръка. Началникът на клона Пиронков беше опитен и културен държавен служител, може с висше търговско образование. Разбирахме се много добре. Оцени ме бърже и по негова препоръка бях натоварен с откриването на търговско училище при Търговско-индустриалната камара в Бургас. Извърших работата си покрай банковата служба с жар и младежки ентузиазъм (бях едва на 22-годишна възраст).

Една случайност предопредели цялата ми бъдеща кариера. По онова време беше основана в София Кредитна банка от една германска банкова група с капиталово участие на тогавашни видни български общественици финансисти. Пратеникът на германската група по основаването на банката Густав Шлипер, тръгнал из провинцията да търси кореспонденти – представители на новооснованата банка, се отбил в Бургас. Густав Шлипер, прокурист при Дисконто-Гезелшафт в Берлин, снабден с препоръчително писмо от Централното управление на Българската народна банка до клона в Бургас, се явил при директора на клона с това писмо, с което последният се моли да даде на Густав Шлипер пълно съдействие при изпълнение на мисията му. Понеже в клона на БНБ нямало чиновник, който да владее чужд език, директорът на БНБанка помолил началника на Земеделската банка да ме аташира при Шлипер, понеже аз съм владеем немски и френски. Шлипер остана доволен от съдействието, което му оказах при намирането на подходяща търговска фирма за кореспондент на Кредитна банка, и ме запита дали не бих желал да постъпя в новооснованата банка, като ми описа перспективите за бърз възход. Каза ми, между другото, че ще ми се даде възможност да изуча банковото дело в Германия. Това обстоятелство беше не само съблазнително, но и от решаващо значение за мен. Аз му отговорих, че поначало съм съгласен, но окончателен отговор ще му дам, след като се посъветвам с близките си. Началникът Пиронков ми препоръча да не изпускам този рядък случай и да приема безрезервно. Централното управление на банката с възторг цяло да поздравя решението ми да специализирам банковото дело в чужбина, с оглед да ме използва в бъдеще като единствен българин с широка

теоретическа подготовка, обогатен със знания и опит, придобити в модерно организирани банкови институти в чужбина.

Близките ми бяха на същото мнение – да не изпуцам този неочакван рядък случай, който начерта пътя и облика на бъдещето ми. Приех. Постъпих в Кредитна банка по-късно, докато се намери мой заместник като преподавател в търговското училище. След *прекарването* късо време на работа в Кредитна банка аз заминах за Берлин, където постъпих на работа в Дисконто-Гезелшафт със същата годишна заплата 2000 лева (само че в марки 2000), каквато получавах в София. Заплатата ми като за начинаещ беше добра и достатъчна за задоволяване нуждите ми. В течение на две години (до края на февруари 1908 г.) ми се даде възможност да работя в най-интересните и важни отдели – нещо, което беше невъзможно за чиновниците от германски произход.

През 1907 година бях изпратил на в. „Пряпорец“ една обстойна статия по бушуващата по онова време стопанска криза в САЩ. Тогавашият редактор на вестника Андрей Ляпчев ми благодари много горещо. Оттогава датира познанството ми с него. По-късно (в началото на 1908 година), когато беше министър в кабинета на Ал. Малинов, Ляпчев беше ми писал да му изпратя материал относно жп дружество „Барон Хириш“, с което правителството било в преговори по откупването на железницата. На моя отговорност директорът на информационната служба при Дисконто-Гезелшафт ми даде досието на дружеството „Барон Хириш“ с всичко, което се отнася до него. Аз препратих този материал в София чрез Българската легация, който след няколко седмици получих обратно по същия път с едно благодарствено писмо от министър Ляпчев, в което ми съобщава, че с изпратения изключително интересен материал съм направил на България една много ценна услуга.

В края на февруари 1908 година трябваше да се върна в България, за да отбия военната си повинност. Служих само четири месеца (от март до края на юни 1908 год.) в 20-и Добруджански полк в Търново като кадровак поради това, че бях единствен син в семейството. Контраста между условията, при които живеех в Берлин, и суровата обстановка в казармата, почувствувах още в първите часове. Мъчно можа да се намери подходящо за малкия ми ръст облекло: куртката голяма, панталонът също, а ботушите толкова голями, че в единия можеха да влязат двата ми крака. Обстоятелството, че чичо ми беше генерал, беше указание за началниците ми да гледат по-благосклонно към мен. Независимо от това ротният ми командир капитан Иванов беше много добър човек и без колебание ми разреши да отида в града, за да дам облеклото и ботушите си да се направят годни за мен. Отидох при сестра си Тодорка, която тогава беше ученичка в VII клас на Търновската девическа гимназия. Като ме видя на каква чучела приличам – разплака се. Нямаше време за губене. Със съдействието на нейния хазяин намериха се шивач и обуцар срещу добро възнаграждение да ми свършат работата до вечерта. Облечен и

обут прилично, аз се завърнах в казармата освежен, посрещнат от другари и под-офицери с удивление – как съм можал за няколко часа да се преобразя. Още в първия ден фелдфебелът (очевидно по нареждане на ротния командир) искаше да ми възложи канцеларска работа, да не оставам в строя. Аз бях решил да служа както всички други и отклоних с такт всички опити да бъда третиран привилегировано. Това направи силно впечатление на малки и големи началници, както и на другарите ми новобранци.

Лесно се примирих с новата обстановка. Бях много изпълнителен и дисциплиниран войник, в противовес особено на другарите селски учители, в нищо не манкирвах, никъде не изклончвах. Хранех се от общия войнишки казан, намирах храната вкусна и достатъчна. Голяма мъка беше за мен да си навивам навоите на цървулите, на които войниците трябваше да свикнат покрай ботушите. Отначало ми помагаше съседът ми по легло Петко, на когото се отплащах, като го черпех по една боза. С време той започна да избягва да ми оказва помощ и аз реших да се напращам независим от него. Един свободен следобед аз упорито се заех да изуча това изкуство и сполучих.

Прекият ми началник – взводният командир, много възискателен и суров към другите войници, с мен се държеше човешки и не ми правеше бележки (пък не съм му давал и повод за това). Помоли ме един ден да разпращам вместо него „словесното“ пред взвода, остана много доволен и оттогава отношението му към мен стана поинтимно. Каза ми, че ротният често се интересувал за мен и му поръчал да не ме натоварва с тежка работа. Аз обаче не исках да се делея от другарите си и един ден – без да бъда задължен – взех участие в една игра, при която ми се счути едно ребро. Отидох в покая (така се наричаше полковата поликлиника) на преглед. За да отучат войниците от симулиране, един санитарен фелдшер даваше ракиена чашка разтвор от хинин, преди да влезе войникът в кабинета на доктора за преглед. В повечето случаи войниците се отказваха да отиват при доктора при вида на тези, на които фелдшерът беше дал хининовия разтвор. Аз обаче исках да отида при доктора и трябваше да понеса отвратителната горчивина на хинина. Лекарят установи счупването на реброто и ме изпрати за няколко дена в лазарета.

Към края на юни полкът ни прави нощни маневри. На връщане сутринта по пътя от Горна Оряховица (*докъдето бяхме стигнали съгласно задачата на маневрата*) за Търново заваля проливен дъжд. След всяка рота следваше една покрита кола, в която можеха да се подслоняват заболели войници и др. Капитан Иванов настоятелно ме караше да се кача в колата, като ми казваше, че ако съм настинел, на него цял съм да напращам беля (все с оглед на чичо ми генерал, за когото никога не подозираше колко много беше възискателен към мен и в никакъв случай не би одобрил каквото и да било снизхождение по отношение на мен от страна на началниците ми). Аз упорито отказвах, като почтително обяснявах, че не искам на края на службата си да се бламирам. В казармата се завърнахме всички измокрени до кости. Преоблякох се и спях

като чувал. Трябва да кажа, че до постъпване в казармата аз бях хилав, телесно слаб и създавах грижи на близките си. Достатъчна беше 4-месечна служба в казармата, за да се заздравя за през дълги и дълги години и досега.

БЪЛГАРСКА ЗЕМЕДЕЛСКА БАНКА

След завършване на военната си служба отидох в София да постъпя на работа в Кредитна банка. Един от директорите на банката, г-н Глум – германец, ми каза, че министър Ляпчев се интересува за мен и го помоли да ми съобщи да го посетя, когато се завърна в София. Ляпчев ме посрещна с думите: „Ти ни трябваш; Земеделската банка има належаща нужда от теб. Дума не може да става сега да отиваш в Кредитна банка. Аз ще те извиня пред директорите ѝ.“ Възраженията ми, че аз имам ако не договор, то морално задължение към нея, не помогнаха. Разправих на директора Глум за разговора ми с министър Ляпчев. Той ми каза, че Шлипер нямало да остане очарован от евентуалното ми решение да постъпя на работа другаде (макар и в държавна банка), но цял да му пише, като ме помоли да не давам още съгласието си на министър Ляпчев, докато не получи отговор от Шлипер.

Постъпих на 1.VIII.1908 г. като счетоводител на Софийския клон на Българската земеделска банка. В началото на 1909 г. бях преместен в Централното управление на банката – инспекторския отдел, където ми се даде възможност да се запозная с организацията на банката, да проуча по-задълбочено кредитната ѝ система с нейните добри и лоши страни. За мен стана ясна целесъобразността да се развие дългосрочният кредит, като се даде възможност на земеделските стопани да се ползват с такъв кредит въз основа на собствените им недвижими имоти, без да прибегват до заеми с поръчителство, които се оказали в много случаи съсипателни за тях.

Направих доклад до Управителния съвет на банката, с който препоръчах да се развие ипотекарният кредит. Моето предложение се възприе и към края на 1909 година аз бях командирован в Германия за изучаване организацията на ипотекарния кредит. Влязох във връзка с г-н Шлипер, който за целта ми препоръча две банки: Баварска ипотекарна и търговска банка в Мюнхен и Рейнска ипотекарна банка в Манхайм. Централното управление на банката се отнесе до тези две банки с молба да бъдат приети у тях за изучаване на организацията им. По същото време писах на г-н Шлипер да подкрепи тази молба. Благодарение на неговото съдействие и двете банки дадоха съгласието си. Отидох най-напред в Мюнхен. Представих препоръчителното си писмо на главния директор, който ме прие много любезно. Описах му конструкцията на БЗБанка, направих му кратко историческо изложение по създаването на банката, голямото ѝ значение за земеделското ни стопанство и благотворното ѝ влияние върху него. Той ми каза, че по естество неговата банка подхождала като пример за нас най-добре, защото се занимавала едновременно с ипотекар-

рен и краткосрочен кредит. Организационно двата отдела били строго разграничени, особено по отношение на набавяне на средствата за кредитиране: за дългосрочния ипотечен кредит по пътя на издаване на облигации, за краткосрочния кредит – приемане на краткосрочни влогове.

Главният директор извика при себе си директорите на двата отдела, постави ме в контакт с тях и ги помоли да ми дадат пълно съдействие и ми покажат и обяснят всичко, което би ми помогнало да получа пълна картина за организацията и работата на банката. И наистина на мен се оказа пълно доверие и съдействие. Показаха ми се многобройни и разнообразни случаи, особено в ипотечарния отдел (който впрочем специално ме интересуваше), като се започне от молбата за отпускане на кредит до сключването на ипотечарния заем. На заемоискателите се оставя отпуснатият кредит на разположение в брой или по текуща сметка. Набавянето на средства става периодически, като банката – според нуждите си – пласира на борсата издадени от нея облигации, за които има постоянен пазар.

Позволиха ми да си вземам бележки от всичко, което ме интересуваше. По такъв начин аз получих явна представа за организацията на ипотечарния кредит на една образцова първостепенна германска банка. Всички директори и прокуристи, с които имах контакт, бяха извънредно любезни и услужливи. Разбрах от тях, че главният директор е проявявал специален интерес към мен, като е искал да му се докладва за моите възможности и подготовка да разбирам и възприемам това, което ми се показва и обяснява. При сбогуването си с главния директор аз му изказах не само гореща благодарност, но и възторга си от ценното съдействие, което ми се оказа от неговите сътрудници. Главният директор ме поласка за това, което бил чул за мен от директорите на двата отдела, и ми каза, че аз съм могъл да се отнасям за допълнителни сведения до банката му и след завръщането ми в София.

В началото на 1910 година отидох от Мюнхен в Манхайм. Също като в Мюнхен главният директор на Рейнската ипотечарна банка ме прие много любезно. Обясних му целта на моето посещение и му направих същото изложение за Българската земеделска банка както в Мюнхен. Той извика при себе си най-стария прокурист (който току-що бил празнувал 50-годишен юбилей в служба на тази банка), даде му съответни наставления и ми пожела добър успех.

Повтори се същото както в Мюнхен. Предоставиха ми се досиета на най-различни фирми и лица с най-разнообразни професии, предприятия от всякакъв характер. Прокуристът ми обясни принципите, у които се придържа ръководството на банката. Съществена разлика между двете банки имаше само в начина на поставянето сумите по отпуснатите заеми на разположение на заемоискателите: докато Баварска ипотечарна и търговска банка пласира сама облигациите си за набавяне на средства, Рейнска ипотечарна банка дава на заемоискателите облигациите на ръка и те се грижат да ги пласират на борсата постепенно, според нуждите им от текущи средства. Облигациите носят определена лихва, затова не са изложени (като акциите) на колебание в курса си.

При нашите условия поради липса на постоянни купувачи на подобни облигации на борсата Българската земеделска банка, която се радва на голям обществен кредит, може да издава и продава от гишетата си подобни облигации, вместо да издава срочни свидетелства, при условие обаче във всяко време, без загуба за носителя им, да ги изкупува, като се държи сметка за стойността на лихвените им купони. Когато спестителят при нужда има възможност да продаде облигациите на банката, той ще предпочете тях пред срочните свидетелства, които са поименни и с които се манипулира по-мъчно, понеже трябва да бъдат ликвидирвани, когато носителят им пожелае да ги осребри, и то със загуба в лихва, докато облигациите могат неколkokратно да сменят собственика си – да се връщат в банката и пак да бъдат пласирани от нея.

Прокуристът ми каза, че за пръв път банката му дава възможност на външно лице да проникне в подробности в организационната структура на банката и да му се поставят на разположение отделните досиета по отпуснатите кредити. Направи ми впечатление съставът на банковия персонал: служители с 20–30–40 и 50-годишна служба, усвоили из основа работата си, всеотдайно предани на предприятието. Седемдесетгодишният прокурист с възторг ми разправи историята на банката и се гордееше, че в течение на 50-годишната си служба при нея не е отсъствувал нито един ден по болест. Каза ми, че това дължи в голяма степен на ежедневните си едночасови разходки, които той правел без оглед на времето, преди сутринта да започне работата в банката. Един неделен ден направихме с него една малка екскурзия до Хайделберг и той ме заведе да видя прочутата 20-хиляди литрова бочва в един близък до града стар замък, която се е планила навремето с вино – данък, който лозарите са плащали в натура на тогавашните феодали. Направи ми впечатление, че този 70-годишен старец вървеше по стръмния склон поживо и енергично от мен – 26-годишния младеж. Взех пример от него и аз в продължение на повече от 40 години всяка сутрин през 4-тия сезона, без оглед на времето, правех разходка в Борисовата градина (*сега Парка на свободата*) точно един час преди започването на работния ден. Бях се вманиачил в упоритостта си и в точността си. И в най-студени дни (при минус 30 градуса през 1942 година) не прекъсвах разходките си, които започвах точно в 7 часа и завършвах в 8 часа. Излизах от къщи в 7 часа (нито минута по-рано, нито минута по-късно), точно в 7 и половина часа бях при Обсерваторията, 8 без двадесет – при Орловия мост, 8 без 7 – при тогавашното кафене „Цар Освободител“, откъдето чувах гръмливия глас на Трифон Кунев-Ланчелото (който всяка сутрин в компания на няколко чиновници си пиеше кафето): „Бай Марко минава, часът е 8 без 7.“ Точно в 8 часа бях пред кабинета си в банката. Покойният професор Фагенхехт, който често по същото време беше в парка, ми разправи във връзка с моята маниачна точност, следния анекдот за Кант: философът правел също разходки по едно и също време, и то така редовно и точно, че хората си сверявали часовниците по него. Един ден той закъснял и за да не заблуди хората, които си нагласявали часовниците според него, написал с тебешир на гърба на палто то си: „Закъснение 6 минути.“ Тази ми точност

беше от капитално значение за мен. Без нея аз нямаше да мога да се справям с разнообразната си обществена дейност. Като председател на няколко стопански организации аз откривах заседанията най-късно 5 минути след уреченото време, а като подпредседател или обикновен член на управителни съвети аз никога не съм закъснявал за заседанията.

Целта, за която бях командирован в Германия, постигнах напълно и през февруари 1910 година се завърнах в София. Изготвих обширен доклад до управителя на банката, в който с много подробности, многочислени разнообразни примери изложих теорията и практиката на две първостепенни германски банки в областта на ипотекарния кредит.

В доклада си препоръчах популяризирането и разширяването на ипотекарния кредит като най-подходящ при нашите условия за селското стопанство. Този кредит освобождава селския стопанин от голямите несгоди, с които е съпроводен кредитът срещу поръчители, който по форма е краткосрочен, а по същността си – дългосрочен. Това обстоятелство налага непрекъснатата смяна на записите при настъпване на падежите им или предизвиква масови просрочвания със заплащане на глоби под форма на увеличена лихва и пр. Когато селският стопанин прибегне до услугите на свои близки и познати за поръчителство, той по необходимост става поръчител от своя страна на своите поръчители – услуга за услуга. А се знае от опит на какви разорения се подлагат хората, когато трябва да плащат задължения като поръчители. Пак за покриване на временни нужди и в малки размери селският стопанин трябва да прибегва до заеми срещу залог на добитък, инвентар и др. Понеже в Земеделската банка се натрупа огромен *материал* от портфейл – просрочени записи с поръчители, който представляваше голям баласт от замръзнали креанси, аз препоръчах да се отпущат масово ипотекарни кредити за консолидиране задълженията на селските стопани, да се освободят от крайно неудобния и опасен кредит срещу поръчителство и им се даде спокоен дълъг срок за изплащане на задълженията им. Текущата сметка, под каквато форма препоръчах да се отпущат ипотекарните кредити, дава възможност на селските стопани да погасяват при добри реколти целия си или голяма част от дълга си и наново да теглят пари за покриване на стопанските си нужди. Разбира се от само себе си, че като правило селските стопани трябва окончателно да изплатят дълга си в продължение на уговорен срок, обичайно до 20 години.

Заключителната ми част беше до такава степен убедителна, че на мен се откри през време на едно заседание на управителния съвет, че ще бъда назначен за началник на някой голям клон в земеделски център, за да проведе на практика своите препоръки.

В полезността от въвеждането и разширяването на ипотекарния кредит всички се убедиха. Най-голямата пречка за организирането на ипотекарния кредит, особено срещу земеделски имоти, беше въпросът за установяване на правната собст-

веност на имотите. В повечето от случаите собствениците на имоти не притежаваха крепостни (нотариални – бел. на редактора) актове или други документи, въз основа на които те владееха имотите. За да се възприеме този дългосрочен, извънредно удобен и отговарящ на нуждите на земеделските стопани кредит, той трябваше да бъде леснодостъпен и евтин. Трябваше следователно да се превъзмогне тази голяма мъчнотия – липсата на правни документи за собственост. Да се заставят заемоискателите да се снабдяват с нотариални актове за собственост и тогава въз основа на тях да им се отпуснат заеми, щеше да бъде толкова обременително, че нуждающите се от кредит мъчно щяха да се решават да използват ипотекарния кредит въпреки голямите преимущества, които той представляваше за тях.

Подпомогнат бях от тогавашния юрисконсулт на Земеделската банка Галчев, който, без да бъде юрист от класа, имаше способността за практически разрешение на въпросите от правно естество, доколкото те се отнасяха до земеделския кредит. Аз му поставих задачата да намери формулата за сключване на ипотеки без нотариални актове за собственост. В границите на тогавашното законодателство Галчев дойде до идеята да се установява собствеността с обстоятелствена проверка и едновременно да се сключва ипотеката. Аз бях във възторг от това практически разрешение на тежкия проблем. Заловихме се с Галчев да установим подробностите на този метод.

Приготви се обширно окръжно до всички клонове на банката, в което се излагаха многото преимущества на ипотекарните заеми и се даваха обширни разяснения за проагитирането им. Обръщаше се особено внимание на съществения елемент – сключването на заемите да е лесно и евтино (независимо от освобождаването им от каквито и да било държавни такси, берии, гербов налог). За тази цел се препоръчваше на началниците на клоновете (при наплив на повече искания от различни села може да отива и главният счетоводител), да отиват в неприсъствени дни по селата (без оглед на сезоните), след като са постъпили в банката няколко заявления за заеми от едно и също село или села в същото направление, като предварително съобщават на съответните кметове за пристигането си с молба да уведомят заинтересованите заемоискатели, както и членовете на специалната комисия. (Забележка: При всяка селска община има по една комисия, съставена от трима души – местни, възрастни селяни, опитни, ползващи се с всеобщо доверие и добро име, одобрени от съответния банков клон. Тази комисия е доброволен помощен съветателен орган на Земеделската банка при обслужването на земеделските стопани с разнообразните кредити.) Началникът на банковия клон установява чрез разпит на комисията редовната собственост на предлаганите за ипотекане имоти (непрекъсвано давностно владение и пр.), както и стойността им, изслушва и мнението на комисията за заемоискателите. След завръщането си началникът докладва на комисията при клона (главния счетоводител, юрисконсулта и касиера), която взема решение по отпускането на заемите. Съобщава се на заемоискателите

чрез съответните общински управления за решенията на банковия клон, като се помолват да се явят групово, ведно с трима свидетели, на указания ден и час пред нотариуса или натоварения съдия за извършване на нотариални актове. *Явява се по същото време* и упълномощен представител на банката (обикновено юриконсултът или главният счетоводител) с приготвените договори за заеми. Нотариусът установява чрез разпит на свидетелите редовната собственост върху имотите и подписва договорите ведно с двете страни – заемодател и заемоускател. По такъв начин разноските за пътни и за свидетелите, които се разхвърлят между няколкото заемоускатели, са нищожни.

Управлението на Земеделската банка намери за уместно да възложи на един член клон въвеждането на ипотекарния кредит, за да се установи по-скоро съответна практика. За такъв се определи клонът на банката в Плевен и аз бях назначен (макар едва 27-годишен) в началото на 1910 година за негов началник.

Клонът се помещаваше в току-що завършена нова постройка. Аз предприех вътрешна реорганизация, като наредих да се премахнат оградите между различните отделения в работния салон (оставих само касовото отделение по целесъобразност самостоятелно, оградено). Запазих, покрай работния си кабинет, гише и за мен, от което можех да контролирам всичко, каквото става в касовата зала и чиновническите работни помещения, както и да изслушвам клиентите, които искат да ми говорят.

Възрастта и външният ми вид не вдъхваха голямо доверие както на чиновниците, така и на клиентелата. На първо време случаи като следния не бяха редки: Влиза в касовата зала селянин. Пита касиера: „Къде е началникът?“ Касиерът го отправя към моето гише. Връща се селянинът и казва на касиера, че нямало началника на това гише. Касиерът наново го препраща към моето гише. Аз разбрах на какво се дължи разтакаването на този селянин, станах от бюрото си и го запитах кого търси. „Началника“ – отговори той. Като му казах, че аз съм началникът, селянинът сконфузено си замачка шапката и каза засмян: „Абе, господин началник, че ти си много млад бе.“ Запитах го дружелюбно защо ме търси, от какво има нужда и помежду ни се завърза непринуден разговор.

Заварих в банката следната недопустима практика. За отпущане на заеми селяните прибегвали до услугите на прошенопоисци и гребни адвокати да им правят заявленията и в много случаи се явявали с тях в банката, за да ходатайствуват пред началника. Наредих с окръжно до кметовете на всички общини да съобщат на нуждающите се от услугите на банката да се явяват в бъдаще в банката направо при началника без никакви ходатаи; техните молби и заявления ще се приготвят от банковите чиновници. Подчертаните думи „без никакви ходатаи“, изглежда, да са вбесили засегнатите прошенопоисци и гребни адвокати, които се опитаха отначало поотделно, а след това групово да ме вразумят. На моите категорични

рични изявления, че в никакъв случай няма да отменя нареждането си, те отговориха със заплаха, че друг на мое място ще го отмени. Набързо сформирана делегация отишла в Централното управление на банката в София, изложила в съответни краски моя младежки, неразумен похват, с който съм им отнемал правото да упражняват професията си, и настоявали, ако не ме освободят от длъжност, то да ми наредели веднага да възстановя старата практика, която тя описала като много полезна помощ за банката, без да е свързана с каквито и да било разноски за нея. С дадените на Централното управление искани обяснения аз заявих, че банката не се нуждае от каквито и да било ходатаи при обслужването на клиентелата си. При тогавашните политически нрави аз рискувах да бъда уволнен, обаче не отстъпих от гледището си. За моя голяма изненада Централното управление одобри постапката ми.

Тръгнах по селата да изяснявам на кметове, секретар-бирници и членовете на специалните комисии предимствата на ипотечарния кредит, да увещавам в беседи със земеделски стопани да заменят задълженията си при банката по записи с поръчители със спокойния дългосрочен ипотечарен кредит. Най-много допадаше на задължените при банката по записи с поръчители, че чрез ипотечните заеми ще се отърват от нуждата да стават по взаимност поръчители на ония, които са поръчителствували за тях също за заеми. Ще се отърват от просрочване на записите, което е съпроводено с плащане на 2% по-висока лихва, ще се освободят от постоянния тормоз, на който са *изложени да се страхуват*, че като поръчители могат да бъдат заставени да плащат задълженията, в случай че прямите длъжници не са в състояние да ги посрещат, и пр., и пр. С възможността пък да се получават ипотечни кредити по текуща сметка селският стопанин ще може в случай на добър урожай да изплаща задължението си по текущата сметка и пак да използва отпуснатия му кредит, в случай на нужда, без да става необходимо сключването на нов заем.

Първите опити бяха много насърчителни. Не след дълго започнаха масови искания. Наредих да ходят по селата покрай мен също и главният счетоводител и юрисконсултът. Преди мен началниците имали практиката да престават да ходят по банкови работи по селата, като настъпни есента до настъпване на топла пролет. Аз освободих семейните главен счетоводител и юрисконсулта да ходят по селата през лоши дни, но мене нищо не ме спираше. С младежки ентузиазъм аз ходех и в най-лошите есенни дъждовни и зимни дни. Това правеше силно впечатление на селяните, които престанаха да гледат на мен с недоверие. Постепенно станах известен по селата и от много страни започнаха да ми подмятат да съм се кандидатира в предстоящите избори за народни представители, цял съм да бъда избран със сигурност. „Не съм годен за такава работа, вѣн от това аз нямам 30 години“ – възразявах аз. „Кой ще ти брои годините, само да си дадеш съгласието и готово“ – ме увещаваха мнозина.

Колко малко трябва, за да се спечели любовта на добрите ни селяци, показва следният случай. Един селянин (циганин) с многочлено семейство от съседно на Плевен село (Левски), дойде в банката с жена си. Разправиха ми с плач, че ще останат без имот, ако банката не им помогне със заем, за да изплатят частния си дълг към селския богаташ Х. Той бил се снабдил с изпълнителен лист и обявил имотите им на публичен търг (а това значи да се продават на безценица) за четвъртък. Това беше в понеделник. Казах им, че следния ден сутринта ще бъде в селото им, да се помолит кметът да събере комисията и да се приготвят трима свидетели. Във вторник бях в селото му, в сряда сутринта се сключи ипотечният договор, в същия ден следобед съдебният пристав получи сумата по изпълнителния лист. Спасих от разорение един трудолюбив селски стопанин. Една седмица по-късно, на излизане от банката след 12 часа, виждам същия циганин на стълбата пред входната врата с няколко метли. Поздравих ме много радостно, отново ми благодари, че съм спасил семейството му, и ме запитва къде живея, за да занесе метлите на булката ми. Аз възразих нещо, но той настояваше с голяма доброта и видимо желание да ми се отплати за сторената му навреме услуга. За да туря край на тази трогателна сценичка, аз му казах, че не съм женен, да продаде метлите и да купи бонбончета за децата си. На неговите нови настоявания аз му обещах, че ако ми се падне път към Левски, ще прескоча да видя семейството му. Това го успокои и с нови теманета за благодарност циганинът се отдалечи с трите метли.

Аз намирах голямо удоволствие в това да помагам, и то навреме, на селяните – тези колкото скромни, толкова и работливи и добродушни творци на блага. Когато станеше нужда за пренощуване в някое село, те се надпреварваха да ми предлагат подслон. За закуска ми предлагаха това, което считаха за най-хубаво и подходящо – топло краве мляко с разбит жълтък и захар, хляб, сирене и масло. А на обяд или вечеря – печено пиле на скара. Мъчно им беше, загето не пиех вино. Топлата им сърдечност ме затрогваше. Най-силно впечатление на тия добри хора правеше готовността ми във всяко време да им бъда в услуга. И наистина, *докато тиите предшественици (както споменах по-рано)* са преустановявали отиването по селата с настъпването на есента до месец май, за мен сезонът нямаше никакво значение: цяла зима и в лоши дъждовни дни аз редовно ходех по селата. Стремехът ми бе, в личен контакт със селяните, да им бъда в услуга.

През 1911 година предстояха избори за Народното събрание. Тогава беше в реда на нещата органите на властта да агитират в полза на кандидатите на управляващата партия. Съответно поверително нареждане получих и аз от управителя на банката. Аз отказах категорично. Управителят ме заплаши, че ще докладва на министъра (тогава министър на земеделието беше Димитър Христов) и че можело да има лоши последствия за мен. Ден след това ми се обади по телефона самият министър. Напомни ми, че изборите имали този път изключително голямо значение, особено за земеделците, и че той можел да прокара програмата си като министър на земеделието само ако имал пълната подкрепа на парламента. Понеже

Земеделската банка имала същите задачи – широко подпомагане на земеделското стопанство, – аз трябвало да дам съдействието си за постигане голямите цели на неговата политика. В себе си реших каквото ще да става с мен и отговорих, че аз служа на България, а не на партия, и че не мога да тръгна по агитация в полза на каквото и да било кандидати. Министърът с възбуден тон отсече накъсо: „Помислете какво правите“ – и прекъсна разговора. Счетоводителят, юрисконсултът и касиерът, които турих в течение на разговора с министъра, единодушно, но смутено ми казаха, че много скърбела за мен, сигурно съм цял да бъда уволнен, и то телеграфически. Не бях обаче уволнен, нито пък министър Христов или управителят на банката се върнаха на този въпрос отново. (По-късно научих, че в моето досие стояла подчертана забележка „много упорит“.)

На 5 (18) октомври 1912 година биде обявена Балканската война. Аз не бях мобилизиран. С решение на Министерския съвет началниците на клоновете на Земеделската банка, които не са запасни офицери (аз бях завършил военната си служба през 1908 година като обикновен редник), бяха освободени от явяване във войсковите си части при обявяване на мобилизацията. Останах в банката само с касиера и една жена – чистачка. Бях натоварен да приемам по гарите в околията зърнени храни и да ги експедирам по предназначение. Грижех се същевременно за организиране на благотворителността. В свикано събрание от градския кмет аз заставах на становището благотворителността по възможност да не се извъртава в подаяния, а да се организира, там където може, като възмездие за извършен труд. Мое то предложение се възприе. С няколко по-активни граждани, при дейното съдействие на общината, организирахме една голяма шивалня в обширния салон на една пивница. Много граждани дадоха драговошно шевните си машини, много патриотично настроени нуждаещи се жени се съгласиха да шият бельо за войниците. Материал се даде от интендантството на гарнизона.

На 17 (30) май 1913 г. се сключи мир в Лондон. На 16 (29) юни 1913 г. започна Междусъюзническата война. На 30.VI. (13.VII.) 1913 г. румънски войски нахълтаха в България *без обявяване на война*. В същия ден Турция, нарушавайки Лондонския договор, дала заповед на войската си да премине граничната линия Енос – Мидия.

Румънската армия се придвижваше към Плевен. От началника на гарнизона се подсказа, че никаква съпротива няма да се оказва, и препоръча на Народната и Земеделската банка да се погрижат за изнасяне на ценностите и архивите в Южна България. Тогавашият директор на Народната банка в Плевен Стефан Красев беше изгубил ума и думата. Нищо не предприемаше, а се задоволи само да пише на общината да му доставят превозни средства. Аз постъпих бързо и решително другояче. Сам се погрижих за коли и ги намерих. Натоварих всичко по-ценно и по-важно и изпратих колите, придружени от касиера и двама възрастни запасни войници, които военната власт ми даде на разположение, през Троян откъд Балкана.

Запитах Красев какво е направил. Той спокойно ми отговори, че е поискал писмено от общината да му предостави коли, но още не бил получил. „Изпълних дълга си и снех от себе си всякаква отговорност“ – ми каза той. Това бюрократично отнасяне към обществените имущества и понятието дълг ме възмути. Казах му, че аз вече съм изпратил ценностите и архивата на банката през Балкана и че ще се погрижа и за Народната банка. Така и направих. Когато колите бяха пред вратите на Народната банка, Красев ми каза: „Е, ти си по-млад от мен.“ Измолих и за Народната банка охрана от двама войници. Не мога да си спомня дали Красев напусна града заедно с колите, или остана. Аз на всеки случай останах. Салона на банката бях предоставил на разположение на военните за организиране на болница, в която намериха доста сносен подслон ранени войници.

На 28.VII.(10.VIII.)1913 г. се сключи Букурещкият мирен договор. На 16(29).IX.1913 г. се сключи договор между България и Турция. Букурещкият и Цариградският договор имаха характер на разбойнически диктати. Букурещкият договор постановява откъсването на чисто български земи – Южна Добруджа, а Цариградският – Източна (Одринска) Тракия.

Войната, която започна с неописуем ентусиазъм и през време на която българските войници и военачалници показаха рядък в историята на народите героизъм, самоотверженост и безгранична любов към родината, завърши – поради политическо скудоумие на най-висшите ръководни лица – с трагичен край. От войната България излезе ограбена, разпокъсана, с разнебитено стопанство. Особено тежки последици за народното стопанство имаше заграбването на Добруджа, житницата на България.

КРЕДИТНА БАНКА

През август 1913 година Плевен постепенно взе стария си вид. Банката получи обратно архивата си и ценностите и започна бавно да възстановява дейността си.

По това време аз получих от Густав Шлипер писмо, с което той изказваше дълбоките си съжаления за печалния завършек на войната и ме запитваше дали не бих желал да постъпя наново в Кредитна банка, където цяло да ми се даде в най-скоро време прокура. Понеже аз и без това имах намерение да се върна в София, а не разчитах, че така бърже ще намеря подходяща служба в Централното управление на Земеделската банка, аз отговорих на Шлипер, че поначало съм съгласен и че очаквам от него да ми съобщи условията – по-специално размера на заплатата и срока на договора. Предложените ми условия ме задоволяваха напълно. Разменихме писма със сила на договор, след което аз си подадох оставката от Земеделската банка.

Постъпих на работа в Кредитна банка към края на 1913 година и още в началото на 1914 година по решение на Управителния съвет ми се даде пълна прокура. Бях доволен, че международните връзки на Кредитна банка ми даваха възможност да приложя познанията си, добити в Анверския институт, в особеност основното владение на двата езика – френски и немски. Работех усърдно и се наложих като необходим. Двамата директори германци бяха доволни от мен и за да ме поощрят, обещаха накрая на годината да ми дадат хубава коледна гратификация.

Чувствувах, че положението ми се стабилизира, затова замислих за женитба. Установих се на девойката Рагка, дъщеря на видното севлиево семейство Сава Геневи, с която се запознах в София към средата на декември 1914 година и за която се сгодих на 25 същия месец в Севлиево. Преди да се сгодя, открих намерението си пред чича си генерал Ряков, който ме запита накъсо: „Наемаш ли се да издържаш семейство без ничия помощ?“ Отговорът ми беше положителен. Понеже той познавал и уважавал много аптекаря Стефан Геневи, чичо на Рагка, каза, че момичето е от добро семейство, и ми протегна ръка за „на добър час“. Родителите безрезервно одобриха избора ми.

Следующата година на 26 юли Рагка, на 20-годишна възраст, и аз, на 31 години, се венчахме безшумно в църквата на с. Баня в присъствието на най-близки роднини. Кум и кума бяха чичото на Рагка инженер Георги Геневи и съпругата му Надежда.

От брака ни се родиха три деца – синове: на 29.IX.1916 г. Илия, кръстен на името на баща ми; на 29.VII.1920 г. Сава, кръстен на името на бащата на Рагка; на

8.VIII.1924 г. Никола, кръстен на името на чича ми – брат на баща ми.

Син ми Илия завърши висшето си образование по право и финанси в Лозана. В началото на 1946 година се задоми за Гилен де Виская в Лозана (испанка по рождение, останала сираче, отгледана в Англия и Швейцария от близки на покойните ѝ родители). От брака им се родиха три деца: Марко, Таничка и Мишел. През 1948 година син ми Илия с жена си и детето си Марко замина за Монтевидео, където бързо напери пласмент на труда си. Постъпил отначало в една фирма за търговия с вълна, той бърже прогресира, става известен във вълнаарския бранш, докато световната амстердамска фирма „Родиус“ (с клонове и афилиации в Монтевидео, Буенос Айрес, Нова Зеландия, Брадфорд – Англия, Мелбърн, Сидней, Бостон) му предложила да стане директор на фирмата в Монтевидео и той приел ръководството на клона. През 1958 година централното управление на „Родиус“ го повижава на поста главен директор на централата в Амстердам. Син ми Илия владее перфектно френски, английски, немски, испански и холандски език.

Син ми Сава завърши медицина във Виена. Към края на 1946 година се задоми за лекарката Любка Станишева. От брака има две деца: Радка и Нели. Специалист по очни болести, той работи в околната болница в София „Д-р Рачо Ангелов“ и минава за добър лекар. Той владее немски, английски и френски език.

Син ми Никола завърши медицина през 1950 година, задоми се за балерината – солистка в Държавния музикален театър „Стефан Македонски“, Еленка (Хени) Даваджиева. Има едно дете – момче Борисчо. Работи и досега в поликлиники и болници по замесничество. Усърдно работи върху себе си и обещава да стане добър интернист. Владее немски, английски и френски език.

На 15 (28) VI.1914 г. в Сараево биде убит австро-унгарският престолонаследник Франц-Фердинанд от членове на сръбската националистическа организация „Черна ръка“. Австро-унгарското правителство изпрати ултиматум на сръбското правителство. След изтичане на определения в ултиматума срок от 48 часа, в който срок сръбското правителство не изпълни поставените в ултиматума условия, австро-унгарското правителство обяви война на Сърбия.

Когато руското правителство, за да подкрепи Сърбия, обяви обща мобилизация, на 19.VII.(1.VIII.) 1914 г. Германия обяви война на Русия. По-късно, на 21.VII.(3.VIII.) тя обяви война и на Франция. Германските войски предприеха настъпление през Белгия за Франция. Това даде повод на Англия да обяви война на Германия. Така войната от локален конфликт между Сърбия и Австро-Унгария се превърна в общоевропейска, за да прерастне по-късно, след намесата на Япония, САЩ и други държави, в световна война.

На 1(14).X.1915 г. България обяви война на Сърбия със специален манифест, в който се казваше, че световната война клоняла към своя край и при това положение българският народ трябвало да се намеси, за да отмъсти за своята поругана

чест и да освободи своите поробени братя. На 3 (16).X. с. г. Англия и Франция обявиха война на България. Няколко деня по-късно объяви война и Русия.

Аз бях мобилизиран във военното министерство, където бях натоварен от тогавашния главен интендант генерал Сираков (който ме познаваше от времето, когато той беше началник на гарнизона в Плевен, а аз бях началник на Земеделската банка) да организирам счетоводството на интендантството. Съгласно едно постановление на Министерския съвет на всяка банка се освобождаваше от мобилизиране по един прокурист. От Кредитна банка бях освободен аз, обаче по молба на генерал Сираков продължих работата си в главното интендантство, докато турях в широки линии счетоводството му в ред. Завърнах се в Кредитна банка, но прескачах от време на време в главното интендантство, за да ориентирам заместника си, докато той започна свършено самостоятелно да върши работата си.

На 1.IX.1916 г. България объяви война на Румъния.

През 1917 г. Управителният съвет на Кредитна банка ме назначи за поддиректор.

На 29.IX.1918 г. биде подписано Солунското примирие между българската делегация начело с Андрей Ляпчев и главнокомандуващия съглашенските войски генерал Франше д'Енпре.

След завръщането на 2.X.1918 г. на българската делегация от Солун Ляпчев поставил на свиканото съвещание на представители на всички политически партии в Народното събрание открито въпроса за абдикацията на цар Фердинанд. Предложението на Ляпчев било прието и още същия ден тогавашният министър-председател Малинов отишел да съобщи на цар Фердинанд решението на събраниято. На 3.X. Фердинанд с манифест объяви своята абдикация. На престола се покачи цар Борис III, комуто биде гласувано доверие и от съглашенските сили.

Участието на България във войната предизвика пълно разстройство в икономическия живот на страната. То засегна дълбоко както селското стопанство, така и промишлеността и търговията. На пазаря липсваха местни и вносни промишлени стоки. Реколтата през 1918 година беше много слаба. Продоволственото положение в страната се влоши особено много през зимата 1918/1919 г., *когато дирекцията на СГОП (Стопански грижи и обществена предвидливост – бел. на редактора) трябваше да снабдява с хляб повече от половината на населението.*

След подписването на Солунското примирие България бе окупирана от съглашенски войски. На 8.X.1918 г. в София се установиха френски войски. До края на месеца цялата страна беше заета от французки, италиански и английски части.

За да се помогне на населението, „Комитетът за продоволствие на Европа“, начело на който стоеше Херберт Хувър, реши да достави на България брашно, което обаче биде заплатено със злато (за пръв, и да се надяваме, за последен път в живота на България).

На 28.X.1918 г. Малинов подаде оставка на кабинета в знак на протест против предаването на Южна Добруджа на Румъния. Образува се ново правителство начело с Т. Теодоров. На 6.X.1919 г. Александър Стамболийски състави коалиционно правителство, което на 27.XI.1919 г. подписа мирния договор в Ньой. България загуби Западна Тракия, отстъпи на Сърбо-Хърватско-Словенското кралство Струмица с окръга, също и Западните покрайнини на Цариброд и Босилеград.

През 1918 година, след злощастното завършване на войната, германският персонал на Кредитна банка начело с двамата директори напусна България и аз останах да се справям с извънредно трудното положение, в което изпадна банката.

Дойче банк, която беше в непосредствена близост на Кредитна банка, биде окупирана от французи, които заплашваха да завземат и Кредитна банка. Благодарение на офицера за връзка с французкия генерал, поручика от българската армия Петър Кънев (мой близък познат), аз можах за известно време да отклоня намеренията на французкия щаб. През това време аз приготвих банков материал, с който си послужих да установя пред французите, че големи французки банки са заинтересовани в запазване интересите на Кредитна банка поради това, че последната се ползуваше с големи кредити при тях и документално установих, че Кредитна банка им дължи значителни суми. Тази ми аргументация запази до известно време банката от посегателството на французите, докато един ден се яви при мен един французки майор и ми заяви, че зданието, в което се помещава банката, им е нужно и трябва да го изпразня в 24 часа. Предупреди ме да не правя постъпки пред когото и да било за отменяване на това нареждане и че ако до уречения час зданието не бъде опразнено, той щял да нареди да ни се изхвърли всичко на улицата.

Нямах време за губене. Целият банков персонал, подпомогнат от хамали, влезе в активна работа, докато аз търсех и за щастие бързо намерих *един локал, в който да се пренесе банката*. Кредитна банка се помещаваше на ул. „Александър“, точно срещу сегашната телефонна централа. Новото помещение, което сливенският текстилен индустриалец Стефан Стефанов, клиент на банката, ни предостави на разположение, се намираше на същата улица, на ъгъла с тогавашната ул. „Клементина“, срещу югоизточния ъгъл на сегашното здание на БНБанка. Помещението, голям магазин, беше пълно с текстилен материал, който Стефанов нареди веднага да бъде пренесен другаде. Освен това Стефанов остави на разположение на банката и целия II етаж на същото здание. С трескава, добре организирана работа се почистиха и варосаха и двете помещения. Големи тежки каси, бюра, столове и пр. бяха в движение по улицата. Нерадостна картина. Банковият персонал прояви удивителна самоотверженост и с неимоверни усилия нареждането на французкия майор биде изпълнено. Касовата служба и счетоводството бяха настанени в партера на зданието, останалите служби се наредиха във II етаж. (I етаж беше зает от Софийската лотарийна банка.) За голямо учудване на мнозина редовните си функции банката преустанови само през един работен ден. Стефан Стефанов, впоследствие финансов министър в кабинета на Н. Мушанов (1932–1934 г.), се от-

плати на Кредитна банка и лично на мен за сторената му голяма услуга, когато Кредитна банка му даде пълно съдействие да получи от Хемниц в най-кратък срок комплектна инсталация за текстилната му фабрика в Сливен, която изгоря през есента на 1915 година.

През 1921 година Управителният съвет на банката ме повиши за директор като израз на доверие и благодарност за умело ръководство на банката през най-тежкото време на нейното съществуване.

През 1914 година Кредитна банка купи от Езра Таджер за свое помещение зданието, намиращо на ул. „Александър I“ (сега „Софийска комуна“), до ъгъла на ул. „Клементина“ (сега „Александър Стамболийски“) срещу Градската градина (до зданието, което Стефан Стефанов отстъпи за нуждите на банката, както е споменато по-горе). След дълги пазарлъци Таджер отстъпи зданието за 500 000 златни лева, платими в ефектив (25 000 наполеона). За тогавашното време тази цена беше сензационна. Банката реши обаче да я заплати, защото местоположението беше рядко благоприятно (в центъра на града, в близост на Българската народна банка, срещу Градската градина и Народния театър, с източно изложение), а самото здание можеше с престрояване и надстрояване да се нагоди за банковите нужди.

В партера имаше няколко магазина, а горните етажи бяха заети от Касационния съд. Не можеше и да се мисли по онова време за настаняването на банковите служби в това здание, а със започването на Първата световна война това стана и практически невъзможно.

След като банката беше принудена да се премести през 1919 година при крайно неудобни условия на ъгъла „Александър I“ и „Клементина“, дирекцията влезе в преговори с наемателите на магазините в партера на собственото си здание и можа да ги склони, срещу прилично парично обезщетение, да изпразнят партера. След завършването на войната банката нагоди партера за своите нужди и се нанесе в него. При освобождаването на етажите от Касационния съд банката се натъкна на големи пречки, понеже мъчно можеше да се намери съответно помещение за съда. Настъпи една реална опасност за отчуждаване на зданието за нуждите на Касационния съд. Създаде се навремето закон за отчуждаване на постройки за нуждите на държавни учреждения. Излезе и министерско постановление за отчуждаването на банковото здание. При обжалването на това постановление пред Административния съд ние намерихме (колкото и парадоксално да изглежда) съдействието на Касационния съд, който застана категорично на становището, че това здание е неподходящо за нуждите му, и представителят му заяви пред Административния съд, че при вземане решение Министерството на правосъдието не било искало мнението на Касационния съд. От друга страна, представителят на Кредитна банка установи, че зданието е купено за нуждите на банката и че то ѝ е абсолютно необходимо. Административният съд, който беше страж срещу адми-

нистративни произволи и неправди, отмени министерското решение за отчуждаване на банковото здание. На Касационния съд се удаде да си намери подходяще за нуждите му помещение и през 1922 г. опразни банковото здание.

През 1923 година банката надстрои един етаж. Впоследствие купи съседния имот на ул. „Клементина“, принадлежащ на застрахователното дружество „България“, достатъчно място, за да се разшири касовата зала на банката. Със сполучливо използване и престрояване на партера и първия етаж и с подходящо обзавеждане Кредитна банка се радваше на свое модерно помещение, удобно и хигиенично, обзаведено по последните изисквания на банковата техника и сигурност.

В банката се поддържаха образцова чистота и отличен ред. Както често се изразяваха клиентите ѝ, за тях било същинско удоволствие да влизат в Кредитна банка и да бъдат бързо и акуратно обслужвани.

През 1922 и 1923 година Кредитна банка построи във Варна и Русе, на подходящи места, модерни помещения за клоновете си, също и удобни жилища за директорите им.

През 1922 година можах да си построя собствено жилище благодарение на банката, която ме подкрепи с ипотечен заем.

През 1921 и 1922 година аз взех преднина в ръководството на банката. Бях формално и фактически първ директор. Вторият директор, германецът д-р Линденблат, поддържаеше връзките с Германия и говорещите немски език страни. На мен беше предоставена българската клиентела, връзките с българските учреждения и останалите страни, с които се кореспондираше на френски език. Подпомогнати бяхме от двама заместник-директори – Палас и Нидермайер: първият за разните банкови служби и контрола на клоновете, вторият за камбиалните и борсови сделки.

През пролетта на 1923 година, по внушение на Шлипер, аз направих една продължителна обиколка в Германия, за да вляза в лична връзка с ръководствата на банките, на които Кредитна банка беше банков кореспондент. Ходих също и в Амстердам. Отидох и в Париж, където имах да уреждам въпроси във връзка с текущите задължения на Кредитна банка към няколко голями французки банки. Аз имах тежката задача да склоня банките да продължат отпускането на нови кредити на Кредитна банка, като уреждането на дотогавашните ѝ задължения се предостави на Дисконто-Гезелшафт, която беше гарант по отпуснатите на Кредитна банка кредити. Резултатите от това мое пътуване се отчетоха от Управителния съвет на Кредитна банка като мой голям актив.

По време на преврата на 9 юни 1923 година аз бях в чужбина. От финансовия министър в новия кабинет Петър Тодоров (който научил адреса ми от Кредитна банка) получих телеграма, с която ме молеше да се завърна веднага в България, за да

поема поста управител на Българската народна банка, който беше вакантен. Отказах категорично. Тодоров (с когото се познавах от времето, когато бях на специализация по банковото дело в Берлин през 1906–1907 година, а той беше там да слуша лекции по стопански науки) беше ми се много разсърдил. Въпреки това единадесет години по-късно, когато беше министър на финансите в кабинета на Кимон Георгиев (1934 г.), пак ме повика и ме моли да стана управител на Народната банка. Нова сърдитня, понеже и тогава отказах.

Опустошителната икономическа криза, разразила се след Първата световна война, продължи до края на 1923 година.

За да ограничи спекулацията с чужди платежни средства (девизи), Тодоров взе драконовски мерки.

През същата година в Германия настъпи небивало в историята на народите парично положение – пълно обезценяване на марката. На 20.XI.1923 г. официалният курс на долара беше 4.2 билиона марки за 1 долар, докато на черно доларът се бе покачил на 12 билиона марки.

Към края на декември 1923 година д-р Шахт стана президент на Райхсбанк. Д-р Шахт, използвайки психологическото настроение на германския народ, с неумоверна смелост въведе новата „рентенмарк“ на базата 4.20 рентенмарки за 1 долар, като заяви, че всички могат да имат пълна вяра в нейната солидна стойност, понеже била гарантирана с всички недвижими имоти в Германия. Ефектът беше огромен. Германският народ се поддаде на тази фикция, повярва в силата на новата марка и тя се закрепи.

През 1924 година започна периодът на стабилизация в Европа.

Към края на 1924 г. в България се отбелязаха първите симптоми на стабилизация: подобрение на търговския баланс; преустановяване пагането на българската валута, макар и с известно колебание; голямото разширяване на банковия кредит и пр. Най-напред стабилизацията се прояви в областта на селското стопанство, което беше най-много пострадало от войната и следвоенната криза. Стана известна преориентация на земеделието, приспособяване на българското селско стопанство към новите условия. Нашето земеделие навакса загубата на плодородните добруджански полета с увеличаване площите на техническите растения и на първо място на тютюна.

Важен показател за стабилизацията беше възстановяването на довоенното равнище в развитието на индустрията, а в редица клонове и превишаването на това равнище. Друг показател бе развитието на външната търговия. Като отражение на структурните изменения в селското стопанство настъпиха съответни изменения в нашия износ. В сравнение с периода преди войната сега се премина от износ на екстензивни култури към износ на интензивни култури и на животински продукти.

Голяма роля за стабилизацията на лева изиграха двата външни заема, сключени от правителството на Ляпчев. По препоръка на тогавашното Общество на народите се сключи Бежанският заем, емитиран едновременно в Лондон и Ню Йорк на 21.XII.1926 година за 2 400 000 английски лири и 4 500 000 долара със 7% лихва за 40 години. Също по препоръка на Обществото на народите две години по-късно, на 15.XI.1928 година, се емитира нов заем за 15 000 000 английски лири (в лири, долари и франкове) от група английски, американски и френски банки. Заемите облекчиха платежния баланс на страната и положението на БНБ, чиито девизи бяха на изчерпване. Изразходваните суми по Бежанския заем за обезавеждане на бежанците и частта от средствата на Стабилизационния заем, предназначени за строителството на железопътни линии и за подновяване на изхабения инвентар на железниците, послужиха за съживяване на вътрешния пазар. Заемите, по-специално Стабилизационният, помогнаха за укрепването на българския лев, за уравновесяването на държавния бюджет, за намаляване количеството на циркулиращите в обращение пари.

Кредитната система в страната беше значително диференцирана. Начело стоеше Българската народна банка, която почти не се занимаваше с пряко кредитиране. Покрай нея стоеше на свое определено място Българската земеделска и кооперативна банка, която работеше всред земеделието, кооперациите и до известна степен кредитираше държавни стопански мероприятия. Популярните банки, обединени около своя Общ съюз на популярните банки, които имаха една широко изплетена по цялата страна мрежа, кредитираха главно по-слабите стопански съществувания: занаятчии, дребни търговци и пр., от които среди набираха и влоговете си.

Търговията и индустрията, както и обслужването на вноса и износа от частния сектор, са главният обект на частните банки, начело на които стоеше полудържавната Банка „Български кредит“ (образувана през 1934 г.), ползваща се с доста преки и косвени облаги по силата на специални закони и правителствени разпоредби.

През 1927 и 1928 година големите български банки бяха четири на брой: Българска търговска банка, Българска банка, Франко-българска банка и Банка за народен кредит. През същите години имаше шест банки с чуждестранни капитали: Българска генерална банка, Кредитна банка, Балканска банка, Италианска и българска търговска банка, Дойчебанк и Франко-белгийска банка. В края на 1929 година Дойчебанк се сля с Кредитна банка под името Кредитна банка. През същата година Франко-белгийската банка се сля с Балканска банка под името Франко-белгийска и балканска банка. През 1930 година Франко-българска банка, Българска банка и Банка за народен кредит се сляха под името Съединени български банки. Банка „Български кредит“, която имаше многобройни клонове в страната и разполагаше с големи средства – влогове и почти неограничен кредит при БНБ, развиваше широка кредитна дейност. Кредитирането на свързаните с международни договори търговски сдел-

ки се извършваше обикновено от Банка „Български кредит“. Останалите частни банки обслужваха с краткосрочни кредити главно по-големите и средни стопански предприятия. Дребните търговци и занаятчиите бяха обслужвани от популярните банки, които се развиваха и стабилизираха на завидна висота. Земеделските стопани намираха своята опора и всеотдайна подкрепа в изключителната по своята правна и стопанска структура Земеделска банка с нейната голяма мрежа от клонове и агентури.

Кредитната банка, като банков институт от частноправен характер, играеше в развитието на стопанското и финансово положение на страната значителна роля. Тя е основана, както вече отбелязах, през 1905 година като българско акционерно дружество с участието на Дирекцион дер Дисконто-Гезелшафт – Берлин, банкерската къща „С. Блайхрöder“ – Берлин, Норддойче банк ин Хамбург – Хамбург, Иван Евстатиев Гешов, д-р Стоян Данев, Иван Саллабашев и Жак Вегели – всички от София, с основен капитал златни лева 3 000 000. Увеличаван през различни времена, капиталът възлезе на 50 000 000 лева, от които 47 163 750 лева, или 94.33%, принадлежаша на германски и австрийски поданици (впоследствие на Съветския съюз), а остатъкът от 2 166 250 лева – на български, 570 000 лева – на румънски, и 100 000 лева на швейцарски поданици. Банката имаше към 31.XII.1945 г. 65 000 000 лева официални балансови резерви и вътрешни резервни фондове в значителни размери.

Недвижимите имоти на банката, а именно: 1) имотът на ул. „Александър I“ № 6 (сега „Софийска комуна“ – *бел. на автора*), където се помещаваше централата ѝ; 2) 2/3 идеални части от съседния имот на ул. „Александър I“ № 4, закупен с оглед към разширяване (евентуално общо новопострояване) на банковото здание след изкупуване и на останалата 1/3 идеална част; 3) имотът в Русе на ул. „Александровска“, служащ за нуждите на Русенския клон; 4) имотът във Варна на ул. „Габровска“, със склад до него, служащ за нуждите на Варненския клон, и 5) имотът в София, бул. „Дондуков“ № 39, закупен през 1939 година от Пражка кредитна банка – Софийски клон (работите на която бидоха поети от Кредитна банка), се водеха по баланса на банката всичко за 15 000 000 лева. Целият инвентар на банката в София и клоновете се водеше по баланса за 1 лев. В недвижимите имоти и в инвентаря очевидно се съдържаха неявни резерви на крупна сума. Банката имаше клонове и в Кавала и Скопие. Кавалският клон през 1944 година биде закрит и се прибра в София, а Скопският биде ликвидиран впоследствие.

На пръв поглед прави впечатление големият размер на банковите резерви – явни и вътрешни (неявни), в сравнение с другите частни банки. В интереса на засилване вътрешната стабилност, както и на външния ѝ престиж управлението на банката беше възприело една много разумна дивидентна политика – да се раздава дивидент, малък по размер, но постоянен, не колеблив. Банките основателки се задоволяваха с най-низкия за тогавашните условия 5% дивиденд, като останалата част от реализираните печалби отиваше за амортизация на недвижимите имоти, за засилване на явните и неявни (вътрешни) резерви.

Безспорно е, че Кредитна банка работеше с голям успех и реализираше големи печалби. Благодарение на възможностите ѝ да се ползува в Париж и Ню Йорк с евтини кредити, както и на широките ѝ връзки с чужбина банката беше в състояние да раздава кредити при най-низък (по-низък от тоя на всяка друга частна банка) процент и да извършва банкови услуги при най-износни за клиентелата си условия. Тя намираще своето предназначение в обслужването на стопанството и търсеше печалбите си в разширяване на работите си. Умелото ѝ ръководство, от друга страна, я предпазваше от загуби.

Разноските на банката (общи разноски), особено по личния състав, бяха значителни. Ръководството на банката подбирало персонала си най-грижливо без оглед на националност, вяра, партийна принадлежност. Авансирането на чиновниците ставало по достойнство: подготовка – теоретична и практическа, трудолюбие, умение. Чиновниците на Кредитна банка били най-добре заплатените в страната ни. Извън месечните заплати те получавали 3 (три) месечни допълнителни заплати, а по време на евакуацията през 1944 година по 5 (пет) месечни допълнителни заплати. Данъците върху заплатите били в тежест на банката, също облеклото и обувките на разсилните, както и работните горни дрехи на дамския персонал.

Кредитна банка била първият институт от частноправен характер, който по свой начин създавал семейните добавки. Минималната годишна почивка на всички чиновници, включително разсилните, била едномесечна. По социални побуди Кредитна банка давала възможност на всички свои загомени служители да се снабдят със собствени жилища.

За първи директори на Кредитна банка при основаването ѝ са били назначени д-р Димитър Точков (дотогавашен директор на Българска лотарийна банка) и Леон Шух от Берлин. Наскоро д-р Точков напуснал поста си и на негово място бил назначен германецът Глум. Начело и на трите клона са стояли германци. Директорите германци на Централата до 9.IX.1944 година са били: Шух, Глум, Кан, Щанге, Станхойзер, Линденблат, Хойслер, Вайгтман, Ебле. През 1918 година е имало ръководни лица с право на подпис (директори и прокуристи) осем германци, четирима българи и един грък. Едва през 1921 година и след това, когато начело на дирекцията застанах аз, ми се удаде да прокарам с такт и постоянство едно изменение в съотношението между германци и българи – ръководен персонал с право на подпис, като през 1938 година вече имаше 12 българи и 8 германци, през 1942 година – 20 българи и 9 германци, а през юни 1944 година – 31 българи, 10 германци и 2 чехи.

Банката е била основана за извършване на различни банкови и финансови операции. Предмет на нейната дейност е било кредитирането, банковите услуги и банковото посредничество. Кредитирането не е имало за обект каквито и да било спекулативни сделки. То се е насочвало към стокообмена и индустрията, защо-

то банката е считала, че по този начин изпълнява народополезна функция в нашето стопанство. Банката е кредитирала и мероприятията от обществен характер – предприятията по постройката на железопътните линии Търново – Трявна – Борушица, и Мездра – Враца – Видин.

Банковите услуги са били насочени към простото документарно вътрешно и международно инкасо, простите и документарни акредитиви, вътрешната и международната преводна служба, събирането и даването на обичайните търговски информации за и от чужбина с оглед на обслужване стокообмена, а с това и народното стопанство. Развита беше и службата за гаранции във връзка с държавни доставки. Банковото посредничество след въвеждане на девизния монопол на Българската народна банка имаше много ограничено значение. Естествено обемът на дейността на банката е бил обусловен от обективните вътрешни и международни условия и отношения.

Трябва да отбележа, че банката, която е извършвала всички присъщи на един модерен кредитен институт пасивни, активни и неутрални операции, беше изградила примерна организация, създавала отлично школуван и изпитан в работата ръководен и изпълнителен персонал. Ето защо след ликвидирането на банката към края на 1948 година той намери много бързо подходящ пласмент на труда си. Банката беше добила отлично име във и вън от страната и се ползуваше с голямо доверие всред всички вътрешни и външни стопански и финансови кръгове.

Благодарение на доброто ръководство, добрата организация, добре подбрания и отлично школуван персонал банката успя още в първите години след първата общеевропейска война да си създаде добри връзки с чужбина, особено с Германия, Австрия и Холандия, разширени впоследствие с други страни, с които България имаше условия и възможности за стопански връзки и финансови операции – Франция, Англия, Италия, Америка, Русия и др. Така Кредитна банка зае едно от първите места между българските кредитни институти в обслужването на българското стопанство в отношенията му с всички страни, с които е имало стопански или финансови връзки. При снабдяването на страната ни с вносни стоки от най-отдалечените краища на света (биволски и волски сурови кожи, вълна, памук, каучук и пр., и пр.), както и при износа на наши продукти в чужбина, особено на тютюна, Кредитна банка е оказвала всестранны ценни услуги на клиентите си, респективно на страната ни. Без банковото сътрудничество този международен стокообмен не би бил възможен. Кредитна банка не е вербувала клиенти чрез обявления в пресата или други подкани. По съответни отправки към нея молби тя даваше свършено кратки обявления в списанието на Българското икономическо дружество и във в. „Економист“ – списание, издавано от Висшата търговска академия във Варна. Нуждаещите се от банкови услуги я търсеха, защото знаеха, че ще бъдат добре обслужвани при възможно най-добри условия. Определянето на кредитите ставаше от дирекцията, която при подбора на клиентите си никога не се е влияела от политически съображения. За нея важаха стопанският морал на

клиентите, стопанското оправдание на исканите кредити, кредитоспособността на клиентите въз основа на балансите и гаранциите (по-голямата част от банковите кредити бяха срещу заложи на стоки или първостепенни чуждестранни банкови гаранции). Проучванията по исканите кредити се извършваха от дирекцията най-внимателно, благодарение на което банката не понесе особени щети при явилите се стопански кризи. При това дирекцията не се е впускала в усилено кредитораздаване и не са били редки случаите, когато банкови стари и отлични клиенти, нуждающи се от по-крупни кредити за задоволяване на по-големите им нужди, са били насочвани към други кредитни институти.

Кредитна банка съгласно устава ѝ, както и по принципното становище на управлението ѝ, не участвува капиталово в никакви индустриални, търговски и каквито и да било други предприятия (в противовес на Българска търговска банка, Франко-белгийска банка и др.). В главната си дейност – отпускане на кредити, ръководството на банката се е придържало неизменно в правилото – кредитите да бъдат стопански и обществено оправдани. Никога не съм се стремил към безразборно отпускане на кредити, макар и добре гарантирани. Всякога съм бил принципен противник на кредитната инфлация. При отпускането на кредитите, покрай преценката на стопанските нужди, аз съм се стремил да предпазвам клиентите от увлечения и надценяване на възможностите си. Много от активните търговци и индустриалци са склонни да се отдават на конюнктурни настроения, които пак често влекат към пакостни спекулации, застрашаващи интересите на банките, по-специално на тези, които са им поверили спестяванията си под форма на влогове. Разумното манипулиране с парите на вложителите е за банковите ръководители дълг от изключително значение. Защото всъщност собствените капитали и резерви на банките са нещо като визитни картички, а вложителите и другите кредитори са, които дават средствата на банките да развиват широка кредитна дейност. Така например Кредитна банка при капитал и резерви от кръгло 100 милиона лева е имала влогове за повече от 2 милиарда лева.

Ето защо се създаде специално законодателство за защита интересите на вложителите.

За значението на спестовността излагам следната беседа, която предадох по радиото през 1943 година в качеството си на председател на Общия съюз на кредитните и застрахователни предприятия:

„Зората на Освобождението завари нашия трудолюбив народ избеднял, лишен от евтин и достъпен кредит дори за най-насъщните му нужди, лишен от възможности за осигуряване на живота и имота му, които са изложени на постоянни рискове. Тази обстановка създаде благоприятни условия за развитие на лихварството, което причини големи опустошения и с право остави лоши спомени. Но в нашия млад и жизнен народ лежах много вътрешни сили, които той разгъна, за да изгради здраво своето българско стопанство в своята свободна българска държава“

жаба, като имаше пред очи примера на напредналите културни страни. Воден от две дълбоко залегнали в съзнанието му житейски правила: „капка по капка вир става“ и „отделяй бели пари за черни дни“, народът ни с упорит труд и с отделяне от златка си постепенно, но неуморно, можа да унищожи лихварството и да изгради по градове и села една модерна и широко разклонена кредитна и застрахователна система, която чрез евтиния си и достъпен кредит и чрез сравнително нищожни застрахователни премии даде възможност за създаване на значително благосъстояние и удобства в широките слоеве на народа ни, за създаване обезпеченост за утрешния ден, за развитие и модернизиране на всички области на младото българско стопанство и на младата българска държава.

Съвсем първобитното ни земеделие под постоянната грижа на българската държава бързо закрачи напред и благодарение усилията на нашия трудолюбив и буен земеделец, при активната подкрепа на кредита и при обезпечението на застраховката се издигна до завидна висота, като добивът от слънчевата българска земя непрекъснато расте по количество, по качество и по разнообразие. На мястото на дървеното рало днес българската земя дълбоко се пори от железния плуг. На българския земеделец днес помагат полезно най-различни машини, включая мощните трактори. Покрай основните житни култури българските ниви вече дават обилно все по-нови и по-нови ценни произведения: тютюна, памука, слънчогледа, соята, ментата, които значително увеличават добива.

Някогашните ни първобитни работилнички благодарение на почина и енергията на българина при активната подкрепа на кредита и при обезпечението на застраховката се превърнаха в мощни индустриални заведения, в модерни фабрики, в които българският труд превръща българските сурови материали в индустриални произведения, които съперничат по качество на произведенията на индустрията на най-културните страни и по цени са достъпни за всяка българска къща. А електропроизводните ни центри дадоха нови евтини сили на стопанството и обилна и евтина светлина на градове и села, замествайки старата газова лампа или едва мъждукащото газениче.

Скромната някога българска търговия при активната подкрепа на кредита и при обезпечението на застраховката настигна търговията на напредналите страни, като служи не само на вътрешния стокообмен, но и намира пазари за ценните произведения на богатата българска земя по целия свят и внася нужните ни произведения от всички континентални и презморски страни.

Нашето многозаслужило занаятчийство при активната подкрепа на кредита и при обезпечението на застраховката въпреки многото предричания можа не само да се закрепни, но и да се модернизира и развие, като дава значителен и много полезен принос за задоволяване на нуждите ни. Днешната занаятчийска работилница се сдоба с ценни помощници – машините, които подпомагат занаятчията, ускоряват работата му и поевтиняват производството му.

Някогашните кални и непроходими пътеки и калдъръмени пътища се заместиха с удобни и широки шосета, единствената железопътна линия се замести с широка железопътна мрежа, старите лодки и гемеи по Дунава и Черно море се заместиха с модерни и сигурни параходи, скритите подземни богатства, с каквито земята ни е богато надарена, се експлоатират вече по най-модерен начин. Мислимо ли е това без активната подкрепа на кредита и без обезпечението на застраховката?

Българските градове и села, които Освобождението завари в положение на бедни паланки и колиби, при активната подкрепа на кредита и с обезпечението на застраховката се развиха в китни, богати, благоустроени и хигиенични центрове, ползващи се от всички блага на културата.

Свободният български труд благодарение на развитието на кредита и на застраховката можа да намери пълно приложение в широко разрастналите се индустрия, търговия, минно дяло, строежи, земеделие, занаяти, като застраховката му даде сигурност срещу всички изненади в живота.

Ето вкратце част от постиженията на народа ни в свободната българска държава като резултат от дейността и взаимното съдействие на всички съсловия, като резултат на обществената и стопанска солидарност.

Тия радостни резултати, за които значителен дял имат частното и кооперативното кредитно и застрахователно дело, не биха били възможни, ако на мястото на изкорененото вече лихварство не бяха изникнали днешните модерни кредитни и застрахователни предприятия, частни или кооперативни, в които под формата на капитал, влогове и премии са набрани многомилардни народни спестявания.

Съвременният кредитен институт не представлява вече нищо друго освен един голям резервоар, вир, към който под форма на капитал и влогове се стичат за оползотворение свободните парични средства на българския гражданин и селянин, за да бъдат отвеждани оттам под форма на заеми към стопанството в подкрепа на полезните лични почини и нужди на земеделеца, на занаятчията, на търговеца, на индустриалеца, на умствения или физическия работник. Формите на кредитните институти могат да бъдат различни: акционерни и кооперативни, областите на действие също могат да бъдат различни, но по своята същина всички кредитни институти са все едно и също нещо: резервоари за набирание свободните парични средства и за разпределението им в стопанството. От тия резервоари нашето стопанство непрекъснато черпи средства за осъществяване на мероприятия, които увеличават стопанската мощ на отделната единица и на общността, които увеличават и поевтиняват производството, които създават благосъстоянието. Впрегнати в тази полезна служба за общността, частните кредитни институти са поставени под надзора на държавата, която го упражнява чрез Банкерския съвет при Министерството на финансите, а кооперативните кредитни институти се намират под надзора на Българската земеделска и кооперативна банка.

Съвременното застрахователно предприятие пък представлява друг резервоар, който под форма на капитали и премии набира средства, за да обезпечи живота и имота ни срещу всички възможни утрешни рискове, грижи и нужди: смърт, пожар, транспорт, кражби, земетресение, злополуки, наводнение, гражданска отговорност и пр. Срещу твърде незначителни премии застрахователното предприятие обезпечава близките на застрахования в случай на смърт, осигурява старините на застрахования с рента, дава възможност на родителите да подготвят зестра или издръжка на децата, заплаща или възстановява унищожени блага от природни стихии и непредвидени случайни събития. И формите на застрахователните предприятия могат да бъдат различни: акционерни или кооперативни, областите на действие също могат да бъдат различни. Но в края на краищата те в основата си не се различават, защото все почиват на принципа „един за всички и всички за един“. Тази стопанска и социална нужда ги е извикала на живот, тя прави застрахователното дяло една необходимост. Застрахователните предприятия също се намират под надзора на държавата, упражняван от специалното учреждение за надзора на застрахователните предприятия. Покрай чисто застрахователната си дейност тия предприятия отвеждат значителни средства и за кредитни цели, като на предно място задоволяват нуждите на строежа срещу употечни заеми.

Но с казаното дотук далеч не се изчерпват стопанските услуги и заслуги на кредитните и застрахователните предприятия. Трябва да се добави, че тяхните свободни средства са поставени и в пряка услуга на нашата държава, че тяхната организация също е поставена в пряка услуга на държавата ни. В мирно време всички свободни средства на тия предприятия се влагат в държавните банки, които служат на поставените от държавата общи цели. А във времена като днешните, когато държавата има нужда от повече средства, кредитните и застрахователни предприятия с широка ръка вземат участие в покриване на държавните заеми.

Набираните в кредитните и застрахователните предприятия средства, прочее, които се намират при постоянен държавен контрол, са предназначени изключително за служба на българското стопанство и на българската държава, на които те принасят неоценими услуги, като подкрепят българския гражданин и селянин и държавата ни във всичките им начинания. Колкото повече средства следователно постъпват в тия предприятия, толкова по-широки възможности им се откриват за подкрепа на отделните стопани и на общността. Ето затова с право се казва, че всеки свободен български лев, който бъде вложен в тия учреждения, е войник в борбата за издигане благополучието и сигурността на отделния гражданин и на държавата ни, а всеки свободен български лев, скрит във възглавницата, е дезертър в борбата за стопанско преуспяване. Силата на кредитните и застрахователните учреждения е сила за общ стопански напредък. Силни кредитни и застрахователни предприятия значи напредък на земеделие, напредък на търговия, напредък на индустрия, напредък на занаяти, напредък на умствен и физически работник, напредък на народ и държава.

Българските кредитни и застрахователни учреждения, кооперативни и частни, имат пълното съзнание за отговорната им роля в стопанството и държавата. Те имат всичкото съзнание, че успехът на стопанството и на държавата ни лежат в обществената и стопанската солидарност на всички съсловия, така както здравето човешко тяло зависи от правилната служба на всички отделни органи. Затова българските кредитни и застрахователни предприятия, изпълнявайки с твърдост и преданост своята служба, ще дават и в бъдеще всички стоящи на тяхно разположение възможности за постигане стопанските и народностни цели на българския народ, за осъществяване по пътя на обществената и стопанската солидарност големите задачи, които историята е възложила на нашия млад и жизнен народ.“

Увеличаване на банкови ръководители в лесно и нашироко раздаване на кредити е довеждало до опропастването на много стопански дейатели. В много случаи с отказване на искания за извънредни кредити аз съм предпазвал иначе много дейни клиенти от явно катастрофиране. Един евреин, търговец на едро с железарски стоки, комуто отказах през 1923 година да увелича кредита си, за да си набави предварително евтини марки (по времето, когато курсът им спаднаше главоломно) за стоки, които [всъщност] намеряваше да поръча в Германия, ми се беше много разсърдил. Заплаши ме, че ще скъса връзките си с банката. След една седмица обаче дойде със съпругата си при мен, целуна ми плачейки ръката и ме благославяше, че съм предпазил него от явен фалит и семейството му от мизерия.

Все с оглед на запазване банковите и на вложителите интереси банката е отпускала повечето от кредитите (особено по-големите) срещу залог на стоки при спазване на известен марж според естеството на стоките. По такъв начин се предпазваха и самите клиенти от увеличавания, защото маржът трябва да бъде внасян от собствените им средства. Когато се касае до стоки, договорно продадени, процентът, който банката авансира, може да бъде и по-висок. На такава база се развиваше и кредитирането на тютюневата търговия. Кредитна банка, която финансираше тютюневата търговия в големи размери, благодарение на тази система не претърпя никакви загуби през време на катастрофалното спадане цените на тютюните през кризисните 1931–1934 година. Други банки, между които особено Италианска и българска търговска банка, които бяха се отклонили от тези принципи и кредитираха тютюноотърговски фирми и на бланко (без реални гаранции), претърпяха тежки загуби, а клиентите им бяха опропаствени.

При отпускането на кредити ръководството на банката, както по-горе споменах, никога не се е влияело от каквито и да било политически тежнения. За да не бъде упрекувано в някои политически тенденции, то систематично е отказвало отпускането на кредити на вестникарски издания, макар и срещу сигурни реални гаранции (залог на хартия). Никога не е поставяло отпускането на кредити в зависимост от това, с кои страни работят клиентите както за вноса на стоки, така и за износа.

Така банката едновременно е подпомагала с кредити и със своите международни банкови връзки вноса, напр. на сурови биволски и волски кожи от Индия, Мадагаскар, Южна Америка и пр. или на вълна от Австралия, Нова Зеландия, Южна Америка и пр., или на памук от Египет, Южна Америка, Съединените американски щати и пр. Същото се отнася до вноса и на полуфабрикати, като памучни и вълнени прежди, прежди от изкуствена коприна, както и на готови стоки, като машини и машинни инсталации, металически съоръжения, земеделски едър и дребен инвентар, разнообразна железария, превозни средства, химикали, бои, лекарства и пр., и пр. На всеки от клиентите е било предоставено неограниченото право да внася с отпусканите кредити стоки от която иска страна. Това важеше и за износа на стоки. Така напр. банката е подпомагала тютюноотърговците с кредити без оглед на това, за кои страни изнасят тютюните – Германия, Полша, Чехословакия, Унгария, Италия, Египет, Англия, Франция, Холандия, Съветския съюз, Швейцария, Белгия, Финландия, Северноамериканските щати и пр. Покупателната организация на Австрийската тютюнева режия в България (Австро-българското тютюнево дружество) също беше клиент на банката. Това ставаше и с другите стоки за износ.

Тютюнът е едно от най-важните произведения на българската земя, което особено след европейската война придоби голямо значение в нашия износ и игра първостепенна роля в нашия търговски и девизен баланс. Ценойки надлежно значението на това от първостепенна важност земеделско произведение за поминъка на нашия народ, банката е заделяла значителни суми от средствата си за неговото кредитиране. Първостепенните наши клиенти – тютюневи фирми – са главните пионери за прокарване и налагане българския тютюн в най-големите европейски пазари. Българският тютюн беше непознат и недостъпен за английския и северноамериканските пазари, за овладяването на които се правеха много усилия, дейно подкрепяни от банката ни, както и лично от мен.

След дълги опити и усилия се постигнаха добри резултати. С финансовото сътрудничество на Кредитна банка започнаха доставки на наши тютюни за Американ Тобако कंपनी, Глен и Со. Тобако कंपनी, Бери Тобако कंपनी, Бритиш Тобако कंपनी и др. от клиенти на Кредитна банка. Отдаваше се голямо значение за спечелване тютюневите пазари в Австрия, Чехословакия, Полша, Холандия, Англия, Америка и др., тъй като те бяха купувачи на добри цени изключително на първокачествени тютюни, докато Германия търсеше предимно по-евтини, слаби тютюни. Със спечелването на повече пазари се обезпечаваше по-голяма независимост за пласмента на българския тютюн, а заедно с това и за набавянето на свободни девизи, с които, от друга страна, се осигуряваше по-голяма възможност за вноса на нужните за българското стопанство произведения.

Пласирането на тютюна в чужбина беше един голям, сериозен проблем. Като се има предвид ограничената световна консумация на ориенталски тютюн от около 130–140 милиона килограма годишно и че освен България има още две страни,

които произвеждат ориенталски тютюн – Турция и Гърция, които много по-рано от България са спечелили външните пазари, то за българските тютюноотърговци беше извънредно трудно да пробият път на външните пазари, които бяха свикнали по вкус с турските и гръцките тютюни. Така например Шведската тютюнева режия, технически директор на която беше един грък, не купуваше нито лист български тютюн. При едно посещение, което главният директор на най-голямата шведска банка – Шведска търговска банка – Ивар Стен ми направи през 1924 година, аз го запитах защо Швеция не купува български тютюни; той не можеше да ми отговори. Обеща ми обаче, че след завръщането си в Стокхолм ще говори с главния директор на тютюневата режия, който бил негов голям приятел, и ще ми съобщи. Не след дълго получих от Ивар Стен писмо, в което ми изложи следното: главният експерт на режията не допускал да влиза в харманите за цигарети български тютюн, защото той не отговарял на вкуса на пушачите. Стен, който искаше очевидно да послужи на България, в съгласие с приятеля си – главния директор на режията – ме помоли да съм му изпрател един килограм цигари, приготвени от български тютюн (това прави 10 кутии от по 100 цигарети). Влязох във връзка с главния експерт на Австро-българското тютюнево дружество (покупателна организация на Австрийската тютюнева режия в България) Икбал, с когото се познавах много добре, понеже дружеството беше клиент на Кредитна банка. Икбал минаваше за най-добрия тютюноексперт в България. Изложих му намерението си да използвам връзките си с Ивар Стен, за да направим опит за пласиране на български тютюн в Швеция. Помолех Икбал да поръча на цигаретената фабрика „Кармел“ да се приготвят 1000 цигарети (един килограм) с луксозна опаковка от тютюн, който Икбал ще избере и даде на фабриката. Всичко стана отлично. Касаеше се част от тези цигарети да се изпратят на шведското кралско семейство. За тази цел трябваше да туря в течение тогавашния почетен шведски генерален консул в София д-р Н. Бояджиев, зъболекар. Той се изказа без колебание, готов да си даде съдействието, но препоръча (с интимната мисъл да спечели малко пари), за да се разчитало на успех, след като цигаретите се одобрят в Стокхолм, евентуалната тютюнева партия да се изпрати на Шведската тютюнева режия от негово име. За това обаче трябваше д-р Бояджиев да има фирма, което за него не представлявало никакъв мъчнотия. Цигаретите с посредничеството на д-р Бояджиев се изпратиха – една част направо до интендантството на Шведския дворец, другата – до Ивар Стен, главния директор на Шведската търговска банка, с молба да предаде половината на главния директор на режията. Цигаретите намериха пълното одобрение на получателите им. По застъпничеството на Ивар Стен неговият приятел – главният директор на режията – придумал експерта грък да направи опит с купуването на една малка партия (около 20 000 килограма) български тютюн, като за целта влезе във връзка с шведския генерален консул в София д-р Бояджиев. След като д-р Бояджиев получи съответно писмо от Шведската режия, той набърже регистрира фирма под името „Недю Бояджи, търговия със сурови тютюни“. Икбал се съгласи със закупуването на тютюна, Кредитна банка

отпусна на Недю Бояджи нужния кредит. Благодарение на голямата опитност на Икбал приготви се една първостепенна партида тютюн, от която д-р Бояджиев изпрати мостра на режията. Тютюнът се одобри, също така и цената. Партидата се експедира до Шведската режия с молба равностойността по уговорената цена да се внесе в Шведската търговска банка за сметка на Кредитна банка в полза на Недю Бояджи.

Така се направи пробивът за пласиране на български тютюн в Швеция. Въпреки първоначалните възражения на главния експерт грък, че българският тютюн щял да увреди качеството на шведските цигарети, приготвяни дотогава само от гръцки тютюн, износът на български тютюн за Швеция постепенно нарастна до 300–400 000 килограма годишно.

Свидетел съм на многото усилия, които тютюнджийските фирми в течение на много години правеха за продажба на български тютюни в чужбина. С особено големи мъчности беше свързано спечелването на пазаря в Германия, където в цигаретените фабрики бяха се загнездили гръци експерти, върли противници на българския тютюн.

Купувачи на най-хубавите скъпи ориенталски тютюни с изискана манипулация бяха САЩ. Гръцкият тютюн беше вече се наложил там, също и турският. Все пак благодарение на особеното качество на хубавите български тютюни – горивостта (запалена цигарета сама догорява докрай, даже без да се пуши), и на упоритостта на българските тютюнджийски фирми направените опити да се продават – макар в началото и малки партиди, се увенчаха с успех. Постепенно се засили търсенето на нашия тютюн от големите фирми за внос на тютюни в САЩ, докато по една непрактичност на фискалната ни власт американците внезапно престанаха да търсят нашия тютюн. Не си спомням през коя година беше, председателят на най-голямата частна банка в света Чейз банк в Ню Йорк, правейки околосветско пътуване, на път за Цариград се отби в София с препоръчително писмо от Норддойче банк в Хамбург до мен. Заведох го до управителя на Народната банка, запознах го с тогавашния финансов министър професор Моллов, дадох му обед в „Юнион клуб“ и пр. В течение на разговорите стана дума за засилване на стокообмена между двете ни страни. Моята първа тема за разговор в подобни случаи беше пласирането на тютюните. Запитах го дали му е известно защо престанаха американските фирми да се интересуват за българските тютюни. Той ми каза, че не знае, но че се познавал с председателя на най-голямото американско дружество за тютюни – Американ Тобако कंपनी, и след завръщането си щял да говори с него и да ми пише. Каза на секретарката си, която навсякъде го придружаваше, да си вземе бележка. Не след дълго получих писмо от този акуратен американец, което ме смути. Председателят на Американ Тобако कंपनी ми казал, че българският тютюн му харесва, обаче не можел да продължи да работи с една страна, в която няма стабилно фискално законодателство. Посочил като пример, че за една купена в Хасково партида трябвало да заплати една допълнителна износна такса

за килограм, въведена през сезона на експедирането на тютюна, т. е. след купуването му и точно преди изнасянето му. Той не би купил тази партия, ако е знаел, че ще трябва да плаща такава такса. Омидох с това писмо, преведено на български, при финансовия министър Моллов. Той с насмешка ми каза, че нямало да пита американските купувачи, когато замислял да прокара финансови мероприятия във връзка с експорта на тютюна. Възразих му, че не се касае до това, а до своевременното прокаране на тези мероприятия, т. е. преди настъпването на реколтата, за да могат купувачите да kalkulират. „Ще им мине“ – каза Моллов. Но това „минаване“ трая няколко години, през които гърци и турци си потриваха ръцете. По този повод разправих на Моллов, че хитрите гърци малко по-другояче се стремят да спечелват клиенти, особено такива, които добре плащат за хубавите тютюни. Когато представителят на една английска фабрика, която приготвяла само луксозни цигарети от най-скъпи тютюни, отивал всяка година редовно в Гърция да прави покупки, гръцкото правителство изпращало на границата специален луксозен вагон да го посрещне.

А ний какво правехме? Пътувах един ден за Виена. В същия спален вагон пътуваше и главният директор на Австрийската тютюнева режия г-р Дорек, с когото се познавах. На границата в Цариброд се прави проверка на паспорти и гр. полицейски книжа. Представителят на полицията намери, че в един от документите на г-р Дорек не е отменено, че е престоял в София толкова и толкова дни. Считайки това за голям пропуск, той искаше да задържи г-р Дорек и да го върне в София. Г-р Дорек беше в паника, аз изтръпнах. Помолех началника на гарата да ми даде телефонна връзка с тогавашния министър на вътрешните работи Ляпчев. Началникът на полицията се съписа. „Ще го пусна за ваш хатър“ – ми каза той. „Не за мой хатър, а за интересите на България трябва да сторите това“ – раздразнено му казах аз. „Не виждате ли за какъв пътник се касае? Знаете ли, че такова отношение към него може стопански скъпо да струва на България? С един негов замах България може да се лиши от редовен купувач на 4–5 000 000 килограма тютюн годишно.“ Сконфузен, полицаят се оттегли, г-р Дорек и аз продължихме пътя си.

Често пъти подобни неуместни престаравания на нашите чиновници, както напр. прегледът на багажите на чужденци, които посещават България, нанася големи вреди на страната ни. Пътувате в чужбина – Италия, Швейцария, за Париж. Контрольорът учтиво запитва: „Имате ли нещо за обмיתяване?“, и без да претърсва багажа ви, отминава със също учтив поздрав.

Кредитирането на тютюневата търговия изискваше крупни средства, които нито Кредитна банка, нито която и да било друга местна частна банка имаха и можеха да поставят на разположение на тютюноизносната търговия. Ето защо Кредитна банка, използвайки своите широки връзки с международните парични пазари и доброто име, с каквото клиентите ѝ се ползваха в чуждестранните центрове за покупка на тютюни, успяваше да набави необходимите средства за това кредитиране, като продаваше на БНБанка, при която бяха централизира-

ни всички девизни операции, значителни суми в долари, английски лири, холандски флорини, швейцарски франкове и др. срещу бѐдец износ на тютюни.

През 1928–1929 година се появиха първите признаци на настѣпващата криза в тютюневата търговия, като чуждите пазари започнаха да се ограничават в покупките си на български тютюн. С това постѣпленията на девизи бѣрзо започнаха да спадат, в резултат на което последва и чувствителен упадѣк на вноса от чужбина. По същото време дойде и загубването на интерес в Америка, Англия, Франция и други страни за нашето розово масло, в кредитирането на която търговия за износ към тези страни Кредитна банка също вземаше живо участие и се разваеше на доста клиенти – сериозни и големи фирми.

Българските търговци на тютюни и розово масло бяха заварени с грамадни цѣкове скѣпоплатени тютюни и розово масло, интересът към които явно намаляваше, а цените на международните пазари катастрофално спадаха. Търговците с тютюни и розово масло, а заедно с тях и производителите на тия важни произведения на българската земя се изправиха пред явна катастрофа. Цените на тютюните от новите реколти паднаха стрѣмглаво и производството на тютюни бе смутено и разколебано. Същата участ имаше и производството на розово масло, което наложи изкореняването на значителна част от розовите ниви.

През годините 1929 и 1930 започна да бушува по-подчертано световната стопанска и финансова криза. Засегнала най-напред Съединените американски щати, тя бѣрзо се разшири в Европа.

Стопанската криза у нас засегна преди всичко селското стопанство. Падането на цените на селскостопанските продукти на международния пазар се отрази катастрофално и върху селското стопанство у нас. Кризата обхвана и индустрията. Тя се отрази чувствително върху търговския баланс на страната. Немалко за влошаването на положението допринесоха и репарационните задѣлжения. Те тежаха върху държавния бюджет и върху платежния баланс на България. Въпросът за репарациите се постави много остро към края на 1929 година. Български делегати правеха постѣпки в Женева и Париж за премахването им. Репарационната проблема навлезе в друга фаза след приемането на Плана Юнг за германските репарации. С Хагската спогодба от януари 1931 година се сложи нов ред в плащанията на българските репарации. Тя беше крачка напред към ликвидирането им.

Стопанската и финансовата криза намери израз и в състоянието на кредита и спестовността. През 1932 и 1933 година имаше непрекъснато намаление на влоговете в банките. Това намаление засегна не само частните банки, но и държавните. Най-наболяият стопански въпрос бе този за цените на селскостопанските произведения. Цените на международния житеен пазар спадаха катастрофално. При това положение не можеше да се задържат и цените на селскостопанските продукти у нас.

Въпросът за репарациите бе отново повдигнат още на Лозанската конференция през 1932 година. В Лозана Германия получи фактически почти цялото анулиране на репарационния си дълг. България също получи облекчения във форма на разсрочки и намаления.

Американските банки, които с изумителна лекота отпущаха кредити на банките и големите индустриални предприятия в Германия, започнаха постепенно да денонсират кредитите, да изтеглят вземанията си. От друга страна, германските банки, разчитайки на обещана дългосрочност на получените от САЩ кредити, отпущаха заеми на своите клиенти за инвестиционни цели. Последните естествено не бяха в състояние да изплатят задълженията си към банките, които нямаха възможност да посрещнат задълженията си в долари към американските банки. Постепенно в Германия настъпва нервна състояние, създаде се едно психично настрояние, което изби в засилващо се недоверие в банковите институти. Всеки се стремеше към мобилизиране на средствата си, започна масово предлагане на стоки и ценни книжа със съответно спадане на цените. Вложителите започнаха да си изтеглят парите от банките, положението на които ставаше застрашително.

За да посрещнат борбата с настъпващите мъчности, германските банки – малки и големи – започнаха да се обединяват. Така през втората половина на 1929 година се извърши сливането на главните акционери – основателки на Кредитна банка – Дирекцион дер Дисконто-Гезелшафт и Норддойче банк в Хамбург, с най-голямата частна банка в Германия – Дойче банк, която имаше клон в България – Дойче банк, клон София. Естествено беше да се постави въпросът за сливането и на Кредитна банка със софийския клон на Дойче банк, както и въпросът, коя от тия тукашни банки да погълне другата. Понеже по-силна от слялите се германски банки беше Дойче банк, почти предопределено беше от Берлин в България да остане Дойче банк, клон София, като поеме изцяло работите на Кредитна банка, която следваше да бъде заличена. Това смути българския елемент на Кредитна банка, защото това би значело цялата дейност на банката да се ръководи от Берлин, указание за което беше и обстоятелството, че и тримата директори на Дойче банк, клон София, и въобще ръководният персонал, назначаван от Берлин, беше изключително германски. Тогава аз, който държах ръководството на банката да бъде по възможност местно и по-независимо, положих върховни усилия да отклоня подобно разрешение на въпроса и да наложа противното разрешение, а именно – работите на Дойче банк, клон София, да се поемат изцяло от Кредитна банка. За целта аз имах обстойни съветвания с банковия юриконсулт Асен Джеров и бившия министър на правосъдието професор Фагенхехт, които поддържаха изцяло моето становище. В резултат на тези съветвания двамата юристи дадоха писмени мнения и аргументи за запазването на Кредитна банка. Решаващ и силен аргумент беше и този, че Кредитна банка беше си създала много хубаво име, имаше значително по-голяма работа, добре школуван персонал и клонове във Варна, Русе и Пловдив. Това схващане намери пълната подкрепа на председателя на Управителния съвет на

Кредитна банка, нейния основател Густав Шлипер (член на Директориума на Дойче банк – Берлин), и се наложи: Кредитна банка пое работите на Дойче банк, клон София, който бе ликвидиран и заличен.

При това сливане Кредитна банка трябваше да поеме почти целия персонал на Дойче банк, клон София, начело с дирекцията, състояща се от трима германци, и по такъв начин дирекцията на Кредитна банка нарастна на пет души, от които четирима германци и един българин – аз. Постепенно обаче „с такт и умение и благодарение на авторитета на Марко Рясов“, както се изрази Шлипер в едно заседание на Управителния съвет на Кредитна банка, това неблагоприятно от българско гледище съотношение се измени. Към края на август 1944 година дирекцията на Кредитна банка се състоеше от трима души – двама българи (мен и заместник-директора Георги Гешов) и един германец (Карл Ебле).

Въпреки станалите сливания между големите германски банки положението им постепенно се влошаваше поради засилващата се в Германия стопанска криза. Особено катастрофално върху германските банки се отрази следното събитие:

През март 1931 година най-голямата австрийска банка Oesterreichische Kreditanstalt декларира невъзможността си да посреща задълженията си към чужбина. Подобно на германските банки и тя беше получила големи кредити от северно-американски банки, които по естеството си краткосрочни, били пласирани между големите австрийски индустриални предприятия за инвестиционни цели. Американските банки денонсираха кредитните съглашения с тази австрийска банка и настоятелно поискаха изплащането на дължимите им суми. Kreditanstalt бързо изтощи девизния си резерв, клиентите ѝ не бяха в състояние да посрещнат задълженията си към нея в чужда валута, Австрийската народна банка не разполагаше с достатъчни валутни резерви и не можа да помогне за избягване на кризата.

Ще трябва да отбележа, че една емисионна банка чрез увеличаване на банкното обращение може да помогне на банките да устоят на масово теглене на влогове (както се вижда от по-долу описания рѣн, настъпил при Кредитна банка). При масово искане изплащането на задължения в чужда валута тя разчита само на своите резерви в чужда валута, които не са неизчерпаеми.

Примерът на австрийската банка даде повод на американските банки да се надпреварват в денонсирането на дадените от тях в Германия кредити. Банки, както и окръжни, общински и големи индустриални предприятия (които бяха получили непосредствено от американските банки кредити) – всички се обръщаха за помощ към Райхсбанк. Колкото обаче повече и по-ясно американските кредитори виждаха стопяването на валутните резерви на Райхсбанк да расте, толкова по-нервни ставаха те в настоятелните си искания да прибират вземанията си.

Кризата се засилваше, докато на 13 юли 1931 година – понеделник, една от най-големите германски банки затвори гишетата си и спря изплащанията на вложители и кредитори.

Отражението на това световно събитие се прехвърли с изумителна бързина върху креациите на германските банки в чужбина (Кредитна банка беше именно такава). Новината дойде в София следобед на същия ден и се разпръсна със светкавична бързина. Погледите бяха насочени към Кредитна банка, за която се предполагаше, че първа у нас ще бъде засегната от германската криза.

На следния ден евреите, които обикновено са добре осведомени, предвидливи, съобразителни, но и страхливи – първи започнаха да теглят влоговете си. Следобед уплахата обхвана и български кръгове. Касовата зала на банката започна да се изпълва с желаещи да си „спасяват парите“. В сряда беше настъпила вече истинска психоза, която обхвана широк кръг банкови клиенти вложители. За мен беше ясно, че за банката настъпват критически моменти и че трябва да мобилизирам всичките сили – мои морални и банкови материални, за да устоя с чест на задълженията на банката към своите клиенти, които ѝ бяха поверили спестяванията си, разчитайки на нейната солидност и на уметелното ръководство на управниците ѝ.

От дирекцията бях останал сам; моят тогавашен колега – германецът Рихард Хойслер – беше в отпуски. Рано сутринта свиках шефовете на отделенията, обясних им същността на положението, в което банката ни е изпаднала не по нейна вина, и апелирах към тяхното съзнание да положат свръхчовешки усилия за запазване честта и хубавото име на банката, да оправдаем безграничното доверие, което ни е било оказвано от клиентите ни – наши кредитори. Касаше се и до предпазване на страната от явна катастрофа, ако и другите банки изпаднаха в същото положение поради това, че Кредитна банка, която минаваше за най-солидна, не издържеше напъна. Наредих да се открият няколко гишета за изплащане на влоговете, да се поставят на видни места надписи, че банката изплаща и срочните влогове, на които сроковете още не са настъпили, да се работи непрекъснато, без обедна почивка, да няма никакво забавяне на изплащанията, в никакъв случай да не се увещаваат клиентите – че няма опасност за тях, че няма причини да си теглят парите. Аз ще се грижа за набавянето на средства.

При отварянето на банката в нормалния час в касовата зала нахълта вълна от клиенти, тя се изпълни и постепенно започна да се образува опашка, която се проточи до външната врата на банката. Благодарение на изпитаната практика на банковото ръководство да поддържа значителни суми по сметката си при Българската народна банка изплащанията на влоговете вървяха редовно, бързо и без никакви забавяния. Към обед напливът се увеличи, клиентите в касовата зала започнаха да нервничат, натрупваха се пред гишетата с натиск, стремяха се по-бърже да се доберат до гишетата. Започнаха тегления и на големи суми, и то от фирми, за които можеше да се предполага, че ще запазят спокойствие. Главният касиер ми докладва, че измежду публиката започнало да се долавят слухове, че банката едва ли ще може да удържи.

Постепенното изчерпване на средствата започна да ме смуцава, още повече че трябваше да се грижа за снабдяване с пари и на трите клона във Варна, Русе и Пловдив, понеже и там започна масовото теглене на влогове. Наредих да се продават на Народната банка чекове върху нюйоркски банки за 500 000 долара, които по тогавашния курс 140 лева за долар правеха 70 милиона лева. (Забележка: По силата на договорно споразумение с Дойче банк, Дрезден, Кредитна банка можеше да разполага с долари в горния размер за нейна сметка при нюйоркски банки.) Въпреки това аз пресметнах, че ако и на следния ден продължи рътът (масовото теглене), банката ще бъде поставена в неутържимо положение. Затова отидох в управлението на Народната банка да опиша положението и да моля за съдействие. Управителният съвет на Народната банка с голямо безпокойствие следял развоя на първото в страната ни събитие в живота на банковото дело и беше готов да изслуша моите предложения. Аз можах лесно да убедя управлението на банката, че ако Кредитна банка се види принудена да закрие гишетата си, то кризата неминуемо ще засегне и другите банки и ще се разрази в цялата страна. Тогавашните подуправители Божилов и Бурилков (управител нямаше), имайки пълното съзнание за създалото се изключително опасно положение, се изказаха готови да ме подкрепят. Това можеше да стане в рамките на закона и правилниците на БНБанка по пътя на редисконта на портфейла на Кредитна банка. Натъкнахме се на голяма мъчнотия, понеже на Кредитна банка кредит при БНБанка не беше определян дотогава, тъй като тя никога не е прибягвала до услугите на БНБанка за набавяне на парични средства. По правилата на Народната банка кредит можеше да се определи на Кредитна банка само след щателна проверка на нейното положение въз основа на балансите ѝ. При нормални условия това изискваше време от няколко дни. А положението налагаше не след няколко дена, а веднага да се помогне на Кредитна банка – беше въпрос на часове.

И двамата подуправители отидоха да докладват на тогавашния финансов министър Александър Гиргинов, който от своя страна ги забел при тогавашния министър-председател Александър Малинов за вземане на решение. За моя чест министър-председателят Малинов бил казал, че има абсолютно доверие в мен и дал мнение на всяка цена да ми се помогне, така цяло да се помогне на страната ни да се предпази от финансов крах.

Подуправителите наредиха по спешност седем души инспектори да работят през нощта между сряда и четвъртък да проверят последния баланс на Кредитна банка, да установят финансовото ѝ положение, да проверят търговския ѝ портфейл. През тази нощ прекарах най-тежките часове от живота си. Щях да полудея. Не бях сигурен, че инспекторите ще свършат работата си навреме, а закъснение с няколко часа можеше да бъде фатално. За щастие докладът на инспекторите беше блестящ и навреме приготвен. Инспекторите единодушно установили, че Кредитна банка била най-солидният банков институт в страната и че Народната банка не би понесла никакъв риск да реесконтмира портфейла, който бил квалифициран като първоизряден, в какъвто размер да пожелае Кредитна банка.

Касасеше се да се улесни сега техническото изчисляване на сконта, за да може Кредитна банка във възможно най-късо време да получава милионните средства за изплащането на влоговете. Божилов беше формалист. Той настояваше да се изготвят непременно бордера със съответните изчисления на представения за реесконт портфейл. Бурилков, който, без да беше банков техник, имаше съзнанието, че на Кредитна банка трябва без всякакво забавяне да се дават пари, се съгласи чрез свои резолюции върху представените от Кредитна банка описи на портфейла да се изплащат веднага аванси в кръгли суми в размер на 90% от номиналната стойност на портфейла, като изчисленията на сконта се извършват постепенно по нормалния ред.

По този начин банката ни получаваше по 30–40–50 милиона лева без никакво забавяне. Наредих за психологически ефект банкнотите в дребни купюри да бъдат пренасяни от Народната банка до нашата с кола, придружавана от нужната охрана. Това правеше силно впечатление на клиентите, чиято опашка беше вече извън банката и трябваше да прави място за колата, пълна с банкноти.

Най-усиленият ден на ръна беше четвъртък. В петък сумринта касовата зала беше пак пълна, но с по-спокойна публика. Чиновниците, които бях поставил на разположение на клиентите да им приготвят чековете, ми докладваха, че мнозина из публиката започнали да възклищават: „Бре, солидна банка, тя имала безчетни милиони, всички влогове ще изплати.“ Забелязало се и известно колебание между клиентите – дали да си теглят влоговете, или не. Това колебание се засилило особено когато моят чичо по жена, аптекарят Стефан Генеф, с мъка си пробил път през публиката, която негодувала, че искал да прережда другите, и изсипал от чантата си на гишето на главната каса 1 500 000 лева за минаване по сметката му. Още повече се озадачили много клиенти, когато трябвало да направят път и на Стефан Пупев, който пак донесъл 5 000 000 лева за сметка на „Братя Прошекови“, на която фирма той беше управител. „Ето ви пет милиона лева. Оня ден ги изтеглих, изплашен като вас; сега ги връщам, като наново се убедих, че Кредитната банка е солидна и твърда като витрошки гранит.“ Това ми се докладва от главния касиер. Пупев говорел с обичайния си висок глас, така че всички в касовата зала могли да го чуят. Постепенно започнало бавно изтегляне на публиката и в касовата зала останали много малко клиенти. Обстоятелството, че всички влогове се изплащали без никакво забавяне и едновременно големи влогове се връщали, поддържало много върху вложителите. Следобед банковата зала започнала бавно да се запълня, обаче с клиенти, които връщали изтеглените от тях влогове.

В събота беше очевидно за мен и всички мои сътрудници, че банката ни изживя кризата с пълен успех. Масово явяване на клиенти не да теглят, а да внасят пари. Много измежду тях, близки мои познати, идваха при мен да се извиняват, че и те се поддали на общия страх, изтеглили си влоговете, но сега ги връщали с още по-голямо доверие в банката ни. Аз не им правех никакви упреци, напротив – казвах им, че и аз на тяхно място бих сторил същото.

Следобед помолих по телефона министър-председателя г-н Малинов да ме приеме. Отидох на уреченото време. Благодарих му сърдечно и с топли думи за голямата услуга, която оказа на банката ни и лично на мен. Той ми каза, че следил с голям интерес, но с пълно спокойствие развоя на кризата, която банката ни преживяла през тези няколко дни. Реален израз на това спокойствие било и обстоятелството, че той не си изтеглил единствените спестявания – влог в размер на 270 000 лева, който имал в банката ни.

Посетих и финансовия министър Гиргинов, както и подуправителите на Народната банка Бурилков и Божилов, на които също изказах топла благодарност. И двамата ми казаха, че са изпълнили дълга си и се радвали много, че съм можал с голямо умение да предпазя страната от банков крах. Споменаха ми за страха, който ръководителите на другите частни банки са изпитвали през това време. Всички били си отгърнали с облекчение още на предишния следобед, когато разбрали, че Кредитна банка с успех е издържала напъна и че те били вече извън всякаква опасност.

Така се появи, разви, разрастна и отмина рѐнѐт – това най-опасно събитие в живота на банките. Никоя банка в света не е в състояние да изплати в късо време влоговете на своите клиенти, както и изискуемите си задължения без помощта на емисионната банка, без да може да мобилизира ликвидните си активи.

Кредитна банка издържа с бляскав успех един страшен изпит. Реномето ѝ се повиши още повече, ведно с нейното – и моето. През следната седмица получих много поздравителни телеграми от чужбина – от банките, с които Кредитна банка поддържаше връзки.

При настъпилото пълно спокойствие наредих да се изкупи постепенно реесконтрираният при Народната банка портфейл – нещо, което направи силно впечатление на управлението на Народната банка и послужи още повече за закрепването престижа на Кредитна банка.

Трябва да призная с дълбоко морално задоволство, че персоналът на Кредитна банка изпълни дълга си с изумителна преданост и величаво съзнание. Работи през тези изключително тежки дни без физическа и психическа умора, без почивка, като се задоволяваше през работното време да си подкрепя силите с ядене на сандвичи на крак. Благодаря им от все сърце и от дъното на душата си.

Дълга безгранична благодарност на съпругата си Радка и на балдъзата си Евдокия, които ме окуражаваха и ми поддържаха моралните сили, както само женско сърце може да стори това.

В резултат на бушуващата криза индустриалното производство във всички страни започна бързо да спада, съпроводено от бързо спадане на цените на стоките. На борсите – силно спадане на ценните книжа. Индустриалната криза се преплете със селскостопанска криза в земеделските страни. Стопанската криза у нас – отра-

жение на кризата в голямите страни, обхвана преди всичко селското стопанство. Падането на цените на селскостопанските продукти на международния пазар се отрази катастрофално и върху селското стопанство у нас. При сравнително добри реколти през 1929–1930–1931 година настъпи голямо спадане цените на зърнените храни, на тютюните и други продукти на селското стопанство.

Кризата засегна и индустрията. Настъпи голямо намаление на консумацията на продуктите от първа необходимост. През кризисните години се увеличи броят на протестираните полици. Кризата засегна чувствително търговския баланс, а също и златното покритие на стабилизиращия български лев. Кризата се отрази по необходимост и върху държавното съкровище. Настъпи намаление на редовните приходи на държавата и дефицит в бюджетите.

Започнаха се от всички страни усилия за намиране изход от създалото се положение. Не намирайки възможности и пазар за нашия най-важен експортен продукт – тютюна, след много сондажи, проучвания, разговори и преговори България сключи през 1934 година така наречената „голяма компенсационна сделка“ с голямата германска фирма за цигарети Реемстма в Хамбург и германската тежка и лека индустрия. По силата на тази сделка „Реемстма“ изкупи българските тютюни от изостаналите стари реколти, като срещу това германската индустрия достави на България локомотиви, вагони, релси, машини, електрически материали, химикали, лекарства и пр.

Рожба на този стопански катаклизъм и на липсата на свободни девизи бяха клирингите като форма за поддържане и засилване на стокообмена между отделни страни. Такива клирингови спогодби за уравниване на стокообмена се сключиха с Германия, Чехословакия, Австрия, Франция, Швейцария, Унгария, Италия, Полша, Белгия и др. Германия се очерта като главен, а за някои произведения – почти изключителен купувач, доставяйки ни насреща фабрикатите на своята разнообразна индустрия. Обслужването на тоя стокообмен и свързаните с него банкови операции и услуги, главно относно вноса от Германия (документално инкасо и акредитиви), се насочи главно към Кредитна банка, защото тя имаше добри връзки с германските банки, както и съответна добре организирана инкасова и акредитивна служба. Възможностите за чувствително засилване на стокообмена с по-богатите страни, имащи свободни девизи, бяха незначителни.

След омекотяване на стопанската и финансовата криза нашата търговия се изправи пред затворени за износа ни свободни чужди пазари и девизите на БНБанка бяха почти изчерпани, а с това и вносите от чужбина почти спряли поради неизплатени стокови задължения към чуждестранните пазари от направен през предходните години внос. Всички усилия на стопанските и финансовите среди се насочиха към намиране начин за посрещане на старите стокови задължения и за създаване на условия за подновяване и засилване на вноса от чужбина. Така се дойде до идеята за компенсационни сделки. Направените от Кредитна банка в това отношение опити дадоха добри резултати, поради което и за по-доброто обслужване

на стопанството банката организира специална компенсационна служба, която се постави на разположение на банковата клиентела за сключване на компенсационни сделки за големи суми в долари, английски лири, райхсмарки, австрийски шилинги, италиански лирети, швейцарски, французки, белгийски франкове и др. Тази служба допринесе много за значително улесняване и засилване на стокообмена с чужбина, т. е. за осигуряване пласмента на българските произведения в чужбина и за набавянето на стоки за българското стопанство, нуждата от които беше голяма.

По същото това време борбите между политическите групировки се изостриха, докато на 19 май 1934 година дойде превратът начело с Кимон Георгиев, чийто новообразуван кабинет замести кабинета на Никола Мушанов. В последния финансов министър беше сливенският индустриалец, виден демократ Стефан Стефанов. При неговото министерствуване финансовото положение на страната беше в окаяно състояние дотам, че на държавните чиновници бяха се набрали неизплатени заплати за три месеца. Не може да се каже, че Стефанов е причина за това създало се положение. Ясно беше, че той не беше в състояние да направи каквото и да било за неговото подобрене, освен дето подготви „голямата компенсационна сделка“, която се одобри и прокара през август 1934 година от неговия наследник Петър Тодоров, министър на финансите в кабинета на Кимон Георгиев.

Бях в приятелски връзки с Петър Тодоров. По негова молба аз обещах да му сътруднича. Тодоров беше приготвил един проект за облагане на приходите, даде ми го за проучване и да му кажа мнението си. Проектът беше набързо скърпен, недомислен, безпринципен и технически лошо конструиран. Мнението си за него изразих с много забележки, повечето неодобрителни. В дома на Петър Тодоров стана първата ми схватка с него, когато той ми каза: „Значи ти го отричаш изобщо, искаш да ме провалиш, но той ще стане закон въпреки мнението ти.“ Аз му възразих, че съвсем нямам намерение да заема неговото място, но че с критическите си бележки съм искал да му направя приятелска услуга. Предметният проект на Тодоров не стана закон, защото на 22 януари 1935 година дойде кабинетът на генерал Златев, в който министър на финансите стана Михаил Календеров.

УПРАВИТЕЛ НА БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА БАНКА

Към края на юни 1923 година тогавашният министър на финансите Петър Тодоров ми предложи да поема поста управител на Българската народна банка. Аз отказах. През юли 1931 година тогавашният финансов министър Александър Гургинов също ми предложи да поема управлението на БНБанка. Аз и тогава отказах. След 19 май 1934 година тогавашният министър-председател Кимон Георгиев в първата си публична реч, която държи в театър „Роял“, нападна управителя на Народната банка Никола Момчилов, който на следния ден демонстративно напусна поста си. Тогавашният министър на финансите – пак Петър Тодоров, дълго ме убеждаваше да заема овакантеното място на управител на Народната банка. И този път отказах. След образуването на кабинета на генерал Златев през втората половина на месец януари 1935 година при мен (в Кредитна банка) дойдоха двама висши офицери от Генералния щаб (единият беше подполковник Календеров, името на другия не мога да си спомня) и ми предложиха от името на офицерството да поема поста управител на Народната банка, който все още беше вакантен. Аз и сега отказах.

В началото на февруари 1935 година ме повика по телефона от Министерския съвет тогавашният министър на просветата генерал Тодор Радев, когото аз не познавах. Той ме помоли на утринта, събота, да му определя среща, искал да дойде при мен. Аз му отговорих, че той е министър, и аз ще отида при него. Определихме свиджване в Министерството на просветата за 10 часа сутринта. Аз бях точно навреме при него. Посрещна ме във военна униформа, прав, и не ме покани да седна. Изправен във войнишка стойка, генералът със строг студен тон ми каза: „Господин Рясков, натоварен съм от Министерския съвет да Ви съобща, че по негово решение и със съгласието на Негово Величество царя на Вас се предлага да станете управител на Народната банка. Вие трябва да изпълните гражданския си дълг и още днес следобед да отидете при министър-председателя генерал Златев, за да му съобщите съгласието си. Върховни държавни интереси налагат да сторите това. Ако е нужно, за напущане на сегашната си работа (аз бях директор на Кредитна банка, а председател на нея беше Густав Шлипер – член на Директориума на Дойче банк в Берлин) да вземете съгласието на председателя на Управителния съвет на банката Ви в Берлин, ние ще Ви дадем възможност още днес да влезете в телефонна връзка с него и ако се наложи, ще интервенираме по дипломатически път.“ Аз му казах, че елементарна коректност ми налага да говоря предварително с господин Шлипер. Следобед, към един и половина часа, аз можах да получа връзка с Берлин, съобщих на Шлипер в какво се състои работата и го помолих да ме освободи пред-

срочно от договорното ми задължение. Шлипер без колебание си даде съгласието, събрава ме, че изборът е паднал върху мен, и ми пожела добър успех.

Отидох в 4 часа при генерал Златев в Министерския съвет. Той ме посрещна много любезно и ми връчи указа за назначението, който носеше дата един ден преди това! Аз се изненадах, казах му, че идвам да си дам съгласието за назначението ми за управител на Народната банка, а виждам вече подписан указ. Златев се засмя и ми отговори: „Искахме да Ви поставим пред свършен факт.“ В течение на разговора, който трая един час, Златев ми каза, че трябва да се приготвя да замина през идната седмица за Лондон, където ще се водят преговори с Комитета за защита интересите на портфюрите на предвоенните български заеми, сключени в чужбина. На мен се предоставяло защитата на българските интереси при воденето на преговорите. Аз се сепнах и възразих, че за да се подготвя, ми е нужно време, трябва да имам точен статистически материал за възможностите на България да посреще задълженията си и пр. „Вие знаете, Вие ще я наредите, само Вие можете да свършите тази работа“ – беше отговорът.

Отивам в Народната банка, където заварих цялия състав на Управителния съвет. Хората знаели преди мен, че съм назначен за управител. След няколкото думи, отправени към тях, те ми обещаха, че ще ми дадат пълно съдействие при изпълнението на моите тежки обязанности. Казах им и за предстоящото ми пътуване за Лондон, дадох им указания за събирането и систематизирането на нужния материал и останах да говоря с тогавашните подуправители Добри Божилов и Кирил Гунев. Установихме текста на клетвата, която съгласно Закона за Народната банка трябва да дам пред царя. (За мнозина е неизвестно, че новоназначеният управител дава клетва пред царя, а министрите – не.) След два дена клетвата беше готова, написана много красиво със славянски букви, поставена в художествено приготвени кожени корици и изпратена в двореца с молба царят да определи дения и часа на аудиенцията. На уреченото време аз се явих в двореца, царят ме прие в официалния си работен кабинет вежливо и в добро настроение: „Много съм доволен, че си дадохте съгласието да бъдете назначен за управител на Народната банка. Чувал съм много за Вас, известно ми е, че няколко пъти Ви е бил предлаган този пост и Вие всякога сте отказвали.“ Със смях той добави: „Хората – достойни и недостойни – биха си счутили краката от ходене по ходатайства за добирването си до тази висша длъжност, а Вие упорито сте отклонявали правени Ви предложения. Затова аз още повече ценя това Ви решение и съм много спокоен, че управлението на Народната банка се поставя в сигурни и достойни ръце. Пожелавам Ви от сърце добри успехи за благо на родината.“

След това говорихме за предстоящото ми пътуване в Лондон. „Вие нямате нужда от никакви наставления. Нашият финансов министър (касаеше се до Михаил Календеров), който ще бъде шеф на делегацията, за съжаление не е достатъчно опитен, но Вие ще съумеете – в това не съм съмнявам – да защитите българските интереси най-добре. Вие знаете по-добре от мен, че постът управител на На-

родната банка е по-важен от поста министър на финансите. Сигурен съм, че Вие още по-високо ще вдигнете авторитета на този пост.“ „Сега, каза той, нека изпълним законната формалност.“ Взе папката с клетвата, подаде ми я за подписване. Аз станах да я прочета, но той ми каза, че нямало нужда, понеже той я вече чел. Подаде ми една от многото си перодръжки и ми каза: „С това перо подписвам най-радостните държавни актове.“ Подписах клетвата и му върнах папката. След разменени още няколко приказки царят стана и ми подаде ръка за сбогуване, като ме придружи до вратата на кабинета си, откъдето ме съпроводи до изхода неговият адютант. Това беше първата ми среща с царя.

По случай назначаването ми за управител на БНБанка във в. „Слово“ от 4 февруари 1935 година бе обнародвана следната бележка:

„Новият управител на БНБанка. С царски указ е назначен управител на БНБанка г-н Марко Рясков, досегашен главен директор на Кредитна банка. Г-н Рясков има зад себе си дългогодишна ръководна банкова дейтелност, в която той прояви високи способности и си спечели най-добро име между всички стопански и финансови дейтели. Заедно с отличните си връзки с чуждестранните финансови кръгове г-н Рясков познава най-основно българското стопанство и неговите кредитни нужди.

Назначението на г-н Рясков за управител на БНБанка се посреща с радост и голями надежди сред всички български среди. Най-сърдечно поздравяваме г-н Рясков с новия му висок пост и му пожелаваме плодотворна работа и всички успехи.“

Още на втория ден след назначаването ми аз получих поздравителна телеграма от управителя на Банката за международни плащания в Базел, с която едновременно ме кани да взема участие в заседанието на Управителния ѝ съвет за идущия понеделник (съгласно правилника на тази банка подобни заседания ставаха всеки първи понеделник на месеца, на които се поканват председателите на емисионните банки). Понеже аз и без това трябваше да мина през Швейцария на път за Париж и Лондон и понеже подобна среща на върховните ръководители на емисионни институти е без съмнение всякога интересна преди всичко и поради това, че се дава възможност за взаимно опознаване, аз благодарих телеграфически и приех поканата. В банката работиха, както се казва, денем и нощем и ми приготвиха нужния материал – приходи и разходи на валутните средства на банката.

Заминахме в петък (месеца февруари 1935 година, не помня точно датата). Делегацията се състоеше от финансовия министър Календеров, мене и главния директор на държавните дългове Никола Стоянов. Разделихме се в Лозана: Календеров и Стоянов продължиха пътя си направо за Париж, където ще ме чакат; аз заминах за Базел. В понеделник сутринта отидох в банката, където главният директор Кене (французин) ме запозна с пристигналите около петнадесет души, поканени на заседанието. Между тях бяха председателите (така наричат в чужбина управителите на емисионните банки) на следните емисионни банки: английската,

германската, французката, италианската, холандската, белгийската, швейцарската, австрийската, шведската, от Съединените американски щати и други, в повечето случаи придружени от по един съветник. Имаше също и поканени гости, между които и представителят на Японската народна банка в Лондон. Срещата беше извънредно интересна. Като нов, за пръв път дошел от България председател на Народната банка, аз бях, така да се каже, центърът на вниманието. Трябваше да отбележа, че Банката за международни плащания е акционерно дружество, в което и нашата банка участва с малко акции.

Размениха се мисли по общи международни въпроси от финансовата и кредитната област, без да се спира заседанието на някои конкретни предложения за обсъждане. „И това е достатъчно, каза духовитото американският представител, че тези срещи ни дават възможност да се опознаем, да сме в личен контакт, който е толкова необходим при разглеждането и разрешаването на най-трудните проблеми.“ За този личен контакт се ни специална наздравница на дадената от управата на банката официална вечеря. На вечерята говориха няколко души, между които англичанинът Монтегю Норман, германецът д-р Шахт и други, всеки на родния си език. Имаше един преводач, който с изумителна бързина и точност превеждаше речите на френски език.

Уговорихме срещи при завръщането си от Лондон с председателите на Германската и Австрийската народна банка.

Понеже моят маршрут стана известен, председателят на французката банка ме покани на обяд в централното управление на банката в Париж, като предостави на мен да определя деня и ме запита дали имам специални желания да бъдат поканени лица, които аз да посоча. Искях действително да вляза в по-близък контакт с главния директор на французката тютюнева режия, с директора на външната търговия и с директора на стопанския отдел в Министерството на външните работи. Обядът се състоя в официалната приемна зала на банката. Посочените от мен лица бяха наистина поканени и наредени на масата в моя непосредствена близост: аз като гостенин бях отрядно на председателя на банката, до мен беше главният директор на тютюневата режия, настреща ми – останалите двама желани от мен директори. На обяда присъствуваха около двадесет души. След обяда в салона дойдоха и други висши чиновници на банката.

С главния директор на тютюневата режия говорих относно купуването на тютюни от България. Направих му упрек, че купуват в България сравнително много малко тютюн, и то предимно от най-слабите качества. Казах му, че ние нямаме друга възможност да купуваме нужните нам стоки от Франция, нито пак да изплащаме даже малки части от задълженията си, ако Франция не купува в България износни наши продукти, предимно тютюни. Обеща да говори със своите помощници за увеличаване покупките на тютюн. С останалите двама директори говорих на същата база. Директорът на стопанския отдел при Министерството

на външните работи ми препоръча да се срещна с генералния секретар на министерството му Кулондр (той по-късно стана посланик в Берлин). Помолех за прием и още в същия ден следобед бях при генералния секретар. Прие ме много любезно и след размяната на някои общи мисли изложих му становището на българското правителство относно задълженията ни по предвоенните заеми. Кулондр, който беше в общи черти ориентиран по въпроса, прояви особен интерес към положението на страната ни. Обясних му с някои цифрови данни, че ние сме във фактическа невъзможност не само да посрещаме задълженията си (редовно погасяване на заемите чрез тиражи), но че не можем да изплащаме даже и част от купоните. Направи ми голямо впечатление един от най-силните ми аргументи – невъзможност от гледище на външни платежни средства да издържаме легациите си в чужбина. Разправих му, че нашият тогавашен пълномощен министър в Париж професор Стайнов ми показа писмо от стопанина на къщата, в която се помещаваха легацията, с което доста енергично и не за първи път напомняше на пълномощния ни министър да изплати наема, иначе цял да се види принуден да изхвърли на улицата мобилите и пр. (*vos effets*)! За мое голямо задоволство Кулондр ми заяви: „mon Président, vous avez raison. A l'impossible nul n'est tenu. Je vous promets d'instruire nos représentants dans le comité de tenir compte de votre situation et de vous donner l'appui nécessaire” (Г-н председател, Вие имате право. Върху невъзможното не се гради. Обещавам Ви да наредя на нашите представители в комитета да имат предвид Вашето положение и да Ви дадат необходимата подкрепа). Благодарих му много и на сбогуване той ми каза: „bon succès” (Желая Ви успех).

Поради стопанската криза, която започна у нас още през 1929 година, ние (Народната банка) бяхме до такава степен изтощени от гледище на валутни резерви, че наистина не бяхме в положение да издържаме легациите си, да дадем възможност на нашите студенти да продължат, респективно завършат образованието си в чужбина, камо ли да плащаме стари задължения. Бяхме спрели погасяването на заемите, спряхме да изплащаме и купоните им. След проясняването, което несигурно и някак си боязливо настъпи в стопанството, натискът на чуждите представители в София по искане на тяхните правителства за изплащане поне на купоните се засили. Нашите правителства, вместо да уяснят положението ни и установят фактическата невъзможност да плащаме, са давали голи обещания, според чуждите представители, служили си със залъгвания. Поради колективния натиск на чуждите представители правителството на генерал Златев се видяло принудено не само да обещае, но и да води преговори с представителите на носителите на предвоенните ни заеми. Затова ме назначиха, някак си *manus militari*, за управител на банката, като смятали, че само аз съм бил в състояние да се справя с този тежък проблем. Затова трябваше и толкова наскоро да замина за Лондон.

За защита на интересите си носителите на предвоенните ни заеми са образували един комитет, в състава на който влизат англичани, французи, холандец, белгиец и швейцарец. Председател на комитета беше сър Остин Чембърлейн (ед-

новременният външен министър на Англия, който играеше първостепенна роля в по-раншното Общество на народите).

На уговорената дата и в определения час ние се явихме (министър Календеров, аз, Никола Стоянов и тогавашният пълномощен министър в Лондон Панчо Хаджимишев) в Лондон, в една неголяма заседателна зала, в една от страничните постройките на Английската банка (точно срещу банката), в една тясната уличка, наречена „изглени уши“. На Чембърлейн ни представи сър Ото Нимайер (един от първите, може би най-способният директор на Английската банка), също и на останалите членове на комитета. Чембърлейн ни покани да се наредим около масата, каза няколко уводни приятелски думи и помоли министър Календеров да открие разговорите. Календеров каза, че управителят на Българската народна банка ще направи доклад и изложи становището на българското правителство.

В доклада си, с обширни статистически данни за последните три години относно приходите и разходите в чужда валута, аз се стремях да установя фактическата ни невъзможност и при най-добра воля и пълно съзнание за изпълнение на задълженията си да изплащаме засега каквото и да било по предвоенните ни заеми. Всички слушаха внимателно и с интерес изложението ми. По едно време сър Ото каза нещо на ухото на Чембърлейн (стоеше от дясната му страна) и през една малка пауза Чембърлейн ми каза на френски, някак си със стеснение: „Господин председателю, без да се съмнявам в добросъвестността, с която излагате положението на валутните постъпления, аз трябва да заявя, че ние имаме малко по-други данни за тези постъпления.“ Трябва да отбележа, че аз съм болезнено чувствителен и към най-незначителното недоверие, което ми се оказва по каквото и да било, макар и невинен повод. Скочих като ужилен и прав, заявих твърдо и решително: „Господин председателю, аз намирам – така сигурно мислят и останалите членове на българската делегация, – че преговорите трябва да се водят в атмосфера на взаимно доверие. Иначе безцелно е продължаването им и ще бъде неуместно да Ви губим ценното време.“ Седнах си. Календеров уплашено ми каза: „Ряков, какво направихте?“ Отговорих му: „Бъдете спокоен; не Вие, а аз рискувам положението си.“ След размяна на няколко шушукания между Чембърлейн, който беше цял почервенял от възбуждение, Ото Нимайер и другите членове на комитета, Чембърлейн каза: „Петнадесет минути отидох.“

Оттеглиха се в съседната стая, а ние останахме сами в заседателната зала. Календеров ми каза, че това, което съм направил, може да доведе до скъсване на преговорите, политически конфликт и пр. Казах на Календеров, че ако мисли, че е политично и в интерес на държавата, нека поиска от София да бъде уволнен телеграфически и той да продължи преговорите. Намеси се Хаджимишев, стисна ми ръката и ме поздрави за тактическата смелост. „Ще се върнат и Чембърлейн – ни лук ял, ни лук мирисал – ще предложи да продължите доклада си. Той няма да рискува да се скъсат преговорите, защото ще се страхува да не изгуби това си място, което

е синекурна длъжност за него. Такива длъжности той имал няколко, понеже не бил материално добре.“

Точно след четвърт час влезе в заседателната зала цялият комитет начело с Чембърлейн, който – както Хаджимишев предрече – ми каза съвършено любезно: „Моля, господин председателю, продължете изложението си.“ След завършване на изложението ми станаха разисквания, дадох се допълнителни обяснения, после започнаха пазарлъците. На въпроса, какво предложение ще направя, аз отговорих с невъзможност засега да плащаме каквото и да било. В средата на комитета настъпи известно смущение, каза се, че това не било никакво предложение, те очаквали да се предложи от българска страна като израз на добра воля по купоните да се плаща поне 50% в чужда валута и останалите 50% да се депозират в Българската народна банка в левове до настъпване на възможност за трансферирането им в чужда валута.

Аз възразих, че това е изключено, невъзможно. Един от делегатите каза, че ние сме заепоставяли банките, които навремето си емитирали заемите, пред широката публика, която купувала нашите облигации. Разправи следния случай: една стара жена, която притежавала облигации от български заеми, изпратила протест до една от банките, в които казвала, че години наред не е получавала никаква лихва и че ако българското правителство нямало възможност да изплаща купоните, да ѝ пратело боб! И другите делегати изказаха недоволството си и апелираха към българската делегация, като се обърнаха към министър Календеров той да направи реално предложение, като държи сметка за положението на носителите на заемите, които навремето с пълно доверие към България, са си вложили спестяванията в български държавни книжа. След дълги реплики най-после се съгласихме да плащаме 12% от стойността на купоните в съответната валута на страната, където са емитирани заемите. Поради това, че правителството ни беше дало мандат да отидем до 40%, постигнатият резултат беше голям мой личен успех.

Натоварен бе сър Ото Нимаер да приготви протокола, който ще бъде подписан от него като пълномощник на комитета и от мен и Стоянов от българска страна. Това беше в петък от първата половина на месец март. На утринта (в събота) отидохме в Английската банка при сър Ото за подписване на протокола. Беше към един часа следобед. Пред вратата на банката чакаше лимузината на сър Ото, в кабинета му се виждаше пътната му чанта. От всичко това личеше, че сър Ото ще отива на уикенд и ще бърза.

Прие ни с хладна английска любезност, даде ми протокола за прочитане и подписване. Четех протокола бавно и внимателно. Натъкнах се на един пункт, по който нищо не беше говорено. Запитах Стоянов дали си спомня нещо за отбелязаното в този пункт. Той каза, че не. Макар и да не беше от съществено значение, аз за момент съобразих, че не току-тъй сър Ото е вмъкнал този пункт, и направих съответно възражение. Той реагира нервно. Предметният пункт нямал значение

и аз не трябвало да правя въпрос от това. Отвърнах, че за съжаление не мога да подпиша протокола, в който са вмъкнати работи, по които нищо не е говорено. Сър Ото, явно ядосан, зачеркна с червен молив този пункт, повика по телефона секретарката си да го препише и докато се донесе новонаписаният протокол, не продума. Даде ми го, като каза: „Надявам се, че този път протоколът ще намери пълното Ви одобрение.“ Прочетох го, подписах го, подписа го и Стоянов, подписа го и сър Ото (в два екземпляра, на френски език). Пожелахме на сър Ото добро прекарване на уикенда, той ни пожела добър път и на мен добри успехи в преговорите ми с Райхсбанк и Австрийската народна банка, за посещението на които той знаеше от Базел.

Така се завършиха мъчителните преговори, които се водиха всъщност от сър Чембърлейн и мен, от човека, който даваше тон на световната външна политика по времето на старото Общество на народите, и малкия представител на малка България. Аз можах да отставам интересите на България с достойнство и твърдост, защото поех всичкият риск върху себе си и не се страхувах от това, че можех да изгубя положението си, т. е. да бъда уволнен като управител на Народната банка. В такава борба и силните уважават слабия, когато той самоотвержено брани интересите на страната си.

Управителят на Английската банка Монтегю Норман ме покани от куртоазия на малко интимно дежоне, на което присъствуваха някои от директорите на банката, главният юрисконсулт и съветникът по стопански въпроси.

Пълномощният министър Хаджимишев кани трима ни на обед в легацията. Имам отлични впечатления от него. Умен, съобразителен, с голяма житейска опитност, отличен познавач на английските нрави и порядки и, от всичко изглежда, добре въведен в дипломатическите кръгове. И той се оплака, задето легацията не получавала редовно пари от България. Виждаше се принуден да прави заеми от банки за себе си и персонала, което страшно уронвало престижа му, респективно престижа на България. В себе си взех решение да туря край на това неудържимо положение (гледай бележките ми като финансов министър какво съм направил за редовното изплащане на чиновническите заплати).

Направих посещение на някои от големите банки, с които БНБ поддържаше връзки, и след като министър Календеров завърши разнообразните си покупки, тримата се завърнахме в Париж. Календеров и Стоянов останаха да заминат направо за София, а аз отпътувах за Берлин. На 13 март 1935 година през нощта минах франко-германската граница. В Кьолн на гарата имаше голямо оживление. На този ден в Германия въвели отново задължителната военна повинност. На 15 март отидох в легацията ни в Берлин, откъдето съобщиха на г-р Шахт за пристигането ми. Той помоли да го посетя в три часа следобед. Прие ме любезно, като равен колега и стар познат. (Познавахме се от една среща с него през 1925 година на вечеря, дадена от тогавашния пълномощен министър професор Методи Попов,

устроена в негова чест и на която бях поканен и аз. Шахт беше се завърнал от едно турне в Северноамериканските щати и беше център на разговорите.)

Разговорът с Шахт трая два часа. Започна направо делово. Описах му тежкото положение на страната ни относно външноплатежния ни баланс. Той ме запита направо с какво може да ми бъде полезен и ме помоли да му кажа открито каква помощ очаквам от Райхсбанк. Аз му казах, че в момента имаме нужда от златни девизи поне равностойни на 10 милиона марки (330 милиона лева) „Съгласен, отговори Шахт накъсо, но при условие, че ще ги използвате за текущи належащи нужди, а не за изплащане на стари дългове към чужбина“. Виждайки доброто му разположение, аз развих тезата за установяване на една база в стокообмяна между двете страни, според която за една част от нашия износ в Германия да получаваме свободни златни девизи. „Съгласен съм поначало. Да видим на каква база да се спрем. Какво предложение правите?“ Отговорих му: *fifty-fifty* (50%). „Това е прекалено много. Предлагам 30%, като Ви обещавам, че ще Ви даваме и стоки, за които и ние плащаме свободни девизи. Нека това да е началото.“ Съгласих се. Това беше голяма придобивка за нас. „Навярно ще искате да видите и моя помощник Пул, с когото можете в пълна откровеност да говорите за отношенията между двете ни банки.“ Той повика по телефона Пул (който по-късно стана председател на Райхсбанк), запозна ме с него и след кратък разговор, в който го постави в течение на уговореното помежду ни, ние се оттеглихме с Пул в неговия кабинет. И на Пул описах окаяното ни положение относно външните ни платежни средства в златни валути. Желаяйки и той да се покаже благосклонен, със скритата интимна мисъл, че може да получи някоя хубава декорация (нещо, към което германците имат особена слабост), Пул ми каза, че Шахт бил в особено добро настроение и той ще направи опит пред него да се увеличи авансът, който ни се обеща, от 10 на 15 милиона марки. Надявал се на успех и цял да ми се обади по телефона в легацията. И наистина към пет часа следобед Пул ми съобщи, че Шахт се съгласил с увеличаването на аванса.

Шахт ме покани на обед в Райхсбанк за следующия ден, на който присъстваха висши чиновници на Райхсбанк, първите директори на големите банки, между които и Густав Шлипер, член на Директориума на Дойче банк и председател на Управителния съвет на Кредитна банка. Разговорите бяха общи, отчасти и делови. След като направих посещение на по-големите банки, Дойче банк ми даде обед в тържествената си зала, на който бяха поканени около 50 души – видни банкови ръководители, стопановеди и др.

На следующия ден отпътувах за Виена. Посетих най-напред легацията ни, която се възглавяваше от тогавашния шарже д'афер д-р Вачев. На интимния обед, който ми даде в легацията, Вачев ми се оплака също като Стайнов и Хаджимишев, че много нередовно получавал пари за издръжката на легацията, като ми посочи едно предупреждение от телефонната станция, че ще се отнеме телефонният пост на легацията, ако не се внесе абонаментът. Останах също така поразен, както в Париж и Лондон. Обещах да преведа веднага пари след завръщането си в Со-

фия. Ужасно! Казах си, че ще се наложи с всичката си енергия, за да прокарам една програма за изразходване разполагаемите валути според важността на нуждите, разумно и с всичката сурова строгост.

Посетих Австрийската народна банка, където се състоя конференция с ограничена програма: как може да се засили износът от България към Австрия. В конференцията участваха освен председателя на Австрийската народна банка и неговите помощници, още и представители на Министерството на търговията и на Министерството на външните работи – стопански отдел. Направи ми силно впечатление дребнавостта на австрийците. Малки, тънки сметки, страх да вземат самостоятелно решения, често допитване до по-висши инстанции през време на разговорите и т. н. Цялата работа се завърши с това, че обещаха да купят няколко десетки вагона яйца в повече! Забелязвайки нескритото ми разочарование, представителят на Министерството на търговията обеща да изучат и други възможности за внос на стоки от България, особено повече тютюн. Аз обаче предпочетох да говоря направо с тютюневата режия, с чийто главен директор г-р Дорек се познавах добре. Дорек беше председател на Австро-българското тютюнево дружество в София – креация на Австрийската тютюнева режия за купуване и манипулиране на тютюни за своите нужди. На това дружество аз бях подпредседател, докато бях директор на Кредитна банка. В срещата ми с Дорек той обеща с готовност да увеличи покупките на тютюни в България, като закупи съответно по-малко тютюни в Турция и Гърция, където режията имаше също покупателни организации. Независимо от това Дорек обеща да ми даде всякакво съдействие, за да ме улесни в изпълнението на моята нова отговорна дейност. Той скоро ми даде реално доказателство за това, както ще отбележа по-долу.

Завърнах се в България напълно задоволен от работата си в чужбина. Цар и правителство ми благодариха с голяма топлина и ме облякоха с безгранично доверие.

Първата ми работа в банката беше с всички средства да възстановя престижа на държавата (не се касаеше до временните правителства!) и в особеност моя на Българската народна банка. В чужбина доверието играе изключително голяма роля, особено когато се касае до емисионните институти. Там положението на поста управител (председател) на народна банка се държи несравнимо по-високо, отколкото това на финансов министър. В чужбина постът председател на емисионна банка се заема от лица, които са *tout indiquées*, посочени, безрезервно одобрени от обществеността. Не са редки случаите председатели на емисионни банки да изпълняват функциите си в продължение на десетки години, докато финансовите министри идат и си отиват за кратко време, почти незабелязано.

Както отбелязах по-горе, положението на страната относно външноплатежния ни баланс беше катастрофално, неудържимо. Трябваше по всякакъв, и то бърз, начин да го поправа. На мен се падаше този дял. Затова в банката текущата

и организационна работа предоставих на тогавашните подуправители Божилов и Гунев, а аз се заех с „търсене на валутни средства“. Не исках да прибегна до краткосрочни кредити от чуждестранни банки, които в най-добрия случай биха поискали (при намаленото доверие в Народната ни банка) да гарантираме тези кредити с ефективната ни златна наличност. Аз предпочетох да прибегна до аванси срещу бъдещ износ на стоки. Така направих с получаването на 15 милиона райхсмарки в златни девизи от Райхсбанк.

Преди постъпването ми в Народната банка подуправителите Божилов и Гунев са търсели валути под форма на аванси от чуждестранни фирми, и то изумително на дребно. Така например за покриване на крещящи нужди управлението на банката е прибегвало до вземане на аванси от 100–200 хиляди френски франка от дружеството „Вагон ли“! Още в едно от първите заседания на Управителния съвет на банката аз остро осъдих подобни унижителни методи. „Ако ще искаме да си помагаме с аванси, то ще правим това не като просяци“, заявих недвусмислено. Помолих да ми се даде бърза телефонна връзка с Австрийската тютюнева режия във Виена. В разговор с главния директор г-р Дорек, когото помолех да услужи на банката ни с аванс в швейцарски франка срещу бъдеще закупуване на тютюни в България, аз получих огромна за тогавашните условия сума. „Разбира се, екселенц, каква сума бихте желали да получите и на коя швейцарска банка да се преведе?“ Отговорих, ако му е удобно, да нареди да се преведат един милион швейцарски франка по сметката на Българската народна банка в *Crédit Suisse, Zurich*. „Още днес сумата ще бъде преведена телеграфически. Моля Ви да разполагате с услугите ми, когато имате нужда от допълнителни аванси. Моята висока почит, екселенц“ – завърши г-р Дорек.

Съобщих неколкоминутния разговор на заседаващия управителен съвет, който остана много учуден и изненадан. Гунев възбуждено каза на Божилов: „Виждаш ли бе, Добре, как се върши работа и какво значи доверие. Ние се мъчим, унижаваме банката с молби за келяви няколко хиляди франка, а този човек, постъпил от няколко седмици в банката, с две приказки по телефона получи един милион швейцарски франка; това не са французки франка, а швейцарски, разбираш ли какво значи това за нашите нужди?“

Поставих банката в реална възможност да задоволява най-настъпните нужди от валути. Разбира се, че преди всичко турях край на неудържимото положение, в което бяха изпаднали нашите легации.

Представителите на чуждите легации начело с пълномощните министри предпочитаха да водят разговори по актуални финансови и стопански въпроси с мен, отколкото с финансовия министър, който впрочем в повечето случаи сам ги насочваше към мен. Любимата тема, особено на французите и англичаните, беше да ни се правят упреци, че сме насочвали външната си търговия към Германия, като сме пренебрегвали тяхните страни. Аз трябваше да отбивам тези атаки и да

давам обяснения защо стокообмянът ни с Германия се засилва. Между чисто обективните причини, като стопанската структура на двете страни, която позволява да пласираме масово нашите износни стоки срещу стоки, от които ние имаме нужда, кредитни улеснения и др., германците бяха възприели политиката на „*donnant – donnant*“, т. е. „купувай, за да продаваш“, и успяваха. В един дълъг разговор с тогавашния французки пълномощен министър Пико, който беше язвителен с упреците си, че от българска страна нищо не се правело за засилване на стокообмяна с Франция, а сме търсели само заеми в страната му, които впоследствие не сме плащали, аз му дадох следните обяснения. Наръки с една статистика за износа и вноса с Германия и Франция, по вид на стоките и обема аз посочих фактическата невъзможност за Франция да замени даже отчасти Германия в купуването на български експортни стоки. Вярно е, че Франция би могла да ни доставя много от стоките, които получаваме от Германия, но с какво ние ще заплащаме този внос, ако той не се покрие със съответен износ от България. Аз поставих от своя страна на Пико въпроса, какво е направено от французка страна за засилване стокообмяна между двете страни. Какво е направила Франция, за да ни постави в положение, в собствен интерес, чрез засилен внос от България да изплащаме задълженията си по държавните заеми – нещо, което ние можем да правим само със стоки, защото нямаме златни мини, нямаме доходи от международни водни транспорти, нито невидими постъпления на чужди валути от световен туризъм. Запитах още Пико колко представители на французки фирми е видял в течение на неколкогодишния си престой в София да дойдат в страната ни и да се опитат да влязат в търговски връзки с български фирми. Той призна, че наистина много малко. Аз му възразих – почти никакви. А в течение на години рядко е минавал ден, без да пристигне в София някой представител на германска фирма. Германците дават голямо значение на личния контакт, посещават по-интересните български фирми и индустриални предприятия, изучават на място нуждите, възисканията и възможностите им, пътуват из страната, понасят неудобствата на примитивни хотели и пр., и пр., предлагат стоките си и леки условия за сключване на сделки и вършат работа. Когато се касае до цяли машинни инсталации, те изпращат специалисти за предварителни проучвания, дават съвети за строежи на фабрики и след като уговорят условия с кредитни улеснения, изпращат във възможно най-кратък срок машините ведно с опитни техници за инсталирането им.

Англичаните пак проявяваха още по-малък интерес, отколкото французите, към малка България. Купуваха у нас, и то незначителни по стойност количества стоки, каквито можехме да пласираме с леснина във всяка друга страна, а за износа си ни препоръчваха своите висококачествени индустриални продукти, но на високи цени и без кредитни улеснения. Поради това, че световният пазар беше открит за продуктите на тяхната разнообразна индустрия, те не искаха да чуват за някои по-особени желания на българските вносителите. Те произвеждат и се установяват на известен тип стоки, машини, инструменти и пр. и нито помислюват да ги изменят по форма или вид. „Това имаме, това продаваме. Ако искате.

Ние имаме пред себе си широкия световен пазар, който купува това, което му предлагаме.“

Италиянците бяха по-гъвкави и следваха примера на германците. По ред следваха Чехословакия, Полша, Австрия, Белгия, Швейцария и други. Германският пазар със своя голям и разнообразен консумативен капацитет, представляваше голям интерес за нас. Например през една година, не помня коя, от 14 000 вагона изнесено грозде само за Германия отидоха 12 000 вагона. Явна преднина в стокообмяна германците взеха през 1934 година, когато се сключи така наречената „голяма компенсационна сделка“ между Германия, Австрия и Чехословакия, от една страна, и България – от друга. Вследствие на международната стопанска криза в България бяха се натрупали тютюневи реколти от 1931, 1932 и 1933 година, които тегнеха върху пазара и подбиваха катастрофално цените на изкупуваните от производителите тютюни. Лошото беше, че и в Турция и Гърция положението беше същото, имаше непродадени натрупани от няколко реколти тютюни. А знае се, че консумацията на ориенталски тютюни в чужбина е ограничена (120–130 милиона килограма годишно) и че поради острата световна криза тази консумация намаля и се измести в голяма степен от евтини презокеански тютюни.

След дълги преговори между правителствата на Никола Мушанов и Кимон Георгиев с образувания за целта консорциум, тия три страни начело с Германия купиха цялото застояло се количество експортни тютюни срещу машини, локомотиви, вагони, железопътен материал, водни тръби, валяци, земеделски уреди и съоръжения, инструменти, оптика, химикали, бои, лекарства и пр., и пр. Това беше един грамаден отдушник, който тури начало в превъзможването на стопанската криза у нас. Не може да се хвърли вината за настъпилото влошаване на стопанското, следователно и на финансовото положение в страната ни през годините 1929, 1930, 1931, 1932 и 1933 върху тогавашните управления. Стопанската криза, дължаща се преди всичко на свръхпроизводство, имаше световен мащаб, беше обзела почти всички малки и големи, иначе богати, страни и малка България – по силата на международното взаимно въздействие – не можеше да остане незасегната от този катаклизъм. Преодоляха се обаче голямите мъчности и аз имах щастието да започна начело на управлението на Българската народна банка, впоследствие на финансовото министерство тъкмо когато настъпваха, макар и бавно, възможностите за полезна продуктивна дейност.

След двумесечна служба като управител на БНБанка аз бях повикан на 21 април 1935 година на поста министър на финансите.

МИНИСТЪР НА ФИНАНСИТЕ

Беше Врѣбница 1935 година. Обичах празничен ден следобед да работя в банката (Народната), необезпокояван от никого. Към три и половина часа следобед обади се по телефона жена ми Радка, за да ми съобщи, че ме търсили от двореца и тя отговорила да ме търсят в Народната банка. Наскоро след това по телефона ми се обади г-р Ханджиев и ме помоли да отида веднага в двореца и да вляза през западния вход. На вратата в партера за към малкия работен кабинет на царя ме чакаше Андрей Тошев, посрещна ме усмихнат и ми каза: „Поздравявам те с поста министър на финансите.“ Аз бях изненадан и учуден, понеже никога не беше ми говорил за подобно нещо, от никоя страна не беше ми правен и най-малкият намек. Влязохме в малкия кабинет на царя. Тошев ми обясни, че бил натоварен от царя да състави кабинет, че всички членове на бъдация кабинет са в съседната стая и изготвяли манифест, с който царят и новото правителство ще излязат пред народа. Каза ми кои ще влязат в кабинета и че по общо съгласие с царя постът министър на финансите бил запазен за мен. Спряли се били единодушно на мен въпреки това, че знаели, че досега съм избягвал да влизам в подобни политически комбинации, но че аз съм бил единственото лице, което авторитетно ще заеме това тъй важно министерство и ще може да тури ред в много забърканото финансово положение на страната. Опитах се да правя възражения, обаче Тошев ми заяви категорично, че друг изход нямало и аз трябвало да изпълня обществения си дълг. Съгласих се, като поставих изричното условие, че повече от шест месеца не искам да остана министър – време, което аз намирам за достатъчно за извеждане на страната от финансовия хаос. Тошев се съгласи без колебание. Обеща ми, че ще ме освободи от всякакви странични задължения, за да мога всецяло да се отдам на работата си, че ще ми даде безрезервна подкрепа в прилагането на мероприятията ми. Тогава помоли дворцовия секретар Александър Балан да съобщи на царя, че аз съм си дал съгласието, след което влязохме в съседната стая. Там бяха събрани: Ангел Карагьозов – председател на Касационния съд, Стойчо Мошанов, Тодор Кожухаров, Никола Йотов, генерал Цанев, генерал Тодор Радев, генерал Рашко Атанасов и Георги Кьосеванов. Стойчо Мошанов и Тодор Кожухаров нанасяха последни корекции в манифеста, след което той беше единодушно одобрен. След късо време дойде секретарят Балан да ни съобщи, че Негово Величество царят моли да заповядаме всички в кабинета му. Начело с Тошев отидохме в официалния кабинет на царя, застанахме в една редица, по реда, предвиден в конституцията. Една-две минути след това се яви царят, поздрави ни всички и поблагодари, защото сме се изказали готови да работим за родината като негови първи съветници. След това се спря поотделно

при всекиго от нас, най-напред при Тошев, поздрави всички с ръкостискане и на всякого каза по няколко думи във връзка с ресора, който ще завеждат като министри. На мен ми каза: „Господин Ряков, аз особено съм радостен, че Вие, след като се съгласихте да станете управител на Българската народна банка, решавате сега да поемете предложеното Ви тъй важно Министерство на финансите. Спокоен съм, че то попада във Вашите сигурни ръце и не се съмнявам, че в скоро време ще се почувствува Вашето умело и твърдо ръководство. Пожелавам Ви от все сърце голями успехи за благо на родината.“

От двореца всички вкупом отидохме в помещението на Министерския съвет (в старото здание на Земеделската банка – ул. „Раковски“ и ул. „Вазов“) на първо заседание. Свикнал на делова работа, без губене на време, аз още в това заседание на Министерския съвет помолех колегите да ме освободят от присъствие на обикновените заседания на Министерския съвет, за да имам повече време да се занимавам с наболяли, належащи проблеми. Поменах въпроса за заплатите на държавните и общинските чиновници, които се изплащаха с едно закъснение от три месеца. Заявих, че това положение е нетърпимо и невъзможно за една правова и цивилизована държава. Всички единодушно заявиха, че ще намеря пълната подкрепа на Съвета, а Тошев ми каза, че ми дава картбланш да търся и намеря бързо разрешение на този тежък социален проблем. Поздравиха ме, че съм решил това да бъде моята първа важна задача. Разделихме се с взаимни пожелания за плодотворна работа. Отидох си вкъщи и заварих жена си, която по радиото чула, че съм станал министър в кабинета на Тошев, разтревожена и посърнала. Всяка друга на нейно място би се зарадвала и, ако е славолюбива, би се възгордяла от това, че съм станал министър. Тя обаче ме познава достатъчно добре и знаеше, че никога не съм ламтял към министерско кресло, че съм отбягвал от намеса в нашите за жалост нерадостни, политически разпри и останала учудена, че без да е ставало дума за това, аз съм се съгласил да вляза в кабинет, макар и безпартиен.

На 22 април – понеделник, моят предшественик Михаил Календеров ми предаде министерството без каквито и да било установени формалности, представи ми събралите се в министерския кабинет висши чиновници, от които си взе сбогом, пожела ми добри успехи и любезно се оттегли. На чиновниците казах няколко встъпителни слова, между другото и това, че ще разчитам на тяхното сътрудничество в предстоящата ми пълна с отговорности работа.

Трябва да отбележа, че аз по дълбоко вкоренен навик не се заемам с разрешаването на проблеми, ако не съм убеден и сигурен, че ще ги докарам до добър край. Още първия ден от поемането на министерството аз обмислих какво трябва да се направи за подобряване на изключително тежкото положение на чиновничеството. То беше действително страшно. Към 1933 година постепенно бяха се събрали три месечни неизплатени заплати. Голямото число чиновници – от най-малките до най-висшите – бяха заглъжняли на хлебари, месари, млекари, бакали и пр. Чиновниците не смееха да се връщат по домовете си по правия път и се стремяха да не

срещнат някой от многобройните си кредитори. Положението до такава степен се бе влошило, че даже съставът на Касационния съд потърси да сключи заем в частното кредитно предприятие, на което аз бях директор, преди да бъда назначен управител на Народната банка. Така председателят на съда Карагьозов помоли да му отпусна заем от 300 000 лева под поръчителството на председателите на отделения в съда, което аз направих с готовност, но и с голямо стеснение и обясним срам, че дотам моите предшественици бяха докарали работите на държавната хазна. След Касационния съд с такава молба се обърна и Апелативният съд, на който също се отзовах. Още по-тежко беше положението на нашите легации в чужбина (гледай бележките ми „Управител на Българска народна банка“).

Между обичайните протоколни поздравления по случай назначаването ми за министър на финансите бях получил телеграма и от председателя на Финансовия комитет при тогавашното Общество на народите в Женева. Това ме натъкна на мисълта да потърся съдействието на комитета за намирането на средства за изплащането на закъснялите чиновнически заплати.

Откривам скоби, за да поясня защо трябваше да се отнесе до Финансовия комитет при Обществото на народите. През 1926 година правителството на Анрей Ляпчев сключи под покровителството на ОН така наречения „Бежански заем“, емитиран в Лондон и Ню Йорк за английски лири 2 400 000 и долари 4 500 000. В протоколите за условията на заема се предвиждаше назначаването на комисар на ОН при българското правителство. През 1928 година същото правителство сключи, пак под покровителството на ОН, така наречения „Стабилизационен заем“, емитиран от английски, северноамерикански и френски банки, за обща сума 5 000 000 английски лири. Протоколите по заема съдържаха постановления, засягащи финансовата политика на БНБанка. Предвиждаше се в тях пълна автономия за банката и назначаването на един технически съветник, който да упражнява известни контролни функции в банката.

Използувах случая, когато дойде представителят на Финансовия комитет в София, французинът Шейсон, да ме поздрави, да му изложи моя проект – колкото прост, толкова и ефикасен, с това голямо предимство, че сам си помагам без ничия помощ от чужбина. Свеждаше се към това да сконтирам за 650 милиона лева съкровищни бонове при Народната банка със задължение да ги изплатя до края на 1935 година с постъпления от разнообразни държавни приходи. За това обаче беше необходимо съгласието на Финансовия комитет, който съгласно Закона за Народната банка контролираше чрез своя представител, щото държавата да използва кредити при БНБанка само в определени рамки. Шейсон изслуша проекта ми, остана видимо приятно изненадан и ми заяви, че веднага ще поиска телеграфически съгласието на комитета, което, той не се съмнявал нито за момент, ще получил бездруго. И наистина още на другия ден Шейсон, засмян до уши, ми донесе телеграмата от Финансовия комитет за пълното му съгласие и ме поздравява за моя щастлив почин.

Министерският съвет, на който докладвах по този въпрос, безрезервно одобри извършеното от мен и единодушно заяви, че това ще бъде един голям актив в политиката на правителството, който цял да се оцени по достойнство от заинтересованите.

Повиках в кабинета си директора на бюджетния контрол Арнаутов – един дългогодишен, опитен, крайно прилежен и предан държавен служител. Казах му, че съм намерил средства за изплащане на закъснялите заплати, и го помолих да нареди в цялата страна да се приготвят вedomостите за дължимите на чиновниците заплати за три месеца. Арнаутов остана изненадан, позаплете се малко, смънка, че това технически едва ли ще бъде възможно. На това аз му отговорих категорично, че цюм има пари, ще трябва да стане и технически възможно изплащането на заплатите и вярвам, че ще се намерят чиновници да дадат пълното си съдействие за това неочаквано облекчение на тежкото им положение. Така и стана: на 29 май се изплатиха на чиновниците за четири месеца заплати – три закъснели и една текуща.

Това ме направи популярен в цялата страна. Многобройни са случаите в течение на дълги години след министерствуването ми да бъде заприказван от разни непознати мен лица с обръщението: „Вие не ме познавате, но ние, чиновниците, никога няма да забравим какво направихте за нас.“ Немалко познати и непознати са ме запитвали как можах с един замах, и то само няколко седмици, след като съм станал министър, да направя това чудо. На това съм отговарял, че никаква магия не съм направил, че това, което сторих, е нещо като „Колумбовото яйце“: всеки би могъл да го направи, стига да има съзнанието, че на тежкото, неудържимо положение на чиновничеството трябва да се тури край. Един ден (през 1956 година) предавах в депото на Софийската гара креват за сина си Никола, който беше участъков лекар в с. Обидим (Гоцеделчевско). Отидох при касиера за плащане на навлото. След като видях името ми в документите, той ме погледна изпитателно и ме запита да не би да съм бившият финансов министър Рясков. На положителния ми отговор той стана, почтително ми подаде ръка и с висок глас се обърна към колегите си с думите: „Станете всички в знак на почит към този човек – бившия министър на финансите Рясков, който навремето спаси чиновничеството от страшна мизерия. Аз бях – продължи касиерът – по негово време, през 1935 година, началник на гара Левски и помня като днес какъв гуляй падна, като получихме заплати за четири месеца наведнџ.“ На мен стана много стеснително и можах да кажа само, че съм си изплатил дълга. Чиновникът обаче не можеше да се успокои и продължи: „Никой тогава не можа да разбере как стана това нещо, как можа този човек за толкова кратко време да разбере тежкия ни хал и с един замах, като с магическа прѣчка, да ни измъкне от непоносимото тежко положение.“ Внесох максата и развълнуван, бързо си взех сбогом и се оттеглих от тази затрогваща сцена.

Във връзка с поетия джентълменски ангажимент да изплатя до края на годината (1935) сконтираните в Народната банка бонове, аз установих една програма за набавяне на средства. На първо място, стягане на финансовата администрация

за събиране на недобори и текущи данъци, и то предимно от материално по-добре поставените данъкоплатци. През това време замислих и коренна промяна на данъчната система с риск да вляза в конфликт с установената теория, според която облагането на доходите на търговските, промишлените, кредитните, застрахователните и пр. предприятия да става въз основа на подадени декларации с посочен доход като резултат на стопанската дейност през предидущата година. Тази на теория правилна система при нашите условия обаче показва големи недостатъци: установяването на прихода ставаше дефектно и определянето на данъка се забавяше с години и често пъти, когато той се предадеше за събиране, данъкоплатците или не бяха в положение да го платят, защото едновременно се искаше за няколко години, или пък предприятията не съществуваха вече. Постъпленията от данъка доход бяха незначителни, недоборите ставаха нормално явление.

Поисках да бъда ориентиран върху недоборите, неопределените още данъци и определените данъци, дадени вече за събиране. От набързо прегледаните преписки констатирах, че:

1. данъците (в абсолютни цифри) са малки по размер;
2. и така определените данъци не са събирани навреме;
3. за много предприятия данъкът за няколко години е определян набеднаж;
4. в много случаи финансовите агенти са отхвърляли поначало декларираните печалби или приключвалите със загуби баланси и са минавали в недопустимата крайност – да определят печалбите произволно.

Същото важи и до облагането на свободните професии, дребни търговци, занаятчии и пр.

Сравних и установих, че при приблизително еднакви обороти определените данъци на фирми от един и същи бранш са били свършено различни по размер – зависело от субективизма на облагателните органи.

Явно беше, че в отношенията на представителите на фиска и данъкоплатците е съществувало пълно недоверие и голяма враждебност – положение свършено ненормално и неморално.

От констатираното останах изумен.

В откровен разговор с директора на преките данъци г-р Лещов аз му изказах впечатлението си и той вместо обяснения ми каза: „Така е, когато се работи с неподготвен и слабо заплатен персонал.“ Такъв отговор, разбира се, не можеше да ме задоволи.

Преди да продължа, откривам скоби, за да направя следното малко изложение:

При разглеждане на преписките по данъчното облагане направих ми силно впечатление, че мелничарската и пивоварната индустрия години наред са показвали

загуби. В конференции с представители на мелничарската и пивоварната индустрия аз се убедих, че едната и другата са към пропадане. Аз имам твърдото становище, че във върховен интерес на държавата е всички предприятия да бъдат зграво финансирани, че трябва да им се гарантира стопанско съществуване, т. е. възможност да се развиват и работят с успех, още повече защото в дадения случай се касае до чисто родни промишлености. Запитани, представителите на мелничарския съюз защо тяхните предприятия приключват редица години със загуби, отговорът беше, че това се дължело на безогледната конкуренция помежду им, която се състояла в напреварването да продават на кредит, с други думи, не печелят, защото губели от несъбираеми вземания: мелничарите губят, хлебарите престъпно забогатяват. Аз възразих, че държавата има интерес на това положение да се тури край, за да могат предприятията им да печелят нормално и да плащат данък на държавата. Препоръчах им да постигнат съглашение помежду си да не продават брашно на кредит. „Не ни казвайте нищо ново, господин министре, това съзнание имаме, поемали сме договорно задължение, което обаче редовно е било нарушавано от отделните мелничари, които чрез своите пласъори сутрин рано са правели на хлебарите своите предложения – колко торби да ти изпратим, за плащане е лесно.“ Каза ми се, че мелничарската индустрия ежегодно губела от несъбираеми вземания 30 до 40 милиона лева. Отговорът ми беше: „Ще ви накарам да се вразумите; ще ви обложя с данък, без да държа сметка за балансовете ви загуби; ще плащате по толкова и толкова стотинки на килограм млеко.“ Това подействува ободрително. На следващия ден председателят на мелничарския съюз Ал. Пулев дойде да ми каже, че само посоченият от мен начин на облагане ще застави мелничарите да не продават на кредит.

По моя молба представителят на пивоварната фабрика „Братя Прошекови“ Стефан Пипев ми направи подробно изложение за положението на пивоварните предприятия. За мен стана ясно, че поради крива стопанска политика, от желание да кокетничат с лозарите моите предшественици са били на път да унищожат една родна промишленост, която има всички условия да се развива в интерес на българското стопанство и на фиска. С постепенно систематично увеличаване на акциза пивоварните предприятия са били поставени не само в невъзможност да работят с печалба, но въобще да съществуват. „За да не се пречело на лозарството, трябвало да се намали до минимум или да се запрети консумацията на бирата, следователно да се заставят пивоварите да ликвидират.“ С подобна концепция аз не можех в никакъв случай да се съглася и реших да занимая Министерския съвет с този немаловажен въпрос, т. е. необходимостта от намаляването на акциза върху бирата. Понеже предполагах, че колегата Йотов, министър на общите сгради и благоустройството, земеделец по политически убеждения, ще ми прави опозиция, аз се подготвих с обширен материал, за да докажа, че бирената индустрия не пречи на лозарството. Набавих си статистики от Франция, Италия и Унгария – страни, където лозарството и пивоварството съществуват и се развиват паралелно с явен възход.

Започнах доклада си в Министерския съвет и още при встъпителната част, както очаквах, Йотов ме пресече и направи принципни възражения. Аз го помолих да направи бележките си след завършването на доклада. След няколко минути Йотов пак ме пресече. Тогава аз помолих министър-председателя Тошев да внуши на Йотов да ме остави спокойно да довърша доклада си. Тошев направи остра бележка на Йотов. Въпреки това след малко Йотов пак ме апострофира. Аз не можах повече да издържа, станах и заявих на Тошев: „Господин председателю, понеже не можахте да заставите Йотов да не ме пресича и по този начин ми се отнема възможността да докладвам и да занимавам Министерския съвет с такъв важен проблем, аз напускам заседанието.“ Настъпи суматоха. Тошев ме убеждаваше да остана, аз обаче излязох и си отидох вкъщи. След половин час дойде при мен министър Кожухаров. Беше много възбуден. Съобщи ми, че всички колеги начело с Тошев са нахокали (както се изрази К.) Йотова, който обещал, че цял да ме остави да доизкарам доклада си, обаче заявил, че е принципиален противник на моята теза. Аз се помирих със станалото и се завърнах в Министерския съвет, който в пълния си състав ме очакваше. Йотов ми се извини. Този инцидент стана причина моето предложение – да се намали акцизът върху бирата – да бъде прието без разисквания, при особено мнение само на Йотов. По този начин аз спасих една индустрия, която е от голямо значение за народното стопанство и много доходна за държавното съкровище.

У мен залегна убеждението, че при нашите условия – наличен персонал във финансовата администрация, от една страна, и данъкоплатците, между които има и такива с недостатъчно порядъчен фискален морал, от друга страна – досегашната система на облагане приходите е неподходяща.

След обстойно обмисляне реших да прибегна към нова система за облагане – както в интереса на фиска, така и в моя на данъкоплатците, – при която субективната преценка на облагателния финансов орган да се сведе до възможния минимум, като определянето на данъка се базира на обективни признаци – източниците на приходите. Например при застрахователните предприятия – събраните през годината премии по разните видове застраховки, приходи от презастраховки, получаваните приходи от заеми, наеми от собствени недвижими имоти, лихви от влогове; при банките – пласмента, събраните комисиони за извършени услуги, доходи от консорциални участия и пр.; при захарната и циментната индустрия – реализираните продажби от производството; също и при другите индустриални предприятия – предачници, тъкачници, фабрики за трикотажи, химическа индустрия, маслодайна, пивоварна, винарска и спиртна индустрия, кожарска, метална, минна и пр.; при производство на електрическа енергия – пласирани киловатчаса; мелничарството – на килограм смян продукт, на мелниците караджейки – по цема (заплащането в пари или натура на извършената работа – *бел. на редактора*); тютюневата търговия – продадените и изнесени от складовете манипулирани тютюни – на килограм и по произход; експортни фирми за яйца, зърнени храни, маслодайни семена, плодове, билки, консерви, живи и заклани животни

и пр., и пр. – по продажната им стойност. По този начин базата за определяне на печалбата става първоизточник на печалбите, който много по-лесно се установява и контролира, отколкото определянето на балансовата печалба по многобройни съставни елементи. За социална справедливост се запазва прогресия в облагането.

Реших да пристъпя незабавно към частичен опит за прилагане на тази система за облагане, и то в тютюневата търговия, за да я обхвана за облагане още през предстоящия експортен сезон – есента на 1935 година. От една страна, да се получи данъкът още същата година, от друга – да проверя доколко новата система, приложена в един от най-важните браншове в експортната търговия, ще бъде практична, целесъобразна и ще даде незабавни добри резултати. По мое предложение, направено през май 1935 година, Министерският съвет прие един закон-наредба за облагането на търговията със суров манипулиран тютюн. Основните положения на този закон-наредба бяха:

1. облагат се фирмите, които се занимават с търговия със суров манипулиран тютюн с толкова и толкова лева на продаден килограм тютюн според произхода му;

2. данъкът се плаща, преди да се издаде преносителното свидетелство от акцизното управление, т. е. преди да се изнесе тютюнът от склада.

Законът-наредба беше кратък, ясен и лесно приложим.

Резултатът беше неочаквано добър както по размери, така и по приложение, и особено по това, че държавата получаваше без всякакво забавяне точно определен приход, без никакви отклонения и изненади. При старата система трябваше да се изчака приключването на стопанската година, да изтече срокът за подаване на декларациите, след това настъпва тягостното проверяване на приходите по подадените декларации, бавното определяне на данъка и още по-бавното му събиране. Резултатът беше много насърчителен, особено по отношение на фискалния размер, който беше пет пъти по-голям, отколкото през най-хубавата конюнктурна година за тютюневата търговия – 1928 година.

Това ме насърчи да подготвя и прокарам замисления от мен свършено нов цялостен закон за облагане на дохода.

По повод на прокарането на специалния закон-наредба за облагането на тютюневата търговия аз се зах с изменението и допълването на закона за тютюна, който беше станал, поради особеното място, което тютюневата култура зае в нашето стопанство, негоден, непълен, нецелесъобразен, особено като се има предвид законодателството по тази материя в съседните страни – Гърция и Турция, – конкурентки на страната ни по производството на така наречения „ориенталски тютюн“.

За да получа по-голяма ориентировка, аз конферирах с производители на тютюн, с видни тютюнотърговци, в които имах доверие, ръководители на тютю-

неви кооперации, представители на чуждестранни тютюневи режии и фирми. Особено ценни сведения ми се дадоха от представителите на Австрийската тютюнева режия и голямата холандска фирма „Холтаб“, които имаха креации в България, Турция и Гърция. Австрийската тютюнева режия беше основала в България акционерно дружество за купуване и манипулиране на тютюн под название „Австро-българско дружество за търговия с тютюн“. Преди да стана управител на Българската народна банка, аз бях подпредседател на управителния съвет на това дружество, на което председател беше главният директор на Австрийската режия г-р Дорек – един много интелигентен, опитен и извънредно коректен висш австрийски чиновник. Това дружество се кредитираше въз основа на търговския залог изключително от Кредитна банка, която аз представлявах в управителния съвет на дружеството, за да имам контролно око върху работите му. „Холтаб“ беше основано от световната фирма за търговия с тютюн „Фан Бек“ от Ротердам. Дружеството беше кредитирано въз основа на търговски залог също изключително от Кредитна банка. Имах пълната вяра, че сведенията, които ми се дадоха за Турция и Гърция, както и изказаното от представителите на двете дружества мнение по интересующите ме въпроси, бяха абсолютно обективни и доброжелателни.

Проектът за новия закон за тютюна под формата на „закон-наредба“ биде приет от Министерския съвет единодушно и без всякакви изменения.

Едновременно с уреждането на въпроса за чиновническите заплати трябваше да се занимава с турянето край на още едно пакостно за интересите и моралния кредит на държавата положение. По онова време всички държавни доставки ставаха с търгове, по пътя на публичното състезание. Поради влошеното финансово положение на държавата тя не беше в състояние да изплаща навреме платежните заповеди за извършени доставки. Постепенно такива неизплатени платежните заповеди се натрупваха до необичайно големи размери, поради което се създаде следното положение: доставчиците, за да си набавят средства за работа, се виждаха принудени да прибегват до услугите на частните банки, от които получаваха кредити срещу цедиране на вземанията си по платежните заповеди. По този начин доставчиците се обременяваха с лихви и разноски и ставаше така, че при търговете за държавни доставки те искаха много по-високи цени, в които се включваха лихви и разноски за ненавременното изплащане на доставките. И понеже не можеше да се определи изнапред с какво закъснение ще бъдат изплатени платежните заповеди, те смятаха лихва за три, шест и повече месеца. Така доставките се оскъпяваха и положението на фиска още повече се влошаваше. На това положение на нещата трябваше също да туря и турих край, защото то беше страшно неизгодно за фиска и уронваше престижа и кредита на държавата.

Работех с голямо напрежение, повечето сам, защото не можех да разчитам на сътрудничеството на преките ми помощници, за които моята дейност беше нещо като „революционна“. Една вечер, в първата половина на юни 1935 година, аз паднах от умора в кабинета си. На следния ден помолех за консултация вкъщи покойните

сега професори Моллов и Алексиев. Констатираха единодушно „остра и пълна умствена и нервна преумора“ и ми препоръчаха (вероятно с цел да ме отклонят от работа) да отида непременно, придружен от жена си, във Виена при професор Епингер, с когото професор Алексиев бил добре познат и за когото той ми даде едно писмо. Съобщих това на министър-председателя Тошев и заминахме с жена ми за Виена. Авизиран от тогавашния изпълняващ длъжност пълномощен министър г-р Вачев, аз отидох при професор Епингер. Прегледа ме много внимателно с всички странични изследвания и ми каза: „Нямате никакъв органически дефект. Вие страдате от специфична болест – тази на финансовите министри; не сте Вие първият финансов министър, който е потърсил моите услуги; здравето Ви е във Вашите ръце. Съветвам Ви най-настойтелно, като се върнете в хотела, да си гадете писмено веднага оставката и да се оттеглите на пълна почивка. Препоръчвам Ви междувременно да отидете за две седмици в почивния санаториум в Семеринг; аз още сега ще пиша на шефа му – мой приятел, и Вие ще бъдете под негов надзор. На връщане, преди да заминете за София, моля Ви да се отбиете при мен да Ви видя още един път.“

Послушах и изпълних съвета на професор Епингер. Още в същия ден, на 20 юни, писах на министър-председателя за оставка и причините за това мое решение. Преди да замина за София, ходих още веднаж при професор Епингер, както ми беше поръчал. Той остана доволен от това, че съм взел под внимание неговия съвет, даде ми някои наставления и ми каза да поддържам контакт с неговия добър приятел проф. Алексиев, комуто той щял да пише за мен.

На връщане за София пътувахме с жена ми с експреса, който за обща изненада спря на гара Волчук. Пред влака се мярна тогавашният министър Стойчо Мошанов и ни помоли да сме слезли там, той бил дошел с колата си да ни вземе. Обясни ми, че това направил по молбата на министър-председателя Тошев, за да се предотвратяло някое мое изказване във връзка с дадената ми оставка пред журналистите, които сигурно ме чакали на гарата. Още същия ден ме посети вкъщи Тошев и ме помоли от свое име и от страна на останалите колеги да не настоявам на оставката си. Той щял да ме освободи от каквато и да било работа или участие в Министерския съвет, аз да съм се оттеглял във вилата си в Чамкория и необезпокояван от никого да съм продължил работата върху голямия си проектозакон за облагане на доходите, а Стойчо Мошанов щял да ме замества и урежда текущите работи в министерството ми (Стойчо Мошанов беше министър на народното стопанство). Аз му отговорих, че преди да си оттегля оставката, ще трябва да се посъветвам с професор Алексиев. През това време обаче царят ме повика на аудиенция. От разговора ми с него разбрах, че Тошев му е съобщил за моето намерение, и той от своя страна ме помоли да оттегля оставката си. Обещах, че доколкото моето здраве ми позволи да изпълнявам, по съвест и разбиране, моите обязанности, ще остана на поста си. През октомври обаче аз почувствувах наново тежестта от засиленото ми нервно напрежение и съобщих устно на Тошев, че по необходимост ще трябва да напусна министерството. Той наново ме помоли да не правя

това, защото съм цял да стана причина за падането на цялия кабинет. Оттеглих се на кратка почивка. На 21 октомври при обичайната тържествена обстановка положих основния камък на новостроящата се Народна банка. При четене на речта си аз прекарах нервна криза и когато ударих по обичай три пъти с чукче основния камък, при думите „да пребъде във вековете“, аз не можах да сдържа сълзите си. Сам Тошев тогава ми каза, че трябва да почивам по-продължително време, но пак ме помоли да не настоявам на оставката си. Понеже считах, че това ми положение е нествъместимо с моите схващания за изпълнение на дълг, аз помолих царя да ме приеме на аудиенция, с твърдото намерение безвъзвратно да подам лично нему оставката си. Това беше на 15 ноември 1935 година. Царят се помъчи да ме отклони от решението ми, но понеже не отстъпих, той ме помоли: първо, да му препоръчам свой заместник, второ, да съм продължил, макар и да не бъда член на кабинета, работата си по проекта за закона данък-приходи и, трето, да съм останал неофициален съветник на правителството и на бъдация ми заместник. Дадох съгласието си. Препоръчах за министър на финансите Кирил Гунев, подуправител на Народната банка (а не управителя Добри Божилов). Обосновах си предпочитанието за Гунев и царят се съгласи с мен. Обещах, че ще дам пълната си подкрепа на Гунев, че ще остана да работя в министерството, нещо като министър без портфейл, неплатен и непонасящ политическата солидарна отговорност като член на Министерския съвет. Освободен от тази отговорност, която най-много тегнеше върху мен, защото я носех, без да проявявах каквато и да било политическа дейност, аз можах да стегна силите си да работя в министерството като частно лице.

Тошев беше прав, като казваше, че моята оставка значеше падане на кабинета. И наистина, осем дена по-късно (на 23 ноември) Тошев подаде оставката на кабинета. Натоварен бе с образуването на нов кабинет Георги Кьосеиванов, външен министър в кабинета на Тошев. Министър на финансите в този кабинет стана Кирил Гунев. И той ме помоли да довърша започнатия от мен проект за законодоходи и да му бъда в услуга със съветите си в областта на неговата дейност. Остава ми на разположение един кабинет в министерството със съответен помощен персонал.

След неколкодневна почивка аз продължих работата си по проекта. Когато беше завършен в сурово състояние, аз образувах една комисия за разглеждането му, в която влизаха и външни опитни мои доверени лица. Директорът на преките данъци д-р Лещов, който участвуваше в тази комисия, беше принципиален противник на проекта ми. Аз забелязах, че неохотно взимаше участие в работата на комисията, и го освободих от тази му тежест. Лещов заяви обаче, че след като проектът стане закон, той лоялно ще го прилага. Той беше първият, който, знаейки резултата от прилагането на закона (влязъл в сила през февруари 1936 година), с искрен възторг ми говори за блестящите резултати. Държах редовно Гунев в течение на работата на комисията.

След привършване на проекта направих предложение на Гунев и Кьосеиванов

да го подложа на публично обсъждане. Излязах от положението, че такъв важен закон може да даде добри резултати само тогава, когато е възприет от данъкоплатците. Намирам за уместно да отбележа, че през време на разработването на проекта аз конферирах с представители на всички съсловия – индустриалци, мелничари, пивовари, земеделци, лозари, винари, търговци, занаятчии, банкери, застрахователи, лекари, адвокати, инженери, архитекти и пр. Говорил съм даже с бозаджии. Трябва да призная, че от този разнообразен контакт аз останах много доволен и бях насърчен почти от всички.

Изпратих по един екземпляр от проекта на някои бивши финансови министри и министри на търговията и други стопановеди, на проф. Петко Стоянов и др. с молба да го проучат и направят критичните си бележки. Изпратих го също и на председателите на търговско-индустриалните камари с молба да го подложат на проучване в събрания на по-видните членове на камарите и да изпратят делегати на конференция в София, за свикването на която ще съобща допълнително. Всички, до които се отнесох, се изказаха поначало одобрително, с изключение на проф. Стоянов, който ми каза по телефона, че отрича проекта ми из основа, понеже не бил построен на научни финансови принципи. Аз му отговорих, че е безпредметно да спорим за принципи и за да го обезоръжа, му казах, че съм напълно съгласен с него относно основното начало – да се облага доходът като резултат от стопанска дейност. Но добавих: „Досегашните закони обаче, построени върху това научно начало, при нашите условия – административния финансов апарат и колебливия данъчен морал на облагаемите – дават крайно незадоволителни резултати както по отношение на размера, така и на навременното определяне и събиране на данъка. Аз ще препоръчам този проект на правителството, понеже съм убеден в целесъобразността и навременността му. За консолидиране финансовото положение на страната е нужен закон, който да даде бързи резултати, да установи по-обективна и ефикасна база за определяне данъците и за навременното им събиране; да премахне условията, които създадоха два враждуващи лагера – данъкоплатци и фискални агенти, – при които условия се развиваше деморализация в едните и другите. На Вас, господин професоре, пожелавам успехи в научната Ви преподавателска дейност.“

Свиках в залата на Търговско-индустриалната камара конференция за публично обсъждане на проекта, в която взеха участие повече от 200 души – представители на всички съсловия. Аз ръководех конференцията. След като изложих основните положения на проекта и обясних защо при изработването му съм се отклонил от теорията и досегашния начин на облагане приходите, помолих присъстващите да се изкажат по него. Дискусиите започнаха. Абсолютното болшинство одобри поначало проекта както по съдържание, така и по структура. Изказванията бяха насочени по-скоро към процентните размери. Както и трябваше да се очаква, всеки теглеше към своята черга: общ стремеж към намаляване на процентите. Аз възразявах и обосновавах определените в проекта проценти. След нана-

сянето на известни корекции заявих, че е свършено естествено при прилагането на новия закон да се покажат някои неудобства и несъобразности, но че съм положително уверен, че който и да било министър ще съумее да направи правилна преценка и, ако се наложи, да внесе още идущата година съответни корекции. Много от присъстващите – познати и непознати – ме поздравиха, някои изказаха съжалението си, задето съм напуснал министерския пост.

След като се уточнихме с Гунев, аз приготвих проекта в окончателната му форма, написах доклада до Министерския съвет, който заедно с проекта Гунев представи на съвета, разбира се, от свое име. Помолих Гунев да заяви в Министерския съвет, че проектът е изучен основно и че никакви поправки не трябва да се правят. Гунев ми съобщи, че проектът бил приет без никакви изменения и че съветът бил възложил на министър-председателя да ми изкаже голяма благодарност. На следния ден г-н Кьосеиванов, тогавашният министър-председател, ме помоли по телефона да отида при него. Той с видимо задоволство ми благодари от страна на Министерския съвет и от свое име с най-топли думи, като прибави, че не му е известен случай в нашата политическа история министър, след като е напуснал официалните си функции, да продължи да работи цели два месеца като доброволец, без пари. След няколко дена Кьосеиванов направи в пресата твърде ласкателни за мен изявления, а от г-н Христо Силянов (когото не познавах дотогава) излезе във в. „Слово“ от 18.XI.1935 г. следната уводна статия под оригиналното заглавие „Господин Рясков“:

„Господин Рясков си отива, изпровождан от искрените съжаления на пръв министър, колеги и обществено мнение. Единодушието в съжаленията е така пълно, както бе пълно и доверието, с което преди седем месеца се посрещна неговото назначение за министър на финансите.

Обяснението на това рядко, почти изключително явление в политическата история на България не представя никаква мъчнотия. В съзнанието на обществото г-н Рясков се яви като носител на *знание, система и ред* в едно твърде деликатно ведомство, гдето реформените хрумвания на неговия предшественик бяха вече причинили мъчно поправими опустошения. Г-н Рясков донесе *доверие*. Ето обяснението.

Има няколко крупни факти, които характеризуват кратковременната, но твърде резултатна министерска дейност на г-н Рякова. Пресметнал в цифри резултата от въведените монополи, той не се поколеба да ги отмени, като спаси по тоя начин фиска от по-нататъшни многомилionни загуби. Г-н Рясков осигури редовното изплащане на заплати, пенсии и платежни заповеди и с това възстанови в значителна степен кредита на българската държава, застрашително подкопан през предшестващите режими. Убеждението, че държавните финанси са поверени на здраво ръководство, при което импровизираните недомисли и изненадите могат да се смятат за изключени, спомогна да се възстанови и външният кре-

гит на държавата. Доказателство: благосклонността и доверието, които финансовият комитет и носителите на титри от държавните ни заеми проявиха спрямо нас след промяната от месец април.

Мъченичествуващите български данъкоплатци очакваха с право от г-н Ряскова да внесе справедливост и ред в хаотичната област на данъчното облагане. Известни подобрения в данъчната администрация са налице. На г-н Ряскова обаче не стигна време да доузкара замислените си радикални преобразования. Неговата голяма данъчна реформа – заменяването на данъка върху общия доход, който поради неподготвеността на данъкоплатци и данъчни агенти се оказа непрактичен у нас, с по-целесъобразния данък върху оборота и с разширението на патентната система – остана недовършена. Върху тази реформа г-н Рясков продължава да работи и нека се надяваме, че тя ще бъде с неговото съдействие привършена и приложена.

Напускайки министерския пост, г-н Рясков оставя на приемниците си здрави основи за по-нататъшен градеж. Здравите основи това са принципите, които са го ръководили и които трябва да бъдат и занапред неотклонно съблюдавани от ония, върху които ще легне тежката проблема на финансовото и стопанско възстановяване на България. „Здрави държавни финанси може да има при здраво стопанство и уравновесен държавен бюджет. А здравото стопанство предполага политическо и стопанско спокойствие, затвърдено доверие, стабилност на монетата и в законодателството.“ С тези разбирания г-н Рясков пое министерския пост. Тези свои разбирания той препоръчва, напускайки финансовото министерство. Като разбирания и принципи те не са нещо ново. Новото е, че се случи и у нас да намерят те своя теоретически и практически подготвен носител, който се опита да ги приложи с непозната досега последователност и твърдост всред скромно мълчание и въпреки крайно ограничените обективни възможности на днешното неспокойно време.

Министерският опит на г-н Рясков дойде да потвърди пренебрегваната у нас истина, че реалната стойност на всяка хубава програма се определя от степента на обществения кредит, с който нейният носител се ползува. Но вън от общественото доверие моралната сила на г-н Ряскова се крепи и в друга една досущ небългарска черта: той не търсеше, а бе търсен за министерски пост.“

Гунев впоследствие ме помоли да прегледам и закона за гербовия налог и ако намеря, че са нужни изменения, които са продиктувани от настъпилите в течение на годините нови стопански условия, да съм се заел със свършването и на тази работа. Съгласих се и казах на Гунев да назначи една комисия, на която аз посочих членовете. Комисията под мое ръководство работи извън официалните работни часове, защото някои от членовете ѝ трябваше да извършват текущата си работа. След две седмици доста напрегната работа аз представих на Гунев проект за изменение и допълнение на закона за гербовия налог и с това завърших извънминис-

терската си дейност в Министерството на финансите, която трая точно два месеца след 15 ноември 1935 година.

За да резюмирам извършената от мен работа през краткото ми седеммесечно министерствуване, ще трябва да изтъкна на първо място уреждането на въпроса със закъснялите три месечни заплати на чиновниците и служащите, подsigуряване на по-нататъшното им редовно изплащане, навременното изплащане на държавните платежни заповеди, възстановяването на държавния кредит и повдигане авторитета на финансовото министерство, на което един от моите предшественици Стефан Стефанов беше казал, че трябва да се постави табела с надпис „обявено в банкрут“. На второ място, по същество и значение от изключителна важност – създаването на данъчна система, нагледна за нашите условия, практична, нагледна и удобна, при която данъчните тежести да са справедливи и поносими, като по-голямите приходи се облагат по пътя на прогресията много по-силно, без обаче с това да се пречи на стопанския напредък.

Аз не се ръководех от никаква догма, макар да е научнообоснована и наглед справедлива. Не можех да се оставам да бъда увличан от сухите правила на теорията, а търсех система, чрез която да се постигнат подходящи за времето разрешения. Важното беше преди всичко да се подобри финансовото положение на страната чрез енергични мерки, които да донесат бързи положителни резултати.

Бях повикан на поста финансов министър, за да извадя държавата от задъненото ѝ тежко финансово положение, да спася чиновничеството и работническото от обхващащата ги мизерия. Не можех да се огранича в това да бъда в помощ само на онези, които преуспяват, а трябваше да помогна и на онеправданите в живота.

Движех се често в средата на заможни хора, но това не ми попречи да обложам доходите им така, че искри да изскочат от очите им. Предизвиках недоволство между мнозина и си създадох неприятели измежду най-близки познати. Но това беше за кратко време, защото трябваше по-късно да признаят, че бях на прав път и че всички имат интерес от заздравяването на финансовото и стопанското положение на страната ни, както и от подобряването на социалното ѝ състояние.

За илюстрация привеждам следния пример:

След завършването на конференцията в Търговско-индустриалната камара по обсъждане на проекта ми върху закона за облагане на приходите Управителният съвет на Чиновническото застрахователно дружество – най-големият навременно застрахователен институт в страната, ме посети и се опита да ме разколебае, като заяви, че ако проектът ми стане закон, той цял да има катастрофални последствия за застрахователното дело, в особеност за тяхното дружество. Същия ден, два часа по-късно, се яви при мен главният директор на същото дружество Христо Ганев и ми заяви: „Господин Ряков, Вие сте на прав път. Поздравявам

Ви за радикалната реформа и за смелостта Ви, с която я подкрепяте, макар дружеството ни в бъдаще да трябва да плаща пет пъти повече данък.“ Стисна ми ръката и си отиде. Същото направи на другия ден и главният директор на Съюза на популярните банки Илия Палазов.

Към всички граждани бях коректен, за всеки леснодостъпен, услужлив, отзивчив. Взявах решенията си бързо и по възможност давах категоричен отговор – това може, това не може. Не обичам залъгванията.

Ето един измежду многото примери:

Неотдавна ми се случи следното. Отивам за съвет при един адвокат, препоръчан ми от мой познат. Каза ми, че ме познавал добре от времето, когато съм бил министър. Той бил тогава кмет на едно градче в Южна България и бил натоварен от общинския съвет да се яви при мен по следния повод. Поминъкът на градчето било тютюнопроизводството. Акцизното управление при Министерството на финансите наредило да се намали значително площта на тютюневата култура. Населението било в паника. Дошел в София да ме моли да нареда да се отмени това нареждане на акцизното управление. Обади ми се по телефона от кафене „Опера“, като ме помоли да го приема. Аз съм му казал да дойде веднага. Приел съм го много любезно, изслушал съм молбата му внимателно и съм повикал акцизния началник да дойде при мен със съответната препуска. След направения доклад аз съм казал на началника накратко: „Отменете още днес нареждането; не можем да оставим хората да гладуват.“ Адвокатът завърши с думите: „Никога няма да забравя това, което стана тогава; да ме приемете веднага и без колебание да свършите една наистина полезна работа, която зарадва съгражданите ми и още повече закрепи доверието им към мен.“

В отношенията ми към моите подчинени, които аз считах за сътрудници – от писаря до най-висшия чиновник, – аз се стремях да бъда човечен, отзивчив и обективен. Не можех да допусна някой от близките ми сътрудници да злоупотребява с доверието ми. Не можех да уволня чиновник само поради това, че не е достатъчно годен за изпълнение на работата си; възлагам му по-подходяща за него работа. Морално задоволство намирах в това да подкрепям слабите, да давам възможност на прилежните и способните да напредват.

Аз нямах правото на някакъв изключителен морал; придържах се към нравствените начала, които са задължителни за всички.

Когато напуснах министерството, вярата ми в себе си не се намали, както и не беше се увеличила, когато станах министър, и то на най-важния ресор.

През февруари 1936 година аз постъпих наново в Кредитна банка и заех предишното си място като директор – за обща радост на чиновниците и клиентите ѝ.

Следех с голям интерес резултатите от прилагането на изработения от мен наредба-закон, който, внесен от заместника ми – финансовия министър Кирил Гунев, в Министерския съвет, беше одобрен без каквито и да било поправки. Гунев с искрено задоволство ми съобщаваше ежемесечните отлични резултати и не пропускаше всеки път да ми каже, че „министерството в моето лице си било намерило най-после майстора, но за съжаление за късо време“. Тези ласки не ме блазняха, но аз бях доволен от това, че моят метод за подготовката на закона излезе правилен и резултатен. Проектът, замислен и нагoden за наши условия, практически лесно приложим, подложен в окончателния му вид на публично обсъждане, биде одобрен от представителите на всички съсловия. Проектът, станал закон, беше резултатен, защото при изработването му аз излизях от максимата, че един закон постига целите си, когато е възприет от тези, към които се прилага, иначе той ще бъде съботиран, най-малкото заобикалян.

На 12 юни 1936 година бях избран за член на Управителния съвет на Кредитна банка, като продължавах да изпълнявам функциите на директор.

На 7 март 1937 година се помина Димитър М. Яблански, дотогавашен председател на Управителния съвет на Кредитна банка, който заемаше този пост почти 20 години. Неговото място се зае от Густав Шлипер, по чието предложение аз бях избран от Общото събрание на акционерите за заместник-председател.

На 24 август същата година се помина Густав Шлипер. Навремето, през 1905 година, той взе дейно участие при основаването на Кредитна банка, като представител на германската банкова група. В управителния съвет на банката дълги години като заместник-председател и към края на живота си като председател Густав Шлипер ръководи с рядко умение и изключителна привързаност нейното развитие и в продължение на 32 години съдействува за издигането ѝ като първостепенен банков институт при всички трудности на крайно променчивите времена.

Аз с дълбока благодарност пазя спомена за всичко онова, което този изискан banker извърши за банката, и по-специално за мен. В неговото лице аз загубих дългогодишен голям приятел и отличен сътрудник. А България загуби един верен и искрен приятел. За неговата прекрасна личност всички, които са били в контакт с него, си спомнят винаги с особено уважение.

За погребението на Густав Шлипер аз бях в Берлин. Още тогава се заговори в Директориума на Дойче банк за заместник на покойния Шлипер в Управителния съвет на Кредитна банка. Чух да се споменава името на Херман Абс, който беше най-младият член на Директориума на Дойче банк. Други по-старши членове на директориума ми подсказаха, че с удоволствие биха заели мястото на Шлипер в Кредитната банка и свършено леко ми подметнаха, че би било уместно и аз да си кажа мнението (разбира се, в тяхна полза). Тогава разбрах, че Абс е предвиден да заеме ресора на Шлипер в Директориума на Дойче банк и логично би било той да бъде кандидат за председател на Управителния съвет на Кредитна банка. За него чух

най-ласкави отзиви. Сензация беше за банковия съвет назначението на 37-годишния Абс за член на Директориума на Дойче банк.

По внушение на Директориума на Дойче банк (главен акционер на Кредитна банка) Херман Абс биде избран от годишното Общо събрание на акционерите на Кредитна банка, станало на 24 юни 1938 година, за член на Управителния съвет, а от последния – за свой председател.

От кратката дейност на г-н Абс като председател на Управителния съвет на Кредитна банка и от личния контакт с него много бърже се разбра, че г-н Абс е изключителна личност във всяко отношение – много културен, високоинтелигентен, с обширни познания, положителен, много деен, намира с изумителна бързина разрешения на най-сложни проблеми, много тактичен, вежлив, услужлив.

През 1941 година Софийската община бе взела решение да заведе преговори за откупуване столичните трамваи от белгийското дружество. Тогавашният кмет Иван Иванов, който често прибегваше до моите съвети от стопански и финансов характер, ми се оплака, че някои съмнителни личности си предлагали услугите за посредничество и не го оставяли на мира. По това време в София беше г-н Абс на кратковременно посещение във връзка с работите на Кредитна банка. В разговор с кмета Иванов той ме помоли да сондирам г-н Абс дали би се съгласил като представител на Дойче банк да посредничи при воденето на преговори с белгийското дружество. Г-н Абс с готовност се съгласи, като заяви, че за посредничеството Дойче банк няма да иска никаква комисиона. Кметът Иванов с благодарност възложи формално на г-н Абс воденето на преговорите с белгийското дружество в Брюксел (тогава окупиран от германците). Г-н Абс се зае енергично с възложеното му посредничество и му се удаде да склони белгийското дружество на спогодба, изключително изгодна за Софийската община. Със своята прозорливост и опитност той отхвърли базата на преговори за откупуване акциите на белгийското дружество, а предпочете реална покупко-продажба на имуществото на дружеството в София. Цената беше много приемлива. Освен това на г-н Абс се удаде да прокара извънредно благоприятно условие – покупната цена да се изплати не в белгийски франкове, а в райхсмарки, по който начин БНБ употреби значителна част от своя авоар при Райхсбанк.

По предложение на кмета Иванов г-н Абс беше удостоен с голяма декорация – „Св. Александър“ II степен, която Н. В. царят лично му връчи.

Доиде се до годините на последната война, която затвори много граници и отне възможностите за избор на пазари. Постепенно поради сключваните от държавата споразумения от стопански и финансов характер цялостният ни стокообмен се ограничи с известни държави, главно в Централна Европа. Тия рамки определяха възможностите за работа и на кредитните институти. Така в началото на войната се разкриха възможности за стопански връзки и сделки със Съветския съюз, с който бяха сключени споразумения. Клиенти, подкрепяни финансово от

Кредитна банка, се възползуваха от възможностите, които сключените споразумения им дадоха, за да насочат дейността си към Съветския съюз.

На 1 август 1938 година навърших 25-годишна служба при Кредитна банка и 33 години дейност в областта на кредитното дело и финансите.

По почин на Българската народна банка моят юбилей биде отпразнуван с банкет в „Юнион клуб“, на който присъствуваха повече от сто души из областта на банковото дело, финансите и стопанството, между които министърът на финансите Кирил Гунев, министърът на търговията Стоян Никифоров, министърът на правосъдието Илия Кожухаров, управителят на Българската народна банка Добри Божилов и членовете на управителния ѝ съвет, представител на Дойче банк от Берлин, моят бивш колега Рихард Хойслер, и други.

Държаха се речи от управителя на Българската народна банка г-н Добри Божилов, от секретаря на Фондовата борса г-н Стоян Бочев, тогавашен главен директор на застрахователното дружество „България“, и други.

Речта на г-н Добри Божилов и моят отговор са възпроизведени по-долу в ед-на от няколкото публикации, излезли в пресата, която отбеляза празнуването на юбилея ми твърде благосклонно.

Господин Стоян Бочев произнесе следната реч:

„Любезни господин Ряков,

С голямо удоволствие изпълнявам мисията, която г-н Мих. Тенев, председател на Управителния съвет на Софийската фондова борса, ми възложи, да Ви изкажа честитияванията и поздравленията по случай Вашия юбилей, а също и признателността за услугите и сътрудничеството, което, ето вече двадесет години, оказвате на борсата. Действително от 1919 до 1925 година Вие бяхте член на борсовия Помирителен съд, а от 1926 година сте член на управителния съвет, като от 1923 година насам сте и негов подпредседател.

Но, господа, да се огранича само с това, би било много блед израз на почит към нашия колега и приятел.

Действително ние всички тук, уверен съм, сме готови да свидетелствуваме пред цял свят, че той е бил всякога един лоялен и почтен колега, който във всички положения, които е заемал, е останал достъпен за аргументи и доказателства, за разбирателство и сътрудничество. Тия, които имат привилегията да се радват на неговото приятелство, знаят, че той е дискретен, съчувствителен и готов за всяка подкрепа.

Неговите качества, неговият характер са го направили симпатичен и желан събеседник и приятел и когато неговото поприще го издигна на най-високото място, той запази своята простота и сърдечност в обноските, своя бистър и про-

никновен поглед върху нещата и хората, и то по начин, който пресичаше всяка завист и пресушаваше всяка клюка.

Силата на характера се проявява както в злоцастията, тъй и в сполуките и – може би повече при успеха, който често има силата като ръжда да разяжда и най-силните. Но нашият юбиляр въпреки възходът, който е замайвал много глави, си остана с отличните качества, в които благородството на характера и чистотата на побужденията [се] проявиха още по-добре.

И като преминем от човека към труженика, ние тръгваме по следите на един живот, в който успехът, гледан отдалече, като че е бил лесен и бърз. Но ние всички, които сме тук, които сме минали всеки свой път до мястото, което заемаме, които често сме били в ранните години или по-после близко около него, знаем, че неговият успех не е нито лесен, нито случаен.

Как е могъл той в своите юношески години да се подготви тъй здраво и тъй добре за своето бляскаво поприще? Отговорът е един: ТРУД!

Как може той да ръководи своето предприятие тъй успешно всред толкова кризи и тревоги и в една среда, гдето никога досега българин не бе въздиган тъй високо, да заеме толкова достойно най-високо място? – Отговорът се допълва: ТРУД и ИНТЕЛИГЕНТНОСТ.

Но ето че гоиде време и той просто изхвъркна из нашия кръг и бързо, едно след друго, премина през най-високите места, които нашата страна може да му даде – управител на Българската народна банка и министър на финансите. Как, защо стана това? – Отговорът се погретва: ТРУД, ИНТЕЛИГЕНТНОСТ, ПОЧТЕННОСТ.

Ето силите, за които няма преграда, няма непреодолими пречки; ето силите, чрез които всеки може да осъществи най-голями постижения, силите, които в нашата страна разкриват най-голями, всички възможности. Марко Рясков е съвършеното и блестящо доказателство за това.

Той е извървял своя път, той е осъществил своето поприще чрез ежедневна, бих рекъл ежеминутна проява на труд, интелигентност и почтеност.

Нам често казват: – Вие, които управлявате парите и материалните блага, вие управлявате, но не творите. Но що е творчество?

Да създадем нещо, което преди това не е съществувало. Това може да е една машина, един химически състав, едно откритие. Но също тъй то е ред в хаоса, метод в труда, насока в използване на богатата.

Ние не сме техници, но управители. Ние управляваме, но ние знаем, че тогава управлението е творчество, когато то осъществява нещо, което преди това не е било. Всеки търговец, индустриалец, директор е успешен, когато осъществи нещо, което в неговата работа преди него не е съществувало. Чрез това търсене,

чрез това осъществяване на нещо ново, по-добро, по-съвършено, което преди това не е било, се постига творчество, което създава успехът.

И в трите свои постижения – директор, управител, министър, нашият приятел се прояви именно с такова творчество и то му създаде престижа на голям човек.

Нам често се казва още: – Вие сте хора само на труда; вие сте хора само на мозъка; вие живеете един ограничен, един бездушен живот; вие живеете *terre-a-terre* и сте чужди на душевния порив, на ентузиазма, на поезията, на изкуството.

Но що значи изкуство? – Да изразиш в художествени образи и тонове това, което изпълва твоя вътрешен бит, това, което те увлича и принуждава да споделяш с външния свет своите чувства, своя възторг, своя порив.

„Хората на изкуството“ мислят, че да се съчини един разказ, е голямо дело, но нищо не е да се създаде една фабрика. Те считат, че да се напише едно стихотворение, е цял подвиг, но че е дребно нещо да се създадат плановете на една успешна работа. За тях да се нарисува една картина или съчини една песен, е висша проява на духа, но да се прозре възможността да се организира едно производство или да се управлява с успех едно предприятие, в което стотици и хиляди намират своя източник за живот, е материализъм.

Е добре, ние сме тук тази вечер, за да свидетелствуваме, че както в областта на чистото изкуство, тъй и в нашата работа действително цяло изкуство е да гадеш чрез своя труд, чрез своята дейност външна проява на това, което е вътре в тебе.

Всеки от нас е осъществил в своето поприще нещо, което е изпълвало неговия ум, което е негово, част от неговия бит и именно когато тъй се работи, се създават външни форми и прояви на едно вътрешно съдържание.

В нашето поприще се изисква дори повече напрежение, повече упорито постоянство, повече прозрение, отколкото обикновено се мисли. Именно защото работим с хора и блага, нам трябва знания, умение, равновесие на духа до такава голяма степен, каквато жреците на изкуството нито подозират. В нашето поприще има едно изпълнение на дълга, което е сляпо, неосъзнато – труд без дух и работа без наслада. Това са дребните и дребнавите дейци, които работят по необходимост или които гледат на своя труд само като източник на печалба.

Е добре, господа, ние знаем, че да се управлява едно голямо предприятие, една голяма администрация, е действително цяло изкуство и като всяко истинско изкуство неговите плодове са общо достояние, са за обща полза.

Зад непосредствените и тесни интереси на нашите предприятия и администрации стои цялото, голямото дело на народния поминък, на народното стопанство, на народната култура и ние служим тям, като влагаме всичките си сили и дарби, всичките си качества и възможности за успеха на делото, което ни е поверено.

Истинският директор и администратор има съзнанието, че като управлява – твори и че като работи – служи. В творчеството и службата за напредъка и културата на своята страна той вижда достойнството на своето поприще и заради това влага в него своя ум, своето сърце ако не с по-голяма, то поне със същата всеотдайност, както тружениците на перото и палитрата.

Господа, нашият юбиляр е именно такъв директор и администратор и ние цялосърдечно можем да го чествуваме и да го срадваме, ние дори трябва да сме му благодарни, че със своя живот доказва какво може да постигне у нас трудът, интелигентността и почтеността и че е издигнал престижа на своето поприще, понеже е творил и служил като истински художник.

И аз Ви моля, господа, да вдигнем чашата

В ЧЕСТ И ХВАЛА

ЗА ЗДРАВЕ И УСПЕХ

НА НАШИЯ МИЛ КОЛЕГА И ЛЮБЕЗЕН ПРИЯТЕЛ

МАРКО РЯСКОВ!“

в. „Мир“ от 2.VIII.1938 г.

ТЪРЖЕСТВО НА БАНКОВОТО ДЕЛО В БЪЛГАРИЯ

ЧЕСТВУВАНЕ НА г-н МАРКО РЯСКОВ

По случай 25-годишнината на ръководна дейност в Кредитна банка и 33 години обществена служба на г-н Марко Рясков, бивш министър на финансите, бивш управител на Българската народна банка и главен директор на Кредитна банка, управителят на Българската народна банка г-н Добри Божилов снощи, 1 август, в „Юнион клуб“ даде вечеря, на която са присъствували: министърът на финансите К. Гунев, министърът на търговията Ст. Никифоров, министърът на правосъдието Ил. Кожухаров, председателят на Народното събрание Ст. Мошанов, управителят на Българската народна банка Д. Божилов, бившият министър и председател на Фондовата борса М. Тенев, бившият министър Д. Вълев, председател на Съюза на търговците, председателят на Индустриалния съюз Ив. Т. Балабанов, управителят на Българската земеделска банка Т. Тодоров, главният директор на държавните дългове Н. Стоянов, кметът на столицата Ив. Иванов, подуправителят на Българската народна банка г-р Й. Косев, директорът на Експортния институт Г. Каназирски, директорът на търговията проф. г-р К. Бобчев, председателят на Общия съюз на експортърите Хр. Йоцов, председателят на Софийската стокова борса инж. Кръстенияков, представителят на Дойче банк, Берлин, директорът Р. Хойслер, главният директор на Банка „Български кредит“ Ст. Колчев, главният директор на Българската търговска банка Г. Губиделников, главният директор на Франко-белгийска банка А. Кујумджийски, главният директор на Ита-

лианска и българска банка С. Руберти, главният директор на осигурителното дружество „България“ и секретар на Фондовата борса Ст. Бочев, подпредседателят на Софийската търговско-индустриална камара Вел. Пеев, председателят на Дружеството на столичните журналисти Йор. Мечкаров и други представители на финансовите и стопански кръгове.

В своята поздравителна реч управителят на Българската народна банка г-н Добри Божилов между другото каза:

„Банковото дело във всички страни е най-деликатният отрасъл в стопанството и се нуждае от особена вещина, внимание и специални грижи, каквито само едно отлично ръководство, опряно на дългогодишна опитност и на познаването на столетните традиции на банковата практика, може да даде.

В нашата относително млада и бедна страна на дребната собственост, с оскъдни капитали, без дълбоко установени традиции, с относителна стабилност, претърпяла и подложена на постоянни стопански стресения, ролята на банкера винаги е била и си остава и днес извънредно трудна. С чувството на дълбоко съзнание за голямата и тежка обществена отговорност протича животът у нас на банкера ръководител, който, от една страна, трябва да работи за създаването, насърчването, съсредоточаването на спестяванията на един беден народ, а, от друга страна, под постоянно напрежение да се грижи за едно целесъобразно разпределение в полза на частното стопанство и за едно сигурно съхранение и оползотворение на събраните с мъка и голяма жертва спестявания.

Изпълнението на тая задача се явява, естествено, толкова по-трудно, когато с нея се нагърбва частностопанската инициатива, която не може да разчита само на собствените си сили и средства. Но затова толкова по-ценна и стопански полезна е частната инициатива, защото създаването и изграждането на едно здраво и жизнеспособно частно стопанство е било и си остава основата на всяка народостопанска политика. Не може да има държавностопански и финансов просперитет, без да има едно здраво изградено и жилаво издържливо частно стопанство. Дните на всеки държавностопански и финансов просперитет са прочетени, ако той в базата си не се обляга на едно жезнеспособно и солидно частно стопанство.

Господин Ряков е един от тия труженици – пионери в банковото дело, който с трудолюбие, търпение и редки способности, съчетани с една забележителна скромност, се издига до най-високите постове на банковата йерархия, за да бъде потърсен по-късно и за управител на Българската народна банка и министър на финансите, на които постове, макар и за кратко време, той остави неизличими следи на мъдрост и предвидливост.

Главните заслуги на г-н Ряков обаче са в областта на частното банково дело, гдето той още приживе си издигна един паметник със своето дългогодишно безукоризнено и просветено ръководство на един от най-големите в страната ни частни банкови институти.

Свързан с добри спомени с г-н Рясков още почти от самото ни детинство, имайки случаи да си сътрудничим взаимно в полза на българското кредитно дело, аз и от поста, който имам честта да заемам сега, съм длъжен да заявя, че винаги г-н Рясков с неговата честна мисъл и пряма добра душа е подхранвал у мен само най-добри чувства на адмирация и искрени неразривни колегиални и приятелски връзки.

Нека от сърце да пожелаем, щото нашата малка страна да ражда и създава повече такива добри свои синове, които заслужено да ценим и уважаваме.“

В отговор г-н Марко Рясков, между другото, каза:

„Българската народна банка в лицето на своя управител г-н Божилов има любезността да ни събере на вечеря по случай 25-годишната ми служба в Кредитна банка днес на 1 август, на който ден по съвпадение аз навършвам 33-годишна дейност в областта на кредитното и финансово дело.

Благодаря най-сърдечно на Българската народна банка за тази инициатива, както и на всички, които в този много скъп за мен момент се намират на тази маса. Дълбоко съм трогнат от хубавите думи на г-н Божилова. Не зная дали и с каквото съм ги заслужил, защото считам, че като гражданин на тази страна аз съм изпълнил само своя дълг.

Много съществено и важно е при всеки повод да се подчертава особеното значение на кредитното стопанство, което заслужава основно да се познава и самоотвержено да му се служи. Няма защо да обяснявам Вам, всички първенци – просветени стопански дейатели и общественици, каква грамадна роля са играли, играят и ще играят банковите институти начело с емисионните банки, без оглед на тяхната правна формация. Ще бъде щастие за страната ни, ако съзнанието за голямото значение на банките проникне във всички слоеве на нашето общество, особено в кръга на тези, които се занимават със стопански въпроси.

Грижите на всички ни трябва да бъдат непрестанно насочени към закрепването на кредитното стопанство. А колко големи са грижите на ръководителите на кредитните институти, могат да знаят само тези, на които денонощно тежи грамадната отговорност за запазването на поверените им влогове и тяхното стопанскополезно пласиране. Трябва от всички да се знае, че банките работят не само със собствените си средства, събрани под формата на акции, кооперативни делове и др., притежателите на които в повечето [случаи] са дребни спестители, но преди всичко и най-вече с парите на безбройни малки и средни вложители, малолетни деца, сираци и пр. Тези прилежни пчели трябва да пазим като зеницата на очите си, защото те са, които чрез банките поставят плода на труда си – спестяванията – в услуга на стопанството и държавното строителство. Оттам иде и голямата обществена отговорност на банковите ръководители, символичен представител на които е управителят на Българската народна банка.

Моля Ви, прочее, да вдигнем чашите и пием за здравето на уважавания от всички управител на Българската народна банка, моя дългогодишен приятел г-н Добри Божилов, за още по-голяма благотворна дейност на БНБанка, за стопанското преуспяване на България и на банковото дело.“

На 1 август, по случай на юбилея ми, от страна на директорите, прокурисите, чиновниците и служащите при Кредитна банка в София, Варна, Русе и Пловдив ми се връчи един художествено написан адрес със следующото затрогващо съдържание:

„Многоуважаеми Господин Ряков,

Всички ние, които от по-дълго или по-кратко време сме се посветили в служба на Кредитна банка, Ви поздравяваме по случай навършването днес,

1 август 1938 година,

двадесет и пет годишната Ви непрекъсната служба на банката.

Същевременно ние използваме случая, за да изразим нашето безпределно уважение и нашата искрена обич към Вас, който така щедро и резултатно посвети своите най-хубави години на рядко ползотворна творческа стопанска и финансова дейност като ръководител на Кредитна банка, управител на Българската народна банка и министър на финансите, към Вас, който в сътрудничество с големи и малки гради и изгради днешната Кредитна банка, която е гордост не само за нас, но и за страната ни, към Вас, който с делото и примера си толкова много допринесе за предаване у своите помощници не само знание и такт, но и нещо особено ценно: за предаване своя богат дар – любовта към работата и към делото Ви.

Многоуважаеми Господин Ряков,

През време на Вашата служба, начеваща с чиновническия стол при основание на Кредитна банка в 1905 година, та и до днес, когато Вие в пълни сили влагате своите така ценни качества, ние чувствавахме и чувствуваме във Вашето лице не само богато надарения колега и директор, а от 1937 година и подпредседател на управителния съвет на банката, но и един прекрасен наш уважаван и обичан по-голям другар и същински баща, който с присъщата си справедливост и любов ни спечели не само за себе си, но и за голямото дело на своя живот – Кредитна банка.

Многоуважаеми и драги Господин Ряков,

Ние, Вашите сътрудници и помощници от Кредитна банка участвуваме днес с все сърце във Вашата радост – завършването на първите двадесет и пет години от рядко резултатната дейност в служба на Кредитна банка и на българското стопанство. Същевременно ние Ви пожелаваме здраве и бодрост за още много години все такава служба.

София, 1 август,
1938 година.

От директорите, прокуристите,
чиновниците и служащите при Кредитна
банка в София, Варна, Русе и Пловдив.

Едновременно с това ми се даде един великолепен златен часовник, направен по специална поръчка от известната швейцарска фирма „Омега“, със съответен надпис на вътрешната страна на капака и един прекрасен златен кордон – скъп и незаменим спомен.

На 6 август персоналет на Кредитна банка, включително представители на клоновете, ми устрои мило тържество. На банкета присъствуваха всичките ми сътрудници от банката, включително прислужници и разсилни със съпругите си. Юрисконсултът Асен Джеров произнесе реч от името на персонала. Позволявам си нескромността да я предам текстуално, защото в нея се обрисова отношението ми към персонала:

„Многоуважаеми Господин Ряков,

Колегията при Кредитна банка, централа и клонове, счете за свой особено приятен дълг да Ви покани да отпразнуваме съвместно Вашия голям празник: навършването на четвъртвековната Ви непрекъсната служба при банката и тридесет и три годишната Ви дейност в полето на българското стопанство и финанси.

Възложената ми задача приех с особена радост, защото наистина едва ли има нещо по-приятно от това, да се поздравя от името на такива сърдечни и предани почитатели нашият така уважаван и обичан директор и подпредседател на управителния съвет – днешния юбиляр, като при този случай се кажат няколко съвсем прости, но прекрасни истини.

Многоуважаеми Господин Ряков,

Ние всички се гордеем, че принадлежим към голямото семейство на Кредитна банка, защото нейното име се носи с уважение надлъж и нашир, защото нейното голямо дело в стопанския живот на страната се признава от свои и чужди. В градежа на това голямо дело и в създаването на това ценно име са вложени усилията на мнозина; по върховете на банката винаги са стояли именити ръководители. Но няма по-проста, по-безспорна и по-прекрасна истина от тази, че това голямо дело и това хубаво име на Кредитна банка се дължат преди всичко и на първо място на нашия многоуважаван и всеобщо признаван юбиляр – на Вас, уважаеми господин Ряков.

Тежки бяха за строеж в стопанската област на младата българска държава годините, които Вие така щедро посветихте на Кредитна банка и на българското стопанство. Наред с подема на новоустройващата се държава вървеше и крушението. И задачите, пред които Кредитна банка е била изправяна през тези години, са били нелесни. Затова Вие, който тихо, но с желязна воля, с рядка бистрота и про-

зорливост на духа, с Вам присъщите такт, справедливост, точност и безпримерно трудолюбие, можахте да изградите днешната Кредитна банка – първия по вътрешен строеж и по значение в страната частен кредитен институт – извършихте едно общопризнато голямо дело, като дадохте пример за беззаветна творческа служба.

За това дело ние, скромните Ваши помощници, Ви изказваме тук нашата почит и нашата благодарност.

Многоуважаеми Господин Рясков,

Втората проста, но също така прекрасна истина, която аз с особено удоволствие искам тук да отбележа, е, че Вашето дело и Вашата личност далече надскочиха рамките на Кредитна банка и че те бяха и са ценени не само в нашата непосредствена област на работа. В един от най-тежките моменти от историята на държавата ни Вие трябваше да се отделите от Вашето голямо и любимо дело, като от най-високото място бяхте призован да дадете Вашите богати душевни дарове и Вашето име в пряка служба на България на най-високи и отговорни постове: управител на Българската народна банка и министър на финансите. Раздялата ни с Вас, макар и временна, бе тежка и за Вас, и за нас. Но голями бяха радостта и гордостта ни от тия най-високи отличия на първия между нас. Още по-голями бяха и нашата радост, и нашата гордост, че краткото време, което Вие в служба на Родината трябваше да посветите на тия постове, остави трайни следи, които ярко очертаха границата между завареното и оставеното и дадоха новите основи за развитието на нашите финанси от 1935 година насам.

Многоуважаеми Господин Рясков,

Живеем в епоха на неспирен купеж, живеем във времена на растящи социални претенции. Водят се жестоки борби за зачитане личността, за поддържане добри обноси от горе на долу, за стабилитет. Пишат се томове по тия въпроси.

За нас обаче, които сме заети в служба на Кредитна банка, от върховете и низините на йерархията, тия въпроси не съществуват; за нас служебният живот протича под знака на пълен мир, спокойствие и съгласие. И причината е много проста: защото тия блага, за които други се борят, за посветилите се на Кредитна банка винаги са били дадени.

Ние знаем, че това се дължи на ръководителите по върховете и на тяхния пример. Но ние също така знаем – и тая прекрасна истина искам да отбележа, – че пръв между първите за всаждане на този дух в Кредитна банка сте Вие, нашият честит юбилар, който като прекрасен баща се грижи за всички нас, който като баща и по-голям другар не знае освен бащинската и другарска обносна към всички ни, даже и когато сме сгрешили. Този всаждан от Вас и естествено присъщ Вам дух е овладял банката. Затова работата за нас е удоволствие. На Вас, многоуважаеми Господин Рясков, ние в най-голяма степен дължим не само уреждането, но и почи-

на за уреждането на фонда за заетите в служба при банката, чрез който след време, особено за по-младите, се създаде едно голямо обезпечение.

За всичко това ние сме Ви безпределно признателни.

Многоуважаеми и драги Господин Рясков,

Ограничавайки се с изтъкването само на трите изложени прекрасни истини, които са достатъчни за охарактеризиране голямото Ви дело, аз от името на цялата колегия при Кредитна банка и от свое име сърдечно Ви поздравявам с Вашия рядък юбилей и Ви пожелавам в бодри сили да дочакате празнуването на полувековния Ви юбилей в служба на Кредитна банка, на българското стопанство, на България.

А Вас, драги колежки и колеги, моля да вдигнем чашите за събдването на това ни пожелание към нашия любим юбиляр.“

Развълнуван от оказаните ми всеобщо внимание, видима обич и привързаност, аз едва намерих сили да им благодаря само с няколко думи.

Реално доказателство за чувствата на банковия персонал към мен бе следното обстоятелство. При многото разпити, на които бях подложен в Държавна сигурност по време на задържането ми през 1944–1945 година, един от следователите ми каза: „Рядко явление. От 128 души, между които много чиновници от Кредитна банка, които следователите са разпитвали за теб, не се намери нито един да каже нещо лошо за теб – напротив, всички възторжено говориха за теб.“

На това място изказвам най-сърдечна и топла благодарност на всички ония от моите бивши сътрудници, които честно и безпристрастно са се изказали за мен.

През времето около започването на Втората световна война (след 1.IX.1939 година) упорито се говореше, че се правят сондажи и опити за настаняване в страната ни на „Банка дер дойчен арбайт“, която била придобила значително влияние в Германия. Тези слухове продължаваха и по-нататък през течение на войната. Освен това упорито се говореше и за подобен интерес, проявяван от голямата германска банка – Дрезденер банк, която била влязла в някакво разбирателство с тукашната Българска търговска банка. Около това време (през 1942 година) представители на германските ни главни акционери дойдоха в България във връзка с годишното събрание на акционерите на Кредитна банка и предложиха прибавянето към банковата фирма думата „германска“, т. е. фирмата на банката да стане „Германска кредитна банка“. Това си предложение те мотивираха с опасението да не би да се създаде друга банка с такова име, което от гледище на търговска конкуренция би могло да бъде вредно за работата на Кредитна банка, както и със съображение-

то, че в чужбина, па даже и у нас, се смесваше Кредитна банка с Банка „Български кредит“, която си служеше с френската формировка „Банк Креди Бюлгар“. Въпреки доста сериозното обосноваване на това искане българският елемент не одобряваше идеята за промяната на банковото наименование. В края на краищата общото събрание одобри едно компромисно предложение за прибавяне вместо „германска“ думите „германо-българска“ към фирмата, която с това доби наименование-то „Германо-българска кредитна банка“.

След като по силата на Потсдамското съглашение от 1945 година банката стана собственост на Съветския съюз, по решение на общото събрание на акционерите възстанови се старото име на банката – Кредитна банка.

През 1940 година в германската преса се появиха съобщения, че Пражката кредитна банка ще ликвидира, като работите ѝ се поемат от по-голямата чехска банка Бюмише Юнион банк, Прага. По-късно и у нас се заговори, че местният клон на поменатата банка в София ще ликвидира. През 1942 година управлението на този клон ни уведоми, че е получило нареждане от централата си да влезе във връзка с дирекцията на Кредитна банка, за да ни се даде възможност да проучим работите му с оглед на евентуално поемане на тези работи. За същото получихме уведомление от нашия главен акционер Дойче банк, Берлин. Направените проучвания показаха, че този клон на Пражка кредитна банка е малко сравнително ограничена работа – главната му работа се състояла в набирането на средства за кредитиране на Чешко-българското акционерно дружество за захарна индустрия, Горна Оряховица. Даваните кредити на това предприятие са надхвърляли често 150–200 милиона лева. Даването на такива големи кредити не ни беше удобно, затова поемането на работите на този клон за нас не беше желателно и това допринесе развоят на този въпрос да замре.

През 1943 година обаче нашият главен акционер Дойче банк, Берлин, ни съобщава, че Пражка кредитна банка, Прага, ще ликвидира и че е постигнато съгласие Кредитна банка да поеме работите на тукашния ѝ клон, който също ще ликвидира. Във връзка с това и за реализиране на постигнатото разбирателство дойдоха в София Фон Азбот, който представляваше Пражка кредитна банка, Прага, и Рихард Хойслер, директор на Дойче банк, който е водил тия преговори. (Хойслер беше и член на Управителния съвет на Кредитна банка.) Големата спънка за осъществяване на това разбирателство беше пак въпросът за големия кредит, който Чехско-българското акционерно дружество за захарна индустрия. аз и моят колега Ебле се противопоставихме категорично на поемане работите на поменатия клон, ако ще трябва да поставим на разположение на въпросното дружество кредит в размер на около 200 милиона лева. Тогава се потърси възможност за разделяне с друга банка кредитирането на това дружество. Понеже банка „Български кредит“ се съгласи (по наполовина) [на] кредитиране, поемането работите на Пражка кредитна банка, клон София, стана приемливо, което се реализира с действие от 30.VI.1943 година. Активът и пасивът на Пражка кредитна банка, софийски

клон, се поеа от Германско-българска кредитна банка ведно с част от персонала (двама прокуристи и други).

Информационната служба за търговски сведения даваше исканите от Съветското търговско представителство в София сведения безплатно. По-нататъшният развой на войната ограничи още повече броя на страните, с които България можеше да поддържа стокообмен, а това естествено ограничаваше и възможностите за банковата дейност, тъй като клиентелата можеше да работи само със страните на Централна Европа, главно с Германия. Тютюневата търговия по необходимост се насочи към Германия, Протектората, Главното губернаторство и бивша Австрия, както и другите окупирани от Германия страни. Нужните за това кредитиране средства, които по-рано се набавяха от страните със свободни девизи, сега се предлагаха от германската цигаретна индустрия чрез „Реємс-тма“, която авансираше до 85% от стойността на тютюна, като съгласно сключените специални междуправителствени спогодби превеждаше необходимите за тази цел суми по клиринга чрез БНБанка, а местните банки участвуваха много ограничено в кредитирането. През 1943 година правителството измени тази система на кредитиране предимно чрез аванси от германската цигаретна индустрия, като препоръча кредитирането да се извършва от българската банкова система чрез банков консорциум. За целта този банков консорциум трябваше да постави на разположение за кредитиране на тютюневата търговия около шест милиарда лева. В този консорциум следваше да влязат главно: Банка „Български кредит“, Общият съюз на популярните банки, Кредитна банка, Българска търговска банка, Италианска и българска търговска банка, Македонска народна банка и др., за което започнаха разговори. Банка „Български кредит“ обаче възприе становище самостоятелно да кредитира. При това положение разговорите продължиха между Общия съюз на популярните банки и Кредитна банка. Постигна се споразумение за паралелно взаимно кредитиране. Тъй като в миналите години Кредитна банка заделяше за кредитиране на тютюневата търговия между 350 и 600 милиона лева, естествено беше за Кредитна банка да запази тази рамка и при кредитирането на реколта 1942 година. Кредитната банка не виждаше никакво основание да измени отношението си в кредитирането на тютюневата търговия. Съюзът от своя страна разполагаше със свободни средства над два милиарда лева, за които търсеше пласмент. Така се дойде до съвместното паралелно кредитиране от съюза и Кредитна банка в съотношение 70%:30%. За оставените на разположение на тютюнотърговците кредити за тютюневата реколта 1942 година държавата пое гаранция за военни и други извънредни рискове, като същевременно обезпечи пълно кредитиране на банките при БНБанка чрез реесконт на тютюнотърговските полици. На същата основа се извърши кредитирането и на тютюнотърговците за тютюните [от] реколта 1943 година. Естествено, че поради увеличените цени на тютюните от реколта 1943 година и размерът на кредитирането съответно се

повиши. При кредитирането на тютюните от реколта 1942 година участието на Кредитна банка възлезе на кръгло 700 милиона лева, това на съюза – към един милиард и 700 милиона лева, а на Банка „Български кредит“ – към три милиарда лева. Разбира се, че участието на Кредитна банка в кредитирането на земеделското стопанство не се ограничаваше само до тютюнотърговците. Банката кредитира и фирми от другите браншове, като производителите на вина, ракии, пулнове, мармалади и др., но и в тия кредити се запазваше генералната линия на въздржаност, макар че и тук банката е имала възможност чрез реесконт при БНБанка да участвува в кредитирането на износа в значително по-големи размери, което се вършеше от други частни банки. И тук нередки бяха случаите, когато Кредитна банка отправяше свои клиенти за задоволяване на по-големи кредитни нужди към други банки. Експанзията въобще не беше присъща на ръководството на банката независимо от това, за кои пазари се касае, особено пък като се имаха предвид военните рискове.

Втората световна война започна в началото на 1939 година. На 1.IX. германски войници навлязоха в Полша.

На 3 с[ъщия] м[есец] Франция и Англия, а след тях Австралия и Нова Зеландия обявиха война на Германия.

На 9.IV.1940 година германски войски завзеха Дания и Норвегия.

На 10.V. с[ъщата] г[одина] Германия нападна Холандия, Белгия и Люксембург.

На 10.VI. с[ъщата] г[одина] Италия объяви война на Франция.

На 22.VI. с[ъщата] г[одина] се сключи примирие между Франция и Германия.

На 24.VI. с[ъщата] г[одина] се сключи примирие между Франция и Италия.

През юни – септември 1940 година на България биде възвръната Южна Добруджа. Всенародната радост беше неописуема. На 7.IX.1940 година биде подписан в Крайова договор между България и Румъния, с който се оформи отстъпената и завзета вече от българските власти Южна Добруджа.

На 27.IX.1940 година биде подписан в Берлин Тристранният пакт между Германия, Италия и Япония.

На 1.III.1941 година тогавашният министър-председател Филов подписа във Виена Договор за присъединяване на България към Германския военен блок.

На 22.VI.1941 година германски войски навлязоха в Съветския съюз.

В началото на 1942 година министър-председателят Филов ме помоли по телефона да отида при него в кабинета му. Откри ми, че пълномощният министър в Берлин Първан Драганов трябвало да бъде сменен. Германското правителство го считало за неудобен и било подсказало на нашето да го отзове. Царят и Филов се

били спряли на мен за негов заместник, а Драганов намерявали да изпратят в Магдиг. Аз останах много изненадан от това неочаквано предложение. Отказах без колебание под предлог, че не съм годен за такава работа, че нямам никакво тежнение към дипломацията, че с неопитността си ще изложа и правителство, и себе си. Филов ми каза, че аз нямало да се занимавам с политика, която била вече очертана и определена, а по-скоро със стопански и финансови въпроси, за което съм бил най-подходящ. От своя страна възразих, че пълномощният министър е преди всичко политически пост, а за стопански въпроси може да се изпрати подходящ компетентен търговски представител – аташе или съветник. Филов настояваше да се съглася. Аз постоянно бях на своето. Тогава Филов, раздразнен, ми каза, че нему лесно съм можел да откажа, но на царя нямало да посмея. Стана от креслото си, с което искаше да каже, че разговорът е свършен и аз мога да си отида. На сбогуване Филов ме съпроводи с думите: „Пак ще се видим по този въпрос, струва ми се още днес.“ След около един час по телефона ми се обади секретарят на царя г-р Ханджиев и ми каза, че Негово Величество ме моли веднага да отида в двореца, като съм минел през западната врата (откъм ул. „Московска“). Аз не бях изненадан и му казах да съобщи на Негово Величество, че съм силно хремав и че се страхувам да не пренеса инфлуенцата в двореца. Затова много съжалявам, че не ще мога да отида. Д-р Ханджиев с разтреперан глас ми каза, че било невъзможно да съобщи на Негово Величество такъв отговор. Аз му отговорих, че го моля да съобщи на Негово Величество това, което му казах, и затворих телефона. След десетина минути г-р Ханджиев наново се обади по телефона и накъсо ми каза, че Негово Величество ми пожелава скорошно оздравяване и на свой ред затвори набърже телефона. На следния ден Филов пак ме помоли по телефона да отида при него. „Никога не съм очаквал поканен от царя човек да откаже да отиде при него. Не е достойно това, което сте направил.“ С тези думи ме посрещна Филов. Помоли ме да седна и с по-спокоен тон ме помоли да съм му препоръчал някой подходящ човек за Берлин, защото Драганов не можел да остане там повече. С налучквания аз попаднах на г-р Загоров, бивш главен директор на статистиката и бивш министър на търговията. Филов се съгласи с мен, познавал г-р Загоров добре и вярвал, че и царят щял да го одобри.

Във връзка с моята благотворителна дейност и в качеството си на член на Върховния комитет на Червен кръст аз често съм попадал в контакт с царицата. Тя ме приемаше в салона си на разговори по нейните разнообразни внушения в благотворителната област. Царят, минавайки през салона ѝ, подхвърляше всякога няколко шеговити думи (като „Стягайте диггините на царицата, защото тя мери с италиански аршин парите за благотворителност“). След отказа ми да се явя при него по отбелязания по-горе повод царят в продължение на повече от шест месеца не минаваше през салона на царицата, когато знаеше, че аз съм на разговор с нея.

ПРОБЛЕМИ СЛЕД СМЪРТТА НА ЦАР БОРИС III. БЛАГОТВОРИТЕЛНА ДЕЙНОСТ НА ЦАРИЦА ЙОАНА

На 28 август 1943 година почина цар Борис. След смъртта на царя на престола дойде шестгодишният престолонаследник Симеон II. Правителството на професор Филов обяви, че до установяването на Регентството взема всички власти в ръцете си. На 9.IX.1943 г. Народното събрание избра за регенти княз Кирил, Богдан Филов и генерал Михов. Новото правителство, съставено на 14.IX.1943 г., беше възглавявано от Добри Божилов, дотогавашен министър на финансите. Непосредствено след избирането на регенти и съставянето на новото правителство съгласно Конституцията следваше да се учреди настояничество за малолетния цар Симеон. Настояниците се назначават от Министерския съвет в съгласие с овдовялата царица майка.

Аз бях известен на царицата от дейностите ми в областта на обществената благотворителност и в качеството ми [на] член на Върховния комитет на Червен кръст често бивах в контакт с нея. Оценявайки ме като подходящ, царицата ме помоли да съм се съгласял да бъда посочен от нейна страна за настойник на малолетния цар. Обществен дълг за мен беше да приема без колебание. Един ден след разговора, който имах с царицата, тогавашният министър-председател Божилов ми съобщи, че Министерският съвет се спрял върху мен за настойник на малолетния цар Симеон II и бил натоварен да поиска съгласието ми. Аз съобщих на Божилов, че Нейно Величество ме беше вече сондирала и че аз съм си дал съгласието. Аз го запитах колко настояници ще бъдат назначени и кои са те. Съобщи ми имената на професор Михаил Арнаудов, владиката Филарет и генерал Жечев. Дейността ни щяла да бъде разпределена, както следва: Арнаудов – за общото и гражданско образование, владиката Филарет – за религиозното, Жечев – за военното, а за мен запазили шефството на настояническия съвет и в специалност – управлението на имотното състояние на малолетния цар. След като Министерският съвет взе решение за назначението на настояничеството, в пресата излезе съобщение със съответните снимки.

Аз свиках писмено на първо заседание настояниците в помещението на Регентството. Не се яви обаче владиката Филарет, без никакво устно или писмено съобщение. Опитах се да вляза в личен контакт с него – обаче той отбягваше. Разбрах впоследствие, че на владиката Филарет било запретиено от църковния Синод да взема участие в настояничеството, понеже бил назначен за настойник от Министерския съвет, без да вземат мнението на Синода. Редовното било да се поиска от Синода да посочи той лицето за настойник, за какъвто се е имало предвид

владиката Стефан. Царицата обаче не била добре настроена за такъв избор и внушила на Министерския съвет да бъде назначен Филарет. Това положение остана неизменено – Министерският съвет застава на становището, че не е бил длъжен да иска съгласието на Светия синод, последният пък, че от него трябвало да се иска посочването на лицето за настояник. В един по-късен случаен разговор с владиката Филарет, когато познавах отдавна и особено уважавах, той ми каза, че положението му във връзка с назначаването на настояничеството било много неудобно поради абсолютната забрана от страна на Синода да взема каквото и да било участие в работата на настояничеството. Владиката Стефан пък ми каза, пак в случаен разговор, че бил много ядосан от тази работа, защото разчитал безусловно той да бъде назначен за настояник.

За проф. Арнаудов и генерал Жечев оставаше да упражняват надзор върху възпитанието на малолетния цар. Те одобриха досегашната възпитателна система на малолетния цар, респективно съответния преподавателски персонал.

На мен се падаше тежката задача преди всичко да установя имущественото състояние на царя. Царицата, която беше не само великолепен човек, но и прекрасна майка, ми каза, че за себе си не искала нищо от наследството на покойния цар, но да съм третирал децата еднакво.

Започнах с установяването на недвижимото имущество от наследствената маса. Натъкнах се на големи мъчности, с които трудно можех да се справя без съветите на някой добър юрист. За такъв помолих дългогодишния ми познайник професор д-р Фаденхехт, който с удоволствие се съгласи да ми бъде в услуга. Направих най-напред разграничение между държавни имоти, които са били оставени за ползване от двореца, и имоти – частна собственост на покойния цар.

1. Държавна собственост са: дворецът в София; дворецът в Евксиноград; дворците в Боровец (по-рано Чамкория) – Ситняково.

2. Смесена собственост: имотът на ул. „Московска“, ъгъла ул. „Париж“, в който се помещаваше Регентството. На същото това място имаше по-рано стара двуетажна постройка, в която се помещаваше интендантството на двореца. За тази постройка са харчени държавни пари – пари от цивилната листа на цар Фердинанд и от цар Борис. Тази къща биде срутена и още приживе на цар Борис държавата построи ново голямо здание.

Цар Борис е построил със собствени средства един малък дворец в с. Бая до Карлово. Купил е и едно малко островче срещу Созопол (или Анхиало, не помня добре), на което е правил риболовен спорт. За ловен спорт е построил 2–3 малки хижи в Рилския басейн.

Най-важният обект, по който с проф. Фаденхехт най-упорито се занимавахме, е имотът Враня с двата двореца. Прегледахме цял куп крепостни актове, с които цар Фердинанд е купувал от разни селяни отделни ниви и ливади, докато се

е оформил целият комплекс. За строежи и за обзавеждане на дворците са харчени пари както от дворцовото интендантство, така и от цивилната листа на цар Фердинанд.

Проф. Фаденхехт ми каза, че адвокатът Сава Иванчев, който бил юридически съветник на цар Борис, е препоръчал за запазване този имот за короната и за да не бъде разделен един ден между наследниците на бившия цар Фердинанд след неговата смърт, следното решение:

Цар Борис да се снабди с нотариален акт за този имот по давност, понеже го владееел непрекъснато достатъчно дълго време, след като Фердинанд през 1918 година напуснал България. Цар Борис неведнаж се е бил изказвал, че не искал този имот да се разделя както при наследниците на Фердинанд, така и между неговите наследници, а да остане собственост на властващия цар – на короната.

След като Фердинанд напуснал страната, цар Борис се снабдява с нотариален акт за собственост въз основа на давностно владение.

Когато Фердинанд чрез своя бивш адютант генерал Ганчев е направил възражение срещу установяване собствеността на имота по горния начин върху цар Борис, тъй като останалите му деца щели да бъдат оцетени бъдещи негови наследници, цар Борис се позовал, както по-горе споменах, на съветите на тогавашния виден адвокат Сава Иванчев да се снабди с нотариални актове по давност, за да гарантира собствеността на този имот на нинещарствувания. Фердинанд, респективно наследниците му Евдокия, Надежда и Кирил са изгубили правото на собственост. Формален собственик е бил следователно цар Борис.

Относно имота на бившето царско интендантство констатирахме, че в него са изразходвани суми както от цивилната листа на царя, така и от царското интендантство.

Установяването на движимите имущества беше много мъчно. За влога, който цар Борис имаше в Земеделската банка (около пет милиона лева), положението беше ясно. Доколкото ми стана известно (от царицата), покойният цар Борис е имал незначителна сума в някоя швейцарска банка за заплащане на текущи дребни поръчки. Най-трудното беше да се установи стойността на движимите имоти: мобили, килими, картини, прибори, порцелан и пр., и пр. Мъчно беше да се установи кои имоти са лична собственост на цар Борис. Защото всички тия вещи са събирани през времето на царуването на цар Фердинанд и на цар Борис, в много случаи подаръци от разни чужди държавни глави по разни поводи.

През това време започнаха бомбардировките над София и нямаше никаква възможност да се занимавам с изпълнението на моите функции като настойник на малолетния цар. През юни 1944 година цар Симеон II завърши първо отделение от основното училище и държа изпит в останалия незасегнат от бомбардировките малък стар дворец във Враня в присъствие на царицата, принцеса Евдокия,

принц Кирил, тримата настойници и учителите му. След като каза една специално подготвена за него молитва, детето даде знак на главния си учител, че е готово за изпит. По български език, география, отечествознание, история отговаряше кратко, ясно, с пълно познаване на материята. Въпросите се задаваха от учителите му, намеси се и проф. Арнаудов. Започна изпитът по смятане. Виждаше се, че детето се чувствуваше силно, смяташе бързо и точно. Зададох му и аз няколко задачи. То се обърна без всякакво стеснение към мен: „Но, моля Ви, господин министре (така се обръщаха царицата и другите към мен), задайте ми по-мъчни въпроси, аз мога и по-сложни задачи да решавам.“ Аз наистина се уверих в това. Завърши изпитът. Всички бяха доволни, детето също. Главният учител връчи на малолетния цар Симеон II предварително приготвена художествено написана диплома. Детето с видим интерес я прочете и изискано любезно благодари. „Сега да видим принцесата, сестра ми Мария, как ще изкара изпита си“ – каза весело детето. Настъпи изпитването на принцесата Мария, от която преподавателите изискваха много повече. И тя отговаряше ясно, точно – без стеснение и запъване. Дипломата ѝ беше също като на непълнолетния цар – любимото ѝ братче, отлична. Настойниците бяхме задържани на обяд, който премина в съответна хубава атмосфера.

През март 1944 година се освети преванториумът за предразположени към белодробни заболявания деца на железничари край гр. Трявна. Със специален влак отидоха поканени от царицата лица, между които и настойниците на малолетния цар. Замислен, построен и обзаведен под непосредствените грижи на царицата, с нейни средства, този преванториум е едно от редките постижения в областта на болнични строежи. Разположен в един грамаден парк, на място, подарено от бивш фелдфебел на служба в двореца, той е с великолепен, красив, обширен изглед към Балкана. Рядко хубаво и подходящо за целта място. Нагоден за 250 легла, преванториумът е обзаведен и снабден със съоръжения – последна дума на техниката, особено кухнята. Има салон за концерти, даване на пиеси и кинематограф. Една подробност, която направи впечатление на всички, беше предвиденият и направен в сутерена тунел, който излиза навън от оградата и през който да се пренасят поминали се деца, без да бъдат забелязани от останалите питомци на преванториума.

Трябва да отбележа, че никой от многото следователи, които са ме разпитвали, докато бях задържан през 1944–1945 и 1951 година в Държавна сигурност, не ми е правил упрек за връзките ми с царицата и за детето съм бил настойник на малолетния цар.

На 10 януари 1944 година стана първото въздушно масово нападение над София. Тъкмо бях слязъл от Чамкория, където семейството ми, заедно с наши близки, прекарваше коледните празници, към обяд започна усилена бомбардировка. Упла-

хата беше голяма. Вечерта градът беше наново бомбардиран. Аз бях в къщата си на ул. „Цар Крум“ № 35, синът ми Никола – войник със свой другар войник, които бяха в отпуска, също бяха вкъщи. В сутерена живееше семейството на един разсилен от банката – мъж, жена и шестгодишно момченце. Между хвърлените бомби имаше и запалителни. На много места се явиха пожари. Картината беше страшна. Изпаднал в паника, аз тичах от стая в стая да будя сина си, другаря му, семейството в сутерена. Всички бяха изплашени до смърт, с изключение на сина ми, който ни даваше кураж.

На следната сутрин беше спокойно. Но изплашеният народ започна масово да напуска столицата. По улиците се виждаха бегълци, взели със себе си завивки, други, натоварили на детски колички по-дребни вещи, трети влачат маси, приспособени на шейни, също натоварени с какво ли не – всички бягат вон от София с надежда, че ще намерят подслон в някое от близките села. Аз тръгнах с банковата кола да заведа тѣща си с двете ѝ внучки в Чамкория. Наблизо до Самоков се даде тревожен сигнал, с който се предупреждава населението за пристигане на неприятелски самолети. Отбихме се в един кантон. Същевременно от Чамкория слеза министерска кола, пълна с изплашени жени, между които и съпругата ми Радка. Шофьорът на моята кола прави знак на идващата откъм Самоков кола да спре, предполагайки, че в нея може да бъде и жена ми. И действително така излезе. Обезпокоени от новините за бомбардировката в понеделник, те слезали, за да разберат какво става. Продължихме пътя за Чамкория. На следния ден се връщам в София. На банката всички прозорци счупени, стѣкленият покрив над касовата зала повреден. Трябваше да организирам бързо прехвърлянето на банковите служби в незасегнатото от бомбардировките банково здание (бившето на Пражка кредитна банка) на булевард „Дондуков“.

Зачестиха бомбардировките. Държавни учреждения и обществени организации започнаха да евакуират в разни близки и далечни градове и села. Тръгнах и аз да търся къде да евакуирам поне половината от банковия персонал. Мѣчна задача, понеже трябваше да намеря помещение за банковите служби, също и квартири за персонала. Препорѣчаха ми няколко големи села по теснолинейката Червен бряг – Бяла Слатина. Отидох най-напред в с. Бреница. Предложиха ми опразненото училищно здание. Не беше достатѣчно за нуждите на банката. На следния ден отидох в Кнежа, кметът на което голямо село беше мой познат. Въпреки усилията му не можа да се намери нещо подходящо. Препорѣчаха ми друго голямо село – Голямо Конаре. Отидох и там. Посрещнаха ме любезно и с желание да ми услужат. По молба на кмета едно учителско семейство ме приюти, остави на мое разположение най-хубавата си стая и настоятелно поиска да им бѣда гост и на трапезата. Помещението – училищното здание (учениците бяха разпуснати) и театралният салон, бяха предостатѣчни за нуждите ни. Кметът ми даде пълно съдействие. Наредих да се прочистят и варосат най-напред отходните места, да се измият и турят в ред училищното помещение и салонът. Всичко вървеше и се нареждаше по желание, до-

като се натъкнах на една непреодолима мъчнотия. Още с пристигането ми в селото ми казаха, че електричеството ще се прокара в най-скоро време, въпрос било на дни. Моят приятел Илия Палазов, тогавашният главен директор на Съюза на популярните банки, който беше евакуиран в същото село, ми каза, че не може да се разчита на електричество по-рано от два месеца. Въпросът за прокарване на електрически ток беше от решаващо значение, защото счетоводството на банката беше машинизирано и без електричество не можеше да работи. След като установих, че и до три месеца не можело да се разчита със сигурност на електричество, аз се отказах от това село, завърнах се в София и оттам тръгнах в друго направление да търся място за евакуация. По внушение на един от разсылните на банката аз отидох с него в родното му село Скравена, на шест километра от Ботевград, на пътя за Мездра. Влязох във връзка с кмета и директора на прогимназията Лазар Георгиев. Намерих пълна отзывчивост у двамата, още повече като разбраха, че се касаеше да се настанят повече от сто семейства в селото – обстоятелство, което беше от значение за местните жители. Дадох ми за нуждите на банката здание, в което се помещаваше първоначалното училище, както и това на прогимназията. И двете бяха в един и същи двор. Въпрос за плащане на наем не стана, но аз обещах, че банката ще се отплати с подходящ дар на местното читалище. От София изпратих двама души майстори да турят в ред врати и прозорци на двете здания, изпратих също и домакина на банката да се погрижи за прочистване, варосване и пр., както и за квартири (около 100 стаи). Услужливите селяни се надпреварваха с предложенията си (селото има около 100 къщи – предостатъчно за широк избор на квартири). Директорът предостави на мен две стаи на разположение в хубавата си новопостроена къща – една спалня и кабинет.

Превозът на всичко, което беше нужно за редовното функциониране на банковите служби, както и на около сто чиновници със семейства и съответния багаж, стана бърже и гладко. Реших поначало да се изпратят в Скравена предимно женският персонал с няколко души прокуристи. За постоянна ежедневна връзка имаше банков куриер с мотоциклет. Аз си бях разпределил времето, както следва: понеделник, сряда и петък бях в Скравена, във вторник, четвъртък и събота в София, в неделя при семейството си в Чамкория. В София останаха всички служби, които имаха непосредствен контакт с клиентите. За ръководители – моят колега Ебле, зам.-директорът Гешов и няколко прокуристи, разбира се, и главният касиер. Всичко вървеше гладко и работите се извършваха с обичайната бързина и акуратност. Най-доволни бяха евакуираните в Скравена, които се настаняха добре в хубави квартири, а с държането си спечелиха симпатиите на хазяите си и много други селски семейства. Аз попаднах в едно прекрасно семейство – директора на прогимназията, съпругата му – учителка, и двете им деца, момче и момиче, ученици в гимназията в Ботевград. Още от самото начало енергичният банков домакин обзаведе кухня с много опитен готвач. Набавиха се нуждните съдове, прибори и пр. Всички бяха много доволни. Аз се хранех заедно с чиновниците, като почти всеки денменявах масата си, за да не бъда упрекнат в предпочитания. Моите хазяи, из-

внредно любезни и услужливи, отказаха да получаваат наем от мен. Аз обаче широко им се отплатих с подаръци на децата и домакинята.

Едно неудобство за чиновниците съставляваше това, че стаите, в които живеяха, макар и в нови къщи, бяха без дюшеме. Постелките — черги и др., се туряха на измазаните подове. Запитах някои от собствениците на стаите дали биха поставили дюшеме в стаите, ако се намери дървен материал. Всички единодушно се съгласиха, стига да имат възможност да получат бичен материал. Помолех моя хазяин да проучи и направи сметка колко материал ще бъде нужен за подовите на стаите, заети от банковите чиновници. Всички запитани били готови веднага да внесат големи капари. От направените изчисления излезе, че един вагон дъски би бил достатъчен. Влязох във връзка с тогавашния главен комисар Христо Йоцов (мой близък познат, клиент на банката). Делови първостепенен търговец, той обеща и веднага нареди да се изпрати нужният материал. Голяма приятна изненада и радост за заинтересованите. Яви се обаче едно голямо недоволство между останалите селяни, които от обяснима завист идваха при мен да ми предлагат стаи за чиновниците без наем, стига да могат да получат и те материал за дюшеме. Поставен бях в доста неловко положение, затова замолих Йоцов, макар и с голямо стеснение, за още един вагон дъски. Той ми направи възражение, че трябвало да зная, че се касае за дефицитен материал, но не ми отказа. Ощастливиха се още стотина семейства.

София продължаваше да бъде често бомбардирана. Не зная по каква случайност, всеки път, когато престоявах в София, имаше бомбардировка. Един четвъртък (на 30 март) сутринта рано отивам с банковата кола на заседание на Централния комитет на Българския Червен кръст. Към 9 часа се дадоха тревожни сигнали. Заседанието се прекрати, всеки излиза и бяга кой къде то може. Всичко обаче се стремеше да бъде навън от София. Навярно от уплаха аз казах на шофьора да кара в града да търсим сигурен подслон. Минаваме край Съдебната палата. Вратите задръстени от народ. Казвам на шофьора да кара към Народната банка — невъзможно да се влезе, маса хора се трупаша на вратите. Отидохме най-после в зданието на бившата Пражка кредитна банка, в което се бяха настанили службите на Кредитна банка, след като централното ѝ помещение беше повредено от предишна бомбардировка. Едва пристигнали пред вратата, започнаха да падат бомби. Колата оставихме набърже, влязохме в банката, всички чиновници и случайни клиенти бяха се изпокрили. Аз се отправих към скривалището на банката, което беше препълнено и от външни хора чак до горната част на стълбата. Не можейки да си направя път, аз се впуснах по гърбовете на хората, след мене шофьорът. В непосредствена близост падаха с голям трясък бомби. Хората започнаха да кресят, жените да плачат, някои припадаха. Моят помощник Гешов отиваше от жена на жена да ги успокоява и освежава с амоняк — въобще мъчно описуема картина. Скривалището на

банката беше известно като много солидно и безопасно. Затова, направено за около 200 души, то се пълнеше с повече от 1000 уплашени, на които не действуваха виковете, че няма повече място. За известно време престанаха да падат бомби. Хората се успокоиха и някои започнаха да излизат навън. Наново появяване на нападащи самолети, страшно, още по-силно трясане на бомби, наново писъци и плачове – до отлитането на самолетите, които бяха свършили, от гледище на нападателите, хубава работа. Повечето от хвърлените бомби бяха запалителни, пожари навсякъде, улиците непроходими.

С големи мъчности можахме да стигнем с Гешов до моята къща на ул. „Цар Крум“. Отдалеч видяхме, че таванският ѝ етаж е още в пламъци. Безстрашният Гешов се покачи по бетонената задна стълба на тавана, но бърже слезе, като викаше, че е безполезно да се предприема каквото и да било, защото всичко било изгоряло. Отидохме след това да видим неговия апартамент, който се намира точно срещу английската легация и затова вероятно бе останал незасегнат от бомбардировките. В града не беше възможно да се пренощува, затова всеки ден след работното време отивахме с банковата кола (чичо ми аптекарят Генеф, шурей ми инж. Христо Генеф, баджанакът ми Борис Попов, помощникът ми Гешов и аз) да прекарваме нощта във вилата на сина ми Сава в Панчарево. За шофьора и семейството му, както и за колата намерих също подслон. Бомбардировките постепенно отслабваха.

Вследствие напредването на съветските войски срещу германските в положението на управляващите кръгове настъпни обръкване.

На 19.V.1944 година Божилов подаде оставката на правителството.

На 24.V. с. г. новото правителство беше възглавявано от Иван Багрянов.

На 2.IX.1944 година Константин Муравиев състави ново правителство.

На 5.IX. Съветският съюз обяви, че се намира в състояние на война с България.

На 8.IX. Съветската армия мина българската граница.

На 9.IX. призори столицата беше напълно в ръцете на въоръжените сили, организирани от Отечествения фронт. На сутринта първият министър-председател на Отечествения фронт Кимон Георгиев прочете по радиото прокламация на правителството към българския народ.

Бяха заловени всички бивши министри, регентите, голяма част от видни съратници на миналите правителства.

ПЕРИОДЪТ СЛЕД 9.IX.1944 г.

На 13.IX., сряда, сутринта дойдоха в жилището ми в Панчарево пет души, на възраст между 25 и 30 години, въоръжени с шмайзери и револвери, да ме арестуват. Отведоха ме в мазето на общинския дом, където бях обискиран. Аз бях свършено спокоен. Надявах се, че ще ме разпитат набърже и ще ме освободят. Разчитах на тогавашния директор на Популярната банка Иван Палийски – социалист, който беше важен фактор в селото, че ще даде добри сведения за мен. До вечерта никой не ме потърси.

Когато се стъмни, отведоха ме с една лека кола в Дирекцията на милицията. Затвориха ме в кабинета на директора, който цял да ме разпитва. Никой обаче не дойде. На вратата пазеше един младеж с пушка. Късно през нощта при мен дойдоха две цивилни лица и ми казаха да ги следвам: единият пред мен, другият с револвер в ръка зад мен. Заведоха ме в една обширна стая, където предадох на хранение всичко, което имах у себе си. Оттам ме отведоха в една затворническа килия, голяма около 2.5 на 5 метра. В килията имаше повече от 20 души. Стаята беше свършено гола. Спяхме на пода, завити с горните си палта, за възглавници ни служеха обувците. На следния ден докараха още десетина души. За спане се редувахме, защото за всички нямаше място за лягане. Първият разпит беше кратък. На втория разпит трябваше писмено да отговарям на цял куп въпроси. В събота ме откараха заедно с други трима души в Централния затвор. Тъкмо на излизане от задния вход на Дирекцията на милицията пред самата врата видях съпругата си Радка, придружена от домашната ни помощничка Пенка. При вида ми момичето изплака и се разплака. Носеха ръчно куфарче с разни неща и храна. Тръгнахме под силна охрана. Радка и момичето вървяха с нас на два-три метра отстрана. В затвора ни настанаха в една малка килия четирима души: двама депутати, подпредседателя на Търговско-индустриалната камара Василев и аз. След няколко дена ме преместиха в голяма килия, където заварих: председателя на Народното събрание Логофетов, Тодор Кожухаров, генерал Русев, Димитър Садов и Христо Василев – всички бивши министри. Позволиха на домашните ни да ни донесат чаршафи за креватите и завивки. Всеки ден получавахме от къщи храна. Въобще, като се изключат дървениците, които страшно ни безпокояха, режимът беше поносим. Това обаче не трая дълго.

Отведоха ме наново в Дирекцията на милицията за разпит. Този път за повече от две седмици. Всеки ден, завеждан в една обширна стая с няколко маси, на които пишеха показанията си събратя по участ, аз получавах по една листа с въпроси, на които писмено отговарях. Един ден намиращият се в същата килия Багаров

(бивш депутат, производител на розово масло) ми каза, че чул в стаята, където бил разпитван, един от следователите да казва на другарите си: „Всички задаваме на Рясков много и разнообразни въпроси. Той отговаря ясно и категорично. Всички негови отговори се покриват от отговорите, които получаваме от замесените по същите въпроси лица. Този човек излезе, че е бил голям патриот. Застъпвал е най-достойно българските интереси в страната и вън от нея.“ Това доловил Багárov и с радост ми го съобщи. „Ще те освободят, бди сигурен, бай Марко“ – ми каза той, потупвайки ме по рамото. От изключително важно значение за мен беше обстоятелството, че за всички мои разговори с ръководни лица аз оставях писмени бележки, които се намираха в архивата на секретариата на Кредитна банка. С тях се потвърждаваха устните ми показания.

Какво беше се случило със семейството ми след арестуването ми на 13.IX.1944 година?

На 20.X. с. г. към четири часа сутринта се похлопало силно на вратата на апартамента на шурей ми инж. Христо Генеv, ул. „Шунка“ 15, където беше подслонено след бомбардировките семейството ми. Жена ми отишла да отвори вратата. Влезли двамата цивилно облечени и я попитали коя е. След дадения отговор единият от двамата ѝ казал: „Теб търсим; събери си малко багаж, пари можеш да вземеш със себе си колкото искаш и не се бави, ще дойдеш с нас.“ В това време се явил синът ми Никола във войнишки дрехи. Запитан какво прави по това време в този апартамент, той отговорил, че е мой син и че бил в отпуск. Заповядали му веднага да се прибере в казармата. След като жена ми се пригответила, дошло трето лице и казало, че колата чакала на пътната врата. Качила се жена ми в колата (голяма линейка), заварила в нея млада жена с две малки деца (съпругата на адвоката Златарски). Насъбрани били много жени, някои с децата си, на гарата при Захарната фабрика и оттам с товарни вагони били откарани в неизвестно направление. След около един месец жена ми се обадила с писмо от едно село в Добруджа. Към края на април 1945 година е била освободена.

Синът ми Никола, след оздравяване от пневмония, заминал за унгарския фронт. Преди заминаването си той получил разрешение да се види с мене. Аз бях отведен в кабинета на директора на затвора, откъдето през затворения прозорец можах да разменя само погледи със сина си, който беше на улицата. С мимически знаци той ми пожела здраве и бодрост и ми даде да разбере, че заминава на фронта. Това трая 2–3 минути. След завършване на военните действия в Унгария той се завърна и постъпи в Университета (медицинския факултет).

Синът ми Сава следваше медицина във Виена, завърши с добър успех през декември 1944 година. Прекарал е ужасите на бомбардировките на града при страховтен глад и непоносими лишения. В началото на май 1945 година се завърнал в България с голяма група българи при неописуеми [условия – бел. на редактора] през време на пътуването.

Синът ми Илия, който следваше в Лозана, остана през всичкото време на Втората световна война там, където се ожени, и оттогава не се е връщал в България.

През годините 1936, 1937, 1938 и 1939 вносите на стоки от Германия превишаваха износа ни към тази страна.

През 1940, 1941, 1942 и 1943 година износите на стоки от България за Германия изпревари вноса, поради което авоарът на Българската народна банка при Райхсбанк в Берлин започна отначало постепенно, след това с усилено темпо да се увеличава. Българската държава, от друга страна, имаше да задоволява големи нужди от стоки и материали от чужбина.

Поради липсата на бюджетни средства покупката на тия стоки и материали можеше да се извърши в течение на много години. За ускоряване набавянето им държавата прибегна до тия покупки на кредит. Поведените разговори и преговори след преодоляване на редица затруднения се увенчаха с резултат, като се сключиха сделки за доставката на стоки и материали от германската индустрия, последвана от италианската и швейцарската. Тия доставки държавата плащаше с 6% български държавни съкровищни бонове със срокове от една до пет години и с така наречената „златна клауза“, гарантираща курса на лева по отношение на златото.

Когато след избухването на войната германското стопанство, и по-специално германската индустрия, ангажирана в доставки на германската войска, започна да губи възможностите си за доставки на чужбина, следователно и за България, а нашият износ се насочваше към Германия, авоарите в райхсмарки по клиринговата сметка на БНБанка почнаха да отбелязват засилващо се нарастване. Управителят Гунев правеше всичко възможно за намаляване авоара на Народната банка при Райхсбанк. Българската държава попадна в положението да плаща високи лихви на задълженията си по поменатите бонове, а настръхна да има значителни мъртви авоари по клиринговата сметка на БНБанка. Така се породиха мисълта да се направи опит за предсрочното изкупуване на тия съкровищни бонове, като равностойността им се одобри по клиринговата сметка. Това намерение на държавата се натъкна на големи мъчнотии, защото германската индустрия, силна по това време финансово и разполагаща със свободни парични средства, за които не намираше задоволителен доходен пласмент, понеже и германските банки бяха силно ликвидни, поради което плащаха ниски кредиторни лихви, отхвърли правените ѝ предложения.

Виждайки ползата за страната от изкупуването на боновете и замолена от българска страна, Кредитна банка се зае с енергия и настойчивост, използвайки връзките си с Дойче банк, да обслужи на българската държава в кръга на възможностите си. Първите несполучливи опити не отчаяха дирекцията на банката, усилията се продължиха, докато се постигна търсеният резултат: няколко германски индустриални предприятия – държатели на такива бонове за значителни суми,

склониха и отстъпиха на БНБанка съкровищните си бонове за предсрочно изплащане, а БНБанка ги изкупи и изплати и клиринга. Това търсене на съкровищни бонове за изкупуване продължи и по-нататък, докато на Народната банка се отдаде възможност да изкупи почти всички бонове.

Разпитът ми в Дирекцията на милицията продължи. Не смея да изброявам многото въпроси, които следователите ми задаваха, нито моите отговори, защото не зная дали това е позволено. Но трябва искрено да заявя, че усилия от каквото и да било естество не са правени над мен.

В килията на Дирекцията на милицията, разбира се, не беше много удобно. Но понеже участта беше обща за всичките ѝ обитатели, тя по-лесно се понасяше. Даваше ни се сух хляб. Донасяха ни срещу заплащане единствената луксозна прибавка – чубрица на прах. Поставена в средата на пода в цигарена кутия, ние образувахме клекнали кръг около нея, топехме си зальците в този луксозен еликсир и лакомо ги гълтахме.

Върнаха ме пак в Централния затвор. Този път ме вкараха в една малка килия с три желязни креватчета и двама състрадалци – Георги Киселов и Стефан Вожаров. След около две седмици освободиха Стефана (който беше представител на финансовия министър при БНБанка, но имаше ценното качество, че е роднина на тогавашния министър на народната отбрана Дамян Велчев), а Жоро (така наричаха Георги Киселов) и мен преместиха в друга еднакво голяма килия, но без кревати, за да могат да се поберат повече хора. На бетонения под бяха послани дюшеци, пълнени с сървени стърготини. В килията заварихме: Иван Иванов – бившия кмет, Димитър Вълев – бивш министър, и още двама души – всичко шестима. Режима в затвора няма да описвам. Позволиха ни да носим собствени дрехи, да имаме и собствени забавки, допущаха да ни се носят един път в седмицата хранителни продукти от домашните. От време на време ни закарваха в Дирекцията на милицията на допълнителни разпити. Откарванията ставаха обикновено вечерно време, до дванадесет часа през нощта, след който час се успокоявахме, защото не беше приятно чувството всеки момент да бъдеш повикан за отвеждане на разпит. Изглежда, че не всякога разпитите са били весели.

Започна връчването на обвинителните актове. Започнаха и заседанията на Народния съд. Страх беше сковал всички, включително тези, които считаха, че няма за какво да се страхуват. Месец януари 1945 година мина в голямо мъчително напрежение. Зачестиха зловеци слухове за предстоящи присъди.

Настъпи най-страшният момент, когато на 1 февруари очаквахме завръщането от Съдебната палата на задържаните там подсъдими. Наблюдавахме през шпионката. Ужасени останахме, като констатирахме колко малко от подсъдимите се върнаха. Страшно. Зловецо. Всички останали значи няма да се върнат никога. Беше ясно още на 1 февруари 1945 година, че никога вече няма да ги видим. Започ-

наха тежки дни на мъчително очакване, не по-малко тежки кошмарни нощи. Рядко минаваше ден без някоя зловеща вест. Бавно течеха безпокойните дни, докато настъпи последният ден за връчване на обвинителните актове – 31 март 1945 година. Бяхме останали, преместени в друга килия, само двамата души: Иван Иванов и аз. Успокоили се, ние започнахме да мислим за връщане при семействата си, за радостта, която ни очаква.

Обаче за неопишуема изненада и за двамата ни, към 8 часа вечерта, значи само четири часа преди изтичане на крайния срок, на Иванов връчиха обвинителен акт. Прочете го Иванов, четох го и аз. По съдържание толкова несъстоятелен и толкова малко убедителен, че аз го счетох за злокачествена шега, каквито задържаните понякога умееха да нагласяват. Обвинения: „1. Иванов в качеството си на столитен кмет не бил взел достатъчно мерки за предпазване жителите на града от бомбардировки. (А това беше грижа и задължение на свършено други органи.) 2. Иванов бил дал обяд на германски гости, държал реч, с която предизвикал американци и англичани и те още на следния ден бомбардирали града.“ Иванов не беше на моето мнение. Той ми каза, че някой се интересувал главата му да падне и разказа следното подозрение. Във връзка с установено от органите на общината взяткоземство, вършено от инженер (не помня името му), Иванов го бил отстранил от длъжност и предал на прокурора. Владиката Стефан, който бил вуичо на този инженер, посетил Иванов и го помолил да потули тази работа и да възстанови инженера на поста му. Иванов бил му отказал категорично. Тогава дядо Стефан гнявно му казал, че лошо ще му отмъсти. Иванов твърди, че това е именно отмъщение. Страшно беше обезпокоен. Аз също, защото съществуваше теоретическа възможност и на мен да се връчи в последния момент – до 12 часа през нощта – обвинителен акт. Цяла нощ не спяхме. На следния ден, преди да го отведат за съдене в Съдебната палата, Иванов ме помоли да съм се погрижел за семейството му, което и сторих по-късно, когато наново постъпих в Кредитна банка.

Останах сам в килията. Към обед ме повикаха в кабинета на директора. Заварих там голямата ми сестра, кака Марийка, със зетя ми Стефан Гунчев, дошли да ме сърабват и ми предложат подслон.

На 1 април аз не бях освободен, както очаквах.

Пропустнах да отбележа, че на 30 март ме повикаха в кабинета на директора на затвора, където заварих един сравнително млад, прилично облечен господин. Разбрах впоследствие, че се казва Иван Бояджиев, адвокат от Сливен. Каза ми, че е натоварен от следствието да ми съобщи, че нямало да бъде съден. В замяна на това следствието искало от мен да се съглася да стана свидетел на прокурора по обвинението срещу Управителния съвет на БНБанка, по-специално срещу нейния управител Кирил Гунев. Аз отговорих, че не мога да откажа да стана свидетел, но че не мога да изменя нищо от казаното от мен досега по следствието ми във връзка с обвиненията срещу Управителния съвет на БНБанка, респективно нейния управи-

тел Гунев. Тогава Бояджиев ми каза, че не съм бил удобен за свидетел, и ме изпрати под охрана пак в килията.

Дните след 1 април се точеха един след друг, аз очаквах всеки ден да бъда освободен, докато на 9 април наредиха всички останали (около 300 души), на които не бяха връчени обвинителни актове, да излязат с багажите си на двора на затвора. Вечерта късно бидохме откарани под силна охрана на гарата при Захарната фабрика, натикани в товарни закрити вагони и отправени в неизвестно направление. Осмнахме на гара Дупница. Прехвърлени във вагони на теснолинейката Дупница – Бобовдол, след кратко пътуване бяхме настанени в бараки, на няколко километра от Дупница. Още същия ден ни откараха на „обекта“ на работа по разширяването на теснолинейката в нормална линия. След няколко дена бяхме преместени в бараки в близост на Старо-ново село. Това не беше лагер, а официално се наричаше ТВО (трудова възпитателно общежитие), където трябвало да се превъзпитахме в любов към обществена работа.

Макар и да нямаше никаква възможност да влизаме в контакт с външни лица (охраната се грижеше за това), режимът беше несравнимо по-добър от този в затвора. Преди всичко цял ден на открито, на чист въздух! Работата не беше тежка, пак и от мен, според годините ми (бях на 61-годишна възраст), не изискваша много. Началството ме намери за годен да завеждам лавката. Само след няколко дни аз заявих, че предпочитам да работя на линията. На вечерната проверка началникът на всички части, които работеха по линията, ме изкара на две крачки пред фронта и посочвайки ме на наредените за проверка събратя, каза: „Виждете го бе, това е бившият финансов министър Марко Рясков, който не може да се справи с една лавка, а е управлявал финансите на държавата; такива са били всички министри на старите режими.“ Ведно с всички се засмях и аз.

На 24 май – Св. св. Кирил и Методий – сутринта ме повика при себе си началникът на бригадата и ми каза, че току-що му съобщили от Дупница по телефона да ме изпрати под охрана в канцеларията на началник-управителя на ТВО в Дупница. Да съм си взел багажа, защото сигурно щели да ме освободят. Много се зарадвах. Зарадваха се и много мои познати, които ме отрупаха с поръчки за близките си. Пристигам в Дупница по теснолинейката. Отправлям се към канцеларията. Отдалеч началникът ме посреща с вик: „Какво си задигнал този багаж; да не мислиш, че ще те освобождаваме; докарахме те за среща с жена ти, след която веднага ще се връщааш там, откъдето дойде.“ Началникът не беше човек, който търсеше обяснения, и аз, опечален, седнах на тревата покрай багажа си и зачаках.

След около половин час отдалеч се загаде една тройка: познах жена си Радка, баджанака си Борис Попов, третото лице – слаб, почернял младеж, не можах да позная. Едва като се приближиха, аз познах, за моя голяма изненада и печал, че това беше синът ми Сава. Изненадан бях, защото знаех, че е във Виена, уплашен и опечален останах от вида му. Отслабнал, с набръчкано чело, със светнали, вдлъбнати в ор-

битите очи. Засмян, той отдалеч ми извика: „Тате, ти като че ли не можеш да ме познаеш.“ Не можах да си сдържа сълзите. Същевременно се и зарадвах да видя жена си, сина си, баджанака си. Бързо разменяхме приказките си, защото приближаващият ни милиционер напомняше да бъдем кратки, да свършваме с разговорите. Бяха ми донесли летни дрехи, продукти и други неща. Преоблякох се зад канцеларията, дадох зимните си дрехи и други ненужни неща и по подканата на милиционера събрах си набързо багажа за тръгване. Разделихме се с пожелания за скорошно виждане в София, напълно освободен.

Завърнах се в бригадата, посрещнат от разочарованите мои познати. Върложиха ми по-интелигентна работа – нивелиране на една площ – място за постройка на гара. Подбрах си по-сббудени помощници. Работата вървеше добре, докато един ден ми стана много лошо, не можех да стоя на краката си, а фелдфебелът – началник на бригадата, ме обвини в симулиране и ме заплаши, че ще [ме] постави на по-трудна работа. Бяха ми изпратили от къщи нещо точено, което от топлината се развалило, и аз, без да забележа това, лакомо ядох от него. Стана ми лошо, отидох с разрешение на взводния си командир в една барака, в която имаше одър за пазача на стоварения наблизо цимент. Едва унесен в сън, сббудих се, нападнат от грамадни безброй много дървеници. Заплаках от мъка, станах, изтърсих пълзящите по мен дървеници и в това положение се явих при фелдфебела. Той помисли, че се преструвам, и ме изпрати да пренасям с количка пръст. От напрежението повърнах и ми стана по-леко, обаче фелдфебелът, за да не му се накърни авторитетът, остана непоколебим – остави ме на по-тежка работа.

Започнаха да освобождават почти всеки ден по няколко души. На осми септември освободиха една по-значителна група, в която попаднах и аз. На 9[-и] септември (беше неделен ден) се завърнах в София. Отидох си от гарата до дома с такси. Семейството ми беше приютено в апартамента на шурей ми инж. Христо Генев, на ул. „Шипка“ № 15. Срещата ми с близките беше вълнуваща, сълзи се проляха от радост. Изкъпах се, преоблякох се, почувствувах се и аз като хората.

Обадих се по телефона на помощника си Георги Гешов, също и на юрисконсулта Асен Джеров. И двамата веднага дойдоха при мен. Оживен разговор в радостна обстановка. Туриха ме в течение в широки линии на всичко каквото беше станало след арестуването ми на 13 септември 1944 година. Казаха ми, че те разчитали да бъда освободен, защото разбрали от няколкото запитвания от Съюзната контролна комисия – съветска секция, – че русите се интересуваха за мен и помолили да им се съобща, щом се завърна в София.

Мислех да остана да си почина вкъщи поне 2–3 дни, но по телефона на следния ден ми се обади адвокатът Дабеv, който бил назначен в Кредитна банка за администратор по силата на специална наредба за управление на имотите, собственост на германски поданици. Той ме посети вкъщи и ми каза, че трябвало да съобща на майор Ильвовски от Съюзната контролна комисия за моето завръщане,

който почти всеки ден от началото на месеца питал дали съм се завърнал. Дабев бил отговорникът пред властите на Съветския съюз по работите на Кредитна банка, станала съветска собственост. Дабев ми повери, че имал впечатлението за взето от съветска страна решение да бъда възстановен на служба в Кредитна банка. Решихме с Дабев да се явим заедно при майор Ильвовски в сряда сутринта. Дабев още към 9 часа преди обед на уручения ден се обади по телефона на Ильвовски, на който канцеларията се намирала в Народната банка. Ильвовски поръча веднага да отидем при него. Дабев ме представи, Ильвовски със сериозен вид каза „очень рад“ и ме запита дали говоря руски. Казах му, че не говоря, но ако ми се говори бавно, ще разбирам, на което Ильвовски от своя страна също каза, че ако и аз му говоря бавно на български, ще ме разбере. След това Ильвовски каза на Дабев, че е свободен, и започна разговор с мен. Запита ме направо дали бих желал наново да поема ръководството на Кредитна банка. Отговорих му, че не зная дали му е известно, че съм бил няколко месеца в затвора под следствие и че от началото на месец април съм бил въдворен в трудововъзпитателно общежитие в околностите на Дупница и че едва сега съм бил освободен. Не съм бил съден. Майор Ильвовски ми отговори, че всичко това му било добре известно и че ако съм съгласен да поема старата си служба в банката, можел съм да постъпя още днес на работа. Аз си дадох съгласието. Ильвовски ми каза, че съветската секция при Съюзната контролна комисия имала най-обширни и подробни сведения за мен и че от мен се изисквало да ръководя работите на Кредитна банка така, както и в миналото. Помоли ме да му направя доклад за положението на банката, както и за перспективната ѝ работа. Каза ми, че Дабев щял да изпълнява функциите си на администратор на банката, докато собствеността на банката формално се прехвърли върху Съветския съюз. Контактът обаче с него щял съм да поддържам аз вместо Дабев. Ильвовски ми поръча да не правя никакви изменения в състава на персонала, нито в чиновническите заплати. Изрично ми каза, че не трябва по никакъв начин да допуцам вмешателство в работите на банката от каквато и страна да било. Благодарих му за доверието, което ми се оказало, и се разделихме много любезно.

В банката настроението беше празнично. Всички изявили желание да ми се представят и сърадваат за завръщането ми. Аз предпочетох да видя всички заедно и помолих да се съберат след работния час по обед в касовата зала. Дотогава при мен се яви ръководният персонал, видимо обзарадван и щастлив. След 12 часа отидох в касовата зала. Посрещнат бях с овации. Не съм оратор, нито можех да говоря спокойно. Бях много развълнуван. Изказах накратко радостта си, че съм наново в тяхната среда, че ги заварвам здрави и бодри. Помолих ги да ми сътрудничат със същото усърдие, както в миналото, за преуспяването на банката в нейната дейност за благо на българското стопанство. Всеки желаше да ми стисне ръката, която мнозина въпреки моята съпротива искаха да целуват. Обзарадван и обнадежен, се завърнах у дома си.

Приготвих доклад за Ильвовски. Врѣчих му го, той остана видимо много доволен. Помоли ме да отивам при него, кога то пожелае, но само по съществено важни въпроси.

Възстановяването ми на директорската длъжност не беше свързано с никакви формалности, понеже с голяма предвидливост и съобразителност не е било поискано заличаването на подписа ми в регистъра на окръжния съд.

След няколко седмици в София се формира „Управление на съветските имущества в България“ с началник Беляев. Един ден Ильвовски ми съобщи за това и ми каза, че банката попадала под това управление, че в бъдеще съм щял да бъда в контакт по работите на банката с началника Беляев, който на следния ден щял да ме посети в банката. Каза ми, че остава с много добри спомени за мен и ми пожелава всичко хубаво. Аз му казах горе-долу същото. Моите впечатления за Ильвовски са отлични. Разумен, делови и опитен в работата си (бил висш чиновник в Госбанк в Москва), беше много коректен и вежлив.

Предупреди ме секретарят на Беляев за идването му при мен. Беляев дойде направо в кабинета ми сам. Висок, млад, приличен господин, с много интелигентна физиономия. Засмян, той ме поздрави и изказа радостта си, че ще има в моето лице ценен сътрудник, и ме помоли да му съдействувам при изпълнение на работата му, понеже за него българските условия били свършено непознати. Помоли ме да му покажа разните отделения на банката, като му представя и съответните им ръководители. Изказа задоволството си, както и надеждата, че аз ще ръководя банката с такъв успех, както по-рано, за което съм могъл да разчитам на неговото безрезервно съдействие. Повтори ми това, което ми беше казал Ильвовски, да не съм допуцал никакво вмешателство в работите на банката от която и да било страна.

След няколко дена Беляев дойде пак в банката с молба да съм изучел положението на някои от по-големите бивши германски предприятия и да съм казал мнението си кои от тях да продължат съществуването си и кои да бъдат ликвидирани. Каза ми, че намерявал да назначи за мой помощник Андрей Игнатиев, когото аз съм бил познавал, за да бъде облекчен в поддържането на връзката си с управлението на съветското имущество. Запита ме какво е мнението ми за Игнатиев и дали одобрявам идеята му за неговото назначение. Моята работа като финансов и стопански съветник на управлението щяла да се увеличи и Игнатиев щял да ми бъде в пълна услуга. Разбира се, че аз със задоволство се съгласих с Беляев. Той допълни, че за моята дейност във връзка с работите на управлението на съветските имоти съм щял да получавам отделно месечно възнаграждение. Аз веднага възразих, че се отказвам от каквото и да било възнаграждение, че ще се старая покрай банковата си работа във всяко време да бъда в негова услуга. Беляев остана видимо доволен от тази моя декларация.

Техническите работи във връзка с прехвърлянето върху Съветския съюз на съответното банково имущество започнаха. Управлението на съветските имущества беше представено от главния му счетоводител и помощника му.

Участието на Съветския съюз в имуществото на банката, изразено в част от акционерния капитал, възлизаше на 47 163 750 лева (включително квотата, която Дойче банк беше отстъпила на австрийската банка Кредитанцалт), или 94.33%. (Остатъкът от номиналния капитал принадлежеше на български поданици – 2 166 250 лева, румънски – 570 000 лева, и швейцарски – 100 000 лева.) Приготвените във връзка с прехвърлянето книжа, описи и пр. бяха подписани от представителите на Кредитна банка (от мен и заместник-директора Георги Гешов) и двама представители на „Управлението на съветските имущества в България“. Свика се Общо събрание на акционерите за оформяне на прехвърлянето.

По предложение на съветския представител Общото събрание избра нов управителен съвет, в който влезе един русин за председател и аз за заместник-председател. Избра се също и контролен съвет.

За да стане всичко това достояние на местния и чуждестранния финансов свят, Беляев внуши да се приготвят и изпратят на български учреждения и видни банкови клиенти, както и на всички банкови кореспонденти в чужбина, включително и на Госбанк в Съветския съюз циркуляри на български, руски, френски и немски език. Беляев ми каза, че той държал много да стане известно, че аз съм възстановен в управлението на банката.

Развитието на политическите събития, както и настъпилите промени не са могли да не дадат отражение върху дейността на Кредитна банка. Тя преживяла значителни мъчности, но нейната вътрешна здравина, добро ръководство и спечеленото име и доверие са ѝ позволили да излезе от затрудненията почти невредима, за да може да продължи полезна своята работа.

Събитията от септември 1944 година са дали доста отражения върху банката. Преди всичко прекъсването на съобщенията с чуждите пазари е почти спряло нейните работи с международните центрове. Разширеният стокообмен със Съветския съюз не е дал съществена работа на банката. Обстоятелството, че Кредитна банка е била германска креация, вследствие на което тя беше поставена под надзор, не е могло да не даде известно колебание в клиентелата ѝ, в смисъл какво развитие ще вземат нейните работи. Поради общите условия в страната и поради казаните специфични условия за Кредитна банка влоговете ѝ значително намаляли, което от своя страна се бе отразило върху нейните пласментни възможности. Това състояние на нещата е било вецо преодоляно и сега се постави въпросът – активизиране на банката за нейното развитие.

Българското стопанство, значително изтощено от войната, все още не може да се каже, че бе преминало от низката точка на депресията. Двете последователни години на суша (1945–1946) засегнаха основата на българското стопанство –

земеделието и скотовъдството. Това намали източниците за сурови материали на индустрията, именно прекия източник – местното производство на сурови материали, и косвения източник – износа на излишъците на местното производство за внос на нужните на индустрията материали. То намали и стокообмяна на богатата, предмет на кредитирането. Независимо от това трябва да изтъкна, че Кредитна банка в миналото се е занимавала, на първо място, с кредитиране търговията със сурови тютюни. Тя въобще беше главната частна банка, която е финансирала този продукт. Нейното участие в кредитирането на този сектор беше съзнателно ограничено от 1943 година насам поради рисковете, създадени с установения от реколти 1942 година насам правителствен режим за 100% кредитиране тютюневата търговия. Тази област за кредитиране впоследствие напълно отпадна, понеже суровият тютюн стана предмет на държавен монопол.

На 5 април 1946 година биде публикуван в „Държавен вестник“ Законът за конфискуване на придобитите чрез спекула и по незаконен начин имоти. Пристъпи се към приложението му, като се започна следствие срещу множество фирми и лица, посочени от местните отечественофронтовски комитети, от частни лица, от служебни лица или от обществени организации. С оглед към тълкуванията на закона почти всички по-заможни (кредитоспособни) търговски и индустриални фирми и частни лица, които са вземали или вземат по-активно участие в стопанството, се привличат като заподозряни по този закон. А това са главно клиентите на частните банки. При това положение голяма част от тези клиенти се ограничават сами в своята дейност. А с привличането им като заподозрени по закона тия фирми и лица не само от чисто психологическо гледище, но и от правно гледище (запорира се цялото им имущество) се явяват обективно смутени. От своя страна кредитните институти, които вербуват клиентите си главно от тия кредитоспособни среди, са също обективно смутени, защото обявяването на клиентите за заподозрени по закона и общото секвестриране на имуществата им може да доведе до лоши последици, първата от които може да бъде замразяването на дадените кредити и превръщането им в съдебни вземания. Това замразяване може да се засили с издаването на осъдителни присъди, още повече че не беше уредена процедурата за задоволяване вземанията на кредиторите. Тези общи условия, от друга страна, затрудняваха кредитните институти да откриват нови кредити при заплахата (или неизвестността), че длъжникът, поръчителят и пр. могат да бъдат или са вече обявени за заподозряни. Това предизвика изменението на закона от 22 август 1946 година, което даде известни улеснения за кредитирането, без да може да даде сигурността, която е необходима за кредитораздаването.

Всред изложените условия се разви и дейността на Кредитна банка. С обичайната ѝ предпазливост банката продължи своята дейност в полза на стопанството. Трябва да отбележа, че тази дейност създаваше все пак опасения за раздаваните кредити. Затова се наложи по-голяма от обичайната предпазливост, както

това се забеляза и при всички останали кредитни институти.

Както вече изтъкнах, Кредитна банка, която главно финансираше търговията с тютюн на листа, ограничи тази си дейност от реколта 1942 година насам. Кредитирането се извършваше както на тютюни в старите предели на страната, така и в окупираните области – Западна Тракия и Македония. При настъпване на събитията от септември 1944 година, когато българските власти напуснаха тези области, в последните се намираха тютюни за няколко милиарда лева, които са били финансирани от българските банки и там заложен. Тия тютюни трябваше да се изоставят. Относно упражняване правата на залог върху заложените тютюни Кредитна банка направи през 1946 година изложение до Съюзната контролна комисия. Трябва веднага да добавя, че това кредитиране е било извършено от кредитните институти, след като българското правителство със специално постановление беше поело военновременния риск от унищожаване, реквизиране, конфискуване и пр. на залаганите тютюни – което събитие впоследствие настъпи. Държавата обаче не предприе нищо за изплащане гарантираните щети. Банките продължаваха да водят в книгите си отпуснатите кредити, но не срещу залог на тютюни, които не съществуваша вече, а срещу гаранция на държавата.

В разговори с г-н Беляев аз развивах следните си мисли:

Кредитна банка стана предприятие на Съветския съюз. Има доста други предприятия в страната на Съветския съюз. Налага се:

а) доколкото тия предприятия имат излишъци – да ги влагат в Кредитна банка;

б) доколкото тия предприятия имат оправдани кредитни нужди – да се отнасят за кредити пак до Кредитна банка;

в) доколкото същите имат нужда от други банкови услуги – да си служат с Кредитна банка.

Независимо от това и доколкото съветското стопанство има нужда от банкови услуги в България, те, доколкото са в рамките на възможностите на Кредитна банка, да бъдат задоволявани чрез Кредитна банка.

Уместно е да се обсъди въпросът, дали пряко или косвено не би трябвало да се подпомогне Кредитна банка да обслужва ония предприятия от частния сектор, които получават стоки от съветския внос.

Разясних на г-н Беляев, че Кредитна банка винаги е провеждала предпазлива политика при кредитороздаването. Това е предпазвало банката от загуби. Във всеки случай банката е създавала винаги резерви за неочаквани загуби, като своевременно е преоценявала застояли се вземания. Така са образувани достатъчни резерви за всички по-стари застояли се вземания. Освен това (и независимо от уставните явни резерви) са образувани резерви и от общ характер, без да намират външен израз в баланса.

Въпреки всичката предпазливост обаче не би могло да се счете, че няма все още съмнителни вземания, за които няма предвидени специални резерви. Изтъкнах, че възможните загуби от тези вземания са по-скоро от форсмажорен характер, резултат на непреодолими причини и събития от особения характер на военната обстановка. Това налага за всеки случай да се запазят вътрешните резерви за покриване на евентуални загуби.

Понастоящем ръководството на банката след Общото събрание на акционерите и изясняване положението на банката навлиза в обсъждане на всички въпроси и съобразно с обсъждането и изясняването им ще взема съответни решения, за да активизира и издигне банката на онова ниво, на което би трябвало да стои като предприятие на Съветския съюз. Много са трудностите, които ще трябва да се преодолеят, но и дълбока е вярата, че с отдалечаването от края на войната и със стабилизирането на мирновременните условия почините за работа ще се подобряват и ще позволят на Кредитна банка да преодолее всички мъчности и да преуспее.

Беляев не само че се съгласяваше във всичко с мен, но не пропускаше да подчертава колко голямо е доверието, с което ме облича Съветският съюз. Това се виждаше и от многото разнообразни случаи из работите на Управлението на съветските имущества, по които моето мнение имаше решаващо значение. Считам, че не трябва да ги споменавам.

Беляев, който по професия бе инженер – строител на самолети, и е бил три години член на съветската делегация във Вашингтон по прилагането на закона „заем – наем“, имаше забележителното качество да схваща и разбира нещата с изумителна леснина. Той ме ободряваше със своя оптимизъм. Доверието му в мен беше безгранично, затова пак и отговорността ми беше толкова по-голяма.

В началото на 1947 година дойде от Ленинградския клон на Госбанк другарят Саванин за главен директор на Кредитна банка. Трябваше да се оформи назначаването му, по желание на Беляев, от Общото събрание на акционерите, а не само от управителния съвет (както гласи уставът на банката). Това не съставляваше никакво неудобство, понеже и без това Общото събрание на акционерите трябваше да го избере за член на управителния съвет, а по препоръка на Управлението на съветските имущества в чужбина, Москва, направо и за председател на същия. Сви-каното извънредно събрание на акционерите по внушение на Беляев избра нов управителен съвет с председател (едновременно и главен директор) Саванин, първи заместник-председател Ряков, втори – Димитър Ванцаров (председател на Адвокатския съвет в София).

Със Саванин се сработихме много бързо. Понеже условията за работа в България, както и законите и наредбите за него бяха свършено нови, той във всичко се вслушваше в моите наставления и възприемаше безусловно всички мои мнения. Още при назначаването му за главен директор, респективно избирането му за председател на управителния съвет, Саванин много приятелски се извини пред

мен, че това се налагало от възприетото начало на Управлението на съветските имущества в чужбина, Москва, според което тези постове в съветските предприятия в чужбина трябвало да бъдат заемани от руси. Негов дълг било да пази съветските интереси, а мой – интересите на Кредитна банка, които впрочем съвпадали с тези на Съветския съюз. В отношенията си с мен – вътре в банката и вън от нея – Саванин не показваше, че е едно стъпало по-високо от мен. Беше много внимателен и учтив.

В първата половина на 1947 година се помина моят дългогодишен сътрудник, достигнал до заместник-директор на банката – Георги Гешов. Аз го познавах от детинството му, когато беше на две години, а аз – ученик в Търговското училище в Свищов. В течение на повече от 25 години той растна и порастна под мое наблюдение и ръководство до пръв мой помощник – неоценен и незаменен. За да дам израз на особеното ми отношение към него, аз се отзовах на поканата му семейството ми да се сроди с него – жена ми Радка и синът ми Сава станаха негов кума и кум при венчаването му с дъщерята на най-видното габровско семейство Добри Калпазанов – Вела. Връзките ни, извън банковите, станаха още по-близки, по-интимни. Жена ми стана по-късно кръстница на единственото му дете – Любомилка.

Със смъртта на Георги Гешов банката изгуби най-ценния си служител, аз – първия си незаменим, изключително работлив и способен сътрудник. Изгубих отличния си приятел, който беше готов, както се казва, да се хвърли в огъня за мен. Не съм търсил поводи да му се отплащам за безмерната му преданост към мен, защото той беше възнаграждаван чрез справедливо даваната му преднина в ръководството на банката за пълната му със себеотрицание служба в течение на дълги години в интереса на банката и българското стопанство. Той беше материално всякога добре възнаграден, но никой от колегите му не му завиждаше, а всички го срадваха. Защото бяха възприели неговия житейски принцип — да срадва тези, които се радват, да съчувствува и помага на тези, които са угнетени и угрижени.

Той имаше силно развито обществено чувство. Застъпваше се енергично банката да бъде ларж в областта на благотворителността. Подкрепяше исканията на чиновниците за разнообразни помощи и услуги. Той най-много ме насърчи да въведа добавъчно възнаграждение на чиновниците и служащите в зависимост от семейното им положение. Той най-човечно преценяваше необходимостта да се даде на чиновниците и служащите възможност да се снабдят със собствено жилище. Той се застъпваше да се подкрепят с кредити и по-слаби търговски и стопански единици, стига да се ползват с търговски морал, да бъдат енергични и опитни, а кредитите – стопански оправдани. Не един път е казвал в подобни случаи: „Аз гарантирам, че този и този няма да изложат банката на риск.“

Той беше най-активният съратник за построяване на почивна станция за чиновниците и служащите. Не можа, горкият, да доживее построяването ѝ, а много грижи беше положил при търсенето на подходящо място за станцията.

На това място благодаря посмъртно на Георги Гешов за прекрасното му трогателно отношение към мен, особено за благородния му граждански кураж, с какъвто ме е защитавал пред следователите, когато е бил разпитван за мен, докато бях арестуван през 1944–1945 година. Светла да му е паметта!

Това, което изразих за Гешов, се отнася в пълен размер и за Асен Джеров, тогавашния юрисконсулт на Кредитна банка (сега покойник). Бих се преповторил, ако опиша какъв неоценим съветник и сътрудник имах в негово лице в течение на дълги и дълги години.

Благодаря му посмъртно от дъното на душата си и от все сърце. Покланям се пред светлата му памет!

През май 1947 година при мен дойде Иван Харизанов, тогавашният председател на Върховната стопанска камара, даде ми писмо от камарата, с което ми се съобщава, че със заповед, подписана от министър-председателя Георги Димитров, аз съм назначен за съветник в нея, че камарата разчита на моето ценно и компетентно сътрудничество и пр. Министър-председателят бил натоварил Харизанова да ми съобщи лично, че той (министър-председателят) би ме взел за свой частен финансов съветник, ако не съм бил толкова нужен на Съветския съюз. Това писмо се намира в моето досие при Държавна сигурност; за мен то беше от особено значение при воденото през 1951 година следствие срещу мен.

На 23 декември 1947 година в „Държавен вестник“ се публикува Закон за национализация на индустриалните и минни предприятия.

На 30-и същия месец излезе Законът за банките. Съгласно този закон всички частни банки се национализират, вливат се в Българската народна банка. Изключение се прави за Кредитна банка, която като собственост на Съветския съюз остава незасегната от закона. Тя продължи съществуването си като акционерно дружество.

На 9.IX.1944 година в България имаше 3 държавни банки, 5 големи софийски банки, 8 други софийски банки, 1 ипотечарна банка, 56 провинциални банки и 2682 кредитни кооперации.

След национализацията на банките биде създадена нова банкова система, която обхващаше Българската народна банка като банка за краткосрочно кредитиране, Българска инвестиционна банка като банка за финансиране и кредитиране на капиталните вложения. Останаха да съществуват и популярните банки.

През 1951 година банковото дело беше реорганизирано. Българската народна банка се превърна в разчетен и касов център на държавата. Безусловно се забрани търговският кредит. Популярните банки бяха закрити. Създаде се Държавна спестовна каса като институт за влогонабиране на мястото на Пощенската спестовна каса. Установи се дългосрочно и краткосрочно кредитиране на ТКЗС.

Основните функции на Българската народна банка се установиха, както следва: да регулира паричното обръщение в страната; да организира и извършва краткосрочното кредитиране на народното стопанство; да организира и извършва разплащанията в народното стопанство и да привлича свободните средства на предприятията, организациите и учрежденията; да извършва разплащанията с чужбина. Българската народна банка е единственият емисионен институт в България. Парите постъпват в обръщение само чрез нея.

На Българската инвестиционна банка са възложени следните задачи:

- 1) да мобилизира средствата, предназначени за капитални вложения;
- 2) да финансира и кредитира капиталните вложения;
- 3) да кредитира краткосрочно строителните и монтажните организации във връзка с дейността им, както и министерствата и ведомствата за изплащане на доставени вносни машини, съоръжения и материали за строителството;
- 4) да извършва контрол за правилното, целесъобразното и икономичното разходване на средствата за капитални вложения;
- 5) да извършва разчетите във връзка с капиталните вложения.

Наред с безвъзмездното финансиране на строителството със средства на държавния бюджет БИБанка дава краткосрочни кредити на строителните и монтажните организации по утвърден кредитен план. Строителните и монтажните организации получават от банката краткосрочни кредити за сезонно запасяване с материали, за основен ремонт на основните средства и за други временни нужди.

Дългосрочното кредитиране от банката става по принципа на така нареченото дялово участие на заемателя, т. е. заемателят участвува с определена част от общата стойност на кредитираните мероприятия, а останалите средства се получават по реда на дългосрочното банково кредитиране по принципа на възвращаемостта. По този начин се кредитират кооперациите и частните лица за жилищно строителство.

В първата половина на 1946 година застрахователното дело беше обявено за монополно дело на държавата. Новосъздаденият Държавен застрахователен институт пое работите на всички местни и чуждестранни застрахователни предприятия.

Със закриването на Българската земеделска банка, чиито работи се поеха от Българската народна банка, в страната останаха да работят като органи на държавата:

Българска народна банка,

Българска инвестиционна банка и

Държавен застрахователен институт.

След национализирането на индустриалните предприятия и монополизирането на външната търговия за Кредитна банка се създаде едно свършено ново положение, при което (по моя преценка, която не се споделяше от Саванин) съществуването ѝ се постави на карта. Поради това че всички одържавени предприятия трябваше да се обслужват за банковите им нужди от Българската народна банка, за Кредитна банка възможностите за пласиране на средствата си почти изчезнаха, а организацията ѝ, нагодена за обслужване на широка клиентела, остана бездейна. Няколко от големите предприятия искаха да останат и занаят предмети на Кредитна банка. Новоназначените неопитни директори на тези предприятия идваха с видимо стеснение при мен за съвети, други се оплакваха от мудността на ръководството на Банка „Български кредит“, при която по силата на нещата се прехвърляли. (Тази банка като полудържавна продължи да работи с цялата си организация като клон № 1 на Българска народна банка.) С риск да бъдат упрекувани, някои предприятия продължиха за известно време да работят с Кредитна банка. Характерен в това отношение е следният случай.

Акционерното дружество „Марица“ – фабрика за хартия, беше голям клиент на Кредитна банка от началото на нейното съществуване. (Собственикът ѝ Жак Вегели – швейцарец, бе един от основателите на Кредитна банка и беше член на управителния ѝ съвет до смъртта си.) Новият ѝ директор, дотогавашният счетоводител на предприятието, дойде един ден при мен и доста възбудено ми каза, че било невъзможно да се работи с Банка „Български кредит“. За нуждите на фабриките за хартия в София и провинцията от Съветския съюз била пристигнала целулоза, която била разпределена между фабриките съответно на тяхния производствен капацитет. За заплащане на своята част „Марица“ имала нужда от 150 милиона лева. За отпущането на кредит в този размер „Марица“ се обърнала към Банка „Български кредит“, която десет дни след поискването на кредита не си била дала още съгласието. От друга страна, търговското представителство на Съветския съюз съобщило на „Марица“, че ако в продължение на 24 часа не внесе 150 милиона лева за целулозата, тя щяла да бъде раздадена на други фабрики. Директорът беше извън себе си и боязливо ме запита дали Кредитна банка не би дала този извънреден кредит. аз веднага си дадох съгласието, наредих на съответната служба да преведе в полза на Госбанк при Българската народна банка 150 милиона лева за сметка на „Марица“, като формалностите по приемането на целулозата в залог се извършат допълнително. Директорът, много затрогнат, си отиде облекчен, като ми каза, че въпреки всичко „Марица“ щяла да остане и в бъдеще верен клиент на Кредитна банка. И въпреки всичко „Марица“ по необходимост отиде там, където по силата на новосъздаденото положение трябваше да отидат всички предприятия.

Направих едно изложение чрез Саванин до Управлението на съветските имущества, в което изтъкнах, че при новосъздаването се положение Кредитна банка не може да работи с успех, макар всички съветски предприятия да централизират ра-

ботите си у нас, та постепенно да отиде към ликвидация. Саванин не беше съгласен с мен. Той каза да направим опит за връщане към Кредитна банка на всички нейни стари клиенти. Помоли ме да приготвя списък на предприятия, които аз намеря, че ще дадат възможност на Кредитна банка да работи с успех, както в миналото. Аз бях скептик, но приготвих списъка, с който Саванин и аз отидохме при управителя на БНБанка Цончев. Аз му развих генералното становище на управлението на Кредитна банка, че не е достатъчно по закон да се запази съществуването на Кредитна банка, но трябва да ѝ се даде и материалната възможност за това. Иначе разпоредбата на закона относно по-нататъшното съществуване на Кредитна банка ще остане една фикция.

Цончев даде вид, че споделя нашето становище, прие дадения му от Саванин списък на предприятия – бивши клиенти на Кредитна банка, обеща да се занимае задълбочено (както той се изрази) с нашето искане и изказа пожелание в най-скоро време пак да се срещнем.

След две седмици Саванин ми каза, че на молчанието на Цончев той ще тури край и реши сам да отиде при него. Нови обещания. Пак продължително молчание от страна на Цончев. На мен беше ясно, че БНБанка мъчно ще се съгласи да удовлетвори искането на Кредитна банка. Цончев не би желал категорично да откаже, затова ще протака, докато чрез преки преговори с Москва се дойде до разрешение, което да отговаря на принципното становище за монополизирането на банковото дело. Така и стана.

През юни месец 1948 година Саванин ми каза, че за съжаление аз съм бил в преценката си прав. По застъпничеството на министър-председателя Георги Димитров Съветският съюз се съгласил Кредитна банка да се прехвърли върху БНБанка срещу заплащане само на номиналния ѝ капитал. Моето по-нататъшно положение в управителния съвет на банката стана неудобно и Саванин ми внуши да съм отправил молба до председателя на Управителния съвет на Кредитна банка да не бъда преизбиран за член на съвета в предстоящото Общо събрание на акционерите. По-късно постигнахме със Саванин приятелска спогодба да напусна и поста си директор на банката, считано от 15 декември същата година, като се предполагаше, че прехвърлянето на Кредитна банка върху БНБанка ще стане на края на годината. Това стана от особена деликатност към мен, за да се избегне уволнение от страна на БНБанка с едно обикновено писмено съобщение до мен.

Така с приближаването края на съществуването на Кредитна банка аз се простих с нея, след като работих в нея и чрез нея за България около 40 години – усърдно и най-добросъвестно.

На 15 декември формално трябваше да напусна банката. Една раздяла, която понесох с голяма мъка, но и с възможния стоицизъм. Облекчен и спокоен бях от чувството, че в средата на сътрудниците си (а за такива считах и разсилните) аз оставих най-добри спомени. Външен облик на това беше начинът на сбогуването.

Старшият по години на служба, директорът на отдел Казимир Дюран, дойде при мен и ми съобщи, че целият персонал на банката се е събрал в касовата зала и ме чака да се явя за сбогуване. Казах на Дюран да съобщи на събралите се, че съм много развълнуван и че бих предпочел поединично или на малки групи да дойдат при мен. Дюран дойде да ми каже, че чиновничеството го натоварило да ми прочете отпращането от него до чиновничеството слово, което той стори с голямо вълнение и трогателно, и сърдечно ме прегърна. Аз също бях цял разтреперан от вълнение. Нищо не можах да отговоря, защото заплаках. Ето и словото:

„Драги колеги и колежки,

Ако нявга една задача ми е била особено тежка, то положително това е сегашната – да изразя чувствата, които ме вълнуват и от които, предполагам, сте обладани всички тук. В този момент ние се разделяме с най-видната фигура в историята на Кредитна банка, разделяме се с нашия обичан и уважаван директор г-н **МАРКО РЯСКОВ**.

Не само ние, стари и по-нови чиновници и служаци при банката, знаем какво е сторил за нея г-н Рясков, но и цяла стопанска България знае и ще помни грамадните му заслуги на местна и международна почва, като ръководител на Кредитна банка, управител на Българската народна банка и министър на финансите. Частно на нашата банка г-н Рясков е посветил всичката си енергия и всичката си амбиция, всичкото си умение, широка опитност и такт за нейното преуспяване. В края на Първата световна война той застана вече начело на нейната управа и я издигна до ранга на първостепенен банков институт в България, ползващ се от колосални връзки и непоклатим авторитет в цял свят. Нейната вътрешна организация, нейната експедитивност и точност, нейните любезни отношения към клиентелата се сочеха и сочат за пример.

Но едновременно със старанията за всестранното разширяване и заздравяване на банката г-н Рясков неуморно полагаше бащински грижи за подобряване материалното положение на стотиците чиновници, намерили своето препитание в Кредитна банка. Сам произлизащ от незаможно семейство, започнал кариерата си от най-низкото стъпало на чиновническата йерархия, г-н Рясков бе винаги отзивчив за нашите nevoли, стъпя да извоюва за персонала на Кредитна банка във всяко време най-високите заплати, най-много гратификации и извънредни плащания, най-крупни юбилейни подаръци, най-ефикасни помощи в случай на нужда. Като венец над всичко той учреди фондацията за почивен дом на чиновниците и служащите при Кредитна банка и издействува ежегодно големи суми в нейна полза.

Разделяйки се с нашия любим ръководител и благодетел, нека му изразим нашата сърдечна благодарност, нашата искрена признателност за всичко човешко, което ни е оказал, и нека му пожелаем кренко здраве и още дълги-дълги години спойно ползуване от заслужената почивка в средата на своето семейство.

Дълбоко развълнуван от този тъй тежък в живота му момент, г-н Рясков не намира сили да дойде да се сбогува лично с всички ни. Той ме натовари да Ви предам неговите горещи благопожелания за най-добро бъдаще и щастливо осъществяване на всички Ваши желания, а най-вече за отлично здраве.

София, 15 декември 1948 година

(п) Дюран“

Започна вълнуващ кортеж. Отначало поединично, след това групово идваха при мен дългогодишните ми сътрудници, тихо промълвяваха по няколко думи, сърдечно стискаха десницата ми, която почти целият дамски персонал целуваше. Това стана в много мила, но крайно напрегната атмосфера. Не току-тъй в обръщението се говори за мен като за баща. Обещах им, че никога няма да ги забравя, че всякога и при всички обстоятелства ще мисля и се интересувам за тях, както в миналото.

И наистина от социално гледище аз полагах бащински грижи за персонала. Чинovníците на Кредитна банка бяха най-добре платените в страната. Кредитна банка по мой почин беше първият институт в България от частноправен характер, който въведе семейни добавки към редовните заплати (независимо от извънредните месечни възнаграждения – по три и повече през годината) за жени и деца. В банката имаше много юбиляри (служили непрекъснато 25 години в нея, а имаше и такива с 35-годишна служба), които по повод на юбилеите си получаваха особено възнаграждение в размер на едногодишна заплата. На много и много чиновници и служащи дадох възможност да станат собственици на жилища – апартаменти или самостоятелни къщи с безлихвени дългосрочни заеми.

Кредитна банка се прехвърли окончателно върху Народната банка в началото на февруари 1949 година. За моя радост почти всички чиновници се настаниха на добра работа в разни държавни предприятия. Те бяха търсени от много страни, защото навсякъде се знаеше, че прекараната неколкогодишна школа в Кредитна банка създава висококвалифициран персонал.

И до ден днешен аз имам моралното задоволство да бъда уважаван от всичките мои съратници от Кредитна банка, а много от момичетата (както ги наричах аз), станали сега възрастни дами, ми целуват ръка, като ме срещнат по улиците. На многобройните им покани да ги посетя аз с благодарност отказвах, защото не можех едни да посещавам, а други не, а у всички да отида ми беше невъзможно.

БЛАГОТВОРИТЕЛНОСТ И ОБЩОПОЛЕЗНА ОБЩЕСТВЕНА ДЕЙНОСТ

В кръга на моите материални възможности аз подпомагах безшумно много нуждаещи се, между другото и трима руски ветерани от Освободителната война (1877–1878 г.) с ежемесечна рента до тяхната смърт. Помощта на изпаднали в нищета интелектуалци, художници и други давах, по човешки съображения, анонимно.

През юли 1935 година получих от Съюза на българските гимнастически дружества „Юнак“ следния

ДИПЛОМ

Почетният председател на Върховния съборен комитет г-н Марко Рясков – министър на финансите, за дейно участие на VIII съюзен юнашки събор, състоял се в София от 12 до 14 юли 1935 година, получава награда –
ВЪЗПОМЕНАТЕЛНА ПЛАКЕТА.

На 29 юли 1935 година получих следното писмо от столичния кмет:

ДО ГОСПОДИНА
МАРКО РЯСКОВ
МИНИСТЪР НА ФИНАНСИТЕ
ТУК

Уважаеми Господин Министре,

Столичната общинска управа, като взе предвид голямите заслуги, които оказахте на града ни, по-специално Вашето ценно съдействие при уреждането на 5% общински заем от 1906 година, благодарение на което Столичната община може да сключи една твърде изгодна за града ни спогодба с пълномощника на германските носители на титри – Берлинер Ханделсгезелшафт, Берлин, с протокол № 110 от 25 юли 1935 година реши

ДА ВИ ОТЛИЧИ С ПОЧЕТНИЯ ЗНАК НА СТОЛИЦАТА.

Изпълнявайки с голямо удоволствие решението на Общинската управа, като Ви предавам почетния знак, моля да приемете, уважаеми господин Министре,

най-сърдечните ми честитки за това заслужено отличие с благопожелания за здраве, щастие и дълъг живот, за да работите още дълги години за напредъка на България и престолния ѝ град.

Приемете, уважаеми господин Министре, уверение в отличната ми към Вас почит.

Столичен кмет (п) инж. *Ив. Иванов*

На това писмо аз отговорих на 30 юли с. г., както следва:

ГОСПОДИН ИНЖ. ИВ. ИВАНОВ,
СТОЛИЧЕН КМЕТ
ТУК

Уважаеми Господин Кмете,

С удоволствие четох почитаемото Ви писмо от 29 т. м., с което ми съобщавате решението на Столичната общинска управа да ме отличи с почетния знак на столицата.

Вие бяхте тъй любезен да ми върчите този знак.

Като благодаря най-сърдечно за отличието, с което Столичната общинска управа ме удостои, моля да бъдете уверен, че аз с радост ще нося почетния знак на столицата и че няма да престана да се интересувам за напредъка на престолния град на България и ще се старая с каквото и когато мога да му бъда полезен.

С отлична почит

Няколко години по-късно, доколкото мога да си спомня, през 1941 година, аз имах наново случай да бъда полезен на столичния град, като съдействувах най-енергично за постигането на спогодба между Столичната община и белгийското дружество за електрическите трамваи в София по изкупуването на трамваите с целия инвентарен комплекс. Заплащането стана с германски марки, каквито Българската народна банка с готовност продаде на общината. По обща преценка спогодбата беше извънредно износна за Столичната община.

Имах един приятел Димитър Ценов, който беше търговец с железарски материали на едро и дългогодишен клиент на Кредитна банка. В доста напреднала възраст той реши да ликвидира фирмата си и се оттегли на почивка. Беше нежен, материално много добре, притежаваше между другото ценни недвижими имоти в София. Идваше често да ме навестява в банката, но ценеше времето ми

и се застояваше при мен само по няколко минути. Аз му бях нещо като финансов съветник.

Заболя и понеже нямаше кой да се грижи за него, намери подслон и лекарски грижи в болницата на Червен кръст, където му се отстъпи самостоятелна стая срещу хубав паричен дар на дружеството. Ходех да го наглеждам, също и проф. Георги Данаилов, с когото Ценов се познавал от детинство като съграждани от Свищов, го посещаваше от време на време. Здравословното положение на Ценов се влошаваше. С професор Данаилов бяхме единомдушни по това, че трябваше на Ценов да се внуши с такт да направи завещание. С това се зае Данаилов, а на мен се падна грижата да въздействувам върху Ценов за същността на завещанието. Спряхме се на Данаилов да се поръча на Ценов спечеленото от търговия да се изпозва за подготовка на образовани и културни дейатели в търговията. Аз се заех да внуша на Ценов, че най-подходящо ще бъде неговото материално състояние да се употреби за построяването, обзавеждането и основаването на Висш финансово-стопански институт в Свищов, родния му град, където се откри първото търговско училище „Василиади“. Отговорът на Ценов беше кратък: „Ти знаеш най-добре; ако и професорът е на същото мнение, нека приготви завещанието.“

Между бележките си намерих текста на една телеграма, която съм отправил до професор Данаилов в Свищов по случай освещаването на построеното със средства на покойния Димитър Ценов училище: „Съжалявам много, защото не се намирам между празнуващите делото на покойния благодетел, бивш Ваш и мой добър приятел Димитър Ценов. Поклон пред неговия гроб и великата му памет. Като възпитаник на Свищовското търговско училище аз от сърце се радвам, че покойният избра родното си място за основаването на училище, където ще се даде възможност на младежта да продължи висшите търговски науки, така нуждни на духовната и материалната култура на страната ни. Най-сърдечно пожелавам успех на новото гняздо на просвета.“

В частната си архива намерих също едно писмо, отправено на 13 февруари 1940 година до мен от Съюза на служителите в частните банки и застрахователни дружества. То гласи:

„Уважаеми Господин Ряков,

Управата на съюза ни се счита особено задължена да Ви поднесе от свое име и от името на колегията ни в страната сърдечната благодарност за ценното Ви съдействие при осъществяване една от най-важните съюзни задачи – установяване на минималната заплата за чиновниците в частните банки.

Дължим Ви също благодарност и за проявения от Вас интерес към всички начинания на съюза ни с надежда, че с Вашата ценна подкрепа ще ги доведем до щастлив край!

Приемете, уважаеми господин Рясков, още веднаж нашата сърдечна благодарност и отличните ни почитания.“

Проявявал съм също така интерес и към туризма, което се вижда от текста на телеграмата, която съм отправил на 7 септември 1940 година до Коста Пенчев – председател на туристическия клон в Габрово, по случай освещаването на хижата „Узана“, построяването на която подкрепих, макар и с малък дар:

„Благодаря за любезната покана. Съжалявам много, че не ще мога да присъствам на освещаването на хижата „Узана“. Поздравявам от сърце членовете на клона по случай 30-годишния юбилей и възторжените любители на красивия Балкан със завършване великолепната постройка на хижа „Узана“. Моля за моя сметка, като слаб реален израз на моите симпатии към клона Ви, да екипирате напълно туристически най-нуждающия се турист, мой съгражданин. Здравейте.“

През 1943 година образувах при габровската Априловска гимназия фонд на името на родителите ми „ЗЛАТКА И ИЛИЯ РЯСКОВИ“ с предназначение от лихвите му в края на всяка учебна година да се дава по преценка на учителския съвет подарък по 500 лева на ученичка и ученик, деца на бедни родители, завършили гимназията с най-добър успех. В този фонд постъпваха в края на всеки месец по 11 000 лева – възнаграждения, които ми се полагаха да получавам от Общия съюз на кредитните и застрахователни предприятия, 8000 лева, и от Браншовия съюз на кредитните предприятия 3000 лева в качеството ми на тяхен председател.

Председателка на благотворителното дружество „Евдокия“ (Яслите) беше съпругата ми Радка. Аз оказвах на това дружество ефикасна помощ, като всяка година по случай устройвания традиционен чай на дружество „Евдокия“ събирах помощи от банкови, търговски, индустриални предприятия и частни лица – суми, възлизащи на няколко милиона лева, с които стана възможно построяването на великолепните модерни ясли на д-во „Евдокия“. За грижите ми около д-во „Евдокия“ аз бях провъзгласен за негов почетен член.

Съпругата ми служеше всеотдайно на благородните цели на това дружество, разбира се, безплатно. Изпълнението на нейните obligations като председателка на дружеството бяха съпроводени понякога с мъчности, с каквито нелесно можеха да се справят и много дейни мъже. Когато в началото на 1944 година започнаха бомбардировките над столицата, трябваше да се вземат бързи мерки за пренасянето и настаняването на сигурно място питомците на яслите – повече от

250 деца на възраст до три години, ведно с помощния персонал и инвентара. За целта властите бяха предоставили на дружеството зданието на гимназиялното училище в с. Долни Дъбник, Плевенско. Съпругата ми организира пренасянето и преодоля всички, свързани с това, мъчности. Ходеше често да наглежда яслите, както пътуваше при изключително тежки условия: поради страшен наплив на пътници, които изпълвали и коридорите във вагоните, тя неведнаж е слизала на гарата в Долни Дъбник през прозореца на вагона вместо през вратата.

Съпругата ми беше също в помощ на службата при Софийската община „Обществено подпомагане“. И в най-студени зимни дни тя е обслужвала пунктове за даване безплатна храна на бедните.

За благотворителната ѝ дейност тя е наградена с орден.

Аз бях член на Централния комитет на д-во „Червен кръст“. Моите усилия бяха насочени към строителството, за което трябваше да се набавят средства.

Нейно Величество царицата, която проявяваше голям интерес в областта на благотворителността и в особеност към работите на Червен кръст, стана причина да се построи в двора на болницата на Червен кръст едно удачно замислено и добре изпълнено общежитие за остаряли сестри – милосердни. Все по нейно внушение се започна строежът на голям здравен център при II гараж към Княжево, зад хиподрума. По това време бяха проектирани и в работа още пет здравни центъра:

1. Държавен – за „Оборище“ – „Подуене“;
2. Общински – ул. „Макариополска“ – „Априловска“ – „Хр. Ботев“;
3. Общински – ул. „Цар Симеон“;
4. Червен кръст – „Лозенец“;
5. Общински – „Надежда“ – „Захарна фабрика“.

Но най-грандиозното благотворително дело на царицата, в което съм я подкрепял, беше построяването и обзавеждането на преванториума за слаби деца от железничарски семейства в близост до гр. Трявна, в един дивен голям парк със забележително красив изглед към Балкана.

В него царицата е вложила свои големи средства, но и безгранична майчина любов, за да създаде приказни условия за закрепване здравето на младото поколение.

Замисълът и изпълнението на това благородно дело оставят дълбоко впечатление у всеки непреднамерено наstroен човек.

Наука и техника ръка за ръка са се напредварвали да дадат най-целесъобразното, най-удобното, най-хубавото за нуждите за питомците и персонала, който се грижи за тях. Преванториумът би правил чест на всяка културна, даже и много богата страна. А местоположението му е неповторимо великолепно, прекрасно.

В началото на март 1944 година преванториумът беше осветен и открит с малко тържество, което отговаряше на затрогващата скромност на царицата. Аз бях поканен и присъствувах в качеството си на настойник на цар Симеон II и като сторонник в благотворителната дейност на царицата.

Централният комитет на Червен кръст замисли построяването на санаториум за гръдоболни с 600 легла – за тогавашните условия той щеше да бъде най-големият и най-добре обзаведеният на Балканския полуостров. Трябваше предварително да се осигурят 60 000 000 лева за строежа и обзавеждането му. Натоварен бях аз да търся средства.

За да се осигурят на дружеството редовни годишни постъпления в по-голям мащаб, решено бе да се прибегне до съдействието на държавата, без да се засяга държавният бюджет. Удаче ми се да убедя тогавашния министър на търговията Димитър Вълев да се съгласи да се прокара по законодателен ред облагането на износа в чужбина с 1/2% върху стойността му в полза на д-во „Червен кръст“. Това прави кръгло 15 000 000 лева (1/2 % върху 3 000 000 000 лева приблизителна стойност на износа). Можях да склоня и финансовия министър Божилов да не прави опозиция. Народното събрание одобри проекта на министър Вълев. За временно услужване на дружеството, докато се наберат постъпления от този облог, Земерелската банка се съгласи да авансира нужните суми за започване на строежа. В централния комитет се разгледа въпросът, къде ще бъде най-целесъобразно да се построи санаториумът – на някое подходящо място в страната или в близост на София. Надделя обоснованото мнение построяването му да стане близо до София, в областта на Люлин планина, на южния ѝ склон срещу с. Владая. Натовари се малък комитет с купуването на място от около 30 декара, в близост до санаториума на д-р Хаджииванов. Мястото беше за целта великолепно и достатъчно голямо. Предостави се на председателя на Централния комитет проф. д-р Ораховац да влезе във връзка със собственика на мястото и да докладва на комитета. Цената се намери за изгодна и мястото биде купено.

Генерал Боснеф, председател на военната санитарна власт и главен лекар на военните болници, беше служебно член на централния комитет. Той направи предложение срещу отстъпване половината от леглата на санаториума за нуждите на войската да даде безплатен труд за строежа от страна на трудовата войска. Това предложение се намери за изгодно и обществено оправдано и се прие единодушно от комитета. Натовариха се двама архитекти с изготвянето на плановете, като се изпратиха в Италия и Швейцария да се запознаят с устройството на тамошните санаториуми. Научили там, че в ново време в Словакия бил построен

много модерен, отговарящ на последните изисквания на медицината санаториум, те на връщане от Швейцария се отбили да разгледат и този санаториум, който по размери и удобства отговарял на нашите нужди. Пригответеният от архитектите план намери пълното одобрение на централния комитет. Вода беше осигурена да се прекара с тръбен водопровод от Витоша покрай с. Владая, под Владайска река до мястото. Започнаха работите по направата на шосе до мястото на строежа, по което ще се прекарват строителните материали. С настъпването на събитията след 9.IX.1944 година аз няхах вече възможност да следя какво става по-нататък със замисления строеж на санаториума.

Обичах планинския курорт Чамкория (сега Боровец). Западени като мен любители на Чамкория си построиха в течение на 2–3 години (около 1927 година) в този прекрасен планински курорт вили в подходящ стил. Бяхме свободни, в кръга на благоустройствения план на курорта, да си избираме място за строеж. Чамкория попада в Самоковската община. От дълги години тя се е стремела да привлече софиянци в Чамкория и да ги улесни в построяването на вили; тя им е отпускала места под наем за 99 години при нищожен наем за квадратен метър – застроена и незастроена площ. По принципни съображения общината не е продавала местата от страх да не би един ден курортът да се обособи в самостоятелна община и по такъв начин да се отнеме ценното горско стопанство на Самоков.

Още в началото на усиления строеж новите бъдещи обитатели на Чамкория се натъкнаха на голямото неудобство – липсата на модерен водопровод. Старите вили си служели с дървени водни тръби, които в по-голямата си част бяха разваляни, изгнили. Лесно беше следователно да се привлекат към погетата от собствениците на новите вили инициатива за прокарване на водопровод за цялото селище с манесманови тръби.

Образува се комитет на чамкорийските вилонпритежатели, който влезе във връзка със Самоковската община. Последната възприе поначало инициативата на комитета. Касаяше се да се намерят пари, тъй като Самоковската община не разполагаше с бюджетни средства. Установихме се на следната конструкция:

Самоковската община ще се стреми да получи на дългосрочно изплащане тръби от Министерството на общите сгради и благоустройството.

Вилонпритежателите ще направят заем на Самоковската община за покриване на разходите по водоснабдяването, който общината ще изплаща чрез прихващане от всеки вилонпритежател на дължимите суми за изразходвана вода. Тежката задача по определянето размера на заемите, както и събирането на сумите падна върху мен. Комитетът на вилонпритежателите изслуша моето предложение за сумите, които всеки вилонпритежател трябваше да внесе. Явиха се разногласия. Познавайки възможностите на вилонпритежателите, аз се наложих с риск да стана на този или онзи неприятен. След нанесени някои изменения размерът на

вноските на отделните вилوپриитежатели се определи окончателно. Направи се съответна спогодба със Самоковската община, събраните от вилوپриитежатели-те пари се поставиха на нейно разположение и работите по водоснабдяването започнаха. Едновременно с поставянето на тръбите се построи и голям бетонен резервоар, в който се вливаше каптираната хубава, бистра и мека планинска вода.

Окуражени от сполучливия опит с водоснабдяването, аз и няколко дейни вилوپриитежатели влязохме във връзка със Самоковската община за търсене на възможност и за електроснабдяване на курорта – втората необходимост за благоустройството на Чамкория. При Самоковското общинско управление се организира „Стопанско предприятие за водо- и електроснабдяване на курорта „Чамкория“. По същия начин, както при водоснабдяването, образуваният от вилوپриитежателите комитет разхвърли нужната сума между тях според възможностите им. По определяне на вноските настъпиха същите мъчности, както при водоснабдяването, с които трябваше да се справям аз, като се нагърбих и със събирането на парите.

С договорна спогодба от ноември 1930 година всеки един от вилوپриитежателите отпусна заем в размер на определената си вноска на Самоковското стопанско предприятие. Електрическата мрежа с всички съоръжения се прокара. За скачване вилите с електрическата мрежа всеки вилوپриитежател внесе отделна такса. В спогодбата беше определено да се плаща за изразходваната енергия по 18 лева киловатчас. Още в първите две години се разбра, че Самоковската община не ще бъде в състояние да изплати заема в определения 15-годишен срок и под страх да престане да снабдява курорта с електрическа енергия, общината поиска да се ревизира спогодбата от 1930 година. Като взе под внимание съображенията на общината, комитетът на вилوپриитежателите се съгласи на нова спогодба с общината, която се оформи с размяна на печатани писма между самоковското общинско „Стопанско предприятие за водо- и електроснабдяване на курорта „Чамкория“ и всеки вилوپриитежател поотделно.

Според тази спогодба от август 1933 година вилособствениците опрощават напълно дадените от тях заеми по спогодбата от 1930 година, в замяна на което за изразходваната енергия ще заплащат по 10 лева вместо 18 лева за киловатчас при един задължителен минимум от 80 киловатчаса годишно, безразлично дали ще се изразходва, или не този задължителен минимум. С тази спогодба се уреждат и някои въпроси във връзка с абонамента за водно право, особено с ползуването на безплатно дворно място към вилите.

Това бяха две мероприятия, за осъществяването на които аз не пожелах нито материални, ни физически сили.

Все с оглед на благоустройството на Чамкория аз направих под мой личен контрол и с мои средства една пътека за пешеходци, която води от „Песъко“ до „Шумнатица“. В един пътеуказател на Чамкория тази пътека е посочена под мое име.

Аз съм верващ християнин. Намирах, че за Чамкория е необходима една църк-

вица. Взех инициативата за построяването ѝ. Намерих съчувственици, които бяха готови да направят дарения за постройката и уредбата на църквата. Архитект Мазаров, стар чамкориец, направи плана и се ангажира да ръководи строежа безплатно. Замисли се едновременно построяване и на една амбулатория в двора на църквата. Самоковската община отпусна за целта много хубаво обширно място. Образува се „Строителен комитет на храма „Св. Преображение Господне“ в Чамкория“, който ще се занимава и със строежа на амбулаторията.

Събраха се достатъчно пари, внесени като дар срещу съответни разписки. Построи се много хубава църквица в подходящ стил, също и отделно помещение за амбулатория. Църквицата се обзаведе скромно и смислено. Още първата година разбрах, че върху бетоновия под на църквата ще трябва да се направи дюшеме и с това да се пригоди храмът за удобно посещение на богомолците през зимата. Понеже неудобно беше наново да се искат пари от вилособствениците и поради наближаването на зимата, аз реших да направя допълнително дарение от 10 000 лева, достатъчни за поставянето на дюшеме. Това стана по мое настояване бързо и хубаво. Църковното настоятелство при храма „Св. Преображение Господне“ на 14 декември 1935 година ни отправи едно много сърдечно благодарствено писмо, което запазах за спомен.

Взел съм активно участие при следните обществени строежи:

По време на моето министерствуване се завършваше грандиозната Съдебна палата – по размери и изпълнение първа на Балканския полуостров. Обикновено явление е да започнат да се пестят средства при завършване на строежите за неща, които не са „тѣй необходими“. Би трябвало да се предполага, че аз като финансов министър ще стягам държавната кесия в такива случаи. Аз обаче бях на друго мнение. Един ден строителният комитет начело с председателя Лингоров, член на Касационния съд, дойде при мен в Чамкория, където прекарвах неделната си почивка. Изложи ми се следното оплакване. Постоянното присъствие на Занаятчийския съюз протестираше пред тогавашния министър на търговията, заедно строителният комитет на Съдебната палата пренебрегвал продуктите на местните занаятчии, а давал предпочитание на тези, внасяни от чужбина. Министърът на търговията бил обещал, че ще се застъпи където трябва, за да бъдат защитени интересите на българските занаятчии.

Аз успокоих Лингоров и другарите му, като им заявих, че „постройката на Съдебната палата не е частен строеж, а държавен, широкообществен. Такова нещо се прави за векове и би било престъпно по тесногърди лични сметки и съображения да се осакатява тази великолепно постройка тъкмо в подробностите, които я красят“. Касаше се до устройване на хигиенните помещения, теракотните плочки за облицоване на стените в коридорите и подовите, желязната конструкция на парапетите на стълбищата, обковки на врати, желязните външни врати и пр., и пр. „Всичко, повторих, трябва да бъде солидно и красиво, от първостепенни

материали. Ще се набавят от чужбина, там, където се намерят най-хубави и удобни, трайни, за вечно употребление. Ще ги освободя от мито. Нуждните средства ще поставя на Ваше разположение. Разбира се, че всичко ще трябва да става разумно, държавните средства не трябва да се хвърлят през прозорците. А на министъра на търговията, моя другар от училище Димитър Вълев, ще кажа да препраща делегатите на Занаятчийския съюз при мен.“

Чух по-късно, че строителният комитет останал учуден от моите схващания и за пръв път членовете му чували и виждали министър на финансите да поощрява разточителното харчене на държавни пари.

Същото становище бях възприел и при построяването на новото помещение на Българската народна банка, на която аз в качеството си на министър на финансите поставих основния камък на 21 октомври 1935 година. Не бях вече министър, когато се довършваше тази рядка по устройство и величие сграда. И тогава имаше дребнави тенденции за пестене. Аз използвах положението си на дългогодишен съратник в банковото дело и бивш управител – шеф на висшия персонал на банката, за да упражня влиянието си както по замисъла и плана на зданието, така и по изпълнението на строежа и обзавеждането, и можах да се наложа авторитетно с препоръките и съветите си, понеже съм обиколил и видял най-хубавите банковостройки в Европа. Българската народна банка по месторазположение, по размери и план, по вътрешно устройство и обзавеждане, отговарящи на най-модерните изисквания на банковата архитектура, е гордост за страната ни. Едва ли има подобна на нея другаде.

През 1938 година идва в София на официално посещение румънският финансов министър Константиnescу. По този случай румънският пълномощен министър беше устроил следвечерен прием в легацията, на който бях поканен и аз със съпругата си като бивш финансов министър и бивш управител на Народната банка. В разговор с него той прояви интерес към току-що завършената постройка на Народната банка и ме помоли да му дам възможност да я разгледа. Ведно с тогавашния управител на банката Кирил Гунев уговорихме среща за следния ден. На уречения час министър Константиnescу заедно с румънския пълномощен министър дойдоха в Народната банка, където ги очаквахме управителят на банката Гунев и аз. През време на разглеждането Константиnescу ме запита с тих глас: „Какво струва постройката и обзавеждането? Отговорих: „220 000 000 лева.“ Той останал учуден и каза: „*Chez nous ça coutera tout au moins le double*“ („У нас това би струвало поне двойно повече!“)

Бях председател на Фондовата борса, секретар беше много активният тогавашен главен директор на застрахователното дружество „България“ Стоян Бочев – мой дългогодишен приятел. Замислихме с него да построим здание за борсата,

която имаше фонд за тази цел, обаче далеч недостатъчен: с него можеше да се купи само място за строеж. Управителният съвет на борсата взе съответно принципно решение и натовари мен и Бочев да търсим място. Установихме се на една стара постройка на ъгъла на ул. „Граф Игнатиев“ и ул. „Денкоглу“, която принадлежеше на Румъния и служеше по-рано за канцелария на румънската легация. В това здание се помещаваше временно Фондовата борса. Местоположението беше много изгодно. Одобри се от управителния съвет на борсата, който упълномощи двамата ни да влезем в преговори с румънската легация за купуването на постройката и мястото. Спазарихме го за 7 000 000 лева и по решение на управителния съвет Фондовата борса го купи.

И двамата, решителни хора, които не обичат да протакат и отлагат работите, влязохме във връзка с един от най-добрите ни опитни архитекти за обществени голями строежи арх. Ст. Белковски (сега професор). Установихме се на плана, който се одобри от управителния съвет. За строежа ведно с обезпечаването Белковски предвиждаше изразходването на кръгло 30 000 000 лева, която сума можеше да се набави само по пътя на сключването на дългосрочен заем. Аз се наех с намирането на такъв заем. В качеството си на председател на Общия съюз на кредитните и застрахователни предприятия аз лесно склоних частните банки и застрахователните дружества да поемат съответно на номиналните си капитали облигации на обща сума 30 милиона лева, които Фондовата борса ще издаде на носител с лихва 5%, платими чрез годишни тиражи в продължение на 20 години. Понеже Фондовата борса беше под контрола на финансовото министерство, трябваше да се вземе съгласието му за емитиране на заема, което борсата лесно получи. По направени точни и предпазливи изчисления заемът щеше да се изплати от наеми на помещения, особено на магазини, за които се явиха много кандидати.

Започна строежът от строителното дружество „Циклон“ под контрола на архитект Калчев от Министерството на общите сгради (предписан от закона контрол, понеже се касае до строеж на обществено здание). Издигна се една великолепа палата, запланивана много смислено и целесъобразно и по последните изисквания на техниката.

Покрай телефонната централа това здание е едно от най-сполучливите творения на архитект Белковски. Сега зданието на бившата Фондова борса се заема от Министерството на вътрешната търговия.

Бях министър на финансите, когато дойде при мен тогавашният директор на Държавната печатница Кокошков – бивш кмет на Самоков, с когото работих по-рано във връзка с водоснабдяването и прокарването на електрическо осветление в Чамкория. Кокошков – деен и предприемчив човек, ми разви следната си идея: да построи почивен дом за работниците от Държавната печатница някъде в полите на Рила, като за целта образува при печатницата един специален фонд от

постъпления от продажбата на хартиени остатъци и от свръхтаксата, която се заплаща за спешно поместени в „Държавен вестник“ публикации. Аз без колебание си дадох съгласието. Казах му да ми представи съответен писмен доклад, въз основа на който издадох писмена заповед за основаване на фонда.

Няколко години по-късно Кокошков дойде при мен (след като бях напуснал министерството) да ме моли да сме отишли да изберем място за строежа на почивния дом в околностите на с. Говедарци (в близост на Самоков). Първия неделен ден след това отидохме с Кокошков с банковата кола в с. Говедарци, като помолихме кмета да се присъедини към нас. Кокошков, изглежда, беше се спрял вече на едно прекрасно място, което веднага ни допадна във всяко отношение – разположение с рядко хубав изглед към величествената Мальовица, в подножието на Рила, в близост на селото, достъпно с наравата на едно късо шосе. Кметът схвана бърже, че подобен почивен дом ще има голямо стопанско значение за селото и без колебание си даде съгласието да отстъпи мястото на Държавната печатница.

Фондът бързо нарастна в достатъчен размер за построяването на почивната станция и нейното обзавеждане. Израстна хубав обширен дом, в който в течение почти на цялата година се редуват на почивка трудящи се в Държавната печатница.

Характерно за нашите политически нрави беше обвинението, което депутатът Иван Пастухов (социалдемократ) наскоро след завършването на поменатата почивна станция формулира в Народното събрание срещу мен, че навремето в качеството си министър на финансите незаконно съм дал съгласието си за образуване на фонда при Държавната печатница, че с това съм бил оцетил държавата, и предложи Народното събрание да вземе решение да бъде държан материално отговорен.

За моя чест всички депутати, станали на крака, издюдюкаха Пастухова. Някой от депутатите бил извикал гръмогласно: „Иванчо Пастухов не може да се помири с мисълта – буржоазен министър да се грижи за работници – чак и почивна станция да им строи.“ Недълго след това срещам в „Чамкория“ Пастухов, който се връщаше от разходка до Шумнатица. „Радвам се на хубавата пътека, която си направил. Знаеш ли, че ми е стеснително, като те видя, за онзи инцидент в Народното събрание. Нищо не съм имал против теб, но нали знаеш – политиката е като краста, трябва от време на време да я начесваш.“ Аз му възразих, че не съм обърнал никакво внимание на този инцидент, защото съм считал, че съм извършил едно обществено добро дело, без никаква задна мисъл за реклама или политическа пропаганда. Върнах се с него, като го поканих на чашка кафе в двора на тогавашната ми вила, и с това освободих Иван Пастухов от гризенето на съвестта му.

Окуражен от примера с почивния дом на работниците от Държавната печатница, аз взех инициативата и помолих управителния съвет на Кредитна банка да разгледа приготвеното от мен предложение за образуване на една фондация за

постройка на почивна станция за чиновниците и служащите на банката. Управителният съвет възприе моето предложение и впоследствие общото събрание на акционерите на Кредитна банка реши на фондацията да се подарява всяка година известна част от реализираната банкова печалба.

Според тогавашните законни постановления сумите, отделяни от печалбите на частни предприятия за образуване на фондации с подобни социални цели, се освобождаваха от данък при условие, че сумите стават безвъзвратна собственост на фондациите, които трябва да бъдат обособени като самостоятелни юридически лица.

Замислената фондация се образува и регистрира. След като се набраха достатъчни суми, управлението на фондацията започна да търси място за строежа на почивната станция. Аз давах пълното си съдействие и практически указания, макар и да не участвувах в управителния съвет на фондацията. Мястото трябваше да отговаря на следните условия: да бъде леснодостъпно, със сигурен превоз; от гледище на продоволствието да бъде в близост на някой град; снабдяването с вода и електричество да бъде напълно задоволително; чист планински въздух и здрави почвени и климатични условия; годно за зимен и лятен спорт; красив и широк простор.

Обиколиха се няколко места в различни направления: към Мургаш планина по пътя за Ботевград, към Рила – в близост на Самоков. Установихме се на едно великоленно, достатъчно обширно място в землището на с. Доспей-махала (Самоковско), отстоящо на около 500 метра от почивния дом на работниците от Държавната печатница. Преди да влезем във връзка с кмета на селото, аз предложих на цялия управителен съвет на фондацията да отиде да види мястото и да си даде мнението. Моят помощник, заместник-директорът Георги Гешов (сега покойник), беше най-активният и запален съратник по избора на място. Начело с него много чиновници и служащи покрай членовете на управителния съвет на фондацията посетиха мястото и всички възторжено го одобриха.

Преди да се пристъпи към изработването на плана за строеж, трябваше да се преодолее една формална пречка по прехвърляне собствеността на мястото върху фондацията. По силата на тогавашните закони общината не можеше да продава на частни лица или на сдружения от частноправен характер свои земи. Да подарява по социални и стопански съображения можеше само със съгласието на Министерството на вътрешните работи. От друга страна, банката, респективно фондацията, не искаше да получи мястото безвъзмездно. Банковият юрисконсулт Асен Джеров (сега покойник), който беше горещ привърженик на фондацията, намери следния изход: оценява се предварително по взаимно съгласие с кмета на общината мястото; след това фондацията прави дарение на общината в размер на стойността на мястото за постройка на читалищен дом, подир което общината от благодарност и в стопански интерес на жителите ѝ подарява (с редовен но-

материален акт за дарение) мястото на фондацията. Както общинският съвет на с. Доспей-махала, така и Министерството на вътрешните работи дадоха предварително съгласието си.

Формалностите се извършиха; фондацията стана собственик на едно чудно красиво място, по-хубаво от това на почивната станция на работниците от Държавната печатница. Фондацията влезе във връзка с близкостоящото на Кредитна банка строително дружество „Циклон“, изложи нуждите и съображенията си и помоли дружеството да приготви строителния план. След одобрението на плана фондацията поиска от „Циклон“ оферта за строежа, която след направени известни отстъпки от „Циклон“ биде приета и строежът се възложи на това солидно дружество, което представляваше достатъчна гаранция за добросъвестно строене.

На 1 юни 1947 година при подобаващо тържество и обичайно църковно служене в присъствието на цялия банков персонал и представители на общината начело с просветения ѝ кмет Георги Божков аз положих основния камък на почивния дом; зазидва се и съответният акт, поставен в солидна металическа кюнцобразна кутия, пълна с олио. Преди зазидването на акта аз произнесох следната реч:

Ваши преосвещенства,

Драги гости и другари,

В края на 1941 година се тури началото на една моя мечта – Кредитна банка да даде възможност на своите чиновници и служаци, в общ собствен дом, построен в някой от дивните кътове на хубавата ни родина, да си отпочиват и се заздравяват физически и духовно. Здрав дух в здраво тяло – това е предпоставка за творческа дейност. А нашата дейност е творческа, градивна, защото чрез Кредитната банка ние поставяме нашите физически и духовни сили в услуга на родното стопанство.

Това ми бяха побудите при вземането на инициативата за образуване на Фондацията, която се основа на 26 декември 1941 година за постройка на почивен дом на чиновниците и служащите при Кредитната банка.

Настоятелството на Фондацията положи големи старания за запазването на замисления строеж, като преди всичко трябваше да намери и си набави подходящо място. След дълги усилия и огледи на няколко кътове в близост на столицата настоящелството много щастливо спря избора си на това място в полите на прекрасната Рила.

Трябва особено да се благодари на местното население и на общинската управа начело с просветения кмет г-н Георги Владимиров Божков, загдето се отстъпи на Фондацията това място, тъй подходящо за нейните цели.

От страна на управителния съвет и дирекцията на банката ни аз от все сърце пожелавам най-скорошно и успешно завършване на почивния дом, на който днес се постави основният камък. Понеже призоваването на Божията благословия

в подобни случаи е една духовна необходимост, аз ще повторя това, което така изразително е отбелязано в акта, който ще бъде прочетен след малко: Нека Всевишния Бог благослови и държи завинаги под своята мощна закрила този почивен дом, за да се предава той от поколение на поколение, да се разширява и разхубавява все повече, служейки като уютно огнище за отмора, здравно възстановяване и духовно издигане на всички негови обитатели и тяхните близки.

1.VI.1947 г.

Ето и препис от самия

„АКТ

съставен по случай полагането основния
камък на Почивния дом на чиновниците и
служащите при Кредитна банка в местността
„Юручки Рид“ край с. Доспей-махала
(Самоковско)

Днес, на първи юни 1947 година през течение на първата година от обявяването на Народната република България при подobaващо тържество се положи основният камък на тази сграда, която

ФОНДАЦИЯТА ЗА ПОЧИВЕН ДОМ НА ЧИНОВНИЦИТЕ И СЛУЖЕЩИТЕ ПРИ КРЕДИТНА БАНКА

издига за укрепване здравето и духа на всички сегашни и бъдещи служители на банката и членовете на тяхните семейства чрез приятна отмора, всякакъв спорт, културни и просветни занимания.

Фондацията е основана на 26 декември 1941 година благодарение инициативата и неуморните бащински грижи на

МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ

посветил над четиридесет години от живота си за закрепването и напредъка на Кредитна банка, сега подпредседател на управителния ѝ съвет и неин директор.

На 15 август 1945 година управлението на Фондацията бе поверено на долуподписалото Настоятелство за срок от три години по назначение от управителния съвет на банката и по избор от страна на цялата колегия.

В изпълнение на уставните задължения и съгласно наставленията на колегията настоятелството, след като огледа множество живописни кътове на хубавата ни Родина, спря избора си на това място тук, като най-подходящо за поставените цели. Неговото искане за отстъпване мястото на Фондацията намери правилна

преценка и дълбоко разбиране от страна на Селската общинска управа
начело с кмета

ГЕОРГИ ВЛАДИМИРОВ БОЖКОВ.

След допитване до населението мястото бе отстъпено даром на
Фондацията, която от своя страна отпусна една сума от лева
680 000 за подпомагане постройката на читалище в с. Доспей-махала.

Понеже средствата, с които Фондацията бе снабдена през своето
едва петгодишно съществуване от дарения и субсидии на банката,
се оказаха недостатъчни за цялостното изграждане на Почивния дом,
Божковата управа начело с

АЛЕКСАНДЪР СТЕПАНОВИЧ САВАНИН,

председател на управителния съвет и генерален директор, реши да
постави на разположение на Настоятелството недостигащата
сума, с което даде възможност за осъществяване задачата на
Фондацията. Ценно съдействие Настоятелството намери още от
страна на

АНДРЕЙ НИКОЛАЕВИЧ ИГНАТЪЕВ
директор на банката

ГЕОРГИ РАДОСЛАВОВ ГЕШОВ
заместник-директор на банката

и

АСЕН ДИМИТРОВ ДЖЕРОВ
юрисконсулт на банката.

Почивният дом се изгражда по планове и под ръководството на
архитект АНТОН ФРАНГЯ и се строи от „Циклон“ Българско акц.
дружество за над- и подземни строежи, възглавявано от ХРИСТО
ШИШКОВ, взел присърдце това начинание и полагащ специални грижи
за бързото, солидно и хубаво завършване на постройката.

Нека всевишният Бог благослови и държи завинаги под своята мощна
закрила този Почивен дом, за да се предава той от поколение на
поколение, да се разширява и разхубавява все повече, служейки като
уютно огнище за отмора, здравно възстановяване и духовно издигане
на всички негови обитатели – скромни труженици на стопанска
България и тяхните близки, за лично опознаване и създаване
приятелски връзки помежду им. Нека този дом да спомогне за
материалното и културно преуспяване на този
прекрасен Рилски край.

Юрүчки рид, първи юни 1947 година

НАСТОЯТЕЛСТВО НА ФОНДАЦИЯТА ЗА
ПОЧИВЕН ДОМ НА ЧИНОВНИЦИТЕ И
СЛУЖАЩИТЕ ПРИ КРЕДИТНА БАНКА

ПРЕДСЕДАТЕЛ	КАЗИМИР ГРИГОРОВ ДЮРАН
ПОДПРЕДСЕДАТЕЛ	АНДРЕЙ СТЕФАНОВ КРАСЕВ
СЕКРЕТАР-КАСИЕР	ХАРАЛАН ВЛАДИМИРОВ СТОЯНОВ
ЧЛЕНОВЕ	АПОСТОЛ КОНСТАНТИНОВ АПОСТОЛОВ СТЕФАН АЛЕКСАНДРОВ МАРКОВ“

В изпълнение на разнообразната ми обществена дейност аз съм вземал участие в управлението на следните организации:

Председател на Общия съюз на кредитните и застрахователни предприятия

- „ „ Клоновия съюз на кредитните предприятия
- „ „ Банковата секция при Съюза на акционерните дружества
- „ „ Фондовата борса

Подпредседател на Върховната стопанска камара

- „ „ Застрахователното дружество „Балкан-Живот“
- „ „ Застрахователното дружество „Балкан-Пожар“
- „ „ Презастрахователното дружество „Балкан“
- „ „ Управителния съвет на „Кораловаг“ – Варна
- „ „ Управителния съвет на фабрика за хартия „Марица“
- „ „ Управителния съвет на Кредитна банка

Член на управителния съвет на акционерно дружество „Пирин“

- „ „ Общия съюз на акционерните дружества

Член на Централния комитет на Червен кръст

Почетен член на дружество „Евдокия“.

На 19 октомври 1949 година бях изселен със семейството си в Севлиево. Не ми се събуди защо. Политически или други причини от обществен характер нямаше освен общия поход за масови изселвания, за да се освободят квартири. Отне ни се и софийското жителство.

На 29 април 1951 година (през нощта срещу Великден, към три часа сутринта) бях арестуван и отведен в затвора на Държавна сигурност в Горна Оряховица.

На 13 май с. г. бидох откаран в Централния затвор – Държавната сигурност в София, където бях под следствие до 22 октомври с. г. Не намирайки причини за подвеждане под съд, аз бидох откаран на 23 октомври 1951 година в ТВО (трудова възпитателно общежитие) на остров Белене (край Свищов).

Там имаше няколко хиляди души – състав най-разнообразен: бивши министри, професори, адвокати, запасни генерали, полковници и пр., лекари, инженери, администратори, агрономи, видни земеделски дейатели и пр., и пр. – въобще все видни хора от най-различни професии.

През 1952 година на всички въдворени в ТВО бе прочетено по колко години всеки ще бъде задържан в ТВО (от 1 до 7 години, определени без каквато и да било съдебна присъда, а по критерии, който не ни се обясни). За мен бяха определени 5 години.

През втората половина на 1953 година започна масово постепенно освобождаване на задържаните в ТВО: едни (повечето) – напълно освободени, други – препратени в Държавна сигурност в София за ново разследване. От всичко личеше, че е било решено ТВО да бъде закрито, още повече че съответно на освободените докарваха на острова затворници със съдебни присъди.

Към края на 1953 година от задържаните в ТВО останахме само 7 души: бившите министри проф. Петко Стоянов, Стойчо Мошанов, генерал Недев, Илия Кожухаров, аз и бившите адвокати депутати Методи Янчулев и Васил Маринов.

На 6.I.1954 година всичките 7 души бидохме откарани в Централния затвор (Държавна сигурност) в София за нов разпит. От 7-тия души двама – Стойчо Мошанов и Методи Янчулев – бидоха съдени и осъдени на дългогодишен затвор, а останалите – постепенно освободени.

В течение на моя разпит се установи по безспорен начин моята невинност и аз бях освободен на 11 февруари 1954 година.

Гордея се с това, че честта ми, която ценя повече от живота си, се запази, че челото ми остана неопятнено, светло. Бях всякога и при най-тежки обстоятелства с висок дух, защото съвестта ми беше чиста.

Стремил съм се в отношенията ми към хората да бъде всякога човечен, а в цялата си житейска дейност съм предпочитал творческата работа и делата пред писането и говоренето.

8 май 1957 година

ПОСЛЕСЛОВ

от д-р Сава Рясков

Опит за портрет

Този послеслов не представлява съществен принос към спомените на баща ми.

Защото какво може да даде по-вярна представа за един човек от неговите дела? А те са описани в страниците на „Спомени из моя живот“ живо и правдиво. Сцените, които се редуват пред читателя, хвърлят изобилна светлина върху действащото лице. Но дали чрез тях читателят може да схване какво е въздушевявало Марко Рясков, какво го е тласкало да изпълнява обществената си роля? Когато за първи път прочетох спомените му, може би 30 години след тяхното написване, те ме развълнуваха силно. Чрез тях научих много подробности за неговата дейност, които не познавах. Осъзнах колко градивна и полезна за България работа е вършил баща ми, и то още на младини, много преди да основе семейството си и после през всичките години на нашия съвместен живот. Това ме изпълни със синовна гордост. Но учудване не изпитах. Аз вече го познавах. Всичките му чудесни дела ми се виждаха напълно естествени. Те прилягаха добре към него такъв, какъвто го виждах и изпитвах в нашето ежедневие. Не се съмнявах, че в професионалния му живот всичко е ставало така, както е описано, че той не е могъл да мисли и действа по друг начин.

Когато се връщам към баща си, не виждам делата му, а човека, който ги е вършил. Във вида и в поведението му, както и в говора му имаше нещо, което не позволяваше да се усъмни човек в него; той вдъхваше доверие в себе си и в това, че ще свърши работата, която трябва да свърши, и то смислено, ефикасно и полезно за хората.

Баща ми беше малък на ръст. Ходеше изправен, главата вдигната, крачките уверени, забързани, целенасочени. Когато правеше обичайната си сутрешна разходка, той вероятно е будел впечатлението, че изпълнява сериозна задача. През всичките години, за които съм запазил ясен спомен за баща си, той излизаше всеки работен ден от къщи, при хубаво и при лошо време, точно в същия час. Отивал е после до обсерваторията в Борисовата градина и всеки ден в същия час, именно в осем, е влизал в банката на работа. Това е правел тридесет и повече години наред. По пътя си е минавал покрай кафене „Цар Освободител“. За пиещите утринното си кафе хора минаването на Марко Рясков е било повод да си сверяват часовниците.

Походката, облеклото, поведението на баща ми издаваха непоколебима вътрешна дисциплина и строго чувство за ред. Тези две черти на характера му бяха несъвместими с каквато и да е проява на небрежност. Беше немислимо да закъснее за

нещо, да пропусне някоя уговорка. Облеклото му беше винаги изрядно: връзката подходяща и добре вързана, панталонът огладен, обувката лъснати. Не съм го виждал да сложи някога ръцете си в джобовете, това беше жест на небрежност, който той не си позволяваше! Той никога не се отпущаше да говори неясно, необмислено или със запъване. Никога не вмъкваше вулгарни изрази или пикантни анекдоти в словото си, за да го прави „по-сочно“. Не преувеличаваше, за да бъде по-интересен. „Я посмали малко“ беше любима негова забележка за охлаждане на разгорещени словоизлияния. Придружена от малка усмивка, тя връщаше, без да го разсърди, разказвача към действителността.

В дисциплинираността на баща ми нямаше обаче нищо сковаващо. Той притежаваше чудесен сух хумор, с който умееше да разведриява натегнатите духове при разпалени дискусии. Смееше се от сърце. Неговият смях, примесен със сърдечния смях на майка ми, принадлежи към най-хубавите спомени от детството ми.

Той не държеше хората на разстояние. Напротив, подканваше към непринуден разговор, в който даваше внимателно ухо на своя събеседник, на неговите грижи и желания. Присъствал съм много пъти на контактите му с „простите хора“. Не съм забелязвал никога и най-малката следа от високомерие. Това чувство му беше чуждо не само защото беше израснал в скромна среда, а защото за него нямаше „прости хора“. У всеки човек имаше нещо, за което трябваше да бъде уважаван. Той не си позволяваше да унижава никого, признаваше достойнството на срещания човек. Склонността му да уважава хората му е помагала да постигне неща, които без тази елементарна човечина биха били непостижими. Невнимателното, повърхностно отношение към хората, невникването в техните грижи биха били сериозни пречки например за въвеждането на ипотечния кредит в примитивната селска обстановка преди Балканската война, както и за прокарването на закона за данъка по обора през 1935 година.

Баща ми не беше възискателен само към себе си. Но съзнаваше, че не може да очаква от другите да влагат енергията и всеотдайността, които той влагаше в своята обществена дейност. Беше реалист, познаваше човешката природа, затова не изискваше от хората неща, които биха ги измъчвали. Но увеличаваше с примера си. Когато караше трите си момчета да направят уборка около вилата в Чамкория, той пръв се навеждаше и започваше да събира шишарки, камъни и бокалци.

Беше въвел у нас обичая да се храним винаги по същото време: на обяд в един часа, вечер в седем. В уречения час той сядаше до масата и зачакваше да се събере семейството. Майка ми се стараше и яденето беше винаги готово. Но се случваше някое от момчетата да закъснее. Той поглеждаше съсредоточено закъснелия, изслушваше евентуалните обяснения, не се караше, но държеше да има обяснение и то да отговаря на истината. Хитрувания не можеше да понася. Лъжата го наскърбяваше дълбоко. Беше прозорлив и с отлична памет. Помнеше точно уговорки и човек не можеше да го залъже, разчитайки на това, че е забравил.

В авторитета на баща ми нямаше нищо авторитарно. Хората го слушаха и се подчиняваха, защото компетентостта и безкористието му бяха безспорни и имаха доверие, че под неговото ръководство поставената им задача ще бъде изпълнена успешно.

На педантичната външна дисциплина отговаряше педантична методичност в работата. Организирането и реализирането на всяко мероприятие се предхождаха от основни проучвания. Спомням си как и за малките строителни проекти, предназначени за семейни нужди, се премисляха подробностите. Всичко трябваше да бъде съобразено точно с нуждите – нищо повече, но и нищо по-малко, изработката – солидна и изпипана докрай. Мраморните стълбища в Съдебната палата, касовата зала в Народната банка, преванториумът в Трявна – дело на царица Йоанна, са примери за отношението на баща ми към голямото строителство: точно обмислено и изпълнено със замах, за да служи вечно.

Баща ми обаче не беше човек, подчинен изцяло на разума. Чувствата също влияеха на неговото поведение. Но изразът им беше винаги сдържан. Вкъщи обичта му не се изразяваше в милувки и прегръдки. Одобрението на детските успехи не се изразяваше с похвали, той ги приемаше като нещо естествено. Очакваше от нас да бъдем старателни ученици и това очакване ни поощряваше.

В областта на чувствата, в областта на отношенията между хората доверието заемаше за баща ми много важно място. Дейността му е осеяна с примери за ролята на доверието: случаи, в които той оправдава оказаното му доверие, и случаи, в които трябва да положи усилия, за да го спечели, защото без него не би могъл да постигне поставената цел.

Доверието е солидната основа, върху която почиват много от неговите успехи: доверието на обикновените хора и доверието на хора, носещи власт и обществена отговорност. Всред втората група са редица влиятелни финансисти в Западна Европа, а на българска почва – редица наши държавници, както и царското семейство. Връзката на дълбоко доверие и човешката солидарност с царица Йоанна са били особено плодотворни при благотворителната дейност на царицата.

Склонността да помага, да бъде в услуга на хората беше в кръвта на баща ми. Той притежаваше едно качество, което може да се нарече интелигентна доброта. Тя се проявяваше не само когато някой идваше при него за помощ. Той сам си поставяше задачите, идваше му на ума какво трябва да се направи, за да се подобри животът на хората около него, поемаше инициативата и организираше полезно мероприятие.

Спомням си една сценка, на която бях свидетел. Беше в годините след Белене. Баща ми живееше в Панчарево. На връщане от София той минаваше често за по-кратко през комшийския двор, преди комунизма – имот на Евлоги Гешов, а тогава отчужден и гаден на едно панчаревско семейство. Компания от възрастни жени се беше разположила на терасата пред малката комшийска къща. Минавайки край же-

ните, баща ми ги поздравя. Една от тях, щом го зърна, скочи на крака, приближи се до него, хвана му ръката за поздрав и я целуна. „Как няма да му целувам ръка на този човек – казала после на другите жени, – в банката, където работех преди девети, той беше като баща за всички ни.“

Показателни в това отношение са страниците, в които баща ми описва дейността си в Чамкория. Той не беше единственият с добра воля. Изключителното у него беше, че в гребните и в едрите работи превръщаше добрата воля в добро дело. Стъпката от доброто намерение към доброто деяние е за много хора трудна особено когато тази стъпка и всички усилия след нея служат повече на другите, отколкото на този, който я прави. За баща ми непредприемането на тази стъпка, неоткриването на пътя и средствата, необходими за постигането на общоползната цел, биха смутили душевния му мир. Той имаше навика да отчита вечер в молитвата си какво е свършил през изтеклия ден. Принадлежеше към хората със здрав сън – вероятно защото заспиваше с чиста съвест.

Особено го радваше и удовлетворяваше народоползното строителство. Спомням си неговата съкрушеност, когато комунистическата власт започна да организира по своему българското стопанство. Отнемането на земята от селяните, на фабриките от техните създатели, неудачното, пагубно за стопанството начинание в Кремиковци го гнетяха повече от Закона за едрата гражданска собственост, който му отне всичко, включително собствения покрив. Жестоките и несправедливи удари, които баща ми понесе след Девети септември 1944 година, не го сломиха. Той не се превърна в старец, оплакващ съдбата си. Не търсеше съчувствие за прекараните мъки и претърпените унижения. За тях не говореше. Продължи да ходи изправен, с вдигната глава и със сърце, изпълнено с любов към родината. Той беше видял големите столици на Европа, но като застанеше на площада пред Народната банка в София, очите му светваха: „От този площад по-хубав няма на света.“ Друг път на Витоша, на Златните мостове, по същия възторжен начин се изтръгна от душата му: „Къде има такава чудна природа!“ А какви ли не пейзажи беше виждал при пътуванията си из Европа. Но той обичаше над всичко България, гордееше се с родния си град Габрово, гордееше се, че е българин. Българи го бяха унизили и измъчили, но привързаността му към българския народ остана непоколебима.

Примири се със скромното съществуване, което обстоятелствата му наложиха. Намери утеха в кръга на семейството си, изпита радостта да стане дядо на добри внуци и внуци. Събра също сили да напише спомените си. Когато ги пишеше, това беше в края на 50-те години на миналия век, той нямаше представа какво ще стане с тях – ще видят ли някой ден бял свят, ще бъдат ли някога четени от по-широк кръг хора. Мисля, че те заслужават да бъдат четени, и то от хората, които ръководят днес или ще ръководят утре съдбините на България. Те описват един живот, изпълнен с примери за безкористно и всеотдайно служене на народ и отечество – примери, които биха могли да служат като морален компас на

често безнадежно дезориентираните съвести на нашите съвременни общественици и политици.

Несподелени преживелици на Марко Рясков

(по архивите на Министерството на вътрешните работи)

Пояснителни бележки от г-р Сава Рясков

Баща ми не разказваше преживяното по време на следствията в Държавна сигурност. В писаните в края на 50-те години спомени той отбелязва относително патицата си само някои дати и факти. Вероятно той е избегнал тяхното описание от страх да не изложи близките си на опасност, ако тези спомени бъдат открити при евентуален обиск на техния дом. Освен това самосъжалението беше неприемливо за него черта, несъвместима с чувството му за достойнство.

Когато разгледах досието на баща ми, у мен се породило съзнанието, че то трябва да бъде бял свят. То показва нагледно какво са изтърпели голям брой достойни хора в България след 9 септември 1944 година: изправени без защита срещу ваялка на следствията, те са се борили с всички сили да избегнат смазването. Но ваялът е бил програмиран да ги смаже и ги е смазвал.

Всеки разпит е бил протоколиран и под всеки протокол има два подписа, които формално удостоверяват верността му: подписите на следователя и на последствията. При последния разпит баща ми споменава духовната си умора, като я обяснява с големия брой разпити и тяхната продължителност – понякога по 6–7 часа. Казаното от баща ми е подписано за вярно и от следователя. Протоколите, писани на ръка, обемат обикновено 2, 3, 4 страници. Възможно ли е неколкочасов разпит да се отрази толкова накратко? Съдържат ли тези протоколи цялата истина? Във всеки случай те не отразяват мислите на обвинения и неговите терзания.

Трудно ми е да си представя и да опиша какво е ставало в душата на баща ми под дълготраен натиск на тези разпити. На този гнет той е бил подлаган вече един път при първото следствие след задържането му на 13 септември 1944 г. Тогаващото изпитание вероятно е било още по-тежко, защото го е грозил „Народният“ съд. Документи за първото следствие липсват. Но следите от него в паметта на баща ми трябва да са били дълбоки и болезнени. След освобождаването му на 8 септември 1945 г. ние живяхме дълго време под един покрив. Случваше се баща ми да вика насън. Това бяха разтърсващи викове на мъка. Събуждахме го, той въздъхваше облекчено, но никога не споделяше кошмарите си.

В промеждутъка от пет години между двете изпитания родителите ми бяха изселени в Севлиево. Там баща ми е живял като отшелник. Стремел се е да не се среща и да не говори с хората. Беше потиснал вродената си общителност, за да

не предизвиква каквото и да е интерес към себе си.

Въпреки това поведение той е бил арестуван, изненадващо за него и за близките му. Задържането му е протекло по обичайния за онова време начин: среднощно грубо тропане по вратата и отвеждане под стража. Особеното на този арест е било, че се извършва в нощта срещу Великден, а обикновеното – че арестът не е бил придружен от каквито и да е обяснения.

От съдържанието на разпитите може да се заключи, че за баща ми е било невъзможно цели три месеца наред да проумее в какво ще бъде обвинен. Едва при очната ставка с човека, който го е злепоставил, му става ясно, че е жертва на клевета за връзки с американското разузнаване. Насоката на въпросите по време на разпитите се е променяла постоянно. След всеки разпит, усамотен в килията си, той вероятно се е опитвал да разбере в какво накрая ще бъде обвинен. Тази мъчителна неизвестност сполетия и нашето семейство. И ние три месеца не знаехме какво става с баща ми. Това личи от писмото на майка ми до областния прокурор с дата 28.VII.1951 г. (виж документ № 31). В него тя го моли за известие и обръща внимание, че съпругът ѝ е стар и болен човек.

В плана на следствието е имало коварство (документ № 26), а в отношението към семейството – жестоко безразличие. И едното, и другото са били неделима част от тогавашните съдебни порядки.

Ходът на следствието налага тълкуването, че тези, които са го организирали, са приели доносите срещу Марко Рясков за достоверни или дори че те са внушили на намиращите се в затвора две лица съдържанието на техните показания. От плана на следствието личи, че то не е имало за цел да установи дали Марко Рясков е имал вражески прояви, а да докаже, че ги е имал.

С помощта на задържани от Държавна сигурност хора, които се надяват с показанията си да спечелят благоволенieto на властта и да облекчат своята участ, целта е постигната: Марко Рясков е оклеветен като народен враг и трябва ако не да бъде съден, поне да бъде въдворен в някое от т. нар. трудововъзпитателни обществения.

В протоколите от разпитите прави впечатление настойчивото задаване на въпроси относно връзките на баща ми с германците. Той дава изчерпателни и точни отговори на зададените му въпроси. При един от разпитите той признава своите симпатии към германския народ. Той харесваше неговите трудолюбие, дисциплинираност и акуратност – качества, които и той притежаваше в голяма степен. Но пороците на хитлеризма осъждаше с цялата се душа. Той взе живо участие при спасяването на българските евреи, използвайки връзките си с царица Йоана и цар Борис. Много видни евреи знаеха за активното му съпричастие.

Няма да забравя реакцията на началника на ощото отделение на Окръжната болница в София – д-р Маноах Левиев, когато през април 1951 г. му се представих

като кандидат за ординатор в ръководеното от него отделение. Той ме попита дали имам нещо общо с Марко Рясков. Когато му отговорих, че съм негов син, той ми каза, че ще направи всичко възможно, за да бъде назначен. Аз дължа назначението и специализацията си в София на подкрепата, която баща ми е оказал на еврейството в България.

Въпроси относно тази обществена проява на баща ми обаче не са били задавани по време на разпитите. Те биха изкарали наяве факти в негова полза, а целта на следствието е била да се търсят причини за обвинение и съд.

След като не са били намерени необходимите за осъждане доказателства, Марко Рясков бива изпратен в Трудововъзпитателно общежитие – Белене. В заповедта за въдворяването от 11 октомври 1951 г., подписана от зам.-министъра на вътрешните работи Г. Кумбилиев, мястото, определено за срока на въдворяването, не е попълнено. Служител от МВР по-късно предлага, след като отбелязва, че Марко Рясков „*няма прояви в трудово и политическо отношение*“, същият да бъде превъдворен за седем години (виж документ № 54). Едва през 1952 г. комисия при МВР – отделение „Въдворяване и изселване“, решава срокът да бъде пет години (виж документ № 56).

Какво е било съществуването на въдворените в Белене е разказано и описано след 1989 г. в спомените на оцелелите. Баща ми е прекарал близо две и половина години при тези нечовешки условия. Когато постъпва, е бил на 68 години и е страдал от захарна болест и увеличена простатна жлеза. Само той знае как е издържал непосилния труд, жестокото отношение на лагерната управа и охрана, неподходящата за болестта му храна и ужасните хигиенни условия.

При закриването на ТВО – Белене, го изпращат за ново следствие в Държавна сигурност в София. При това следствие разпитаният наново Гаврил Цветанов прави признание, че при първото следствие е дал неверни показания: **че Марко Рясков не му е давал никога сведения, предназначени за американското разузнаване. Той е извършил тази клевета с надеждата, че така ще облекчи своето положение** (виж документ № 64).

Може би в едно време, когато истината беше престанала да бъде морална повеля, подобни клевети не са обезпокоявали съвестите на хората. Все пак признанието на Гаврил Цветанов показва, че понякога съвестта се е пробуждала, за да помогне на истината да излезе наяве.

В протоколите на това следствие едно след друго се редуват сведения както за работата, така и за личния живот на Марко Рясков, заедно с имената на хората, които са участвали в тях. За равнодушния към подобни следдеветосептемврийски истории читател това следствие вероятно е лишено от драматизъм.

И все пак от начало до край то е пронизано от моралната драма на един човек, който без вина, разпит след разпит трябва да търпи обидната принуда не

само да разказва какво е правил през своя живот, но и да дава обяснения защо го е правил, съзнавайки ясно, че изтръгнатото споделяне на дела и мисли ще му донесе нови изпитания и мъки.

Когато накрая провеждащият разпита изказва съмнение в достоверността на неговите показания, човекът възроптава, почти изригва с думите: **„Аз не лъжа!“** Какво е предизвикал у следователя този възглас на възмущение и дълбока обida? Дали удивление от моралната сила и куража на този стар, изтощен от разпити човек, или просто безразличие? Вероятно подобно поведение е засилвало озлоблението у хората, които са организирали и ръководели следствията след 9 септември 1944 г. Проявите на достойнство сигурно са подхранвали убеждението им, че нарочените от тях хора трябва да бъдат подложени на основно „превзпитание“.

Дадох съгласието си за публикуването на документите от досието на баща ми, съхранявано в МВР, не без болка и колебание. Задържах ме мъката, която изпитвах при четенето на тези страници. Трябва ли този потискащ, унижителен епизод от неговия живот да стане достояние на широк кръг хора? Имам ли аз право да разкрия тези страници, след като баща ми е намерил за добре те да останат закрити? Съзнавах обаче, че въпросът за публикуването на подобен материал има не само лична, семейна страна, но и обществен характер.

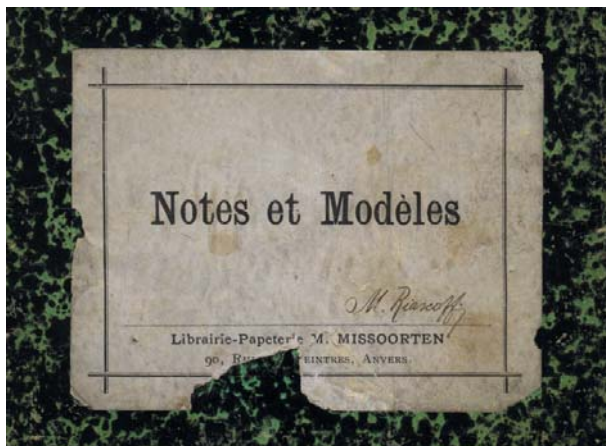
В много отношения досието на баща ми имаше стойност на исторически документ. Реших, че трябва да се даде пример, защото систематичното публикуване на подобни досиета със съдействието на отговорни историци може да допринесе за по-бързото пречистяване на националното ни съзнание, за излекуването на народната душа от моралното наследство на комунистическата диктатура.

Накрая на моите бележки по следствието срещу баща ми искам да осведомя читателите относно присъствието на документите от германското външно министерство в документалната част на книгата. Баща ми не е споделял у нас посещенията си в това министерство през лятото на 1940 г. След смъртта му майка ми намери в едно чекмедже в къщата ни в Панчарево една тънка ученическа тетрадка, изписана с блед химически молив, но четливо с дребния ясен почерк на баща ми. Споменавах се дати и часове на срещи с хора с германски имена, без пояснения за естеството на разговорите. Понеже датите отговаряха на времето на подготовката на споразумението в Крайова, което върна Добруджа на България, допуснах, че тези срещи могат да имат нещо общо с това събитие. Поради насочеността ни – моята и на съставителя на документалната част на настоящата книга господин Яновски – към издирване на документи във връзка с преиздаването на спомените на баща ми, реших да опитам да изясня съдържанието на малката тетрадка, която междуременно беше изчезнала. Писах писмо до архивния отдел на Министерството на външните работи в Берлин, в

което поставих въпроса, дали имат някакви данни за посещение на баща ми през юли 1940 г. Бях изненадан от любезния и бърз отговор на завеждащия архивния отдел, придружен от публикуваните тук документи, които удостоверяват посещението на баща ми в министерството. В писмото беше изказано желанието евентуално да изпратя един екземпляр от книгата, в която тези документи ще бъдат публикувани. Също ми бе обърнато внимание, че по въпроса за Крайовското споразумение в архивите на министерството има и други материали.

Нека ми бъде позволено да завърша бележките си със следното: в устрема си към бъдещето, в усилията си да преодолеем пречките за сигурно съществуване и благоденствие не трябва да забравяме уроците на нашето минало. То е пълно с добри и лоши примери. Високомерното пренебрегване на добрите дела на дедите и прикриването на лошите им дела са пагубни грешки. Страхувам се, че ние в България страдаме от тези грешки. Ако спомените на баща ми могат да играят ролята на лекарство срещу тях, би било прекрасно.

Тетрадка със записки на Марко Рясков
от времето на следването му в
Анверс, Белгия, 1903 г. (ЦДА)

Образци на финансови документи, попълнени от Марко Рясков по време на следването му
в Анверс, Белгия, през 1903 г. (ЦДА)

Amers, le 5 novembre 1903 **B. P. Fr.** 58/77, 20 23

Quinze décembre prochain veuillez payer contre cette

note de change à l'ordre de nous-mêmes

la somme de vingt-cinq mille neuf cent sept

francs 20/50

qui passerez sans autre avis de M. Rascov & Co.

Paul Maréchal de M. Rascov

Soc. an. Anvers

N°

DEP. M. MISSOORTEN - ANVERS

John Johnson Maître après Dieu du navire 24

à vapeur Lloyd's port de 1200 tonneaux ou environ, étant présentement

à Londres pour du premier temps favorable, aller en droite route à Anvers

reconnais et confesse avoir reçu dans le bord de mon dit navire, sous le franc tillac d'icelui

de Memiers Patterson & Co. Londres

cent (100) Barils Huile de Palme Lagos

Bout ent 921-2-3

le tout sec et bien conditionné et marqué comme en marge, lesquelles marchandises je promets et

m'oblige de mener et conduire dans mon dit navire sauf les périls et fortunes de mer, au dit

lieu de Anvers et là les délivrer à

ordre en me payant pour le fret

6/9 six shillings six pence sterling plus 10% d'assurance/prime par tonne de 101 1/2

avec les avaries aux us et coutumes de la mer; et pour ce tenir et accomplir, je m'oblige corps &

biens avec mon dit navire, fret et apparaux d'icelui; en témoin de vérité j'ai signé

connaissances d'un même teneur, l'un accompli les autres de nulle valeur.

Fait à Londres, le 5 novembre 1903

John Johnson

Marques	N°	Colis	Poids	Volume
P&B	100			

Fret
Chapeau
Ensemble
Remboursement
Prime %
Total

ANVERS IMPR. M. MISSOORTEN

Марко Ряков. Снимки, факсимилета, илюстрации

Марко Ряков като специалист в Bayerische Hypotheken und Wechselbank в Мюнхен през 1909 г. (личен архив на г-р Сава Ряков)

Сградата на Кредитна банка (втората от дясно на ляво) на ул. „Александър I Батенберг“ № 6, построена през 1897 г. по проект на арх. М. Пернигони. Снимката е направена в началото на XX в. (колекция на Иван Бърнев – Буби)

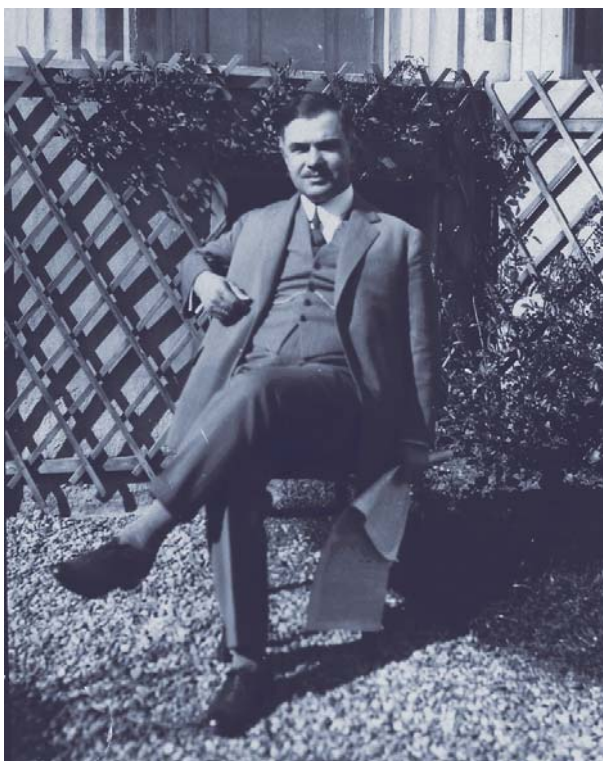
Българска народна банка

Сградите на Българската народна банка (с купола) и на Кредитна банка след надстрояването на последния ѝ етаж през 20-те години на XX век (колекция на Иван Бърнев – Буби)

Марко Рясков в началото на 20-те години на XX в. (личен архив на г-р Сава Рясков)

Къщата на Ряскови на улица „Хан Крум“ в София (личен архив на г-р Сава Рясков)

Марко Рясков пред къщата си на улица „Хан Крум“ в София през 1925 г. (личен архив на г-р Сава Рясков)

Марко и Радка Ряскови
през 30-те години на XX в.
(личен архив на д-р Сава Рясков)

Вилата на Ряскови в Чамкория
(Боровец) през 30-те години на
XX в. (личен архив на д-р Сава
Рясков)

Марко Рясков със сина си Никола в
двора на вилата в Чамкория
(Боровец) през 1932 г.
(личен архив на д-р Сава Рясков)

Писмо от председателя на Министерския съвет А. Тошев до цар Борис III с предложение да се приеме оставката на министъра на финансите Марко Рясков (ЦДА)

ДО
НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО ЦАРЯ
ДОКЛАДЪ

№ 2415

ВАШЕ ВЕЛИЧЕСТВО

Честъ имамъ да помоля Ваше Величество да
благоволите да приемете оставката която Министра на финан-
ситѣ, г. М. Рясковъ, подава по здравословни причини.

Ако Ваше Величество одобрявате това мое
предложение, най-почтително моля да подпишете приложения
тукъ указъ.

София, 14 ноември 1935 година.

ПРЕДСЕДАТЕЛ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТЪ:

А. Тошев

Указ № 442 от 16.XI.1935 г. на цар Борис III за приемане оставката на министъра на финансите Марко Ряков (ЦДА)

4317
16.XI.1935г

УКАЗЪ

№ 442

НИЕ БОРИСЪ III

СЪ БОЖИЯ МИЛОСТЬ И НАРОДНАТА ВОЛЯ

ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЪ

По предложението на Нашия Председател на Министерския Съветъ, представено Намъ съ доклада му отъ 14 ноемврий 1935 подъ № 2415,

ПОСТАНОВИХМЕ И ПОСТАНОВЯВАМЕ:

I. Да приемемъ оставката на Министра на Финансите г. М. Ряковъ, подадена по здравословни причини.

II. Изпълнението на настоящия указъ възлагаме на Нашия Председател на Министерския Съветъ.

Издаденъ *Венко* 15 ноемврий 1935.

ПРЕДСЕДАТЕЛЪ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТЪ:

По регистра за Държавния Печатъ

№ 4317

гр. София 16 XI г. 1935г.

Пазител на Държавния Печатъ

Групова снимка на известни български финансови дейци, 30-те години на XX в. Седнали от ляво на дясно – Добри Божилов, Стоян Бочев и Марко Ряков (ЦДА)

Тържествено полагане на основния камък на новата сграда на БНБ, 20 октомври 1935 г. Управителят Добри Божилов чете текста на посланието, което ще бъде положено заедно с основния камък на сградата. На тържеството присъстват (на преден план от дясно на ляво): министър-председателят Андрей Тошев, министърът на финансите Марко Ряков, министърът на външните работи Георги Кьоусеванов и други министри (Архив на БНБ)

Сградата на бившия санаториум за гръдоболни в с. Влада, построен по инициатива на Централния комитет на Българския червен кръст, средствата за който са набрани с участието на Марко Рясков

Марко Рясков със сина си Илия на разходка в София по бул. „Цар Освободител“ през 1936 г. (личен архив на д-р Сава Рясков)

С. 180–181: Записка от заместник държавния секретар на външните работи на Германия Вьорман за срещата му с Марко Рясков, пратеник на българското правителство във връзка с въпроса за връщането на Южна Добруджа на България (РААА)

Berlin, den 22. Juli 1940.

Der durch die Deutsche Gesandtschaft Sofia angemeldete ehemalige bulgarische Finanzminister R i a s c o f f suchte mich heute im Anschluss an seinen Besuch bei Herrn Heineburg vom 19. Juli auf.

Er führte aus, dass er aus geschäftlichem Anlass in Berlin sei, aber vom Ministerpräsidenten und Aussenminister beauftragt worden sei, hier nochmals die bulgarischen territorialen Wünsche vorzubringen.

Er brachte dann die bekannten bulgarischen Wünsche auf die Süddobrudscha auf einen Ausgang zur Agäis bei Xanthi und Dedeağatsch auf gewisse Grenzberichtigungen gegenüber Jugoslawien bei Zaribrod, Bosilegrad und Strumitza vor. Darüber hinaus warf er aber auch die mazedonische Frage auf.

Ich habe Herrn Riascoff gesagt, dass die bulgarischen Wünsche hier bei dem Gesandten Praganoff auf das allerbeste aufgehoben seien, der uns auch mit gutem Kartenmaterial versorgt habe. Die Behandlung der zur Zeit allein zur Erörterung stehenden Frage der Süddobrudscha habe seit seiner Abreise aus Sofia auf den offiziellen Kanälen weitere Fortschritte gemacht und werde weitere machen. Herr Riascoff meinte, dass er dann auf den Wunsch, den ihm der Aussenminister Popoff ans Herz gelegt habe, nämlich vom Herrn Reichsaussenminister persönlich empfangen zu werden, wohl verzichten könne. Das, worauf es Bulgarien hauptsächlich ankomme, sei, dass Bulgarien die Erfüllung seiner Wünsche nicht aus der Hand der Sowjetunion, sondern aus der Hand Deutschlands erhalte, und zwar aus aussem und innenpolitischen Gründen.

Ich habe Herrn Riascoff weiter gesagt, dass neben der jetzt allein zur Erörterung stehenden Frage der Süddobrudscha bisher von offizieller bulgarischer Seite nur die Frage des Ausgangs

RAM (mit neuer Karte)

St. S.

DE. Pol.

Pol. IV (mit den Druckschrift-)

Abt. Pressen)

} mit je 1 Photokopie der Karte

242635

-2-

Ausgangs zur Ägäis und mehr nebenbei, nicht als ein aktueller Wunsch, die Frage der erwähnten kleinen Grenzkorrekturen gegenüber Jugoslawien vorgebracht worden sei. Es sei mir völlig neu, dass Bulgarien jetzt auch die mazedonische Frage wieder aufwerfe. Ich fragte, ob dies im Rahmen des ihm vom Bulgarischen Ministerpräsidenten und Aussenminister gegebenen Auftrags liege. Herr Riascoff antwortete, dass er die mazedonische Frage ausschliesslich im eigenen Namen vorgebracht habe, dass aber auf die Dauer der Frieden auf dem Balkan gefährdet sei, wenn nicht auch diese Frage einer Lösung zugeführt werde. Ich hatte den Eindruck, dass die Bulgarische Regierung uns die mazedonische Frage auf diesem inoffiziellen Wege nahebringen wollte.

Ich habe zu den Wünschen keine Stellung genommen.

Der Gesandte übergab die hier beiliegende Karte sowie eine Anzahl von Grünbüchern und Druckschriften über die Dobrudschafrage, die Ägäische Frage und die mazedonische Frage.

(gez.) Woermann

Снимки от строежа на преванториума за слаби деца на железничарски семейства край гр. Трявна, построен по инициатива на царица Йоана, чийто съветник в благотворителните ѝ начинания е Марко Рясков. Преванториумът е открит през март 1944 г. Днес там се помещава Детската специализирана болница за долекуване и продължително лечение на белодробни болести – Трявна (Архив на Детската специализирана болница за долекуване и продължително лечение на белодробни болести – Трявна)

Протокол за разпит на Марко Ряков, написан собственооръчно от него (АМВР)

ДОЗНАНИЕ

ПО ПРЕПИСКА

вх. №..... от..... 194 год

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

Г. Ореховица 12. I 194 год

Подписаният Недко Димитров Черков - служил при
окр. У. Км на МВР. - първо
съставих настоящия протокол, като разпитах лицата:

Именувам се Марко Илиян Ряков на 67
години, израсъл в гр. Севлиево и живял
на ул. "Бв", вил. № 20, българин, български
поданик, исп. - православен, образование
висше търговско-финансово, член на К.О.М.Ф.К.М.
бывш банков служител, сел. пенсионер, разведен
с второто:

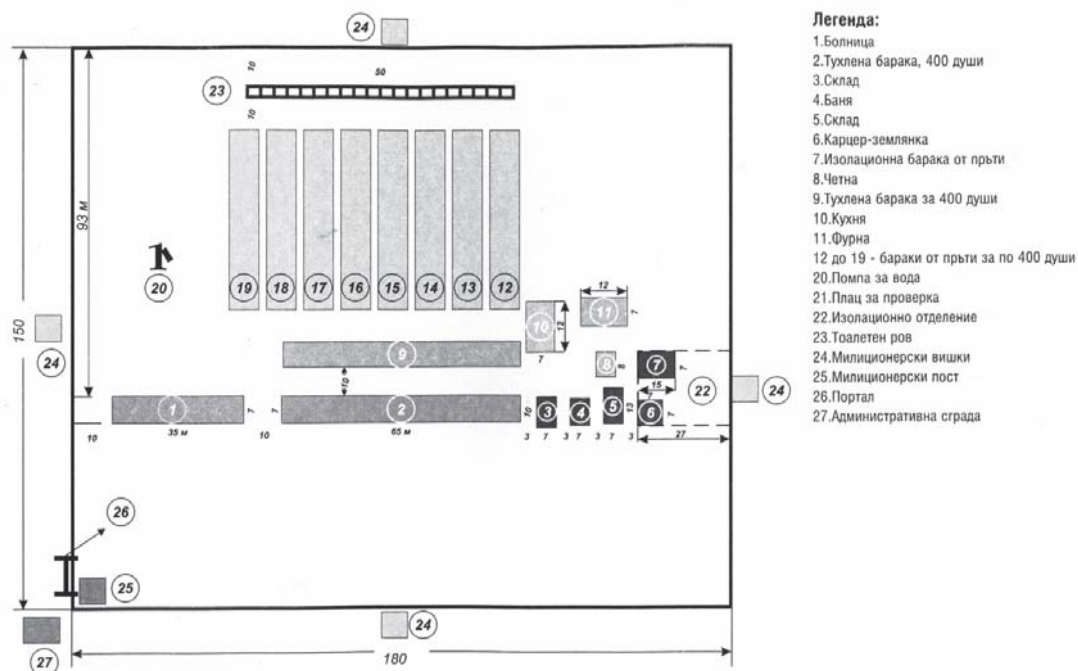
Произхождам от древно-българско семейство,
баба ми се занимавала с варухарство и дребна
бакалия, а майка ми била домакиня. И два-
мата са починали. Семейството ми е произ-
ход от: сел. Радва, по рождение баба Христо Тенева,
занимава се с домакинство; нинев Илия на
34 години, живял в Лозана (си е временно в Монте-
видео) с три деца, занимава се с търговска дейност;
баба на 30 години, живял с едно дете мвар, живял
в София, ул. Софроний 121; Илияна на 26 години,
живял, изучил по медицина, живял в София,
ул. Вилени, 19.

Завършил IV-и клас при Габровската Априловска
гимназия, след което завършил търговското

874-48

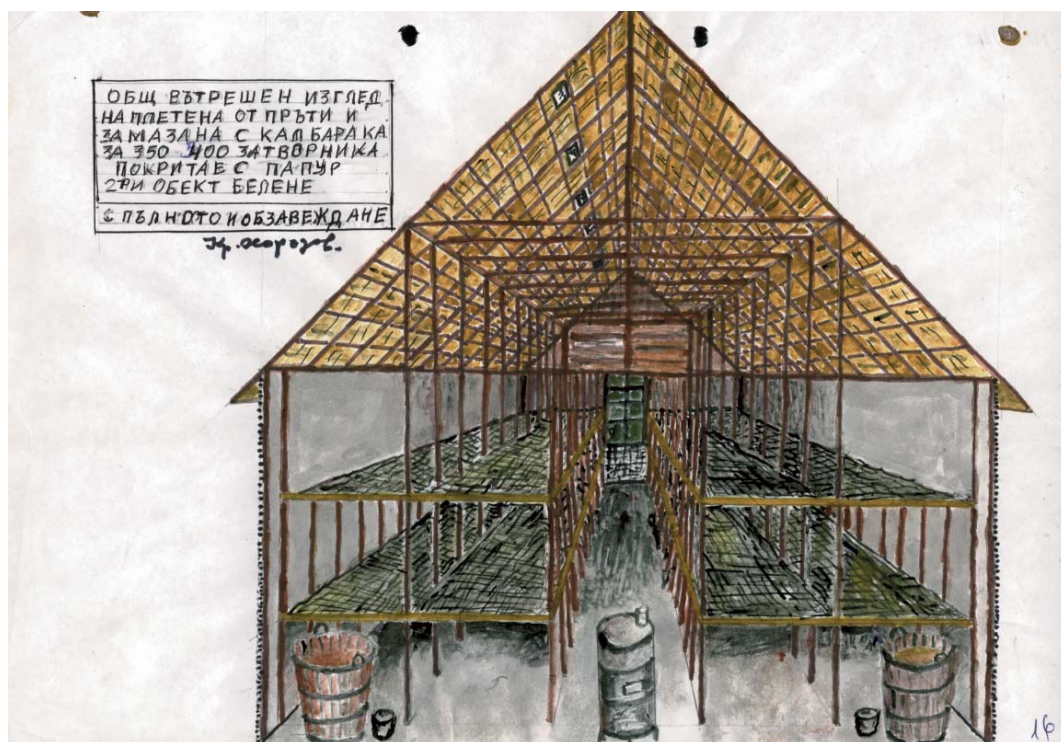
Българска народна банка

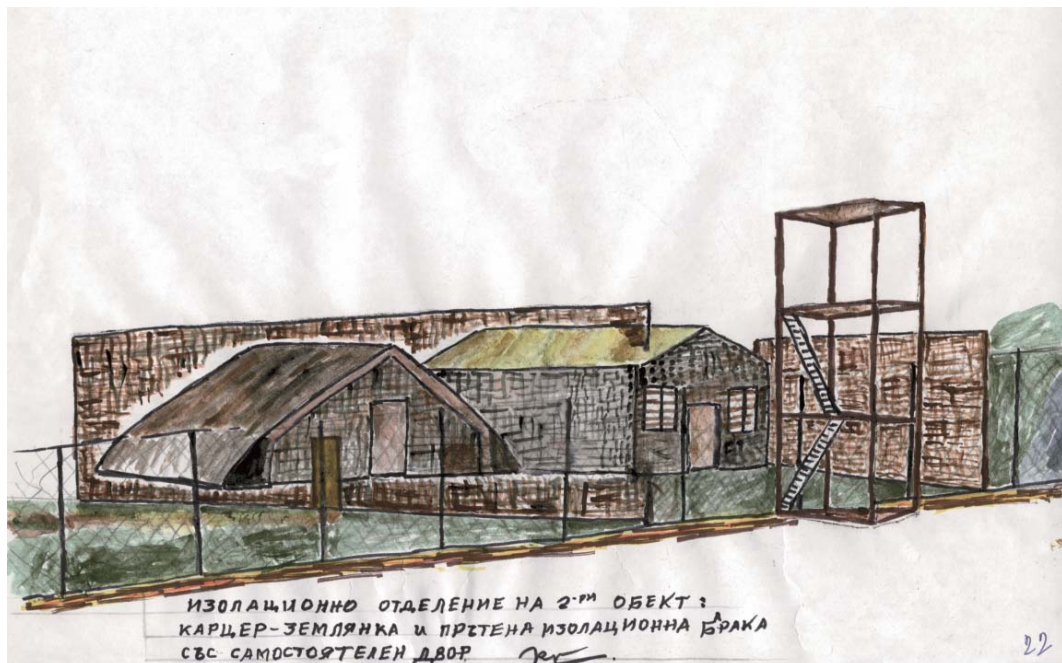
Карта на Трудововъзпитателно общежитие – Белене, и схема на Втори обект, където е бил въдворен Марко Рясков, изработени по памет от Крум Хорозов (ЦДА)

С. 185–188: рисунки от Трудововъзпитателно общежитие – Белене, направени по памет от Крум Хорозов (ЦДА)

Марко и Радка Ряскови
през 60-те години на XX в.
(личен архив на д-р Сава Рясков)

Марко Ряков през
60-те години на XX в.
(личен архив на д-р Сава Ряков)

Марко Рясков. Снимки, факсимилета, илюстрации

Марко Рясков със сина си Илия в дома му в Бларикум, Холандия, през 1962 г. (личен архив на д-р Сава Рясков)

Семейство Рякови във вилата им в Панчарево с проф. Харолд Хенкес (забеждащ катедрата по очни заболявания и управител на болницата за очни болести в Ротердам, Холандия) и съпругата му през 1964 г. От ляво на дясно: проф. Хенкес и съпругата му, Любка – съпруга на средния син Сава, Радка – съпругата на Марко Рясков, внучките Радка и Нели, Марко Рясков (личен архив на д-р Сава Рясков)

Марко и Радка Рякови пред вилата
им в Панчарево през 1967 г.
(личен архив на д-р Сава Ряков)

Марко Рясков след смъртта
на сина му Илия в Бларикум,
Холандия, през 1968 г.
(личен архив на д-р Сава Рясков)

Марко Рясков пред входа на
Международния съд в Хага през 1968 г.,
след смъртта на сина му Илия
(личен архив на д-р Сава Рясков)

Марко и Радка Ряскови в двора на вилата им в Панчарево през есента на 1971 г., около половин година преди смъртта на Марко Ряков на 1 март 1972 г.
(личен архив на г-р Сава Ряков)

8. I. 1997

Драги Сава.
Малката Ивко, мо
най-искрено блаи
гара за книгата
която ще пета сега,
-нашето - след тоя-

Нова писма!
Радката се да му
за Васе за тоя
много обичае! Така
всичко и много
и много пожелания
за Ивко и Ивко,
с брат Сава
-Ивко

Писмо на царица Йоана до
г-р Сава Ряков по повод
изпратеното ѝ първо издание на
спомените на Марко Ряков
(личен архив на г-р Сава Ряков)

ЧАСТ ВТОРА
ДОКУМЕНТИ

Използвани фондове

ЦДА, ф. 238К – Марко Рясков

ЦДА, ф. 3К – Монархически институт

ЦДА, ф. 284К – Министерски съвет

ЦДА, ф. 1173, необработен – Крум Хорозов

АМВР, сл. г. № 1566

АМВР, сл. г. № 92

АМВР – III раз.

РААА, Büro Staatssekretär, Aktenzeichen: Bulgarien, Band: 1 (R 29550).

№ 1

ПИСМО ОТ МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯКОВ ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ АНДРЕЙ ТОШЕВ СЪС СВЕДЕНИЯ ЗА ВЛОШЕНОТО МУ ЗДРАВΟΣЛОВНО СЪСТОЯНИЕ, ЗА ЖЕЛАНИЕТО МУ ВЪВ ВРЪЗКА С ТОВА ДА СЕ ОТТЕГЛИ ОТ ЗАЕМАНАТА ДЛЪЖНОСТ И С ПРЕДЛОЖЕНИЕ ЗА ОТМЯНА НА НАРЕДБИТЕ-ЗАКОНИ ЗА МОНОПОЛИТЕ НА ТЮТЮНА, ПЕТРОЛА И СОЛТА

Септеринг, 19 юни 1935 г.

Уважаеми Господин Тошев,

Положението ми излезе по-сериозно, отколкото аз допусках. Пулс ми е слаб, кръвното налягане продължава да е аномално ниско (100), нервните – изтощени, умората на мозъка – голяма. Въобще за сега не съм годен за никаква умствена работа, нито пък в непосредственото бъдеще ще мога да понасям напрежение на мозъка и нервните.

Оттеглянето от министерствуването, следователно, ми се налага, затова с отделно писмо моля да ме освободите от длъжност.

Считам обаче за свой граждански дълг, след като си възстановя здравето, да съдействувам на заместника си, ако това се пожелае, в прокарването на финансовите мероприятия, щом те отговарят на известните Ви мои схващания.

В специалност и като непосредствено необходимо намирам, че монополите за тютюна, петрола и солта трябва да се прелакнат. Считам, че авторитета на държавата силно се накърнява, когато се създават закони, които остават непримени по каквато и да било причина, особено пък поради ненаправена преценка на практическите мъчнотии, с които е свързано прилагането им, или пък поради фактическата невъзможност за прокарването им (липса на средства и пр.). Незгодите от стопански и фискален характер от тези набързо приети закони за монополите са много по-големи и далеч надминават очакваните от тях ползи.

Голямата цел, която се е преследвала с тютюневия монопол, е двукра: под[д]ържането в производителните центрове на минимални цени за суровите тютюни и увеличаването приходите на фиска чрез монополната фабрикация и продажба на цигарети. Третата цел – намиране нови пазари за тютюните ни в странство – не заслужава специално разглеждане, защото монопола никога не може да постигне в тази посока това, което върши частната инициатива.

За постигане на първата цел съвсем не е нужна сложната организация на монопола, която ще си остане все пак чиновническа. С много по-голям успех интервенцията в селата за под[д]ържане на нормални минимални цени (значи, без увличане!) може да се извършива от тютюневи кооперации, без държавата да носи търговския риск.

За постигане на втората цел трябва да се засили организираната борба срещу контрабандата, да се даде едновременно възможност на бедния пушач и производителя с малко пари да си купи цигарети, като се въведе пакетче с 8 цигарети за 2 лв. и други подобни мерки. По този начин чрез увеличаване на легалната консумация по досегашната бандеролна система фиска ще има несравнено повече приходи, отколкото очакваните печалби от монополната фабрикация и продажба на цигарети.

Гонимите чрез монополите за петрола и солта цели могат да се постигнат чрез съществуващите частни организации много по-лесно и сигурно, докато практическите мъчности за държавата от прокарането на тези монополи са явни. С[ъс] специални оговарвания може да се постигне, щото страната да бъде постоян[н]о запасена за 3–4 месеца с петрол и бензин и да има през цялата година сол. Цените на тези стоки могат да бъдат нормирани и еднакви по всички гари.

Би било много политично, ако чрез намаление на акциза се постигне едно поевтиняване на петрола (не на бензина) и солта.

По фискалните закони съм дал в министерството наставления за приготвяне на проекти.

Намирам, че спестовната каса трябва да намали лихвата с 1%, а няколко дена по-късно (напр[имер] на 1 Юлий) Народната банка да намали сконтовия процент също с една единица (от 7 на 6%). Размера на максималната дебиторна лихва да си остане в съотношение с[ъс] сконтовия % на Народната банка, както до сега и то с 3 пункта марж. Значи при 6% сконтов процент на Народната банка, максималната дебиторна лихва ще бъде 9%. За сега по-далеч не трябва да се отива.

По понятни причини не мога да се увеличат в други подробности. Повтарям, обаче, готовността си да бъда с каквото мога в услуга на правителството, след като възстановя здравето си.

С дълбока почит

Ваши предан,

М. Рясков

ЦДА, ф. 238К, оп. 1, а. е. 4, л. 1–3. Чернова. Ръкопис.

№ 2

ПИСМО ОТ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ АНДРЕЙ
ТОШЕВ ДО МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯСКОВ С
ИЗРАЗЕНО СЪЖАЛЕНИЕ ЗА ВЗЕТОТО ОТ НЕГО РЕШЕНИЕ ЗА
ОТТЕГЛЯНЕ ОТ ЗАЕМАНАТА ДЛЪЖНОСТ И С ПРИЗИВ ЗА
ПРЕРАЗГЛЕЖДАНЕ НА ТОВА РЕШЕНИЕ

София, 24 юни 1935 г.

Présidence du Conseil
des Ministres
Cabinet du Président

Драгий Госп[один] М. Рясков,

Частното Ви писмо, както и писмото за оставката Ви получих. От госпожа Ряскова разбрах, че сте окончателно решен да се оттеглите. Изказвайки голямото си съжаление по този повод, аз си позволявам да направя още един апел към Вас да си оттеглите оставката – която още не е приета – убеден, че след известна почивка ще се възстановите напълно и ще можете да си продължите работата, като се окръжите с добри помощници, за да имате по възможност повече време за почивка.

Ще Ви моля да помислите пак по въпроса и да ми явите отговора си. До тогаз няма да се взема тук никакво решение. Поговорете с лекар, кажете му при какви условия ще има да работите за напред, запазвайки само главното ръководство по делата, и чак след туй вземете едно окончателно решение.

Тук всичко си върви както го оставихте. За новия бюджет своевременно се правят нужните нареждания.

Пожелавам Ви най-добро здраве в очакване приятни новини.

Ваши

А. Тошев

ЦДА, ф. 238К, оп. 1, а. е. 7, л. 3. Оригинал. Бланка. Ръкопис.

№ 3

ПИСМО ОТ МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯСКОВ ДО
ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ АНДРЕЙ ТОШЕВ С
МОЛБА ЗА ПРИЕМАНЕ НА ОСТАВКАТА МУ

София, 29 юни 1935 г.

Уважаемий Господин Тошев,

На писмото Ви от 24 т[ози] м[есец], което четох с голям интерес, предпочетох да отговоря непосредствено след завръщането си.

Преди да се реша да се оттегля от министерството, аз взех пред вид всички възможности. Темпераментта си обаче, както и начина на работа, не бих могъл да изменя. Продължаване на работата така, както дълга ми и министерската отговорност налагат, би значело в най-скоро време да си изтоця слабите нервни сили и да стана негоден въобще за работа, от което никой няма да има полза. А аз мисля, че при възстановени и запазени сили все бих могъл да бъда с нещо и в някои случаи полезен на страната си.

Моля, прочее, уважаемий Господин Тошев, да ми приемете исканата с писмо от 19 т[ози] м[есец] оставка.

Ваши предан,

М. Рясков

ЦДА, ф. 238К, оп. 1, а. е. 4, л. 4. Чернова. Ръкопис.

№ 4

ДОКЛАД ОТ МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯСКОВ ДО
ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ АНДРЕЙ ТОШЕВ С
РАЗБОР НА НАРЕДБАТА-ЗАКОН ЗА МОНОПОЛА НА СОЛТА И С
ПРЕДЛОЖЕНИЕ ЗА ОТМЯНАТА Й

София, 11 септември 1935 г.

До

Господин Председателя на Министерския Съвет

Тук

Господин Председателю,

На 6 Дек[ември] 1934 г. се публикува в Д[ържавен] в[естник] Наредбата-Закон за монопола на солта. Съгласно чл. 16 на тази наредба, закона влиза в сила един месец след публикуването му в Държ[авен] вестник, обаче и до сега остана неприложен. На това положение трябва да се тури край, защото не е в интереса на стопанското спокойствие, нито пък е в интереса на авторитета на държавата да се създават закони, които остават неприложени.

Относно конкретните задачи на монопола за солта на времето не се дадоха необходимите уяснения от страна на тогавашното правителство. Въпреки правените тогава декларации, че всички стопански реформи ще се въвеждат само след основно проучване и изслушване мненията на компетентните институти и лица, монопола се създаде без предварителната преценка от страна на последните.

За потивите по създаването на този монопол, както и за задачите и целта му трябва да съдим от случайните изявления на тогавашните меродавни лица.

Според тези изявления, главните задачи, които са поставени като цел на монопола, са следните:

1. Намаление продажните цени.
2. Уеднаквяване цените за всички пунктове в страната.
3. Спиране вноса на сол от чужбина.

Като странични задачи се поменаха още и следните:

4. Подобренито полив[ан]ка на Анхиалските солотрошители чрез подобрене на производството.

5. Създаване на местна индустрия за производство на сода каустик и др.

Като се имат пред вид тези задачи, поставя се въпроса: монополната форма ли е най-целесъобразната за тяхното реализиране, и не са ли разрешили тия задачи и при досегашната форма на контролирана частна търговия.

Ще се проследят горните цели по тяхното значение.

I. Намаление продажните цени.

Имайки пред вид социалната необходимост да се продава солта на възможно низки цени, държавата отдавна се намеси най-ефикасно в търговията с[ъс] сол чрез нормиране цените, както на

едро в изходните пунктове, така и при продажбата на дребно в[ъв] вътрешността на страната. Главното комисарство по продоволствието нормира периодично максималните продажни цени на солта. Така че, ако има обективни възможности за намаляване съществуващите продажни цени на солта, това намаляване може да се извърши и при днешната форма на частната търговия, понеже държавата разполага вече с[ъс] съответното средство и органи за реализирането на това намаляване.

До колко пък възможностите за намаляване цените на солта чрез намаляване на основната покупна стойност са ограничени, се вижда от следното:

При днешната нормирана цена на камен[н]ата сол – 3 лв. за кгр. франко вагон вносна гара, държавата събира при вноса за литни бери, акциз и пр. на кгр. 1,875 лв., към които, като се прибавят за работници и халали 9–10 ст[отинки] на кгр., за самата сол остава около 1,03 лв. В тези 1,03 лв. се включва: стойност, транспорт по чужди железници, разтоварване от вагон в шлеп в чуждо пристанище, навло по Дунав, разноски по пластента и експортна премия от 30–45%, понеже вноса става чрез компенсации. При това положение, ако се допусне невероятното, че държавата ще може стопански по-успешно да си набавя солта, възможностите за движение цените надолу са минимални.

А при местната морска сол днешните нормировки са: 2,20 лв. за кгр. франко вагон отправна гара за Анхиадската и 2,50 лв. за „Гларус“. От морската сол държавата събира акциз и пломба 1,175 лв., така че за самата сол плюс торбата (амбалаж) остава на производителя 1,025 лв., респ[ективно] 1,325 лв. (включително 10% за държавната договорка).

Тези цени не се намират от селското население за високи, с изключение на населението от планинските места (главно Родопите), където солта става скъпа поради скъпия транспорт. Селянина знае, че по-голямата част от цената на солта са държавни бери, и че поради това едно чувствително намаляване в цените на солта не може да дойде освен по пътя на намаляване на държавните бери. Реалния ефект от едно намаляване в продажната цена на солта напр[имер] от 50 ст[отинки] би бил следния: при годишна консумация от около 60 млн. кгр. сол при 6-милионно население, 50 ст[отинки] намаляване значи 5 лв. на глава, за 6-членно семейство – 30 лв. за цяла година. Явно е, че подобно намаляване на годишния разход на едно селско семейство не може да има никакъв чувствителен ефект. Държавата, от друга страна, не би се решила, заради този незначителен ефект, да се лиши от 30 000 000 лева приходи.

Следователно не е монопола, който ще доведе намаляване цената на солта.

II. Уеднаквяване на цените.

Различията на цените в[ъв] вътрешността се създават от различията на транспортните разноски, вследствие големината на разстоянията, липса на добри пътища и пр. Различията в транспорта по железниците не са големи. Като се има пред вид, че 90% от селяните в страната ходят за покупка на сол в средишни пазарни пунктове, обикновено ж. п. гари, различието в цените на солта в голямото болюшинство села са незначителни. Ако се иска да се прерахнат и тези малки различия за пунктовете, свързани с ж. п. гари, това може да стане с унифициране на ж. п. тарифа, т.е. с определяне на еднаква цена за транспорта на солта, независимо от разстоянието. Това е въпрос на изчисление.

Относително планинските места, главно Родопите, където няма удобни пътища, и където селяните нямат възможност да отидат до средишни пазарни пунктове, свързани с ж. п. линии, различието в цените наистина е значително, изключително поради скъпия транспорт с кола, коне и пр. Малката населеност на тези места, които консумират незначителна част от общото количество сол, не може да оправдае въвеждането на монопола, толкова повече, че разрешението на въпроса за свеждане продажните цени и за тия планински пунктове до едно по-ниско ниво, е възможно с други средства и по други начини, без монопол.

III. Спиране вноса на сол от чужбина.

Ако по държавни и социални съображения се наложи спирането вноса на солта от чужбина, това може да стане чрез постепенното намаляване вноса на камен[н]ата сол по пътя на планомерното намаляване размера на годишните контингенти за внос и паралелно с това качествено подобрене на брикетите от морска сол. За това, обаче, не е необходимо въвеждането на монопола.

IV. Подобрене поминъка на Анхиаалските солопроизводители чрез подобрене на произ-водството.

От закона за монопола се вижда, че реализирането на тази задача ще се дири чрез принодителното коопериране на солопроизводителите. Тази мярка може да се приложи еднакво добре и при сегашната система, без монопола.

V. Създаването на местна индустрия за сода каустик и някои странични материали за нашата военна индустрия не е в никаква зависимост от един монопол на солта. Защото, ако има обективни условия за тази индустрия, държавата може да я създаде и при днешната система на търговията с[ъс] солта.

Задачите, прочее, които се поставят като цел на монопола на солта, са навременни и реализирането им, в кръга на възможното, е желателно. Обаче тяхното реализиране би могло да се постигне много по-лесно и по-безболезнено при днешната система на контролираната частна търговия, следователно без монопол.

С въвеждането на монополите въобще, без никаква реална нужда и полза, се създаде един стут в стопанските среди, едно състояние на несигурност и неизвестност с всичките лоши последици за стопанския живот на страната. Всичко това може да се избегне, основните задачи, които монопола си поставя като цяло, могат да се реализират и без него, с[ъс] съответни мерки при спазване на досегашната форма на контролирана частна търговия.

Моля да предложите за приемане проекта за наредбата-закон за отменяване наредбата-закон за монопола на солта.

[Министър:]

[М. Рясков]

ЦДА, ф. 238К, оп. 1, а. е. 64, л. 1–3. Чернова. Ръкопис.

№ 5

ДОКЛАД ОТ МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯСКОВ ДО
ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ АНДРЕЙ ТОШЕВ С
РАЗБОР НА НАРЕДБАТА-ЗАКОН ЗА МОНОПОЛА НА ТЮТЮНЕВИТЕ
ИЗДЕЛИЯ И С ПРЕДЛОЖЕНИЕ ЗА ОТМЯНАТА Й

София, 11 септември 1935 г.

М[инистерство на] Ф[инансите]

Отделение за държавните привилегии и за акцизите

№ 19273

До

Господин Председателя на Министерския Съвет

Тук

Господин Председателю,

С Наредбата-Закон от 7 ноември 1934 г. се създаде монопола за тютюневи изделия. Съгласно този закон, монопола има изключителното право да произвежда тютюневи изделия за нуждите на страната, както и да ги изнася в странство. Освен това той купува направо от производителите и приготвява предназначени за износ партиди от манипулирани и не манипулирани тютюни.

Монопола си поставя, следователно, фискални и стопанско-социални задачи.

ФИСКАЛНА ЦЕЛ НА МОНОПОЛА

Като се анализират данните за консумацията на тютюневите изделия и постъпленията от бандерола, излиза, че средната годишна консумация през периода 1921–1930 год. е над 4 500 000 кгр. (рекорд са държали годините 1925 с 5 214 000 кгр., 1928 год. с 5 037 000 кгр.), а през последните три години (1932–1933) приблизително 3 500 000 кгр., през 1934 год. 3 190 000 кгр. Като се има пред вид прироста на населението, консумацията през 1934 год. е намалена почти на половина спрямо консумацията през 1925 год. Това стремително намаление не трябва да се обяснява само с въздържането от пушене, като резултат от кризата и обедняването на населението, а в голяма степен на контрабандното пушене. Засилването на контрабандата се дължи предимно на бездействието на властта, която редица години не взе сериозни и разумни мерки за ограничаването ѝ. Намалението в приходите на фиска от бандерол се дължи, въвн от намалената консумация, също и на преминаването на пушачите, поради стесненото им материално положение, от горните качества към III-то качество.

Това състояние на консумацията е една от важните причини за въвеждането монопола на тютюневите изделия, като се е предполагало, че той ще може да намали контрабандата и увеличи законната консумация, и че ще реализира и надмине днешните печалби на тютюневите фабрики.

За формирането на монопола за фабрикация на тютюневи изделия ще са нуждни следните средства:

1. За откупуване на машини	лв. 37 202 880
2. Материали (лепило, кутии, етикети, амбалаж и пр.)	"- 3 246 936
3. Мобили и инвентар	"- 2 559 710
4. Сгради фабрични	"- 55 410 068
5. За складове за тютюни – около	"- 32 500 000
6. Тютюн на листа щок, който трябва да бъде най-малко за 12 месеца – 4 200 000 [кг] по 12 лв. (при консумация 4 200 000 [кг] годишно)	"- 50 200 000
7. За бандерол и обандеровани тютюневи изделия	"- 65 000 000
8. Бобини цигарена хартия (стойността им по 2,50 лв. на кгр. за 3 месеца консумация)	"- 2 625 000
9. За монополно право на бобините цигарена хартия само за 1 месец	"- 3 500 000
10. Оборотни средства	"- 15 000 000

Всичко: лв. 267 244 594

11. Към перото на сградите ще трябва да се прибавят още за ремонтиране и пристрояване на фабричните помещения в София, Пловдив и Русе, където се предполага, че ще бъдат инсталирани монополните фабрики, за да се концентрира производството в годни помещения

лв. 5 000 000

12. За изземване на картонажните фабрики, което ще се наложи веднага с формиране на монопола, както и за други, нужни за производството на всички кутии машини и материали

"- 10 000 000

Всичко: лв. 263 619 594¹

Срещу тия вложени суми от държавата, фиска ще получи около

"- 9 000 000

извън досегашния доход от бандерола, което се вижда от следната сметка:

Цялото годишно производство през 1934 год. на тютюневите изделия по максималните фабрични цени, определени от закона, възлиза на:

III-то качество цигари	2 528 254 кгр. по 227	лв. за	лв. 573 913 568
II-ро	"- 414 536	"- по 276	"- 114 411 936
I-во	"- 127 820	"- по 373	"- 407 676 860
E[кстра]	"- 10 068	"- по 518	"- 5 215 224
Разни	"- 108 533	"- по 150	"- 16 279 960

за лв. 757 457 548

За това количество е платено на фиска бандерол,
муруриуе, общински налог:

За III-мо кач[ество]	2 528 254 кгр. по 179,40 лв.	лв. 453 568 767	
-" II-ро	-" по 209,40	-" 86 803 838	
-" I-во	-" по 296,40	-" 37 885 848	
-" Е[кстра]	10 068	-" по 418,40	-" 4 212 451
-" Разни	108 533	-" по 110,00	-" 11 938 630
		лв. 594 409 534	

Монополно право за книга на 3 100 000 [кг] по 9,50 [лв.]	-" 29 450 000
Герб върху фактурите	-" 2 272 500
лв. 626 132 034	

Тютюневите фабрики са продали производството за	лв. 131 365 514
Срещу тая сума фабриките са имали разходи:	
За 3 189 211 кгр. тютюн по 11 лв.	лв. 35 000 000
За кутии средно по 9 лв.	-" 28 700 000
За цигарева хартия по 2,30 лв. средно ..	-" 7 100 000
За превоз по сухо и по БДЖ на	
3 200 000 кгр. тютюневи изделия	
по 2 лв. на кгр.	-" 6 400 000
За патенти държавни и общ[ински]	
данък	-" 2 500 000
Наем и амортизация на здания	-" 5 000 000
Общи разноски, персонал и др.	
[по] 10 лв. за кгр.	-" 31 900 000
За поддържане, амортизация и разни	
материали	-" 6 000 000
[Всичко]	лв. 122 600 000
[Разлика]	лв. 8 765 000 ²

С въвеждането на монопола на тютюневите изделия не ще се увеличи нито размера на общата консумация, нито ще се измени съотношението на пушените отделни качества. По-скоро може да се допусне, че консумацията ще се намали, защото поради липса на конкуренция монополът ще започне да дава по-несъвършен продукт. Създаденото убеждение, че монополните фабрики са винаги по-доброкачествени от тези, които дава свободната конкуренция, няма да остане без влияние.

При преценката на сумите, които са необходими за въвеждането и поддържането на монопола за фабриката на тютюневи изделия, аз съм правил сметките по търговско-стопански начин, за да няма изненади за фиска. Излизал съм също от положението, че монопола трябва да закупи имотите на тютюнофабрикантите, а не да ги взема под наем принудително, по силата на закона само. Иначе съгласно общите закони процесите са неизбежни. Считам също, че

монопола по отношение на редовното си производство трябва да бъде в пълна независимост от който и да е било и че той трябва да бъде снабден с достатъчни средства, за да може редовно и непрекъснато да снабдява консуматорите с тютюневи изделия.

Като приемам, че възвръзка с въвеждането на монопола за фабрикацията на тютюневи изделия, фиска трябва да ангажира около 260 000 000 лв., аз заявявам, че съкровището в никакъв случай не може да постави на разположение на монопола тази сума. Следователно, той практически става само по тази причина неприложим. Ако пак по някакъв за мен неизвестен начин, бихме могли да имаме тези 260 000 000 лв., то поставя се въпроса – може ли фиска, при другите крещящи нужди, да отдели тази голяма сума за целта на монопола и разумно ли е, стопански и фискално оправдано ли е да напуснем сегашната система, с която са свикнали десетки години и производители, и консуматори, и фиск, и която носи на държавата под разни форми към 650 000 000 лева без никакви собствени средства, без риск и сложна чиновническа организация, и я заменим с монопола, който ще увеличи приходите само с проблематични 9–10 милиона лева. Аз отговарям отрицателно. Фиска ще получи тези 9–10 милиона лева за 1 месец от увеличението на законната консумация на тютюневите произведения, като организира ефикасна борба срещу контрабандното пушене.

Средствата за борба с контрабандата могат да се свежат към следното:

1. Да се забрани саденето на тютюни в райони, дето той се отглежда главно като обект за контрабанда. Тази забрана е вече почти приложена при досегашната бандеролна система и започна да дава своите резултати.

2. По-строг контрол на тютюна у производителя.

3. Енергично преследване на контрабандното пушене.

И трите тези средства представляват контролно-полицейски задачи, които нямат нищо общо с монопола на тютюневите изделия. Те ще бъдат много по-добре разрешени от специална контролна служба, каквато и сега съществува, стига да ѝ се дадат нужните средства, за да бъде тя стегната и добре организирана, годна за методично преследване на контрабандата.

По този начин и като се има пред вид, че нормалното пушене отговаря на 1 кг. на глава годишно, даже и при намалена консумация поради обедняване на населението, може да се разчита на едно увеличение на законното пушене с 1 000 000 кг., което ще донесе на фиска около 100–120 милиона лева повече от миналата година.

Много по-уместно е, прочее, да си насочим усилията в това направление, като изоставим монопола.

СТОПАНСКО-СОЦИАЛНА ЦЕЛ НА МОНОПОЛА

С монопола държавата се намесва в тютюневото стопанство, за да регулира цените на вътрешния пазар и чрез масово участие в покупките на тютюни направо от производителя да поддържа и стимулира цените и да не допуска спекулативното им понижение. Така се поставя задачата на монопола за постигане на стопанско-социалната цел.

От едно средно производство от 25 000 000 кг. годишно, монопола ще закупува направо от производителите 3 000 000 кг., от които 2 000 000 за фабрикация и 1 000 000 за експорт. Останалото количество за фабрикация ще трябва по необходимост да се набавя от тютюноотърговците, на които ще остават тютюни за местна консумация, след като манипулират тютюните за износ. От цялото производство, следвателно, като се държи сметка само за експортното количество, монопола ще купи около 1/20 част от 20 000 000 [кг], които годишно се изнасят.

При това положение безспорно е, че монопола не може да играе спасителната роля в

тютюневото производство, с която се е нагърбил. За да може с успех да регулира цените, монопола трябва да има възможност да участва в покупките през течението на цялата покупна кампания, за което са необходими големи парични средства, каквито ние нямаме. С покупката на 1/20 част от производството за износ не може да се постигне нищо. Напротив, пазаря може да се развали и да се създадат най-благоприятни условия за спекуланти, след като сериозните и големи купувачи бъдат прогонени чрез несръчни и не съобразени с пазаря действия на монопола. Известно е, че големите и сериозни купувачи са много чувствителни и лесно могат да бъдат предизвикани да напуснат българския пазар и да отидат в Гърция и Турция, където имат най-широки улеснения за покупки.

Едно фатално заблуждение е да се мисли, че чуждите страни – купувачи на наши тютюни, не биха могли да минат без български тютюн. Гърция и Турция, които имат много по-голяма ловкост, отколкото би имал един наш чиновнически монополен апарат, ще използват такова едно положение, за да убият нашето тютюнево производство.

В периода 1918 до 1934 год., с изключение на реколтата от 1931 г., тютюнопроизводителя е получавал изобщо добри цени. Ниските цени за реколтата 1931 год. не бяха резултат на спекулативни игри, а на преситеност от ориенталски тютюн на пазаря, на изкарването от строя на много местни и чуждестранни фирми, намаляването на купуваните по-рано количества от режиите, преминаването в чуждите страни, особено в Германия, към евтините цигарети и пр. От 1932 г. насам, обаче, цените започнаха да се нормализират и определят от външния пазар и състоянието на реколтата в трите страни – производителки на ориенталски тютюн. През текущата година има покачване на цените не само у нас, но и в Турция и Гърция, което се дължи на конюнктурни причини, които нищо общо нямат с дейността на монопола. Когато общото производство на тютюни в Турция, Гърция и България през 1934 г. възлиза на около 95 000 000 кгр. срещу нормално производство в тези три страни от около 120 000 000 кгр., от една страна, и намалените стокове на режиите и частни фабрики, от друга, естествено е да се повишат цените. Само преди няколко години (реколтата 1928–1929 г.) се плащаха на производителите цени, които отиваха над 100 лева за килограм, въпреки липсата на монопол, който да стимулира цените. Тазгодишната реколтата е качествено много добра и количествено много по-голяма от миналогодишната. Възможно е тя да се продаде на по-евтини цени, отколкото реколтата 1934 г., понеже цените ще се формират пак от конюнктурни елементи, които не можем да направляваме. Но не е монопола, който може да изменя това положение на нещата.

Монопола при нашите нрави може лесно да стане разсадник на корупция. Тютюна не се под[д]ава на преценка по строго определени норми, като житото напр[имер]. Монопола неминуемо ще се увлече, ако поради международни пазарни причини цените тръгнат към повишение и когато, след като дойде върха на това повишение (напр[имер] една кампания, подобна на реколтата 1928 г.) и настъпи обратно движение, той се завари с големи количества тютюн, на държавата може да се нанесат такива големи загуби, че за дълго време нейните финанси да останат разстроени.

Ръководството на монопола, като преценява съображенията от общ характер за значението на монополния режим при тютюневата фабрикация, не отрича, че въпроса за въвеждането на този режим не е много актуален, особено като се има пред вид, че за неговото провеждане на дело ще са нуждни много пари, че държавата е финансово затруднена, и че тя има да разрешава много други нетърпящи отлагане задачи. Същото ръководство признава, че при една държавна организация само за покупка на тютюни, вмешателството на странични лица, нехайството и користта могат да имат фатални последици, и че в такъв случай монопола ще завършва с[ъс] загуби. Следователно, наложителен бил монополния режим на тютюневата фабрикация. Опитът, обаче, показва, че няколко големи предприятия, частни и кооперативни, които възприеха тази комбинация – фабрикация на тютюневи изделия и

експорт на манипулиран тютюн – трябваше да се откажат от нея. Така направиха: Картела, „Ориенттабако“ с фабрика „Султанче“, „Арав“, Македонските кооперации с фабрика „Македонка“ и „Асенова крепост“. Едни от тях понесоха големи загуби, други се разориха, трети показват анемичен живот, а „Асенова крепост“, която представляваше монопол в миниатюр, завърши катастрофално.

Прочее, не е монопола, който ще трябва да изпълнява ролята на регулатор на цените. Ако някога въобще се наложи интервенция в покупките, тази роля може да бъде изпълнена и много по-добре по естествения път на нормални закупувания на твърди цени от тютюневите кооперации и Земледелската банка, които имат достатъчно голям опит.

Вместо монопола трябва да се създаде един институт за насърчение и подобрене на тютюнопроизводството, както и да се прокара нов закон за тютюна, който да регламентира най-целесъобразно производството, търговията и фабрикацията.

Държавата трябва много грижливо да изучава новостите, каквито намерява да внася в стопанския живот на страната. Държавната намеса трябва да се ограничи в рамките на общественения контрол върху частната инициатива, нейната задача е да координира стопанските противоречия. Старата истина, че частната инициатива е лост за подем и прогрес, и че в областта на стопанството тя е най-сигурното средство за повдигането на народното благосъстояние, си остава вечна. От нея не се отказват, напротив, търсят да я засилят и най-автократните управления.

Независимо от съображенията от общ характер против монополите, аз намирам, че е погрешно да се създават законодателни мероприятия, без да бъдем уверени в[ъв] възможността за тяхното практическо прилагане с успех. Иначе мероприятията на държавата се компроментирват и нейния престиж се излага.

По изложените горни съображения и поради фактическата невъзможност да се прокара монопола за тютюневите изделия, моля Ви, Господин Председателю, да предложите на почитаемия Министерски Съвет да приеме приложената Наредба-Закон за отменение Наредбата-Закон за монопола на тютюневи изделия.

Министър:

М. Ряков

[Приложение]

НАРЕДБА-ЗАКОН

ЗА ОТМЕНЕНИЕ НАРЕДБАТА-ЗАКОН ЗА МОНОПОЛА НА ТЮТЮНЕВИТЕ ИЗДЕЛИЯ

Чл. 1. Отменява се Наредбата-Закон за монопола на тютюневите изделия.

Чл. 2. Службата на монопола на тютюневите изделия се придава към Министерството на Финансите като ликвидационна служба по монопола на тютюневите изделия.

Бюджетът на монопола на тютюневите изделия за времето от създаването му до влизането на настоящата Наредба-Закон в сила и този на ликвидационната служба се изготвят от

Министерството на Финансите и се одобряват от Министерския Съвет по доклад на Минист[т]ра на Финансите.

Чл. 3. За реда и начина, по който ще се извърши ликвидацията на монопола на тютюневите изделия ще се изработи особена наредба от Минист[т]ра на Финансите.

Чл. 4. Всичките тютюни, закупени от Дирекцията на монопола на тютюневите изделия и намиращи се в складовете ѝ, стават притежание на държавата, която ги продава по цени, одобрени от Минист[т]ра на Финансите. При продажбите им не се спазват разпорежданията на Закона за бюджета, отчетността и предприятията.

Чл. 5. Разпорежданията на Наредбата-Закон за разходите на Дирекцията на монополите при Министерството на Финансите важат и за ликвидационния период.

Чл. 6. Възстановяват се действията на всички общи и специални закони, които са били отменени с Наредбата-Закон за монопола на тютюневите изделия.

ЦДА, ф. 238К, оп. 1, а. е. 67, л. 1–7. Оригинал. Машинопис.

¹ Тази сума очевидно е неточно изписана. Сборът на сумите от т. 1 до т. 12 включително всъщност е 282 244 594 лв.

² Тази сума очевидно е закръглена на 1000 (точната сума е 8 765 514 лв.).

№ 6

ПИСМО ОТ МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯКОВ ДО
ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ АНДРЕЙ ТОШЕВ С
МОЛБА ЗА ПРИЕМАНЕ НА ОСТАВКАТА МУ

Чал-кория, 20 септември 1935 г.

Уважаеми Господин Председателю,

Понеже нервните ми сили не ми позволяват да извършвам и продължа работата си така, както дълга налага, аз се виждам заставен да напусна министерството.

Моля Ви, прочее, да приемете оставката ми като министър на финансите и едновременно с това моята сърдечна благодарност за указаното ми доверие.

С дълбока почит

М. Ряков

ЦДА, ф. 238К, оп. 1, а. е. 4, л. 5. Чернова. Ръкопис.

№ 7

ПИСМО ОТ МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯСКОВ ДО
ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ АНДРЕЙ ТОШЕВ С
ИЗРАЗЕНА ГОТОВНОСТ, ВЪВ ВРЪЗКА С ПОДАДЕНАТА ОСТАВКА,
ЗА ОКАЗВАНЕ НА СЪДЕЙСТВИЕ НА БЪДЕЩИЯ МУ ЗАМЕСТИНИК
ПРИ ПОДГОТВЯНЕ НА ПРОЕКТИТЕ ЗА НАРЕДБИ-ЗАКОНИ ЗА
ДАНЪКА ВЪРХУ ПРИХОДА И ЗА ГЕРБОВИЯ НАЛОГ

Чал-кория, 20 септември 1935 г.

Уважаеми Господин Председателю,

Като се отнасям към днешното си писмо, с което моля да ми приемете оставката, позволявам си да добавя, че, чувствайки важността на политическия момент, аз предоставям Вам да определите деня на приемането оставката ми. Моля да считате обаче, решението ми за оставката по здравословни причини за безвъзвратно.

Ако, след възстановяването на нервните ми сили, Вий, респективно заместника ми, намерите моето сътрудничество за уместно, аз с готовност ще се поставя в услуга, особено за даване окончателна форма на проектите за данъка върху прихода и гербовия налог, които са към своето завършване.

В очакване да ми съобщите приемането на оставката тук, където по лекарски съвети аз трябва да прекарам три седмици в абсолютна почивка, оставам

с дълбока почит

М. Рясков

ЦДА, ф. 238К, оп. 1, а. е. 4, л. 5. Чернова. Ръкопис.

№ 8

ПИСМО ОТ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ АНДРЕЙ
ТОШЕВ ДО МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯСКОВ С
ИЗРАЗЕНО СЪЖАЛЕНИЕ ЗА ПОДАДЕНАТА ОТ НЕГО ОСТАВКА И С
МОЛБА ДО НЕЙНОТО ПРИЕМАНЕ ТЯ ДА НЕ БЪДЕ ОГЛАСЯВАНА

София, 21 септември 1935 г.

Ministère Royal
des Affaires Etrangères

Любезний Госп[один] М. Рясков,

Получих писмото Ви. Съжалявам твърде много, че отново се връщате на въпроса за оставка. Моля Ви най-настойтелно по този въпрос за сега поне – до като се не вземе едно окончателно решение по него с Н[егово] Величество – да не говорите абсолютно нищо пред никого. Всяко преждевременно разгласяване по този въпрос може да има нежелателни последици. Дайте ми време и възможност да поговоря преди всичко с Царя, което, за съжаление, не може да стане веднага. До тогава – т. е. до като видя и говоря с Н[егово] Величество, почивайте си в Чал Кория и гледайте да си възстановите здравето, в което аз напълно вярвам и което от все сърдце Ви пожелавам.

Нека добавя, че за Вашата оставка аз никому ни дума няма да кажа, освен на Н[егово] Величество.

С поздравии
Ваш
А. Тошев

ЦДА, ф. 238К, оп. 1, а. е. 7, л. 4. Оригинал. Бланка. Ръкопис.

№ 9

УКАЗ НА ЦАР БОРИС III ЗА ПРИЕМАНЕ НА ОСТАВКАТА НА
МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ МАРКО РЯСКОВ

София, 15 ноември 1935 г.

УКАЗ

№ 442

Ние БОРИС III

С БОЖИЯ МИЛОСТ И НАРОДНАТА ВОЛЯ

ЦАР НА БЪЛГАРИТЕ

По предложението на Нашия Председател на Министерския Съвет, представено Нам с доклада му от 14 ноемврий 1935 под № 2415,

ПОСТАНОВИХМЕ И ПОСТАНОВЯВАМЕ

I. Да приемем оставката на Министра на финансите г. М. Рясков, подадена по здравословни причини.

II. Изпълнението на настоящия указ възлагаме на Нашия Председател на Министерския Съвет.

Издаден в Евксиноград на 15 ноемврий 1935.

Борис III

Председател на Министерския съвет: *А. Тошев*

По регистъра на Държавния печат

№ 4317

гр. София 16.XI.1935 г.

Пазител на Държавния Печат

Министър на Правосъдието: *Ангел Карагьозов*

АМВР, ф. 3К, оп. 1, а. е. 1289, л. 35. Оригинал. Машинопис.

№ 10

ТЕЛЕГРАМА ОТ ГЕРМАНСКИЯ ПЪЛНОМОЩЕН МИНИСТЪР В
СОФИЯ ХЕРБЕРТ ФРАЙХЕР ФОН РИХТХОФЕН ДО
МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ НА ГЕРМАНИЯ ЗА
ЗАМИНАВАНЕТО НА МАРКО РЯСКОВ В БЕРЛИН КАТО ПРАТЕНИК
НА ЦАР БОРИС III И НА БЪЛГАРСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО ПО
ВЪПРОСА ЗА ВРЪЩАНЕТО НА ЮЖНА ДОБРУДЖА НА БЪЛГАРИЯ

София, 16 юли 1940 г.

Телеграма

София, 16 юли 1940 г.	15.30 ч.
Получена	17.55 ч.
№ 273 от 16.7.	Във връзка с нареждане на Пол. 04.1869 ¹ от 9 юли

Спешно!

Заминалият преди няколко дни директор на Кредитна банка и бивш финансов министър Рясков е получил едновременно от царя и от правителството съответно нареждане. Опитите ми да попреча на подобни пътувания, които трябваше да бъдат предприети и от други хора за Рим, се провалиха, тъй като царят и правителството се виждаха изложени на постоянни упреци, действително не в пресата, но пак устно изразявани, с които биваха упрекувани, че не правят нищо за ревизионните претенции на България, както и че са се оставили да бъдат изпреварени от Унгария чрез Мюнхенското посещение², и че сега са пропуснали подходящия момент да завземат Южна Добруджа, която тъкмо е освободена от Румъния.

Тъй като крал Карол цени високо Рясков като личност и неговото мнение би следвало да има по-голямо влияние за краля от това на темпераментния и импулсивен македонец Станишев, вероятно Вие ще предпочетете 2-н Външният министър да приеме евентуално на посещение 2-н Рясков.

Рихтхофен

РААА, Büro Staatssekretär, Aktenzeichen: *Bulgarien*, Band: 1 (R 29550). Пренус. Машинопис.

¹ Вероятно това е деловодният номер на самото нареждане.

² Става дума за посещението на министър-председателя и министъра на външните работи на Унгария в Мюнхен на 19 юли 1940 г. и срещата им с германския фюрер Адолф Хитлер и министъра на външните работи на Райха Йоахим фон Рибентроп по въпроса за връщането на Трансилвания на Унгария.

№ 11

ЗАПИСКА ОТ НАЧАЛНИКА НА БАЛКАНСКАТА СЛУЖБА В
ПОЛИТИЧЕСКИЯ ОТДЕЛ НА МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ
РАБОТИ НА ГЕРМАНИЯ КУРТ ХАЙНБУРГ ЗА СРЕЩАТА МУ С МАРКО
РЯСКОВ, ПРАТЕНИК НА ЦАР БОРИС III И НА БЪЛГАРСКОТО
ПРАВИТЕЛСТВО ПО ВЪПРОСА ЗА ВРЪЩАНЕТО НА ЮЖНА
ДОБРУДЖА НА БЪЛГАРИЯ

Берлин, 19 юли 1940 г.

До Пол. 04.1991

Записка

Директорът на Кредитна банка в София и бивш финансов министър Рясков, който беше споменат в телеграма № 273 от 16 юли т. г. (до Пол. 04.1991) на посолството в София, днес ме посети и ми изложи следното:

Той бил дошъл в Берлин като частно лице във връзка с уреждането на служебни въпроси на Кредитна банка с Дойчебанк. Същевременно обаче той е бил натоварен от министър-председателя и външния министър да говори със свои познати в Берлин по въпроса за българските ревизионни искания, за да може и той да допринесе от своя страна за даването гласност тук на истинското мнение на България относно нейните ревизионни претенции. Освен това той е бил натоварен и със задачата да постави пред съответните служби и въпроса, дали би се приело за уместно от българска страна официално да се декларират българските ревизионни желания пред германското правителство, било от тукашния български посланик, или от специално изпратена за тази цел делегация. В София са стигнали до мисълта да бъде поставен този въпрос, за да не се изостава от Унгария, чиито министър-председател и външен министър били неотдавна на посещение в Мюнхен, където били приети от Фюрера. Той (Рясков) би искал същевременно да отбележи, че според неговото лично разбиране изпращането на делегация в този случай вероятно би било неуместно. Към това г-н Рясков добави още, че е донесъл със себе си материали относно българските ревизионни искания, които с удоволствие би представил, ако бъде проявен интерес. Той ще остане още няколко дни в Берлин в хотел „Бристол“.

Аз казах на г-н Рясков, че ще придвижва неговия въпрос. От своя страна той ме помоли да го уведомя за взетото съответно решение.

погн[исал:] Хайнбург

№ 12

ЗАПИСКА ОТ ЗАМЕСТИК-ДЪРЖАВНИЯ СЕКРЕТАР И НАЧАЛНИК НА ПОЛИТИЧЕСКИЯ ОТДЕЛ В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ НА ГЕРМАНИЯ ЕРНСТ ВЪОРМАН ЗА СРЕЩАТА МУ С МАРКО РЯКОВ, ПРАТЕНИК НА ЦАР БОРИС III И НА БЪЛГАРСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО ПО ВЪПРОСА ЗА ВРЪЩАНЕТО НА ЮЖНА ДОБРУДЖА НА БЪЛГАРИЯ

Берлин, 22 юли 1940 г.

Бившият български финансов министър Ряков, за който Германското посолство в София съобщи, ме посети днес във връзка с визитата му при г-н Хайнбург от 19 юли.

Той ме уведоми, че е дошъл в Берлин по делови повод, но същевременно е бил натоварен от министър-председателя и външния министър да представи тук още веднъж българските териториални искания.

След това той изложи известните ни български претенции за Южна Добруджа, за излаз на Егея при Ксанти и Дедеагач, както и за известни корекции на границата с Югославия при Цариград, Босилеград и Струмица. Освен това той постави и въпроса за Македония.

Аз казах на г-н Ряков, че българските искания тук са поверени в много добри ръце в лицето на посланика Драганов, който ни е снабдил и с много добър картон материал. Казах му, че разглеждането на единствения подлежащ на обсъждане въпрос за Южна Добруджа след неговото отпътуване от София е бил придвижен напред по официалния ред и че това ще продължи и за напред. Г-н Ряков беше на мнение, че в такъв случай може и да се откаже от възложената му от външния министър Попов най-гореща молба да бъде лично приет от райхсминистъра на външните работи. Това, което е преди всичко важно за България, е изпълнението на нейните териториални искания да бъде осъществено не чрез помощта на Съветския съюз, а чрез Германия, и то поради вътрешно- и външнополитически причини.

Аз казах освен това на г-н Ряков, че наред с единствения подлежащ на обсъждане въпрос за Южна Добруджа досега от българска страна официално е бил поставен само въпросът за излаз на Егея и само между другото, не като актуално искане – въпросът за вече споменатите дребни корекции на границата с Югославия. Казах му, че за мен е новост, че България сега отново поставя въпроса за Македония. Попитах го дали това влиза в рамките на възложената му от министър-председателя и външния министър задача. Г-н Ряков ми отговори, че е поставил въпроса за Македония изключително от свое име, но че смята, че ако не се намери някакво разрешение на този въпрос, мирът на Балканите за дълго би бил застрашен. Останах с впечатлението, че българското правителство по този неофициален начин се опитва да ни направи съпричастни с въпроса за Македония.

Аз не взех становище по така изложените искания.

Пратеникът ми предаде приложената тук карта, както и известен брой зелени книги и печатни материали по Добруджанския, Егейския и Македонския въпрос.

подп[исал:] Вьорман

№ 13

ЗАПИСКА ОТ ДЪРЖАВНИЯ СЕКРЕТАР НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ НА
ГЕРМАНИЯ ЕРНСТ ФОН ВАЙЦЗЕКЕР ЗА СРЕЩАТА МУ С МАРКО
РЯСКОВ, ПРАТЕНИК НА ЦАР БОРИС III И НА БЪЛГАРСКОТО
ПРАВИТЕЛСТВО ПО ВЪПРОСА ЗА ВРЪЩАНЕТО НА ЮЖНА
ДОБРУДЖА НА БЪЛГАРИЯ

Берлин, 25 юли 1940 г.

До Г-н Райхсминистъра на външните работи
Г-н Държавния Подсекретар [на външните работи]
Г-н Директора на Политическата дирекция

След като наскоро бившият български финансов министър Рясков посети господин подсекретаря Вьорман, днес ме посети и мен. Разговорът протече по същия начин, както и с г-н Вьорман. Поради това аз мога да избегна неговото възпроизвеждане в подробности.

погн[исал:] Вайцзекер

РААА, Büro Staatssekretär, Aktenzeichen: *Bulgarien*, Band: 1 (R 29550). Пренус. Машинопис.

№ 14

ПРОТОКОЛ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ С РЕШЕНИЕ ЗА
НАЗНАЧАВАНЕ НА НАСТОЙНИЦИ НА ЦАР СИМЕОН II

София, 8 октомври 1943 г.

ПРОТОКОЛ

№ 142

Заседание на Министерския съвет, 8 октомврий 1943 година

Заседанието се отвори в 17 часа

ПРИСЪТСТВУВАХА:

Г[осподин] Г[осподин] ДОБРИ БОЖИЛОВ, Председател на Министерския съвет, Министър на финансиите; ДОЧО ХРИСТОВ, Министър на вътрешните работи и народното здраве; Професор БОРИС ЙОЦОВ, Министър на народното просвещение; Д-р КОНСТАНТИН ПАРТОВ, Министър на правосъдието; Генерал-Лейтенант РУСИ РУСЕВ, Министър на войната; Д-р ИВАН ВАЗОВ, Министър на търговията, промишлеността и труда; Д-р ИВАН БЕШКОВ, Министър на земеделието и държавните имоти; Инженер ДИМИТЪР ВАСИЛЕВ, Министър на обществените сгради, пътищата и благоустройството, и Инженер ХРИСТО ПЕТРОВ, Министър на железниците, пощите и телеграфите.

СЛУШАХА:

[...]

45. Устният доклад на г[осподин] Министър-Председателя;

ПОСТАНОВИХА:

На основание чл. 32 от Конституцията Министерският съвет в съгласие с Нейно Величество Царицата реши за възпитанието на непълновръстния Цар Негово Величество Цар Симеон II и за управление на имота му да назначи за настояници:

1. г[осподин] Марко Ряков, бивш Министър на финансиите
2. Ловчанския митрополит Филарет
3. г[осподин] Професор Михаил Арнаудов
4. Генерал-майор Рафаил Жечев.

Заседанието се затвори в 23 часа.

Председател на Министерския съвет,

Министър на финансиите:

Добри Божилов

Министър на вътрешните работи и
народното здраве:

Дочо Христов

Министър на народното просвещение:

Професор Борис Йоцов

Министър на правосъдието:

Д-р Константин Партов

Министър на войната:

Генерал-Лейтенант *Руси Русев*

Министър на търговията,
промишлеността и труда:

Д-р Иван Вазов

Министър на земеделието и
държавните имоти:

Д-р Иван Бешков

Министър на обществените сгради,
пътищата и благоустройството:

Инженер *Димитър Василев*

Министър на железниците,
пощите и телеграфите:

Инженер *Христо Петров*

ВЯРНО,

СЕКРЕТАР НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ: *М. Стефанов*

АМВР, ф. 284К, оп. 1, а. е. 8319, л. 1, 13, 14. Оригинал. Машинопис.

№ 15

ПИСМО ОТ МАРШАЛА НА ДВОРЕЦА ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА
МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ И МИНИСТЪР НА ФИНАНСИТЕ ДОБРИ
БОЖИЛОВ ЗА СЪГЛАСИЕТО НА ЦАРИЦА ЙОАНА ЗА
НАЗНАЧАВАНЕТО НА НАСТОЙНИЦИ НА ЦАР СИМЕОН II

София, 14 октомври 1943 г.

До господина
Добри Божилов,
Председател на Министерския съвет и
Министър на финансите

Уважаеми Господин Министър-Председателю,

Имам честта да Ви известя, че Нейно Величество Царицата е съгласна с решението на Министерския съвет, взето в заседанието му на 8 октомври 1943 година, протокол № 142, относно назначаването на настояници на Негово Величество Царя.

Моля приемете, господин министър-председателю, уверения в отличната ми почит.

Маршал на Двора
на Негово Величество Царя:

[- -]

АМВР, ф. 3К, оп. 1, а. е. 297, л. 46. Оригинал. Машинопис.

№ 16

СЛУЖЕБНА БЕЛЕЖКА ОТ УПРАВИТЕЛЯ НА КРЕДИТНА БАНКА
А. С. САВАНИН, ИЗДАДЕНА В УВЕРЕНИЕ НА ТОВА, ЧЕ
ПОДУПРАВИТЕЛЯТ НА КРЕДИТНА БАНКА МАРКО РЯСКОВ СЕ
НУЖДАЕ ОТ РАБОТЕН КАБИНЕТ В ЖИЛИЩЕТО СИ

София, 17 март 1947 г.

Председател Правления и Генерален Директор Кредитного Банка САВАНИН А. С. удостоверяет, что заместитель председателя Правления и Директор Кредитного Банка г[осподин] М. Рясков нуждается в отдельном рабочем кабинете в своей квартире на ул. Шипка № 15 в связи с исполнением своих служебных обязанностей, как директора названного Банка.

ГЕНЕРАЛЬНЫЙ ДИРЕКТОР КРЕДИТНОГО БАНКА

Саванин

АМВР, следствено дело № 1566, л. 136. Оригинал. Машинопис.

№ 17

ПИСМО ОТ ВЪРХОВНАТА СТОПАНСКА КАМАРА
ДО МАРКО РЯКОВ ЗА НАЗНАЧАВАНЕТО МУ ЗА ЧЛЕН НА
ОБЩОТО СЪБРАНИЕ НА КАМАРАТА

София, 16 юни 1947 г.

ВЪРХОВНА
СТОПАНСКА КАМАРА

№ 105—1207

До Господин
Марко Ряков – Директор
на Кредитна банка

Т у к

Относно: състава на
общото събрание

Уважаеми Господин Ряков,

Особенно приятно ни е да Ви уведомим, че с заповед № 61 от 12 т[ози] м[есяц] на г[осподин]
Министър-Председателя Вие сте назначен за член на общото събрание на Камарата ни.

Издавайки Ви нашето задоволство по случай Вашето назначение, ние се радваме, че ще
имаме във Ваше лице един особено ценен сътрудник.

С отлично почитание:

Председател: [---]

ИП/ХМ

Главен секретар: [---]

АМВР, следствено дело № 1566, л. 136. Оригинал. Машинопис.

№ 18

РАПОРТ ОТ ОПЕРАТИВЕН РАБОТНИК ОТ ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ
СЪС СВЕДЕНИЯ ЗА ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА НА МАРКО РЯСКОВ

София, 4 май 1948 г.

Строго поверително!

МВР

Дирекция държ[авна] сигурност

Отдел 4 – отд[еление] „Е“

4 май [1]948 г.

С о ф и я

До другаря

Началник на отделение „Е“

Т у к

Задача 7013

РА П О Р Т

По горната задача донасям следното:

Лицето МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ, жив[ущ] в гр. София на ул. „Шипка“ № 15, род[ен] на 2.XII.[1]883 год[ина] в Габрово, има л[ична] к[арта] 4911/12.XI.[1]945 г., изд[адена] от София, българин, бълг[арски] поданик, занаятие дългогодишен банков директор, женен за Радка Генова¹, има трима синове, от които единия се е оженил в Швейцария и живее понастоящем там.

Обекта произхожда от буржоазно семейство. Има висше финансово и търговско образование. Следвал е в Белгия, Швейцария и Германия. Знае френски и немски езици. След завършването на образованието си той почва своята банкова кариера и в скоро време се издига на висок пост и по[на]стоящем има над 30-годишна банкова дейност. В работата си е много веш, той е един от най-добрите познавачи на банковото дело у нас. Той е дългогодишен банков директор на кредитната банка. През [1]936 год[ина] е финансов министър в кабинета на Андрей Тошев. През същата година е ходил в Германия и е присъствувал на конгреса на националсоциалистите в град Нюрнберг. Бил е явен привърженик на фашизма.² В миналото е посещаван от Малинов, Мушанов, Кьосеиванов, Филов, Божилов и др. Имал е много чести посещения в двореца. Бил е личен приятел на цар Борис. Вобщие е минавал като много доверено лице на двореца. След смъртта на царя Рясков е станал възпитател на царските деца и управлявал имотите им. През [1]942 год[ина] при окупацията на германците банката бива германско предприятие на име „Германо-българска кредитна банка“.³ Като директор на същата банка обекта е имал голями връзки с германци и българи. Бил е често посещаван от германското военно аташе полковник Брюкман, имал е връзки и с германското гестапо и е бил във услуга на същото.⁴ Като германско предприятие в банката са идвали много германски търговски представители, които обекта е улеснявал в своята им търговска работа, за по-скоро изнасяне на ценни стоки за Германия. От тези търговски сделки за сметка на българския народ Рясков е подобрил чувствително материалното си положение. Член на управителния съвет на Българско-акционерно гр[ужест]во „Кораловаг“ – Варна, акционер в „Изида“ – Марица, „Виктория“, „Балкан“ и гр[ужа]. Има апартамент на ул. „Шипка“ № 15, къща на ул. „Ц[ар] Крум“ № 31, къща в Габрово, място в с. Панчарево, място в Бояна, вила в Чамкория и злато в чуждите банки. Като директор на кредитната

банка Рясков е уволнявал всяки прогресивен чиновник. След 9.IX. е бил задържан от органите на властта и въдворен в трудово общежитие в Дулица от 10.IV.[1]945 год[ина] до 2.IX.[1]945 год[ина], след което бива освободен и има разписана декларация, че се разкайва и се отказва от всякаква фашистка дейност. След освобождението му от лагера постъпва отново като директор в същата банка. От начало след излизането му от лагера се е чувствувала известна промена в него, но по-късно той е почнал пак, макар и прикрито, да се проявява – да защитава някои чиновници фашистки⁵, които са злословили по адрес на ОФ и комунистите. Пречил е на ОФ комитет в банката, който има за задача да прочисти от банката някои открити фашистски елементи, въобще и след 9.IX си остава непроменен фашистски елемент. Не участва в никакви ОФ акции и мероприятия, не членува в никоя политическа партия. Живее много откъснато. Отношението му към ОФ власт не е положително. Понастоящем е очертан като прикрит враг на народната власт. По характер е необщителен. След 9.IX.[1]944 г. банката става съветско предприятие и през [1]947 год[ина] руснаците изпращат двама техни директори и понастоящем генерални директори са руснаците, като самия Рясков е под техен контрол и минава като заместник директор.

Връзки с чужденци не можах да установя. По местоработата поддържа връзки само с руснаците. По местоживее не е забелязан да е посещаван от чужденци. В морално отношение запазен. Не притежава лоши качества в личния си живот. В това отношение се ползва с много добро име. Особени слабости не притежава. Към семейството си е привързан.

О[перативен] Р[аботник] – 87

АЛ

АМВР, следствено дело № 1566, л. 146–147. Оригинал. Машинопис.

¹ Неправилно написано вместо Генева.

² Това определение е присъщо на служебния език на институцията Държавна сигурност от времето след 9.IX.1944 г. Най-често то е давано на хората, които не са били привърженици на комунистическите идеи и които са били възприемани от служителите на репресивния апарат на комунистическия режим като негови истински или предполагаеми врагове.

³ Промяната на името на Кредитна банка през 1942 г. няма връзка с някакво изменение на собствеността върху акционерния ѝ капитал. Още от създаването на Кредитна банка през 1905 г. основният пакет от акции е собственост на германски юридически и физически лица.

⁴ Ако това твърдение беше вярно, Марко Рясков по никакъв начин не би се разминал без присъда от т. нар. Народен съд, чийто ХП състав осъществява разправата с хората, които са сътрудничали на Гестапо и други германски разузнавателни служби.

⁵ Неправилно написано вместо „фашисти“.

№ 19

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ СЪС СВЕДЕНИЯ ЗА
МАРКО РЯСКОВ¹

София, 25 юни 1949 г.

ЗА МАРКО РЯСКОВ

Строго поверително!

(Препус)

Именувам се Гаврил Цветанов Цветанов, роден на 7 юли 1906 година в гр. Севлиево, българин, български поданик, не омъжен, женен, евангелист-пастир, главен асистент и частен хонорован доцент във факултета за стопански и социални науки, университет „Климент Охридски“, София, и живущ в София, ул. „Иван Рилски“ № 1, казвам следното:

Марко Рясков познавам, както си спомням, от 1935 година, когато той беше министър на финансите. При него отидох с професор Джеймс Уайлс във връзка с разрешение за внос на тълка хартия за печатене библията. Срещата беше станала чрез съдействието на английския пълномощен министър в София Чарлс Бентинк². Рясков изпълни молбата ми в един кратък срок и разрешението се получи. Той беше тогава в пряка връзка с английския пълномощен министър в София Бентинк. Преди да стане министър на финансите, както помня, Марко Рясков беше управител на Народната банка. Там беше по онова време секретар на управителния съвет английския агент Велко³ Христов, с когото Рясков неизбежно е бил във връзка.

След като престана да бъде министър на финансите, Марко Рясков стана директор на Кредитната банка⁴, която беше Германска и преименувана после в Германско-Българска банка, за да се върне към старото име след 9 септември, когато стана Съветска собственост, като бивше германско предприятие.

Марко Рясков виждах в Софийския централен затвор през март 1945 г., преди да бъдем пратени на лагер. Там само сме се поздравявали. След това съм чувал името му, но не съм го виждал, защото беше в друга рота в лагера край Дупница.

Видях отново Марко Рясков в София през 1946 година, когато постъпи в съюза на акционерните д[ружест]ва. Той беше член на управителния съвет на съюза. Тогава беше отново Директор на Кредитната банка, на служба при съветските власти у нас.

През 1946 година Марко Рясков беше от агентурата на Стоян Бочев (както знам, те са от един град – Ловеч)⁵. Същността на съвместната им дейност не ми е известна, но мога да твърдя с положителност, че работеха заедно в борбата с комунизма и в защита на финансовия капитал у нас. Марко Рясков беше намерил, както разбрах, работа и на Стоян Бочев при съветските власти у нас, за приемането на която Бочев се съветва с мен. (Бочев не искаше пряко или косвено да бъде в помощ на Съветите или на комунистите, затова се колебаеше дали да приеме.)

На мен Марко Рясков даде сведения за финансовото положение на страната, придружени с данни и преценки, които ми послужиха за доклад до чуждото разузнаване. Рясков знаеше за връзките ми с чужденците. Сведенията ми даде, като ходих при него в кабинета му в Кредитната банка.

Познавам Марко Рясков като враг на комунизма; преди войната беше във връзка с Бентинк, английски пълномощен министър в София; през времето на войната работеше с германците; през 1946 година работеше със Стоян Бочев, в чиято агентура беше, в услуга на чужденците⁶.

Сведенията от Марко Ряков получих през 1946 година.

Горното написах сам на машина, за верността на което се подписвам.⁷

25 юни 1949 г.

Гаврил Цветанов

Преписано в 2 екз.

Л. Л.

АМВР, следствено дело 92, л. 14. Препис. Машинопис.

¹ Сравни този протокол с протокола на с. 320–323 (документ № 64). Съществените различия в показанията по всяка вероятност се дължат на някакъв силен натиск, оказан върху Гаврил Цветанов през 1949 г. и 1950 г. с цел да може да се възбуди следствено дело срещу Марко Ряков за извършвана шпионска дейност в полза на чужда държава.

² Неправилно написано вместо Бентинг. Чарлс Бентинг е пълномощен министър на Великобритания в София от 24.I.1934 г. до 16.X.1936 г.

³ Неправилно написано вместо Велико.

⁴ В действителност Марко Ряков не „става“ директор, а се връща на старата си длъжност в Кредитна банка.

⁵ Стоян Бочев наистина е от Ловеч, но Марко Ряков безспорно е роден и израснал в Габрово.

⁶ С тези показания на Гаврил Цветанов, към които той най-вероятно е бил принуден, „сценаристите“ и „режисьорите“ на следствието срещу Марко Ряков доста са прекалили. От тези показания следва, че Марко Ряков е работил в услуга на разузнавателните служби на най-малко три държави – нещо, което всъщност категорично се опровергава от резултата на самото следствие.

⁷ Виж тук документи № 23, 25, 45, 51, 52, 63, 64.

№ 20

ДОЗНАНИЕ С ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ С
ПОДРОБНИ ДАННИ И СВЕДЕНИЯ ЗА СЕМЕЙНИЯ МУ ПРОИЗХОД,
ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА МУ¹

Горна Оряховица, 12 май 1951 г.

ДОЗНАНИЕ

ПО ПРЕПИСКА

вх. № от 194 година

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

Г. Оряховица 12.V.1951 год[ина]

Подписаният *Недко Димитров Недков* – служител при окр[ъжно] у[правле]ние на МВР – [Велико] Търново, съставих настоящия протокол, като разпитах лицата:

Именувам се *Марко Илиев Рясков* на 67 години, изселен в гр. Севлиево и живуц на ул. “Ст. Генеф” № 20, българин, български поданик, ист[очно]православен, образование висше търговско-финансово, женен, неосъждан, бивш банков служител, сега пенсионер, казвам следното:

Произхождам от дребно-буржуазно семейство, баща ми се занимаваше с кожухарство и дребна бакалия, а майка ми беше домакиня. И двамата са починали. Семейството ми се състои от: съпруга *Радка*, по рождение *Сава Христо Генева*, занимава се с домакинство; синове *Илия* на 34 години, женен в *Лозана* (сега временно в *Монтевидео*), с три деца, занимава се с търговска дейност; *Сава* на 30 години, женен, с едно дете, лекар; живее в *София*, ул. „Софрони“ 121; *Никола* на 26 години, женен, студент по медицина, живее в *София*, ул. „Венелин“ 19.

Завърших IV клас при *Габровската Априловска гимназия*, след което завърших търговското училище в гр. *Свищов* през 1903 година. Същата година заминах да продължа образованието си във *Висшия търговски институт* в *Анверс* – *Белгия*, където завърших висшето си образование по търговия и финанси през 1905 година. След завръщането си от чужбина бях назначен в *Българската земеделска банка*, *Бургас*, за книговодител и натоварен с организирането на новооткритото търговско училище при *Търговско-индустриялната камара* в същия град. През втората половина на 1906 година постъпих в новооснованата с германски капитал *Кредитна банка* в *София* като книговодител. През същата година заминах за *Берлин* за специализиране по банковото дело, от където се завърнах в началото на 1908 [година], за да отбия военната си повиност. Служих в 20-и пехотен *Добруджански полк* със съкратен 4-месечен срок, от където се уволних като редник. Скоро след това, през втората половина на 1908 година, бидох назначен в централното управление на *Бъл[арската] земеделска банка*, след това изпратен в *Софийския клон* на същата банка за счетоводител. През 1909 година въз основа на един мой доклад, в който препоръчвах да се даде предимство при кредитирането на селското стопанство на ипотекарния кредит, аз бидох изпратен от централното управление на *Б[ългарската] з[емеделска] Банка* в *Мюнхен* и *Манхайм* за по 2 месеца за изучаване на организацията на ипотекарния кредит. След завръщането ми направих обширен доклад, в който в заключение препоръчах портфейла на банката, състоящ се от записи на заповед за отпуснати заеми срещу поръчителство, да се замени с кредити по текуща сметка, гарантирани с ипотека върху работна земя, като занаят се отпускат предимно тези кредити с изключение на кредитите срещу залог на добитък, инвентар и др[уги] за действително краткосрочни нужди. Моята препоръка се възприе и аз бях наз-

начен за началник на клона на Б[ългарската] з[емеделска] б[анка] в Плевен, за да проведва на практика моята препоръка. След като се регистрира голя[м] успех, централното управление на Б[ългарската] з[емеделска] б[анка] с окръжно препоръча на всички клонове в страната разширяването на кредитиране срещу ипотека. Към края на 1913 година напуснах клона на Б[ългарската] з[емеделска] б[анка] в Плевен, за да постъпя в началото на 1914 г[одина] като прокурист в Кредитната банка в София. През 1918 г[одина] бях повишен за помощник-директор, а през 1920 г[одина] за директор на тази банка. Непрекъснато до началото на 1935 година аз бях директор на Кредитна банка. В началото на февруари с. г. бях назначен управител на Българската народна банка, а на 21 април 1935 [година] станах министър на финансите в кабинета на Андрей Тошев като специалист. По това време финансовото положение на държавата беше много лошо: на чиновниците имаше закъснение в изплащането на заплатите за 3 месеца, платежните заповеди за държавни доставки се изплащаха с закъснение от по 3, 6 и повече месеца, постъпленията в държавното съкровище бяха малки и нестабилни. Още в първото заседание на министерския съвет заявих, че искам да бъда отълномоуен да напerea начин и средства за туряне край на това уронващо престижа на държавата положение. Такова ми се даде идиодушно. Бяха нуждни около 600 милиона лева, която сума не можеше да се получи от никъде другаде освен от БНБ. По това време обаче държавата нямаше право да получава никакви аванси от БНБ без предварителното съгласие на финансовия комитет при бившето общество на народите в Женева. Такова съгласие се получи и аз в качеството си на министър на финансите сконтирах при БНБ съкровищни бонове за 600 милиона лева, платили със срокове до края на 1935 година. С парите, които се получиха от БНБ, се изплатиха на 30 май 1935 [година] закъснелите заплати на чиновниците, както и заплатата за текущия месец май. Задоволството беше всеобщо. Със засилване събирането на закъснели и текущи данъци можа да се изплати по-голямата част от платежните заповеди по държавни доставки. Всичките ми усилия се насочиха към мероприятия за засилване на държавните приходи. От преглеждането на облагателните преписки на големи индустриални предприятия, търговски дружества и частни фирми, особено на фирми, които се занимаваха с търговия с тютюн, останах изумен от малкото по размер данъци, с каквито бяха обложени, както и от неточните баланси, представени към декларациите за облагане – от неимоверно малки показани печалби. От личен опит, като банков директор, аз знаех същинското положение на индустриалните и търговски предприятия и размера на печалбите им. В мен се породиха мисълта да променя корено системата на облагането, като изоставя дотогавашния начин за определяне данъка върху стопанския резултат, т. е. реализираната печалба, и да прибегна до твърда, лесно установима база. Направих частичен опит за облагане на тютюнджийските фирми, при което облагането става опростено и сигурно. По мой доклад министерския съвет одобри представения проект, според който облагането на тютюндж[ийските] фирми става върху килограм манипулиран тютюн според произход и качество. Данъка се заплаща веднага при продажба на тютюн, като нито лист тютюн не можеше да напусне склада, преди да е заплатен данъка. По този начин държавата знае точно какъв данък има да получава и го получава сигурно и на време. Закона се приложи веднага и резултатът беше отличен. Това ме окуражи, за да пристъпя към приготвянето на нов, целостен закон за облагане на приходите. Отделих се от текущата си работа, не посещавах заседанията на министерския съвет, като насочих усилията си към този проект. Приготвих в широки линии проекта. Преди да установя подробностите, правих много конференции с представители на стопанския свят, за да чуя мнението им. През това време пътувах да отида до Виена на медицински преглед, от който имах нужда и който ми беше нужен, за да подкрепя оставката си, защото при назначаването ми за министър на финансите аз приех при условие, че ще се оттегля, щом възстановя кредита на държавата, а виждах, че другарите ми не даваха дума да става за оттеглянето ми. Към края на юни си дадох писмено оставката, която обаче не беше приета. Помолех ме да продължа работата си по нови закони, като ме освободиха от текущата работа и участие в заседанията на мин[истерския] съвет. Изработих проект – закон за тютюня (общ закон, а не облагателния), който се прие и който, струва ми се, е и сега още в сила. Продължих да работя по големия си проект – закона за облагане на приходите. Не исках обаче да нося политическата солидарна отговорност, затова на 15 ноември 1935 [година] си подадох оставката окончателно, която биде приета, след като обещах да завърша проекта за закона за облагането и след моята оставка. И наистина след 15 ноември оставиха ми в м[инистерств]ото на финансите един кабинет на разположение със съответен малък персонал. Аз завърших проекта си, разпратих го за проучване от тър-

говско-индустриалните камари, между другото и на професор Петко Стоянов. Последния ми го върна с бележка по телефона, че го отрича поначало, понеже постановката му теоритично не била правилна, на което аз му възразих, че теорията той може да предава в университета, а на държавата трябва да приходи и тя не трябва да се оставя да бъде ограбвана от данъкоплатците. А дотогавашните закони, построени на подобни на неговите теории, докараха държавата до положението на фалит. На една голяма конференция в залата на търговско-индустриалната камара, в която взеха участие представители на всичките търговско-индустриални камари, на стопански съюзи и пр., проекта беше всестранно разгледан и с малки поправки намерен за уместен и добър. Приготвих и доклада до министерския съвет, който ведно със салия проект за закона биде внесен от името на тогавашия мой заместник министър Гунев. Следих през следующите години резултатите от прилагането му, които бяха великолепни. Замолиха ме да преработя и закона за гербовия налог, което сторих, и с това завърших дейността си в М[инистерството на финансите, в което работих два месеца, след като бях престанал да бъде министър, като волонтер без възнаграждение. В началото на месец февруари 1936 година се върнах в Кредитната банка на по-рано заеманата от мен длъжност – директор. Така продължих дейността си като банков директор до 13 септември 1944 година, когато бидох задържан в Дирекцията на Народната милиция. През всичкото време на моята дейност, както и досега, съм бил безпартиен, не съм бил член на никаква политическа организация, не съм правил никаква политика, интересуваха ме са само въпроси от чисто стопански характер и преди всичко кредитното дело. Връзки и опознавания съм имал в чужбина с банков директори по чисто професионални въпроси, свързани с банковата ми дейност и професионалните отношения между Кредитна банка и чужбина. Ще отбележа няколко между тях: Хойслер, г-р Русел и Ройсел – членове на директориума и управителния съвет на Дойче Банк, Берлин, Мюлер – директор на Швейцарското банково дружество (Schweizerische Bankgesellschaft) в Цюрих, Р[ьо]сли – директор на Кредитанциалт в Виена, Ивар Стен – директор на Stockholms Handelsbanken в Стокхолм, и др.

През 1943 година след смъртта на тогавашия цар Борис съгласно тогавашната конституция министерския съвет назначи настойничество на малолетния тогавашен цар Симеон, което се състоеше от следните лица: професор Арnaudов за светското образование, митрополит Филарет за религиозното, генерал Жечев за военното образование и мен, като специалист, по управлението на имотното състояние на малолетния. Фактически настойничеството никога не се е събирало на заседание и поради настъпилите през 1944 година бомбардировки не е вършило никаква дейност.

В дирекцията на Народната милиция останах до 16 септември 1944 [година], след което бях прехвърлен в централния затвор. На 16 октомври бях наново в дирекцията на Н[ародната] милиция, кадето започна разпита ми. След две седници бях наново в централния затвор, където бях задържан до 8 април 1945 година. Разпитван бях всестранно за моята банкова дейност. Обвинението се концентрира върху следните 4 въпроса:

1. Отпущане на кредити по политически съображения.
2. Отказване на кредити по политически съображения.
3. Отпущане кредити на вестникарски предприятия.
4. Подкупуване на вестни[ци] чрез даване на скъпо заплатени обяви и реклами.

На всички тези въпроси моя отговор беше категорично отрицателен. След направена проверка и експертиза (по отделно от двана експерти) установи се моята невиност и срещу мен не се заведе дело. След изтичане срока за връчване на обвинителни актове (31.III.1945 г[одина]) аз бидох задържан в затвора още до 8.IV. с. г. и на 9.IV. с. г. бях изпратен заедно с други около 300 души в ТВО в Станке-Димитрово – Бобов дол, от където бях освободен на 8 септември 1945 [година]. Завърнах се в къщи на 9.IX. На 12.IX. отидох в Кредитната банка, където след 2 часа дойде един чиновник от Междусъюзническата контролна комисия, който ми съобщи, че господин майор Титаренко от Съветската комисия ме моли да отида при него. Явих се веднага след съответния обичаен пропуск при г[осподин] майора, който след взаимно представяне ме покани да седна и запита кога съм се завърнал в София. След кратък разговор той ме запита дали съм съгласен отново да поема управлението на Кредитната банка. Аз веднага му казах дали му е известно, че допреди два дена бях в ТВО и че съм бил задържан

в затвора 7 месеца. Той ми каза, че всичко ту е известно и че мога да постъпя на работа в банката още днес (12.9.[19]45 г[одина]), ако желая. Аз му благодарих за доверието, което ми указва, и се съгласих. Помоли да му направя доклад за положението на банката, както и мнение за бъдещата дейност на банката. Направения доклад намери пълното негово одобрение. Помоли ме да му правя периодически доклади. Г[осподи]н майора действуваше в качеството си на представител на Съветския съюз, който по силата на Потсдамското съглашение от 1945 г[одина] стана собственик на германските имущества в България, следователно и на Кредитната банка, 95 % от акциите на която бяха германска собственост. В края на 1945 [година] или в началото на 1946 година се формира в София Управлението на съветските имущества в България и Кредитната банка от тогава попадна под контрола на това управление. Интересна на началника на управлението към Кредитната банка беше голямата създадоха се най-приятелски връзки между мен и ръководството на управлението. Доверието, с което бях обленен, беше неограничено. През същата 1946 година стана и формалното прехвърляне на Кредитната банка върху СССР с акт, подписан от мен и представители на управлението. Непосредствено след това ме натовариха със свикването на общо събрание (извънредно) на акционерите. Формалностите извърших, публикуване на поканата в държ[авен] вестник и пр. На състоялото се събрание се избра нов управителен съвет на банката и по предложение на представителя на управлението на съветските имущества в България аз бях избран за първи заместник-председател, за втори заместник-предс[едател] биде избран Димитър Вапцаров, председател на Софийския адвокатски съвет, и още 4 члена.

За председател на управителния съвет биде избран Кривицки, висш чиновник в управлението на с[ъветските] и[мущества] в България. В началото на 1947 година пристигна от Москва бивш директор на Госбанк в Ленинград другаря Саванин, изпратен от Управлението на съветските имущества в чужбина, Москва, за генерален директор на Кредитна банка. Ускориха се работите по приключване сметките на банката към 31.XII.[19]46 година, за да може в най-скоро време да се свика общо събрание на акционерите, между другото и за избиране на Саванин за председател на управителния съвет. Общото събрание биде свикано, одобри се представения баланс и се избра нов управителен съвет, в който за председател биде назначен Саванин, аз бях преизбран за първи заместник-председател и Димитър Вапцаров за втори заместник-пр[едседател]. Отношенията ни със Саванин се развиха в атмосфера на абсолютно доверие. Постепенно взаимно опознаване между ръководството на управлението на с[ъветските] и[мущества] в България, особено началника на същото Беляев и Саванин, от една страна, и мен, от друга – гарантира пълно хармоническо сътрудничество. При всеки повод се подчертаваше безграничното доверие към мен. Резултатите от хода на работите бяха добри и не веднаж Беляев ми е казвал, че е извънредно доволен. Към края на 1947 година, на 23.XII. се публикува закона за национализацията на индустриалните и минни предприятия. Заговори се, че ще бъдат национализирани и частните банки. Тогава другаря Саванин ми съобщи, че Кредитната банка ще остане във всеки случай вън от обсега на подобен закон. И наистина на 30.XII.1947² година се публикува Закона за банките, в който Кредитната банка остава да съществува самостоятелно като институт от частноправен характер. Чрез национализирането на индустриалните предприятия и поемането от страна на държавата на цялата едра вътрешна и външна търговия се отне базата за нормална работа на Кредитната банка.

Тя остана постепенно да работи само със съветските предприятия – бивши германски, което далеч не беше в състояние да подхранва работата на една голяма частна банка. Направиха се опити за съвместно кредитиране на индустриални предприятия от банка „Български кредит“ и Кредитна банка. Обаче това бяха изкуствени конструкции, които не задоволяваха. Тогава аз в пълно съзнание на новосъздаденото положение се постарях да убедя другарите Саванин и Беляев, че най-правилно би било да се влее Кредитната банка в Б[ългарската] Н[ародна] банка, за да не се поддържа този неестествен пробив в новосъздадената банкова система. Постепенно тоето гледище се възприе и към края на м[есец] юни 1948 година стана известно, че по споразумение между правителствата на двете страни Б[ългарската] Н[ародна] Б[анка] поела Кредитната банка. Фактическото прехвърляне на Кр[едитната] б[ан]ка към Б[ългарската] Н[ародна] Б[ан]ка трябваше да стане най-късно до края

на 1948 година. По взаимно приятелско споразумение между Саванин и мен аз бидох освободен от длъжност на 15.X.1948 година, като обещах да поддържам постоянен контакт с ръководството на банката до прехвърлянето ѝ върху Б[ългарската] Н[ародна] Б[анка]. Това прехвърляне стана едва на 13.II.1949 г[одина]. След тази дата Саванин премина като заместник-началник на служба в управлението на с[ъветските] и[мущества] в България и често прибавяше до моите услуги, които аз обещах да държа на разположение на управлението във всяко време. От[т]еглих се да живея във вилата на сина ми д-р Сава Ряков в Панчарево, откъдето слизах в града по-специално за уреждане на пенсията ми. Към средата на месец октомври 1949 [година] ме повикаха в V милиционерски участък, където ми се съобщи, че като бивш министър не ще мога да остана да живея в София, нито в околността му, затова трябва да си избира ново местожителство, където аз пожелах. Без колебание посочих град Севлиево, родното място на жена ми, където и без това мислехме да се изселим през пролетта на 1950 г[одина] поради скъпия живот в София и ограничените ни, след оставане без работа, материални възможности. Настанихме се в Севлиево, на който град станяхме граждани на 22.X.1949 [година], в една малка скромно обелирана стая в жилището на родителите на жена ми на ул. „Ст. Генов“ № 20, където живеят майката на жена ми, три нейни дъщери, от които едната с мъжа си. Взехме със себе си да отглеждат 2-годишното дете на сина ми Сава, понеже той беше болен от туберкулоза, а жена му, лекарка, на работа нямаше възможност да се грижи за детето си. Преди да пристъпя към описание на живота ми в Севлиево, ще си позволя да отбележа едно обстоятелство от изключително значение за мен. През м[есец] май 1947 година получих от тогавашната Върховна стопанска камара едно писмо, с което ми се съобщава, че с заповед на тогавашния министър-председател, покойния другар Георги Димитров, се назначавам за член на общото събрание на камарата³. В писмото се дава израз на радостта, че в моето лице камарата ще има ценен сътрудник и пр. Това писмо направи видимо удоволствие на Саванин и Беляев, които ме поздравиха най-горещо. Това писмо е ценен, от първостепенно значение за мен документ, защото е пълна реабилитация за мен, още повече от страна на най-авторитетното място и лице – бившия министър-председател и вожд на родината ни покойния другар Георги Димитров. Това писмо като голяма ценност за мен носях постоянно у себе си, в портфейла си, и бе иззето при обиска, който ми се направи при задържането ми на 29 миналия месец. Ведно с това писмо ми биде иззето едно копие от писмо от другаря Саванин до главната жилищна комисия, от което се виждат длъжностите, които съм заемал в Кредитната банка.⁴ От първото писмо се вижда отношението на най-оторизирания представител на Народната Република България към мен, от второто писмо се вижда отношението на СССР в лицето на своя представител в Кредитната банка към мен. Понеже и двете писма са важни за мен, а особено писмото от Върховната стопанска камара, което искам да запазя като скъп спомен, то моля и двете писма да ми бъдат върнати. В Севлиево прекарвам един съвършено уединен живот, без да под[д]ържам, нито да търся каквито и да било връзки с което и да било лице извън семейството, в което живея. Никога и с никого не съм приказвал по политически въпроси.

Пропустнах да отбележа следното.

В качеството си на управител на Б[ългарската] Н[ародна] Б[анка] аз бях изпратен като член-експерт на една делегация, която през март 1935 година замина за Лондон да води преговори с представителите на [носителите на облигации от] предвоенните външни [държавни] заеми по изплащането на купоните. Делегацията се състоеше от: Календеров, тогавашен министър на финансите, Никола Стоянов – главен директор на дирекцията на държавните и гарантираните от държавата дългове, и мен. Преговорите се водиха в Лондон в едно от помещението на Английската банка между комитета на носителите на [облигации от] заемите и българската делегация. В комитета бяха представени: Англия, Франция, Холандия, Белгия и Швейцария. Заседанията се ръководиха от председателя на комитета Остин Чъмберлен⁵ – бивш министър на външните работи на Англия. Стремежа на бъл[гарската] делегация беше да установи, че България е във фактическа невъзможност да плаща купоните в чужда първостепенна валута. Тезата на комитета беше да докаже, че България е в състояние да плаща и трябва да плаща поне 40% в чужда валута. Тяжестта на българското становище трябваше да изнеса, при което се дойде до един инцидент с Чъмберлен, когато аз заявих, че е

безпредметно да се преговаря, ако се работи в атмосфера на недоверие, и бях готов да предложа да се прекъснат преговорите и да напуснем Лондон. Чъмберлен се усади и помоли конференцията да продължи в по-голямо спокойствие. Благодарение на налясатa на Календеров след мъчни 2-дневни преговори се установи плащането само на 12%.

В София този резултат се счете за много задоволителен. Според вътрешната организация на дирекцията на Кредитната банка от 1920 г[одина], когато бях назначен за директор, ръководната работа се разпределяше между двамa директори: единия германец, другия българин – аз. До 1920 г[одина] имаше двамa директори германци. Германецa директор се занимаваше с външните връзки, по-специално германски [банки] и германски фирми и лица в България. Аз се занимавах изключително с българските работи. Писмени доклади и кореспонденция с бюрото за контрол на Кредитната банка в Берлин до 1929 г[одина] при Дисконто-Гезелшафт, а от 1930 г[одина] при Дойче банк (когато тези две банки се сляха) се правеха от директора германец. Периодически на 30.VI. и 31.XII. банката изпращаше в Берлин редовно пълен списък на клиентите, опис на ценностите и стоки, служачи за гаранция на отпуснатите кредити и пр., съпроводени от съответни обяснителни доклади. Книжката по годишното приключване на 31.XII. се изпращаха за проучване от контролното бюро в течение на I-то следующе шестмесечие. След това се съобщаваше от Берлин кога да [се] отиде там на личен обяснителен доклад, както и да се вземат решения по дневния ред на общите събрания. Обикновено отиваше директора германец, обаче и аз съм ходил, но по-рядко. Книжката по приключване сметките на 30.VI. се изпращаха в Берлин през юли – август. Личен обяснителен доклад по това приключване по-рядко се правеха. През 1936 година във връзка с олимпиадата в Берлин Стефан Чапрашиков, който се занимаваше със спортни организации и беше член на олимпийския комитет, ме покани да отида на олимпиадата. Аз отказах. След това ми писа, че през август или септември ще ли да бъдат устроени грандиозни спектакли-зрелища в Нюрнберг по случай партайтага на националсоциалистическата партия. Ако съм имал работа по това време в Берлин, той можел да нареди да ми се дадат входни карти за всички зрелища с запазено място, както и покана. По същото това време беше болен и лежеше в Бюлер-Хьойе, в един санаториум при Баден-Баден председателя и основателя на Кредитна банка – Густаф Шлипер. От Берлин ми препоръчаха този път да отида на личен обяснителен доклад аз, като на път за Берлин се отбия да видя Шлипер и да го турна в широки черти в течение на работите на банката. Понеже пътя ми от Баден-Баден за Берлин минава през Нюрнберг, аз съобщих на Чапрашиков, че ще мина през Нюрнберг и ще се отбия; нека той ме посрещне на гарата. Дали съм получил поканата за партайтага в София или Нюрнберг и от кого, не мога да си спомня. На уречения ден аз пристигнах в Нюрнберг. На гарата беше Чапрашиков и ми връчи един плик с входни карти за разните устроени зрелища. Живях в същия хотел, в който беше Чапрашиков. Каза ми, че партайтага ще трае три дена и че не е необходимо да бъдем навсякъде. Но непременно трябвало да видим две тържества и заключителния парад на формациите. А останалото време да използваме в разглеждане на града, който бил много интересен, и да отидем да видим град Ротенбург на 80 км от Нюрнберг, за което пътуване щял да получи автомобил от олимпийския комитет. Направихме това пътуване, което ни отне един ден. Продължих пътя си за Берлин, след като напуснах Нюрнберг, без да съм взел каквото и да било участие в партайтага (конгреса).

Поради това, че Кредитната банка беше германска, всички живущи в София германци имаха сметки при нея, включително и чиновниците на Германската легация начело с пълномощния министър. Германците естествено търсеха всякога директора германец. Но и аз се познавах с много германци, отношенията ми с които бяха свършено обикновени.

Познавах д-р Рюмелин⁶ поради това, че той беше повече от 15 години в София. След като станах министър на финансите, той за пръв път ме покани в легацията на вечеря с много други хора. След това ме е канил на масови приеми, но всякога е адресирал поканите до мен като бивш финансов министър. Негов заместник беше Рихтхофен, с когото много рядко съм се виждал, и то когато дойде в банката при директора германец, като се отбие в моя кабинет, да ми каже „Добър ден“. След него дойде Кеберле⁷ (точно не помня името), който беше през време на войната германски министър. Той беше страшно надут прусаk и не прие никога да дойде в банката, а си правеше поръчките по телефо-

на на директора германец. Присъствувал съм на масови приеми (300–400 души), като поканите бяха адресирани до мен като бивш министър.

Горното написах саморъчно и за верността му се подписвам.

М. Ряков

12 май 1951 [година]

Произвел дознанието: Н. Негков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 148–155. Оригинал. Бланка. Ръкопис.

- ¹ Дознанието е написано върху бланка. С изключение на името и длъжността на служителя от Държавна сигурност, произвел дознанието, целият текст е написан собственоръчно от Марко Ряков. С редовни букви е възпроизведен текстът на бланката, а с курсив – ръкописният текст.
- ² Законът за банките е обнародван всъщност на 27.XII.1947 г. в брой 302 на Държавен вестник.
- ^{3,4} Писмото на Върховната стопанска камара и писмото на Саванин се намират в следственото дело на М. Ряков и са обнародвани тук съответно под № 17 и № 16.
- ⁵ Така е написано от Марко Ряков в протокола името на Остин Чембърлейн.
- ⁶ Е. Рюмелин е пълномощен министър на Германия в София от 10.III.1923 г. до 19.V.1939 г.
- ⁷ Написано неправилно вместо Бекерле. Адолф Хайнц Бекерле е пълномощен министър на Германия в София от 6.VII.1941 г. до 6.IX.1944 г.

№ 21

РАЗРЕШЕНИЕ ОТ СОФИЙСКАТА ОКРЪЖНА ПРОКУРАТУРА НА
СЛЕДСТВЕНИЯ ОТДЕЛ ПРИ ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ ДА ЗАПОЧНЕ
ПРЕДВАРИТЕЛНО СЛЕДСТВИЕ СРЕЩУ МАРКО РЯСКОВ ВЪВ ВРЪЗКА С
ПОКАЗАНИЯТА НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ И ДА ПРИЛОЖИ КЪМ НЕГО
МЯРКА ЗА НЕОТКЛОНЕНИЕ „ЗАДЪРЖАНЕ ПОД СТРАЖА“¹

София, 12 юни 1951 г.

На Д[ирекция] Д[ържавна] С[игурност] – следствен отдел за предварително следствие по чл. 112 (стар) [от] Н[аказателния] З[акон] против *Марко Илиев Рясков*.

При доказано престъпно деяние разрешавам мярката за неотклонение „задържане под стража“.

№ 1766

гр. София, 12.VI.[1]1951 г.

Зам.-прокурор:

Панайотов

Секретар: [- -]

АМВР, следствено дело № 1566, л. 2–3. Оригинал. Бланка. Ръкопис.

¹ Въпреки краткото си съдържание този документ е много любопитен, защото добре представя начина на действие на правозащитните държавни институции по онова време. Всъщност разрешението е издадено 45 дни след задържането „под стража“ на М. Рясков (извършено на 29.IV.1951 г.) от служители на Държавна сигурност, като през този период срещу него вече се водят и следствени действия. Освен това, както ясно е казано в текста, мярката за неотклонение „задържане под стража“ е разрешена „при доказано престъпно деяние“, каквото в действителност до приключване на следствието изобщо не е установено.

№ 22

ЗАЯВЛЕНИЕ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА НЕСЪПРИЧАСТНОСТ КЪМ
ДЕЙНОСТ, НАСОЧЕНА СРЕЩУ БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА¹

София, 14 юни 1951 г.

Подписания Марко Илиев Рясков заявявам пред органите на следствието на Държавна сигурност, че никой не може да ми посочи факти за моя вражеска дейност.

М. Рясков

14 юний 1951 [година]

София

АМВР, следствено дело № 1566, л. 133. Оригинал. Ръкопис.

¹ Заявлението е написано собственоръчно от Марко Рясков.

№ 23

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ДЕЙНОСТТА МУ
КАТО ЧЛЕН НА УПРАВИТЕЛНИЯ СЪВЕТ НА СЪЮЗА НА
АКЦИОНЕРНИТЕ ДРУЖЕСТВА В БЪЛГАРИЯ ВЪВ ВРЪЗКА С
ПОКАЗАНИЯТА НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ

София, 25 юни 1951 г.

ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

Град София, 1951 г., юни месец, 25 ден.

Долуподписаният *Иван Николов Албански* – старши следовател, отдел следствен на

(чин, презиме, фамилия, длъжност)

Д[ържавна] С[игурност], днес разпитах в качеството му на обвиняем лицето:

1. Име, презиме и фамилия – *Марко Илиев Рясков*
2. Ден, месец, година на раждането – *2 декември 1883 година*
3. Месторождение – *гр. Габрово*
4. Местожителство (точен адрес) – *гр. Севлиево, улица „Стефан Ганев“ № 20*
5. Народност, поданство – *българин, българско*
6. Вероизповедание – *източно православно*
7. Образование – *висше – финансово-търговски институт – Анверс – Белгия*

(какво учебно заведение е завършил)

8. Социално положение – *бивши банков директор, пенсионер – 36 000 лв. годишно,*

(занятие, годишен доход, недвижими имоти)

няма недвижими имоти

9. Социален произход – *дребнобуржуазен – баща – кожухар и кръчмар; майка –*

(да се посочи с какво са се занимавали родителите му преди 9.IX.1944 г[одина] и с какво се занимават сега)

домакиня, понастоящем не са живи.

10. Партийност – *безпартиен*

11. В кои политически партии е членувал преди и след 9.IX.1944 г[одина] (ако е изключен или отпаднал, то защо) – *в никакви политически партии не е членувал*

12. Служил ли е в полицията, жандармерията или съдебно-наказателните органи до 9.IX.1944 г[одина] – *не е служил*

13. Бил ли е репресиран и от кои органи преди и след 9.IX.1944 год[ина] – преди 9.9.[1]944 г[одина] – не е; на 13.IX.1944 г[одина] – задържан от милицията до 9.IV.[19]45 г[одина] в Д[ирекция на] Н[ародната] М[илиция] и от 9.IV.[19]45 г[одина] до 8.IX.[1]945 г[одина] въдворен в ТВО – Марека.

14. Осъждан ли е преди или след 9.IX.1944 г[одина], от кой съд, по кой закон и на какъв срок – не е осъждан

15. Засегнат ли е от специалните закони, издадени след 9.IX.1944 г[одина] – да – по Закона за едрата град[ска] собственост – недвижими имоти, и закона за национализацията

16. Военна служба преди и след 9.IX.1944 год[ина] – III – VI.1908 г[одина] редник в Търново, 20 Добруджански полк – пехота.

17. Бил ли е във войскови части и какви, които са водили борба против партизаните и народната армия у нас, в Югославия и Гърция – не е бил

18. Участвувал ли е в деветоюнския преврат през 1923 год[ина] или пък в потушаването на Септемврийското въстание през 1923 год[ина] – не е участвувал

19. Бил ли е в чужбина, кога, къде и с каква цел – 1903–[1]905 Анверс завършил висше [образование]; 1906–[1]907 – Берлин специализирал бан[ково] дело; 1909 г[одина] – Германия – изучавал орг[анизация] на ипотек[арния] кредит; 1923; 1928; 1932; 1936; 1937; 1938; 1939 г. и 1940 г[одина] – в Германия – командировка от Бълг[аро-]герм[анска] кред[итна] б[ан]ка; 1935 г[одина] – 3 седмици като упр[авител] на БНБ – Базел; Лондон; Берлин; Виена; 1940 г[одина] – Швейцария – по[ради] болест на сина.

20. Има ли сега, или имал ли е в миналото близки роднини в чужбина – син – Илия – намира се в Монтевидео от 1948 г[одина] и сега и от 1936 г[одина] до 1948 г[одина] е бил в Лозана – Швейцария

21. Семейно положение (име, презиме и фамилия на жена му) – женен – Радка Сава Христова Генева

(презимето и фамилията на жената да се пишат по баща)

На зададените му от мен въпроси обвиняемият отговори:

Въпрос: От кога сте член на Управителния съвет на съюза на акционерните дружества?

Отговор: Член съм на Управителния съвет на съюза на акционерните дружества от 1930 год[ина] до м[есец] декември 1948 год[ина], след което бях изселен в гр. Севлиево.

Въпрос: След 9.IX.1944 год[ина] къде се помещаваше канцеларията на съюза на акционерните дружества и кои лица познавате от административния персонал на този съюз за това време?

Отговор: Канцеларията на съюза на акционерните дружества се помещаваше непрекъснато след 9.IX.1944 г. в София на ул. „Денкоглу“ и ул. „Граф Игнатиев“ – в помещението на Фондовата борса. След 9.IX.1944 год. до разтурянето му съюза на акционерните дружества нямаше никакъв административен персонал.

Въпрос: Кои лица извършваха административната работа на съюза?

Отговор: Административната работа на съюза се извършваше от персонала на Фондовата борса под ръководството на председателя на Управителния съвет Стоян Бочев. Това бяха – Стамболов – борсов посредник, и разсилния при борсата, на когото името не знам.

Въпрос: Кои лица Стоян Бочев като председател на съюза на акционерните дружества е изпращал при вас по въпроси, свързани със работата на съюза и за какво?

Отговор: При мен са идвали Стамболов и разсилния, изпращани от Стоян Бочев да ми носят протоколи от заседанията на Управителния съвет, които да подписвам.

Въпрос: Освен тези лица, изпращани от Стоян Бочев, и извън членовете на съюза на акционерните дружества, кои други лица са идвали при вас по въпроси, свързани със съюза и за какво?

Отговор: Никакви други лица не са идвали при мен да говорим по въпроси, свързани със съюза на акционерните дружества.

Горното показвах, прочете ми се и е верно, за което се подписвам¹:

Обвиняем: *М. Ряков*

Ст[арши] следовател: *Иван Албански*

АМВР, следствено дело № 1566, л. 9–10. Оригинал. Бланка. Ръкопис.

¹ Виж тук документи № 19, 25, 45, 51, 63, 64.

№ 24

ПРЕДЛОЖЕНИЕ НА СЛЕДОВАТЕЛЯ В ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ ИВАН
АЛБАНСКИ ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА РАЗПИТ НА ТЪРГОВЦИТЕ НА ТЮТЮН
ГЕОРГИ ВУЛЕВ И СТАНИСЛАВ АБАДЖИЕВ ЗА ФИНАНСИРАНЕТО НА
ИЗНОСА НА БЪЛГАРСКИ ТЮТЮНИ ЗА ГЕРМАНИЯ ВЪВ ВРЪЗКА СЪС
СЛЕДСТВИЕТО СРЕЩУ МАРКО РЯСКОВ

София, 26 юни 1951 г.

УТВЪРЖДАВАМ

Строго поверително!

НАЧАЛНИК-ОТДЕЛ – VII-ми ДС:

ПОЛКОВНИК *Н. Дворянов*

София, 28.VI.1951 год[ина]

ПРЕДЛОЖЕНИЕ

ОТНОСНО: Провеждане на разпит на
последствените Гаврил Василев Вулев и
Станислав Василев Абаджиев за послед-
ствията Марко Илиев Рясков.

Другарю Началник,

Предвид на това, че последствените Гаврил Вулев и Станислав Абаджиев, като търговци на тютюн, са сключвали сделки за износ на тютюн за Англия и са водили голяма борба със своята конкуренция – германските фирми, и могат да дадат редица факти и данни за насочването на нашата тютюнева търговия и въобще търговията преди 9.9.[1]944 г[одина] към Германия, и знаят, че в центъра на цялата тази прогерманска дейност е стоял Марко Илиев Рясков, който е бил финансов министър през 1935 год[ина] и непрекъснато е работил, от I-вата световна война насам в Германско-българската кредитна банка като чиновник и директор на същата банка и е бил в близък досег с германските финансови кръгове,

ПРЕДЛАГАМ:

Последствените Гаврил Василев Вулев и Станислав Василев Абаджиев да бъдат разпитани по следните въпроси:

- 1) Какво знаят конкретно за насочването на нашата търговия към Германия преди 9.9.[1]944 год[ина] – кой е спомагал за изнасянето на стоки?
- 2) Кой и как е било спомагано да нахлуват германски капитали в страната?

3) Какво знаят за финансовата дейност на Марко Ряков, провеждана у нас в полза на Германия, и връзките му с германските финансови групи, фирми, образуването на германски дружества у нас и пр.

София, 26 юни 1951 год[ина]

ОДОБРЯВАМ

ГЛАВЕН ИНСПЕКТОР, ОТДЕЛ VII ДС:

Подполковник *Н. Ангелов*

София, 27.VI.1951 год[ина]

Предлага

Ст[арши] следовател:

Ив. Албански

[Върху документа – надписи:] *Разпитани са и двамата, дадоха показания.*

6.VII.[1]951 г[одина] Ив. Албански

Показанията се намират в досието на Ряков в отделение „Възв[оряване] и изселване“

АМВР, следствено дело № 1566, л. 88. Оригинал. Машинопис.

№ 25

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА
ПОСТАНОВЛЕНИЕТО НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ ОТ 1935 г. ЗА
БЕЗМИТЕН ВНОС НА ПЕЧАТАРСКА ХАРТИЯ ВЪВ ВРЪЗКА С
ПОКАЗАНИЯТА НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ¹

София, 28 юни 1951 г.

3 екз[емпляра]

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

на обвиняемия Марко Илиев Рясков
от 28 юни 1951 год[ина]

Аз, Иван Николов Албански – старши следовател при Следствения отдел на Държавна сигурност, гнес разпитах в качеството ми на обвиняем лицето Марко Илиев Рясков, който на зададените му от мен въпроси отговори:

Въпрос: От кога до кога сте били министър на финансиите преди 9.9.[1]944 г[одина]?

Отговор: Министър на финансиите съм бил от 21 април 1935 год[ина] до 15 ноември 1935 години.

Въпрос: Докато бяхте министър на финансиите, какви укази са издавани за внос на различни стоки без мито от чужбина?

Отговор: Спомянах си само за 2 указа – единия за внос на факли по молбата на Олимпийския комитет в България и втория за внос на тънка хартия за печатане на библии от Британското библейско д[ружест]во в София.

Въпрос: С кои лица сте говорили по издаването на тези укази?

Отговор: За указа за вноса на факли без мито съм говорил със Стефан Чапрашиков – председател на Българския олимпийски комитет, който ми връчи писмена молба от името на Българския олимпийски комитет, с която се искаше да бъдат допуснати известно количество факли без вносно мито, нуждни за пренасянето на олимпийския огън през българска територия за Олимпиадата в Берлин.

За указа, издаден на Британското библейско д[ружест]во за внос на тънка хартия за библии без мито, не помня с кой съм говорил.

Въпрос: Кой и какво докладва на Министерския съвет за вноса на тънка хартия за библии за Британското библейско дружество?

Отговор: Аз докладвах на заседание на Министерския съвет писмената молба на Британското библейско дружество с мнение да бъде тя удовлетворена, за да може цената на библията да се намали и, от друга страна, се избегне вноса на готови печатани библии в² чужбина, които са по-скъпи. М[инистър]-председателя Андрей Тошев одобри моя доклад и по негово предложение Министерския съвет одобри вноса на хартията, за което беше издаден указ.

Въпрос: Кой ви беше дал писмената молба за внос на тънка хартия за Британското библейско дружество?

Отговор: Писмената молба ми я донесе началника на митническия отдел Митков.

Въпрос: Какво говорихте с Митков за молбата на Британското библейско дружество?

Отговор: Митков ми каза, че се касае за молба от религиозна секта и че с разрешаването на безмитния внос на хартията в същност няма да се накърнят интересите на фиска, защото и без това вноса на готово печатани библии е свободен от мито. Аз се съгласих с него и му казах, че по тоя начин ще се създаде работа на българските печатари и книговеци.

Въпрос: Познавате ли се с лицето Гаврил Цветанов?

Отговор: Не, не познавам такова лице.

Горното показах, прочете ми се и е верно, за което се подписвам³:

Обвиняет: М. Рясков

Ст[ариш] следовател: Иван Албански

АМВР, следствено дело № 1566, л. 11–12. Оригинал. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка, вероятно от служител на Държавна сигурност.

² Погрешно написано вместо „от“.

³ Виж тук документи № 19, 23, 45, 51, 52, 63, 64.

№ 26

ПЛАН ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА СЛЕДСТВИЕТО СРЕЩУ МАРКО РЯСКОВ

София, 29 юни 1951 г.

Строго поверително!

УТВЪРЖДАВАМ
ГЛАВЕН ИНСПЕКТОР ОТДЕЛ VII-ми ДС:
Погполковник

(Н. Ангелов)¹

София, _____ юни 1951 год[ина]

ПЛАН
ЗА СЛЕДСТВИЕТО НА МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ
за ТРЕТОТО тримесечие на 1951 година

МЕРОПРИЯТИЕ	СРОК	ОТГОВОРНИК
<u>Следствени</u>		
Подследственият Марко Илиев Рясков ще бъде разпитан по следните основни въпроси:		
а) Подробно да изложи за 14-те си отивания в чужбина – защо, по нареждане на кой, с кои лица се е срещал там и пр.	4. VII.	Албански
б) Как е постъпил на работа в Германо-българската кредитна банка, какви постове е заемал и като директор на същата какви заеми и на кои български и германски фирми са били отпускани за износ и внос на стоки.	10. VII.	- " -
в) Как и по чие искане е станал министър на финансите през 1935 [година] и по какви причини е напуснал преждевременно кабинета на А. Тошев. Подробно да изложи дейността си като м[инистър]р.	12. VII.	- " -
г) Какви връзки е имал с двореца и в какво са се изразявали.	14. VII.	- " -
д) Кой го е поканил и по какви причини е станал един от настояниците на бившия цар Симеон и като такъв каква дейност е развил.	16. VII.	- " -

е) С кои финансови кръгове в Германия е подържал връзка и какво е неговото участие в насочването на българския износ за Германия преди 9.9.[1]944 год[ина].	18. VII.	- " -
ж) Какво е неговото участие в организирането и образуването на германски г[ружест]ва у нас преди 9.9.[1]944 год[ина].	20. VII.	- " -
з) По чия покана и по какви причини е посетил конгреса на националсоциалистическата партия в Германия през 1936 год[ина]. (Пресата на времето е публикувала съобщения, че той е посетил конгреса по покана на Хитлер.)	24. VII.	- " -
и) Какви връзки е имал с английската легация през 1935 год[ина] и защо е допуснал издаването на указ за внос на тънка хартия без мито за Британското библейско г[ружест]во.	26. VII.	- " -
к) Защо след 9.9.[1]944 год[ина], след като е цел да бъде съден от Народния съд, е бил само въдворен, ² и по чие ходатайство е бил освободен от Т[рудово]В[ъзпитателно]О[бществено]?	28. VII.	- " -
л) Каква дейност е извършил като член на управителния съвет на съюза на акционерите г[ружест]ва, насочена срещу новите данъчни реформи и закони, с кои други лица и по какъв начин.	30. VII.	- " -
м) Ще му бъде проведен подробен разпит за неговите връзки и отношения с всички бивши министри от фашистките кабинети, с които се познава.	1. VIII.	- " -
н) Кога и как се е поставил в услуга на американското разузнаване и каква шпионска дейност е провел – на кого какви сведения е дал.	3. VIII.	- " -
Ще му бъде проведена очна ставка с Гаврил Цветанов за разобличение, как му се е поставил в услуга.	30. VII.	- " -
Ще бъде подсигуран с 1 камерен агент.	10. VII.	- " -
Др[угарят] гл[авен] и[нспекто]р ще присъства на 2 разпита на Марко Ряков.	15. VII. 5. VIII.	гл[авен] и[нспекто]р Ангелов
Др[угарят] н[ачални]к-отделението ще присъства на 1 път на разпита на М. Ряков.	8. VII.	н[ачални]к-отделение Константинов
Оперативни:		
Ще бъдат разпитани последствените Гаврил Вулев и Ст. Абаджиев за дейността на Марко Ряков в полза на германците.	2. VII.	и[нспекто]р Леви, Албански

Ще бъде разпитан осъдения бивш нар[оден] обвинител Татаров, по какви въпроси е бил питан Марко Рясков, когато е бил задържан на 13.IX.[19]44 год. Какви показания е дал и защо не е бил съден от Нар[одния] съд (евентуално какви подкупи е взел).	25.VII.	Албански
Ще бъде издирено делото от Народния съд, в което са включени показанията на Рясков и бъдат иззети за послужване. ³	8.VII.	Албански
Ще бъдат издирени и разпитани свидетели от бившия съюз на акц[ионерните] г[ру]жест]ва, които да удостоверят, че Гаврил Цветанов и Рясков се познават (тѣй като Рясков отрича да познава Цветанов).	20.VII.	- " -
Ще бъдат издирени и разпитани свидетели, които да дадат показания за проведена вражеска дейност от страна на Рясков в Кредитната банка след 9.9.[1]944 год[ина].	20.VII.	- " -
Ще бъдат издирени показанията и следственото дело на Стоян Бочев – бивш председател на съюза на акц[ионерните] г[ру]жест]ва, и бъде прегледано с цел дали могат някои данни да ни послужат при следствието на Рясков.	3.VII. няма ги в картотеката	- " -

София, 29.VI.1951 год.

ПРЕДЛАГА

СТ[АРШИ] СЛЕДОВАТЕЛ:

Ив. Албански

ОДОБРЯВАМ

НАЧАЛНИК-ОТДЕЛЕНИЕ I-во:

Майор

(В. Константинов)⁴

София, _____ 1951 година

АМВР, следствено дело № 1566, л. 6–8. Оригинал. Машинопис.

^{1, 4} Върху документа не са положени подписите на ръководните длъжностни лица, които е трябвало да го одобрят и утвърдят. Вероятно обнародваният тук план е един от екземплярите му, приложен в този си вид към следственото дело на М. Рясков. Без съмнение обаче планът е бил одобрен, утвърден и приложен, като се вземат предвид следващите няколко документа, които са обнародвани тук (виж документ № 27 и следващите).

² Да се постави такъв въпрос, а още повече да се очаква отговор на него от страна на М. Рясков, изглежда напълно безсмислено, но, както е видно, този въпрос е бил поставен.

³ Показанията на М. Рясков пред следствието по време на т.нар. Народен съд не са приложени към следствено дело № 1566. За жалост издирването на тези показания, които като исторически извор несъмнено са много интересни и важни, завърши безуспешно.

№ 27

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ДЕЙНОСТТА МУ
КАТО ДИРЕКТОР НА КРЕДИТНА БАНКА¹

София, 6 юли 1951 г.

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

НА ОБВИНЯЕМИЯ МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ

от 6 юли 1951 год[ина]

Аз, Иван Николов Албански – стариши следовател при Следствения отдел на Държавна Сигурност – София, днес разпитах в качеството му на обвиняем лицето Марко Илиев Рясков, който на зададените му от мен въпроси отговори:

Въпрос: От кога до кога сте работили като директор на Кредитната банка в България?

Отговор: От 1920 год[ина] до 15.X.1948 год[ина] с прекъсване през 1935 г[одина], когато бях министър на финансите.

Въпрос: Като директор на Кредитната банка преди 9.9.[1]944 год[ина] какви действия сте извършили за отпускане на заеми на различни предприятия и фирми, които не са били клиенти на Кредитната банка и с каква цел?

Отговор: Никога Кредитната банка не е правила оферти и не съм вършил никакви действия по отпускане на заеми на фирми и предприятия за привличането им към Кредитната банка.

Горното показах, прочете ми се и за верността му се подписвам:

Обвиняем: М. Рясков

Ст[ариши] следовател: Иван Албански

АМВР, следствено дело № 1566, л. 15. Оригинал. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка, вероятно от служител на Държавна сигурност.

№ 28

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ДЕЙНОСТТА МУ
КАТО ДИРЕКТОР НА КРЕДИТНА БАНКА И КАТО НАСТОЙНИК НА
МАЛОЛЕТНИЯ ЦАР СИМЕОН II И ЗА ОТНОШЕНИЯТА МУ С
ПРЕДСТАВИТЕЛИ НА ГЕРМАНСКИ ФИРМИ И СЪС СЛУЖИТЕЛИ
НА ГЕРМАНСКАТА ЛЕГАЦИЯ В СОФИЯ¹

София, 25 юли 1951 г.

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

НА ОБВИНЯЕМИЯ МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ

на 25.VII.1951 год[ина]

Аз, Цветан Ненков Цветков – мл[адиш] следовател при следствения отдел на Държавна сигурност – София, днес разпитах в качеството му на обвиняем лицето Марко Илиев Рясков, който на зададените му от мен въпроси отговори:

Въпрос: Кой контролираше работата Ви като директор на Германо-българската банка?

Отговор: Моята работа като директор на Германо-българска кредитна банка се контролираше от председателя на упр[авителния] съвет – Абс (немец), подпомогнат от Хойслер – директор на Дойч[е] банк, бивш директор на Кредитната банка.

Въпрос: В какво се изразяваше контрола, упражняван от тия хора?

Отговор: Контролираше се дали отпуснатите кредити се използват в рамките на условията, при които са отпуснати, по отношение на размер, гаранция, застраховки и пр.

Въпрос: При какви условия сте отпускали кредитите?

Отговор: Кредити сме отпускали при следните условия: дали е той с гаранция или без гаранция, и то с какви гаранции, евентуални повишавания през време на сезона по покупка на сурови материали и времетраенето на кредита.

Въпрос: От кого се определят тия условия при отпускане на кредита?

Отговор: Зависи от размера. До 1 000 000 лв. се определяше от мен за български фирми и от Ебле – немец, за немски фирми, за което се иска допълнително одобрение от Берлин. За по-голями суми от един милион лв. се искаше съгласието на председателя от съответния директор, като писмото се подписва и от другия директор.

Въпрос: Каква част от стоките, изпращани в Германия, минаваха през Германо-българската кредитна банка?

Отговор: През Германо-българската кредитна банка минаваха около 30–40% от стоките, които се изпращаха за Германия.

Въпрос: Другите дванадесет директори (немците) на банката занимаваха ли се с политика?

Отговор: Не, не се занимаваха нито те, нито техните сподвижници.

Въпрос: С кои други немци освен тия от банката се познавахте и от каде се познавахте?

Отговор: Познавах се с директора на АЕГ – Гребер (дружество за електрически материали), Едуард Наудаиер – гл[авен] директор на „Гранитоид“ (член на упр[авителния] съвет на банката, Едуард[г] Наудаиер (младия) – търговски директор на „Гранитоид“, Акерман – директор на „Циклоп“ (строително д[ружество]), Дьооркен – представител на германски фирми, Тралзен – представител

на германски фирми, Гутишмит – директор [на] „Интерконтинентале“ – транспортно дружество, Хайкман – представител на германски фирми, Хенинг – архитект, пълномощния министър на Германия в София Еберле², военния аташе Брукман и Вьоорман – съветник при легацията.

Въпрос: С кого от тия немци бяхте в най-близки отношения?

Отговор: С Гутишмит, Гребер, Тралзен имахте най-близки отношения.

Въпрос: Какви връзки имахте с немския пълномощен министър в София?

Отговор: Пълномощния министър Еберле³ беше невъзможен просак⁴, много надут, нагменен човек, за което го тразеха и салиите германци.

Въпрос: От кога познавате военното аташе Брукман?

Отговор: Брукман е бил в София повече от 10 год[ина]. В София е от 1934 год[ина]. Тогавашия пълномощен министър на Германия в София Рюмелин беше посетил заедно с ново назначения военен аташе Брукман моя колега Ебле и след това мина в моя кабинет, за да ми представи Брукман. Тогава се запознахме. Втора среща с Брукман имат през януарий 1935 год[ина] в кабинета на моя колега Ебле. Разговор заведе Брукман направо на темата – новия кабинет на генерал Златев, като с насмешка забеляза, че България се управлява от военни, които всичко разбират. Той не предвиждал дълъг живот на моя кабинет и го считал като временна политическа комбинация. По-нататък Брукман продължи, като каза, че за уволняването на кабинета на Кипон Георгиев вероятно е играло роля посещениято, което цар Борис е направил на адмирала на Английския военен параход в Варна. Аз казах, че не се знае какво е говорил царя с адмирала, но след станалата наскоро след това смена на кабинета, възможно е това посещение да е играло някаква роля. За кабинета казах, че той не е нито политически по състав, нито пък съответните министри са подбрани по компетентност и не е невероятно да влязат някой компетентни лица в кабинета. Брукман забеляза, че за обсъждане на стопански въпроси нямало нито един човек в кабинета, въпреки доколкото се отнася до стопанските въпроси (отношения) между България и Германия, те щели да се развиват по своя нормален път. Аз казах, че стопанските структури м[ежд]у двете страни ще изиграят своята роля. След това Брукман ме запита за Момчилов – бившия управител на Народната банка, и [каза, че] не допускал, че по такъв демонстративен начин е било възможно да напусне банката и да си даде оставката.

Въпрос: Друга среща с Брукман кога имате и по какъв повод?

Отговор: През пролетта на 1936 год[ина] Брукман беше дошъл в банката да тегли пари, отби се при колегата ми да си вземат довиждане, тъй като заминаваше за Германия. Отби се и при мен да си вземе довиждане.

Въпрос: Друга среща с Брукман кога имате и по какъв повод?

Отговор: Другата среща беше в началото на септемврий същата година (1936), като ми донесе покана за конгреса на националсоциалистическата партия от водача на същата.⁵

Въпрос: Други срещи с Брукман кога имате и по какви поводи?

Отговор: Друга среща с Брукман имате през 1939 г[одина]. В 1941 год[ина] Брукман дойде при мен да се посъветва какви ценни книжа да купи с част от спестяванията си.

Въпрос: Вие какво му казахте?

Отговор: Аз му препоръчвах да купи акции от „Гранитоид“ или от застрахователно д[ружество] „Балкан“.

Въпрос: Защо му препоръчахте акции от тях?

Отговор: Защото са най-сигурни – в списък на запазване стойността си и редовно заплащане на дивиденди.

Въпрос: Кажете ми вие германофил ли бяхте?

Отговор: Не може да се каже, че не съм симпатизирал на германците.⁶

Въпрос: Какви връзки сте имали с царското семейство и в какво са се изразявали те?

Отговор: Първата среща с царя имам като управител на Народната банка – да положа клетва пред царя за верна служба. Следващата среща е на 21 април 1935 г[одина], когато станах министър на финансите. В началото на юний същата година се явих при царя на служебен доклад и към края на октомври пак на служебен доклад. След това на 15 ноември същата година (1935) по повод приемане на оставката ми като финансов министър. Следваща среща имам през лятото на 1936 год[ина] в присъствието на царицата. След това малко време след последната среща царя ме извика в Чамкурия, за да ми обърне вниманието да бъда в помощ на царицата в нейните благотворителни планове. След това с царицата имахме 1–2 пъти срещи в трите месеца по благотворителни начинания.

Въпрос: Какви връзки имахте с останалите членове на царското семейство?

Отговор: С останалите членове на семейството освен царя и царицата нямах.

Въпрос: Кой ви покани да станете един от настояниците на царските деца?

Отговор: Настойничеството се назначава от министерския съвет в съгласие с царицата. Министър-председателя Божилков ми съобщи, че мнението на неговите другари от Мин[истерския] съвет е да бъде назначен за член на настойничеството, да се грижа за имотното състояние на наследника, като ми съобщи кои са останалите членове на настойничеството. Аз му казах, че няма да имам нищо против. Допълнително Божилков ми съобщи и останалите членове на настойничеството[то] и ми каза, че е с съгласието на царицата.

Въпрос: Каква е вашата дейност като член от настойничеството?

Отговор: На първото заседание, което бяхме насрочили, Филарет не се яви и ние го отложихме. На второто, на което Филарет пак не се яви, аз направих доклад пред другите двама за имотното състояние на царчето.

Въпрос: Като настойник колко пъти посетихте царските деца в двореца?

Отговор: Посещения съм правил на децата, когато съм ходил при царицата, и през лятото на [1]944 год[ина] бях на испита на децата.

Въпрос: Царицата доволна ли беше от вас като настойник на нейните деца?

Отговор: Нямах възможност да се проявя, тъй като започнаха бомбардировките, и аз бях евакуиран в с. Скръвена⁷, Ботевградско, повече от 4 дена седмично.

Горното показва, прочете ми се и за верността се подписвал.

Обвиняем: М. Рясков

Следовател: Цв. Цветков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 25–28. Оригинал. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка, вероятно от служител на Държавна сигурност.

^{2,3} Неправилно написано вместо Бекерле.

⁴ Неправилно написано вместо „прусак“.

^{5,6} Тези отговори на Марко Рясков са проява на завидна смелост и сила на духа. Без съмнение той е бил съвсем ясно колко опасни могат да бъдат за него по това време и при тези обстоятелства признанията му за симпатии към Германия, но въпреки това не се е поколебал да ги направи.

⁷ Неправилно написано вместо Скравена.

№ 29

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ПЪТУВАНИЯТА МУ
В ЧУЖБИНА, ЗА ДЕЙНОСТТА МУ КАТО ДИРЕКТОР НА КРЕДИТНА
БАНКА, ЗА ПОЗНАНСТВОТО МУ С АНГЛИЙСКИЯ ПЪЛНОМОЩЕН
МИНИСТЪР В СОФИЯ ЧАРЛС БЕНТИНГ И ЗА БЕЗМИТНИЯ ВНОС
НА ХАРТИЯ ПРЕЗ 1935 г.¹

София, 26 юли 1951 г.

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

НА ОБВИНЯЕМИЯ МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ

от 26 юлий 1951 год[ина]

Аз, Цветан Ненков Цветков – мл[адиш] следовател при следствения отдел на Държавна сигурност – София, днес разпитах в качеството му на обвиняем лицето Марко Илиев Рясков, който на зададените му от мен въпроси отговори:

Въпрос: В други държави освен тия, които ми изброихте, в кои сте ходили?

Отговор: Не, в други държави не съм ходил.

Въпрос: Ходили ли сте в Румъния?

Отговор: Да, минавал съм през Буковина на път за Лозана през 1940 год[ина].

Въпрос: Ходили ли сте в Турция?

Отговор: Да, ходил съм в Цариград по покана на мой приятел Михаил К. Янков (сега покойник) през 1925 г[одина], за да видя града. Беше ми срамно да казвам, че не съм ходил в Цариград. Там бях три дена.

Въпрос: С кои финансови кръгове в Германия сте потвърждали връзка?

Отговор: Потвърждал съм връзка с членовете² на „Дойчебанк“ и с директорите на отдели при същата банка. От време на време, когато съм бил в Берлин, съм правил кортоазни визити на дирекциите на „Дрезднер банка“, „Комерц“ и „Приват банк“.³

Въпрос: Какво е вашето участие при образуването и организирането на германски фирми у нас преди 9.9.[19]44 год[ина]?

Отговор: Не съм участвал при образуването на никакви германски дружества. Аз станах член на управителния съвет през 1942 год[ина], като станах член на дружество „Кораловаг“ с една акция от 2000 лв.

Въпрос: Защо след като дружеството е образувано още през 1928 год[ина], до 1942 год[ина] не е имало в управителния съвет на същото представител на Кредитната банка?

Отговор: Защото основателя на дружество „Кораловаг“ Алберт Гооргаз е държал собствените си парични средства в дружеството като кредитор.

Въпрос: Защо главния акционер Алберт Гооргаз почувства нужда от кредити през 1942 год[ина]?

Отговор: Защото е искал да използва безлихвени аванси, които министерството на железниците е давало на дружеството безлихвено срещу банкова гаранция по договор за поправка на вагони, а своите собствени парични средства да внесе в некоя банка, която ще му плаща 4% (примерно казано) лихва.

Въпрос: Кой беше директор на Кредитната банка през това време в София?

Отговор: Аз и Карл Ебле (немец).

Въпрос: Кой разреши гаранционния кредит на главния акционер на „Кораловаг“ Гооргаз?

Отговор: Кредита се разреши от мен и колегата Ебле (немец) с разрешение на председателя на управителния съвет в Берлин.

Въпрос: Какви връзки сте имали с Английската легация в 1935 год[ина]?

Отговор: За пръв път се запознах с английския пълномощен министър в 1935 год[ина], когато в качеството си на финансов министър той дойде да ми се представи и да ме поздрави за новия пост. След това бях поканен от съция на вечеря в легацията заедно с още 20–30 души из българската среда, между които бяха Стойчо Мушанов⁴ с госпожата си, генерал Радев⁵ с госпожата си, Г. Къосеиванов с госпожата си. Това бяха от министрите.

Въпрос: Защо сте допуснали издаването на указ за внос на тънка хартия без мито за Британското библейско д[ружест]во?

Отговор: Защото с допускането на вноса държавните интереси в нищо не се оцеляват, понеже в случай на отказ биха се внесли готови печатани в чужбина библии, чийто внос като печатни произведения по закон се освобождава от мито. С допускането на безмитния внос на хартиите се създава работа за печатари и книговезци.

Въпрос: Защо след 9.9.1944 г[одина], след като цяхте да бъдете съден, бехте въдворен в Т[рудово]В[ъзпитателно] О[бщжитие]?

Отговор: Защото не се установи никакво конкретно обвинение срещу мен.

Въпрос: Кой ви ходатайства да ви освободят от Т[рудово]В[ъзпитателно] О[бщжитие]?

Отговор: Моето освобождение дойде напълно по естествен път. За 9-и септември бяха освободени около 100 души от хората, които бяхме там.

Въпрос: Някой не се ли застъпи за вашето освобождение?

Отговор: Не, свършено изключено.

Въпрос: Имали ли сте познатство с американци?

Отговор: Не, никакви американци не познавам.

Въпрос: Водили ли сте разговор с някого по адрес на американци?

Отговор: Не, не съм водил разговор с никого по адрес на американци.

Въпрос: Кажете ми кой лично ви покани да посетите конгреса на националсоциалистическата партия в Нюрнберг?

Отговор: Поканен бях от Стефан Чапрашиков. Поканата ми беше връчана чрез Германската легация от полк. Бруклан, а поканата беше лично от водача на партията – Хитлер.

Въпрос: Даваше ли се гласност на това ваше посещение в Нюрнберг?

Отговор: Имало е някаква малка реклама, в кой вестник не зная, за моето посещение в Нюрнберг, което вероятно е излязло от Германската легация.

Горното показах, прочете ми се и за верността му се подписвам.

Обвиняем: М. Рясков

Мл[адиш]и следовател: Цв. Цветков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 33–34. Оригинал. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка, вероятно от служител на Държавна сигурност.

² Служителят на Държавна сигурност, писал протокола, очевидно е пропуснал да напише изрази „на Управителния съвет“.

³ Неправилно написано вместо „Комерц унд приват банк“.

⁴ Неправилно написано вместо Мошанов. Стойчо Мошанов е бил колега на Марко Рясков в правителството на Андрей Тошев като министър на народното стопанство.

⁵ Генерал-майор Тодор Радев, министър на народната просвета в правителството на Андрей Тошев.

№ 30

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ПОСЕЩЕНИЕТО
МУ НА КОНГРЕСА НА НАЦИОНАЛСОЦИАЛИСТИЧЕСКАТА
ГЕРМАНСКА РАБОТНИЧЕСКА ПАРТИЯ ПРЕЗ 1936 г. И ЗА
ДЕЙНОСТТА МУ КАТО МИНИСТЪР НА ФИНАНСИТЕ¹

София, 27 юли 1951 г.

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

НА ОБВИНЯЕМИЯ МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ

от 27 юли 1951 год[ина]

Аз, Цветан Ненков Цветков, ма[адиш] следовател при следствия отдел на Държавна сигурност, София, днес разпитах в качеството му на обвиняем лицето Марко Илиев Рясков, които на зададените му от мен въпроси отговори:

Въпрос: Защо сте ходили в Цариград?

Отговор: В Цариград ходих на екскурзия по покана на мой съученик Михаил К. Янков, защото просто ми беше стеснително, срамно да казвам, че не съм ходил в Цариград.

Въпрос: Защо ви беше срамно да казвате, че не сте ходили в Цариград?

Отговор: Защото моето положение беше такова, че бях обиколил цяла Европа, а в Цариград, който е само на 24 часа път, не бях ходил.

Въпрос: Защо не казахте на следствието, че сте ходили в Цариград, когато ви беше зададен въпроса да кажете в кои държави сте ходили?

Отговор: Бях забравил, че съм ходил в Цариград.

Въпрос: Кой ви покани да посетите конгреса на националсоциалистическата партия в Нюенберг?

Отговор: Бях поканен от Стефан Чапрашиков.

Въпрос: Какво представлява като човек Стефан Чапрашиков?

Отговор: Стефан Чапрашиков беше член на Ц[ентралния] К[омитет] на олимпиадата в Берлин, човек, който се ползваше с голям авторитет сред германските спортни [и] управляващи кръгове. Беше в много близки отношения с Чалпер Унт Остин² – председател на физкултурните организации, един от първенците на нац[ионал]социалистическата партия.

Въпрос: Вие ползвахте ли се с доверие пред Чапрашиков, за да ви покани до посетите конгреса?

Отговор: Имах впечатление, че ме уважава и има пълно доверие в мен, за да ме препоръчва да посетя конгреса.

Въпрос: Бяха ли поканени други българи?

Отговор: Не, други българи не бяха поканени.

Въпрос: Защо само вие бяхте поканени?

Отговор: От Чапрашиков разбрах, че от малките държави били поканени само по един човек.

Въпрос: Какво говорихте с полк. Брукман, когато той ви връчи поканата за конгреса?

Отговор: Той беше радостен, че съм приел да посетя Нюрнберг и да видя (както той го наричаше) германския организационен гений.

Въпрос: Вие какво му казахте?

Отговор: Аз казах, че с удоволствие ще отида.

Въпрос: Какво ви дава право да мислите, че обявлението в вестника по отношение вашето посещение на конгреса е излязло от Германската легация?

Отговор: Предполагам да е излязло от Германската легация, тъй като поканата е минала през легацията. Аз в никой случай не бих го направил, тъй като от банката не е. Аз не съм рекламаджия.

Въпрос: Защо царя ви извика при себе си в Чамкория през 1935 год[ина]?

Отговор: Това беше през 1936 год[ина]. Царя ме извика, като ме помоли да бъда в помощ на царицата в областта на благотворителността, с която тя се занимаваше. Моето сътрудничество се изразяваше в съвети – указания за практическото изпълнение на нейни идеи и възможности за постигането им.

Въпрос: Вие какво казахте на царя?

Отговор: Аз казах, че с готовност ще сътруднича на царицата в нейната работа.

Въпрос: Каква дейност развихте вие с царицата в тази област?

Отговор: Построи се санаториум-преванториум край гр. Грявна, в които се вложиха средствата на царицата, които се откри през м. март 1944 г[одина].

Въпрос: Успехте ли да убедите царицата, че за осъществяване на нейните планове на цята страна няма възможност?

Отговор: Да, успех, действителността и показа, че е не възможно осъществяването на нейните планове.

Въпрос: В последствие царя остана ли доволен от вашата работа?

Отговор: Не, не е ставало въпрос, за да каже, че е доволен и да ми благодари за моята работа.

Въпрос: Защо като финансов министър не стояхте по-дълго време да оправите батаците, а напуснахте кабинета на Андрей Тошев?

Отговор: Защото бях приел да стана министър, но да не стоя по-дълго от няколко месеца.

Въпрос: Разбрахте ли, че ще има смена в кабинета, когато си дадохте оставката?

Отговор: Не съм разбрал, защото аз много рядко посещавах заседанията на Министерския съвет, тъй като въпросите от външен характер се разрешаваха от Андрей Тошев и Кьосеианов, за което изказвахме неодобрение както моите колеги, така и аз. Веднаж Тошев ни каза, че от всичко изглеждаше, че има една обща акция за сваляне на правителството от страна на Дамян Велчев и Дочо Узунов. Моето мнение е, че е настъпило някакво недоразумение между Тошев и Кьосеианов по отношение политиката на сближение с Югославия. Натделяло е мнението на Кьосеианов пред двореца (за сближение с Югославия) и така се стигна до смената на кабинета. Мен беше ме страх, защото само една седмица, след като станях министър, имах опит за преврат от Крум Колев, а през октомври също се готвеше преврат от Дамян Велчев.

Въпрос: На колко заседания на Министерския съвет сте присъствали като министър на финансите?

Отговор: Първите месеци ходих редовно, но от юний месец посещавах много на рядко заседанията на Министерския съвет.

Въпрос: Какви политически въпроси са разглеждани от Министерския съвет, когато сте присъствували?

Отговор: Никакви политически въпроси не сме разглеждали. Политическите въпроси ги разрешаваха Тошев и Кьосеиванов.

Въпрос: Кажете на следствието за вашите връзки с всички фашистки министри преди 9 септември 1944 год[ина].

Отговор: Потвърждам съм по-редовна връзка с следните бивши фашистки министри: с Добри Божилов, Кирил Гунев, Дим. Вълев, Дим. Савов, Богдан Филов, професор Йоцов, Славчо Загоров, Ангел Карагьозов, Александър Огнянов, Г. Кьосеиванов, ген. Радев, Стойчо Мушанов.³

Въпрос: Какво илотно състояние имаха тези хора?

Отговор: Почти всички са много богати хора. Всички имат къщи в София, отделни апартаменти, вили в периферията на София, а някои и в Чам кория. Кой колко пари е имал, не ги знаех, но някой от тях имаха много пари.

Горното показва, прочете ми се и за верността му се подписвам.

Обвиняем: М. Ряков

Мл[адиш] следовател: Цв. Цветков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 38–40. Оригинал. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка, вероятно от служител на Държавна сигурност.

² Написано неправилно вместо Чамер унд Остен (Hans von Tschamer und Osten).

³ Написано неправилно вместо Мошанов.

№ 31

МОЛБА ОТ РАДКА РЯСКОВА ДО ОБЛАСТНИЯ ПРОКУРОР ПРИ
СОФИЙСКАТА ОБЛАСТНА ПРОКУРАТУРА СЪС ЗАПИТВАНЕ ЗА
МЕСТОНАХОЖДЕНИЕТО НА СЪПРУГА Й МАРКО РЯСКОВ СЛЕД
ЗАДЪРЖАНЕТО МУ ОТ СЛЕДСТВЕНИТЕ ОРГАНИ НА ДЪРЖАВНА
СИГУРНОСТ¹

Севлиево, 28 юли 1951 г.

Вх. № 13482/31.VII.1951 г.

До Другаря Главен Прокурор
при Софийския областен съд

МОЛБА

от Радка Маркова Ряскова²
гр. Севлиево, ул. „Ст. Ганчев“ 20

Другарю Главен Прокурор,

На 29.IV. т[ази] г[одина] бе задържан в Севлиево от органи на властта моя съпруг Марко Илиев Рясков. Постъпките, които направих в Г[орна] Оряховица, в Търново и в областната прокуратура в София, за да науча къде е той и защо е задържан, до днес се оказаха безрезултатни. Много съм разтревожена, защото моя съпруг е вече стар и страда от захарна болест.

Моля Ви да ме осведомите къде се намира той сега и дали ще бъде възможно да му изпращам диетична храна.

С почит:

Радка М. Ряскова

Севлиево, 28.VII.1951 г[одина]

[Върху молбата – надписи:]

Д[ирекция] Д[ържавна] С[игурност] на разпореждане.

гр[ад] София

1.VIII.1951г[одина] [- - -]

Лицето се намира в ареста на Д[ържавна] С[игурност]³

9.VIII.1951 год. [- - -]

Д[ирекция] Д[ържавна] С[игурност] на разпореждане

Вх. № 13482 гр[ад] София

1.VIII.1951 г.

Отдел 7-ти

гр. София 1.VIII.1951 г[одина]

зам.-прокурор: Ст. Ганчев

Вх. 17213/4 VIII.[19]51 г[одина]

секретар: [- - -]

Вх. 5223/8.VIII.[19]51 г[одина]

АМВР, следствено дело № 1566, л. 128. Оригинал. Ръкопис.

¹ Молбата е написана собственоръчно от Радка Ряскова.

² На по-младите читатели вероятно ще направи впечатление, че съпругата на Марко Рясков е написала като свое презиме собственото име на съпруга си, а не това на своя баща – Сава Генов. Всъщност в миналото това е било удобен и широко разпространен начин за представяне на семейното положение и съпружеските отношения на българската жена.

³ Сред документите на следствено дело № 1566 се съхранява кратка ръкописна бележка с дата 8.VIII.1951 г., написана очевидно във връзка с молбата на Радка Ряскова от служител на Държавна сигурност, от която се разбира, че Марко Рясков е бил изпратен в ареста на Държавна сигурност в София на 13.V.1951 г., килия № 81.

№ 32

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ДЕЙНОСТТА МУ
КАТО ЧЛЕН НА УПРАВИТЕЛНИЯ СЪВЕТ НА СЪЮЗА НА
АКЦИОНЕРНИТЕ ДРУЖЕСТВА¹

София, 28 юли 1951 г.

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

НА ОБВИНЯЕМИЯ МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ

на 28.VII.1951 год[ина]

Аз, Цветан Ненков Цветков, мл[адиш]и следовател при следствия отдел на Държавна сигурност – София, днес разпитах в качеството му на обвиняем лицето Марко Илиев Рясков, който на зададените му от мен въпроси отговори:

Въпрос: От кога станяхте член на управителния съвет на съюза на акционерните д[ружест]ва?

Отговор: Станах член на управителния съвет на съюза на акционерните дружества още при самото основаване на съюза², но точно коя година не си спомням; вероятно от [1]925 до 1930 год.

Въпрос: Каква бе целта на основаването на този съюз?

Отговор: Целта на съюза беше защита интересите на акционерното дело и разпространяване чрез списанието на съюза просветата върху това дело.

Въпрос: Какви бяха интересите на акционерното дело?

Отговор: Съюза имаше за задача да защитава и застъпва материалните интереси на акционерните д[ружест]ва, следователно на техните собственици – акционерите.

Въпрос: Какви бяха интересите на собствениците, акционерите?

Отговор: Техните интереси бяха от чисто материален характер.

Въпрос: Защо вие станяхте член на управителния съвет на съюза на акционерните дружества?

Отговор: Защото бех избран от общо събрание на членовете на съюза на акционерните д[ружест]ва.

Въпрос: Ползвахте ли се с доверие пред членовете на съюза на акционерните д[ружест]ва?

Отговор: Разбира се, да, в противен случай нямаше да ме изберат.

Въпрос: Кои бяха останалите членове на управителния съвет на съюза на ак[ционерните] д[ружест]ва?

Отговор: Председател беше инж. Георги Атанасов – главен директор на „Гранитоид“, който беше голям акционер на дружеството, 2) Давичон Леви – администратор на д[ружест]во „Изида“ – голям акционер на същото д[ружест]во, 3) Гатьо Кънчев – директор на д[ружест]во „Въгледвуокис“ – акционер на същото, 4) Желю Борилков³ – директор на заводите „Чилови“⁴, 5) Георги Губиделников – главен директор на Българска търговска банка – акционер в същата банка, 6) Бончо Бончев⁵ – директор на Българска генерална банка – живущ на ул. „Белчев“, 7) Д-р Дечо Недялков – директор на Централна банка на провинциалните банки, 8) Марко Илиев Рясков – директор на Кредитната банка – акционер, Георги Русчев от фирмата (ак[ционерно] д[ружест]во) „Андонов и Михайлов“ – текстилна ф[абри]ка в Сливен, и Велизар Пеев – управител и главен акционер на шоколадената ф[абри]ка „Пеев“, и най-важния – Стоян Бочев – бивш главен директор на застрахователно д[ружест]во „България“.

Най-главната функция на съвета беше законното представителство на съюза в първоначалната облагателна комисия при облагане с преки данъци, която функция се изпълняваше от секретаря на упр[авителния] съвет на съюза, който беше душата на съюза. Първия секретар беше д-р Симеонов, бивш началник-отдел в финансовото министерство. След него секретар беше д-р Стоян Христов – бивш администратор на Българска земеделска банка.

Въпрос: Д-р Стоян Христов до кога беше секретар на управителния съвет на съюза?

Отговор: Аз, като излязох от затвора в 1945 год[ина], не го заварих. Председател тогава беше Стоян Бочев, който изпълняваше и длъжността на секретаря.

Въпрос: До кога бяхте член на управителния съвет на съюза на акционерните д[ружест]ва?

Отговор: Бях член на упр[авителния] съвет до неговото разтуряне, струва ми се, началото на 1948 год[ина], т. е. и след като се върнах от затвора.

Въпрос: Каква е вашата дейност в управителния съвет на съюза на акц[ионерните] д[ружест]ва до 9.9.1944 год[ина]?

Отговор: Както всеки член, така и аз, си давахме мненията по разискваните въпроси.

Въпрос: Какви въпроси се разискваха в управителния съвет?

Отговор: По проекти на финансовото министерство относно облагането с данъци и в връзка с закона за водене на търговските книги.

Въпрос: Защо именно управителния съвет трябваше да си дава мнението по проектите на финансовото министерство по тези въпроси, а именно по облагането с данъци и воденето на търговските книги?

Отговор: Това се практикуваше не по някакъв закон, а беше прието по традиция проекти на министерството на финансите да се обсъждат и си даде мнението упр[авителният] съвет на съюза на акц[ионерните] д[ружест]ва.

Въпрос: По какъв начин беше приета тази традиция?

Отговор: При основаване съюза на акц[ионерните] д[ружест]ва за секретар на съюза се назначи д-р Симеонов, бивш началник-отдел за преките данъци при финансовото министерство, по молба на който министерството на финансите започва да изпраща своите проекти относно фискалното законодателство на съвета за проучване и мнение на упр[авителния] съвет на съюза на акц[ионерните] д[ружест]ва.

Въпрос: На вас, Рясков, харесваше ли ви тази традиция, а именно по проектите на финансовото министерство за облагане с данъци да си дават мнението най-големите банкери и акционери?

Отговор: Харесваше ми, оставаше на финансовото министерство да възприеме част или изцяло мнението на съвета или пък да не взема никаква бележка от него.

Въпрос: Какви проекти са идвали в управителния съвет, за да си даде последния мнението?

Отговор: При обсъждане на разните проекти за изменение на закона за данъка върху приходите стремежа на управителния съвет на съюза на акц[ионерните] дружества е бил да установява пред финансовото министерство, че фактически акционерите се облагат три пъти за един и същи доход: 1) при облагането на акционерното д[ружест]во за приходите, добити непосредствено от него; 2) при изплащане на дивидентите на акционерите; и 3) при облагане общия доход на акционера, в който се включва[т] и получените от него дивиденти. Давало се е мнение пред финанс[овото] министерство облагането в посочените три случая да става при по-умерени проценти.

Въпрос: Каква е вашата дейност в управителния съвет на съюза на акционерните дружества след 9.9. [1]944 год[ина]?

Отговор: Като член на управителния съвет на съюза на акц[ионерните] д[ружест]ва съм вземал участие в заседанията му при разглеждане на законопроекта на финансовото министерство.

Въпрос: Какви въпроси са разглеждани от управителния съвет по отношение новите данъчни реформи и закони?

Отговор: При разглеждане на проекта за закона за облагане на приходите общо мнение на членовете на съвета беше, че проекта по конструкция беше издържан. Съвета по-специално се спря върху положениата, които засягат акционерните д[ружест]ва. Съвета реши да се изкаже пред финансовото министерство мнение по въпроса за троиното облагане на акционера, като се внесе облекчение в смисъл на намаляване на процентите за облагане. Също се прие да се пледира пред финансовото министерство за освобождаване от облагане на част от сумите, които се отделят от печалбите на дружествата, за засилване на резервните им фондове.

Въпрос: Ряков, кажете на следствието какво изказване сте правили лично вие срещу новите данъчни реформи и закони?

Отговор: Аз съм се изказвал за освобождаване от облагане на част от сумите, които се отделят от печалбите за резервните фондове на д[ружест]вото, и, второ, да се внесе облекчение при облагането на акци[онерните] д[ружест]ва, дивидентите, които изплащат тия дружества, и общия доход на акционера – в смисъл на намаляване процентите за облагане.

Въпрос: От кога се познавате с Стоян Бочев?

Отговор: С Стоян Бочев се познаваме повече от 40 г[одини].

Въпрос: Какви връзки имаште с Бочев?

Отговор: Срецахме се с Бочев на заседания – аз като председател на фондовата борса, той като секретар, и на заседания на управителния съвет на съюза на акционерните дружества, на който съвет той беше председател.

Въпрос: Други срещи освен на заседанията имате ли с Бочев?

Отговор: Не, други срещи с Бочев не съм имал, освен две-три срещи по следния въпрос, а именно: началника на управлението на съветски[те] имуцества в България беше ме натоварил да направя едно изложение върху работите и състоянието, както и балансов анализ на италианските застрахователни дружества в София (България). Понеже аз сам не бях в състояние да направя това изложение, в съгласие с началника на управлението на съветски[те] имуцества в България аз помолих Стоян Бочев като познавач на всички застрахователни дружества у нас да направи такова изложение и да го даде на мен. По този повод съм имал две-три срещи с Бочев в банката.

Въпрос: Бочев имаше ли познанство с съветски хора у нас?

Отговор: Не, нямаше никакви връзки.

Въпрос: По чия препоръка Съветите щяха да направят Стоян Бочев директор на застрахователното дружество „Орел“?

Отговор: По моя препоръка.

Въпрос: Бочев съгласен ли беше да стане директор на застр[ахователно] д[ружест]во „Орел“?

Отговор: Разбира се, беше съгласен, защото беше голям пост.

Въпрос: Какво беше отношението на Стоян Бочев към новите данъчни реформи?

Отговор: Стоян Бочев като председател на управителния съвет на съюза на акци[онерните] д[ружест]ва и същевременно председателстващ заседанието в заключителното си изказване каза, че е уместно да се направи изложение до министерство на финансите, като се изтъкне необходимостта от облекчение в облагането на акционерите по общия доход за часта от приходите, които произхождат от дивиденти, понеже при акционерите фактически става тройно облагане.

Въпрос: Давано ли е изложение до министерство на финансите за облекчение на акционерните д[ружест]ва?

Отговор: Такова изложение, мисля, че се даде, изготвено от Стоян Бочев.

Горното показва, прочете ми се и за верността му се подписвам:

Обвиняем: М. Рясков

Следовател: Цв. Цветков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 45–48. Оригинал. Ръкопис.

-
- ¹ Протоколът е написан на ръка, вероятно от служител на Държавна сигурност.
 - ² Съюзът на акционерните дружества в България е основан през 1920 г.
 - ³ Неправилно написано вместо Бурилков.
 - ⁴ Става дума за заводите „Никола Чилов“.
 - ⁵ Неправилно написано вместо Боев.

№ 33

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ТЮТЮНОТЪРГОВСКИТЕ
ФИРМИ, КРЕДИТИРАНИ ОТ КРЕДИТНА БАНКА, И ЗА УЧАСТИЕТО МУ В
НЯКОИ АКЦИОНЕРНИ ДРУЖЕСТВА¹

София, 30 юли 1951 г.

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

НА ОБВИНЯЕМИЯ МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ

на 30.VII.1951 год[ина]

Аз, Цветан Ненков Цветков, мл[адиш]и следовател при следствия отдел на Държавна сигурност – София, днес разпитах в качеството му на обвиняем лицето Марко Илиев Рясков, който на зададените му от мен въпроси отговори:

Въпрос: Кои бивши тютюнотърговци познавате, с които сте вършили търговски сделки?

Отговор: Жак Асеов – София, Леон Асеов – София, Таквор Такворян – София, Т. Д. Къришев син, Дончо С. Палабеев², „Азриел Ификри“³, Стефан Чапрашиков, Александър Чапрашиков, д-р Христо Г. Генов, Васил Млачов⁴, д[ружест]во „България“ за тютюни, Австро-българско тютюнево д[ружест]во, Дило Сяров, Слави⁵ Константинов, х. Иванов – Пловдив – бр[атя] Мосинов, братя Драганови, Марко Белчев и син, Кочо Апостолов и съдружие, Д. и К. Турдоглу, Мусорлиев, Власиу, Ив. Филипов, Найдено Стоянов, Г. Куцооглу, д[ружест]во „Златолист“, д[ружест]во „Холтаб“, д[ружест]во АКА, Ангелов и Мендилиев (Хасково) – Георги Чалбуров.

Въпрос: Кажете други тютюнотърговци, с които сте потвърждали връзка.

Отговор: Други търговски фирми, с които съм работил, са Томасян и Тютюнджиян, синове Анго Попов, Асен Голев – София, живуц в София.

Въпрос: Кажете други тютюнджийски фирми, с които сте работили.

Отговор: Няма други, не си спомням.

Въпрос: Защо след 9.9.[19]44 год[ина] продължавахте да се борите за укрепване правата на едрите капиталисти, след като виждахте, че имате нова власт, която се бори против едрия капитал и за одържавяване на едрите частни фирми и предприятия?

Отговор: След 9.9.[19]44 год[ина] едрите частни фирми и предприятия останаха незасегнати до декемврий месец 1947 г[одина]. През този период от време аз съм работил за укрепване на акционерните д[ружест]ва, тъй като те още законно съществуваша, и не съм допускал, че те така отведнаж ще бъдат направени държавна собственост.

Въпрос: В какво се състои вашата работа за укрепване на акционерните д[ружест]ва след 9.9.[19]44 год[ина]?

Отговор: Моята работа за укрепване на акционерните дружества се състои след 9.9.[19]44 г[одина] в това, което беше и преди 9.9.[19]44 г[одина], а именно: против тройното облагане на акционера и за засилване резервите на д[ружест]вата.

Въпрос: На колко акционерни д[ружест]ва сте били член?

Отговор: Бях член на следните акционерни д[ружест]ва: „Балкан“, Австро-българско [тютюнево], „България“, „Кораловаг“ и „Пирин“, но по свои личен почин членувах само в д[ружест]во „Балкан“, а в останалите д[ружест]ва – като представител на Кредитната банка. След 9.9.[19]44 год[ина] бях член само на д[ружест]во „Балкан“, Австро-българско д[ружест]во и Кредитната банка.

Въпрос: Защо напуснахте другите д[ружест]ва?

Отговор: В другите дружества аз участвах като представител на банката и понеже една година бях в затвора и в Т[рудово]В[ъзпитателно] О[бщественост], не бях преизбиран и отпаднах като член.

Въпрос: Имало ли е акционерно д[ружест]во „Марица“?

Отговор: Да, пропуснах да кажа, то е едно от най-старите акционерни д[ружест]ва – още от 1906 год[ина]. В него членувах като представител на банката.

Въпрос: В кое дружество членувахте с най-голяма сума?

Отговор: В Кредитната банка членувах с най-голяма сума – с 375 000 лв.

Въпрос: Каква печалба ви носеха тези пари в дивиденди?

Отговор: Носеха ми 5%, т. е. към 18 000 лв. годишно.

Въпрос: Кажете ми имаше ли след 9.9.[19]44 г[одина] в Кредитната банка, на която вие бяхте директор, служители, реакционно настроени против властта на О[бщественост] Ф[ронт]?

Отговор: Аз никога не съм се интересувал от политическите убеждения на служителите.

Въпрос: Според вас кой трябва да се интересува от политическите убеждения на служителите, на които вие сте началник?

Отговор: Никой не трябва да се интересува от политическите убеждения на служителите, до-толкова, доколкото няма прояви за активна политическа дейност. Такива прояви, откакто съществува банката, не е имало.

Въпрос: Чували ли сте някои служители открито да говорят против властта на О[бщественост] Ф[ронт] и за някаква реставрация на миналото?

Отговор: Не, не съм чувал.

Въпрос: Кажете пред следствието имаше ли служители врагове в банката, на която вие бяхте директор?

Отговор: Не, не съм търсил и не съм констатирали вражески прояви от страна на служителите.

Въпрос: Какво бихте направили, ако чуехте някой да говори открито против властта на О[бщественост] Ф[ронт], че О[бщественост] Ф[ронт] скоро ще си отиде, че глави ще се търкалят.

Отговор: Това представлява действителна опасност и за банката – бих го съобщирил на колегата си Саванин.

Въпрос: В управителния съвет на съюза на акционерните дружества имаше ли хора, вражески настроени против властта на О[бщественост] Ф[ронт]?

Отговор: Не, нямаше хора, вражески настроени против властта – не съм констатирали никакви прояви.

Горното показах, прочете ми се и за верността му се подписвам:

Обвиняем: М. Ряков

Следовател: Цв. Цветков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 54–55. Оригинал. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка, вероятно от служител на Държавна сигурност.

² Неправилно написано вместо Палаевев.

³ Неправилно написано вместо „Азриел и Фикри“.

⁴ Неправилно написано вместо Младжов.

⁵ Неправилно написано вместо Славе.

№ 34

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ПРЕДОСТАВЕН
КРЕДИТ НА ТЮТЮНОТЪРГОВСКАТА ФИРМА „БРАТЯ ВУЛЕВИ“, ЗА
НАЧИНА НА ПУБЛИКУВАНЕ НА БАЛАНСИТЕ НА КРЕДИТНА
БАНКА И ЗА УЧАСТИЕТО МУ В УПРАВИТЕЛНИЯ СЪВЕТ НА СЪЮЗА
НА АКЦИОНЕРНИТЕ ДРУЖЕСТВА¹

София, 31 юли 1951 г.

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

НА ОБВИНЯЕМИЯ МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ

на 31.VII.1951 год[ина]

Аз, Цветан Ненков Цветков, ма[адиш] следовател при следствия отдел на Държавна сигурност – София, днес разпитах в качеството му на обвиняем лицето Марко Илиев Рясков, който на зададените му от мен въпроси отговори:

Въпрос: Познавате ли лицето Гаврил В. Вулев?

Отговор: Познавам го, член на фирмата „Бр[атя] Вулеви“ от гр. Пловдив.

Въпрос: От каде го познавате?

Отговор: За първи път го видях [19]38 или [19]39 г[одина], когато дойде при мен в банката да иска кредит срещу гаранция на една английска банка в размер от 2 000 000 лв.

Въпрос: Какво знаете за фирмата „Бр[атя] Вулеви“?

Отговор: Тя е дългогодишна фирма, която се ползва с много добро име, доставя тютюни предимно на фирмата „Британска тютюнева компания“ и работи с банка „Български кредит“.

Въпрос: Отпусkali ли сте кредит на „Бр[атя] Вулеви“?

Отговор: Да, един-единствен път срещу писмена гаранция на Мидланд банк от Лондон от 2 000 000 лв.

Въпрос: Как стана отпускането на кредита в размер от 2 000 000 лв.?

Отговор: Вулев се яви при мен и ме помоли Кредитната банка да му отпусне един еднократен кредит от 2 000 000 лв., като даде следните обяснения: фирмата му работила с банка „Български кредит“ за отпускането на този кредит срещу гаранция на една английска банка, посочена от Британската тютюнева компания – Митланд банк. Обаче тази банка е отговорила, че гаранцията може да даде пред Кредитната банка, която е нейн кореспондент. Затова Вулев се отнесе до Кредитната банка с молба за отпускане на отбелязания кредит. Предвид на първостепенната гаранция, която ни предложи, аз си дадох съгласието за отпускане на този кредит, който поставихме на разположение на „Бр[атя] Вулеви“, след като получихме предметната гаранция на английската банка.

Въпрос: В какъв срок фирмата „Вулев“ изплати кредита от 2 000 000 [лв.]?

Отговор: Не си спомням точно в какъв срок беше изпълен кредита, но струва ми се, между 6 и 9 месеца.

Въпрос: Искали ли сте фирмата на Вулев да търгува с тютюни за Германия?

Отговор: Не! Категорично не!

Въпрос: Гешеv² занимавал ли се е с въпроси, свързани с фирмата на бр[атя] Вулеви?

Отговор: Не ми е известно, той ако е преговарял, той ще ми каже обезателно.

Въпрос: Какви нареждания е имало всички тютюни да се изнасят за Германия?

Отговор: Такова нареждане не ми е известно да е имало. Ако е имало, не може да не ми е известно.

Въпрос: В какви търговски спогодби между България и други държави сте участвали?

Отговор: Никога не съм участвал в никакви делегации за водене на търговски преговори.

Въпрос: Как публикувахте годишния баланс на Кредитната банка в държавния вестник?

Отговор: Баланса на Кредитната банка се публикува всяка година в държавния вестник 15 дена преди общото събрание на акционерите едновременно с поканата от управителния съвет за свикване на общото събрание, в която покана се съобщава и дневния ред на събранието. Баланса се приготвява въз основа на главната книга на банката, като в сметката загуби и печалби се отбелязва само печалбата, която подлежи на разпределение според устава. Преди съставянето на баланса се отделят от печалбите на банката суми за така наречените вътрешни фондове, при предаването декларацията за облагане с данък на банката към нея се прилага публикувания баланс, като едновременно се съобщава писмено какви суми са отделени за вътрешни фондове, за да бъдат тия суми обложени съответно.

Въпрос: Познавате ли лицето Джерев?

Отговор: Да, той беше нашия юрист консулт. Той работи в банката още от 1922 год[ина]. Сега е изселен в Луковит.

Въпрос: Колко време бяхте член на Управителния съвет на съюза на акционерните дружества?

Отговор: Член съм още от основаването на съюза – около 28–30 год[ини].

Въпрос: На колко заседания сте присъствали след 9.9.1944 год[ина]?

Отговор: След 9.9. [19]44 год[ина] съм присъствал много рядко, на 2 или три заседания, а може би едно съм изпуснал.

[Въпрос:] Какви въпроси от стопански х[аракте]р и за данъчните реформи сте разглеждали в управителния съвет на съюза на акц[ионерните] д[ружест]ва?

Отговор: От стопанск[и] характер не сме разглеждали никакви въпроси, а по въпроса с данъчните реформи е разглеждан въпроса за общия доход и въпроса с резервите на акционерните дружества.

Горното показва, прочете ми се и за верността му се подписвам.

Обвиняем: М. Ряков

Следовател: Цв. Цветков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 59–60. Оригинал. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка, вероятно от служител на Държавна сигурност.

² Неправилно написано вместо Гешов (Георги Радославов).

№ 35

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ДЕЙНОСТТА МУ КАТО
ЧЛЕН НА УПРАВИТЕЛНИЯ СЪВЕТ НА СЪЮЗА НА АКЦИОНЕРНИТЕ
ДРУЖЕСТВА И КАТО МИНИСТЪР НА ФИНАНСИТЕ¹

София, 1 август 1951 г.

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

НА ОБВИНЯЕМИЯ МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ

на 1.VIII.1951 год[ина]

Аз, Цветан Ненков Цветков, мл[адиш]и следовател при следствия отдел на Държавна сигурност – София, днес разпитах в качеството му на обвиняем лицето Марко Илиев Рясков, който на зададените му от мен въпроси отговори:

Въпрос: В какво се състоеше работата на управителния съвет на съюза на акционерните дружества?

Отговор: Управителния съвет изпълняваше две главни функции в връзка [със] защита интересите на членовете на съюза на акционерните д[ружест]ва, а именно: да защитава интересите на тези дружества чрез своя представител – секретаря си – в първоначалната облагателна комисия при облагане на дружествата с данъг върху приходите и, второ, да проучва и дава мнение по проекти за закони или изменения на закони от фискален х[аракте]р, които по установена традиция му се изпращат от финансовото министерство. Той е разглеждал и е давал мнения също по проекти на финансовото министерство, които косвено са имали връзка с фискалното законодателство, като например закона за воденето на търговските книги, в който се определят начините за установяване резултатите от дейността на акционерните дружества за облагането им с данъг.

Въпрос: Какви законопроекти сте обсъждали и по какви законопроекти сте си давали мнението преди 9-и септември 1944 год[ина]?

Отговор: В управителния съвет са разглеждани законопроекти от чисто фискален х[аракте]р, въпроси, които са засягали интересите на акционерните дружества. Конкретен случай отпреди 9.9.[19]44 год[ина] не мога да си спомня, но зная, че управителния съвет е разглеждал въпроси само от фискален х[аракте]р.

Въпр[ос]: Кажете ми някой случай на обсъждане на законопроекти от управителния съвет след 9.9.[19]44 год[ина].

Отговор: През 1946 год[ина] Управителния съвет на акционерните дружества е разглеждал изпратения му от финансовото министерство проект за закона за данъг върху приходите за разглеждане и даване мнение по него. На свиканото от председателя на съвета за тази цел заседание този проект е четен изцяло и намерен както по форма, така и по съдържание за издържан. Мнения са били изказани по-специално върху положенията в проекта, които се отнасят до акционерните дружества, а именно: по тройното облагане на собствениците на тези дружества – акционерите, както и по засилване резервите на тези дружества. По първия въпрос е било обобщено мнението да се препоръчва облекчение в облагането общия доход на акционера за часта от доходите му, която той получава като акционер, понеже той е бил облаган трояко: един път като дружество, втори път при получаване на дивидента и трети път по общия му доход за получавания от него дивидент. По втория въпрос е било обобщено мнението да се препоръчва освобождаването от данъг на част от сумите, които се отделят от печалбата на дружеството за засилване на техните резервни фондове.

Въпрос: Какви успехи е имал управителния съвет в своята работа при обсъждане на проектите на финансовото министерство и даване мнения по същите?

Отговор: Съществени резултати не сме постигали. Мненията на съюза са били вземани под внимание, когато се е касало за явни несъответствия в постановленията на законопроектите както по отношение на форма, така и по отношение на съдържанието. В стремежа си финансовото министерство да увеличава приходите на държавата по пътя на засилване на облагането, то по начало е отхвърляло всякакво мнение, изказано в противна смисъл.

Въпрос: Като финансов министър вие изпращахте ли вашия проект за облагане с данъци за обсъждане и даване мнение от управителния съвет на съюза на акционерните дружества?

Отговор: Да, спомням си много добре, че по тоя повод ме посети тогавашния председател на съвета Г. Атанасов, за да ми съобщи, че съвета по начало не одобрява проекта, понеже в него е прокарана система за облагане, която съвета счита като явно несправедлива. Съвета не може да се съгласи с прокарания в проекта принцип да се облагат дружествата и тогава, когато не са реализирали печалби. Аз му направих убедителни възражения, за да му докажа, че дружествата трябва да плащат данък на държавата, защото трябва като всеки други данъкоплатец да понесат част от държавните разходи, защото се ползват от организацията на държавата, която за потвърждане на администрация си прави разходи без оглед на това, дали дружествата печелят или не. Тогава той ми каза, че не е очаквал такова нещо от мен и е безпредметно съвета на съюза да дава мнение, тъй като той принципно отрича проекта.

Въпрос: Защо председателя не е очаквал такова нещо от вас?

Отговор: Защото нали съм защитник на акционерните дружества, а сега правя един проект, който засяга тяхните интереси.

Въпрос: Вие, когато станяхте финансов министър [ли] разбрахте, че държавата има разходи, за поддръжката на които трябва да събира данък?

Отговор: На мен ми е известно, че държавата не може да съществува без приходи и че приходите се набавят чрез данъците.

Въпрос: Защо, след като ви е известно, че държавата набавя своите приходи чрез данъците, се обявихте против данъчната реформа през 1946 год[ина] заедно с целия управителен съвет?

Отговор: Аз съм давал само мнение, защото съм считал, че това тройно облагане, с което облагаха акционера, е несправедливо.

Горното показва, прочете ми се и за верността му се подписвам.

Обвиняем: М. Рясков

Следовател: Цв. Цветков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 64–65. Оригинал. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка, вероятно от служител на Държавна сигурност.

№ 36

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ДЕЙНОСТТА МУ
КАТО ДИРЕКТОР НА КРЕДИТНА БАНКА И ЗА СЪВМЕСТНАТА МУ
ДЕЙНОСТ С ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА УПРАВИТЕЛНИЯ СЪВЕТ НА
СЪЮЗА НА АКЦИОНЕРНИТЕ ДРУЖЕСТВА СТОЯН БОЧЕВ¹

София, 3 август 1951 г.

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

НА ОБВИНЯЕМИЯ МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ

от 3.VIII.1951 год[ина]

Аз, Цветан Ненков Цветков, мл[адиш]и следовател при следствия отдел на Държавна сигурност – София, днес разпитах в качеството му на обвиняем лицето Марко Илиев Рясков, който на зададените му от мен въпроси отговори:

Въпрос: Каква дейност сте извършили преди 9-ти септември 1944 год[ина] като директор на Германо-българска кредитна банка в полза на германците?

Отговор: В общи черти, дейността ми като директор на Кредитната банка се е състояла в ръководенето на банковите работи в отношенията с българските фирми и българските граждани и резултатите от тази ми дейност съвместно с резултатите от дейността на германеца директор, който ръководеше работите в отношенията на банката към германски предприятия и германци, отиваше в полза на банката, която е притежание на германци.

Въпрос: Кажете ми по-конкретно в какво се състои вашата дейност в полза на германците?

Отговор: Аз казах – цялата моя дейност като директор на Кредитната банка е отивала в полза на германците.

Въпрос: Какво общо имаха интересите на българския народ и интересите на германските акционери и банкери?

Отговор: Нямаха нищо общо.

Въпрос: Какви разговори сте водили с Стоян Бочев?

Отговор: По повод свикването на заседания на управителния съвет на съюза на акционерните д[ружест]ва за разглеждане законопроекта за данъка върху приходите и даване мнения по него. Аз отидох на това заседание и преди откриването му Бочев ми съобщи в какво от проекта се засягат акционерните д[ружест]ва. Мнението на Бочев, както и моето мнение при този кратък разговор беше, че трябва да се препоръчва известно облекчение в облагането на акционера за общия му доход. За часта от този доход, която произлиза от дивиденсти. Да се препоръчва също за поощряване засилването на запасните фондове на дружествата, да се освобождава от облагане с данък част от печалбите, определен[а] за резервни фондове.

Въпрос: Колко пъти сте разговаряли с Стоян Бочев по този въпрос?

Отговор: Всичко два пъти, един път преди заседанието и втория път в заседанието.

Въпрос: Какви други разговори и по какъв повод имате с Стоян Бочев?

Отговор: Имал съм разговори в моя кабинет в Кредитната банка в връзка с едно изложение върху италианските застрахователни д[ружест]ва в България, нужно за управлението на съветските имушества в България, случаен разговор имах миналата година с Бочев на улица „Алабинска“, след като не бях го виждал от 1947 год[ина]. Казах му, че Д[ържавният] З[а]страхователен И[нститут] е заел едно становище по данъците на застрахователните дружества, и по-специално по отношение на ръководеното по-рано от него дружество „България“ и че не ще бъде зае, като е дошъл в София, да отиде до Д[ържавният] З[а]страхователен И[нститут] да се ориентира в подробности по

този въпрос. Той каза, че тутакси ще отиде и ще бърза, защото ще трябва да се връща в Ловеч. Освен горните разговори с Бочев не съм имал други срещи, нито други разговори.

Горното показах, прочете ми се и за верността му се подписвам.

Обвиняем: М. Ряков

Следовател: Цв. Цветков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 69–70. Оригинал. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка, вероятно от служител на Държавна сигурност.

№ 37

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ДЕЙНОСТТА НА
КРЕДИТНА БАНКА, ЗА ИЗНОСА НА БЪЛГАРСКИ СТОКИ ЗА
ГЕРМАНИЯ ПО ВРЕМЕ НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА И ЗА
СЪВМЕСТНАТА МУ ДЕЙНОСТ СЪС СТОЯН БОЧЕВ¹

София, 6 август 1951 г.

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

НА ОБВИНЯЕМИЯ МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ

от 6.VIII.1951 год[ина]

Аз, Цветан Ненков Цветков, мл[адиш] следовател при следствия отдел на Държавна сигурност – София, днес разпитах в качеството му на обвиняем лицето Марко Илиев Рясков, който на задаваните му от мен въпроси отговори:

Въпрос: При какви случай банката предлага кредити на отделни фирми и търговци?

Отговор: Дирекцията на Кредитната банка – както българина директор, така и германеца директор, е имала за принципно начало да не моли външни лица или фирми да вземат кредити от нея.

Въпрос: Защо Кредитната банка е имала такова принципно начало, а именно: да не моли външни лица и фирми да вземат кредит от същата?

Отговор: Защото, когато моли, тя отслабва позициите си при воденето на преговорите за кредита в смисъл, че клиента ще налага условията си, а дирекцията на банката ще бъде отстъпчива на² страна.

Въпрос: Какви нареждания е имало от председателя на управителния съвет да бъдат изкупувани всички тютюни от България за Германия и работата на всички тютюнотърговци да прелинава през Кредитната банка?

Отговор: Абсолютно никакви нареждания от такъв характер не са постъпвали, не става въпрос да си спомням.

Въпрос: Как е ставало изнасянето на българските стоки за Германия?

Отговор: Изнасянето е ставало чрез откриване на акредитиви от Германски банки в полза на български износители, като Кредитната банка въз основа на тези акредитиви е изплащала на износителите стойността на стоките срещу представяне на съответните товарителни документи, отбелязани в акредитивите.

Въпрос: Защо Германия поемаше всички износ на тютюн от България?

Отговор: Германия закупуваше всички тютюни от България, понеже е снабдявала паралелно с покриване на своите нужди всички окопирани от нея страни с тютюни.

Въпрос: Какъв беше стремежа на Германия, за да закупува всички тютюни от България и да г[и] разпределя централно върху окопираните от нея страни?

Отговор: Аз съм казал – главния стремеж в търговията е извличане на печалби.

Въпрос: Председателя на управителния съвет на Кредитната банка имаше ли връзка с тия централни управления в Германия за централно снабдяване на окопираните от Германия страни?

Отговор: Не ми е известно.

Въпрос: Известно ли беше на председателя на управителния съвет, че целия износ на тютюн от България се насочваше за Германия.

Отговор: Той ми казваше, че е констатиран, че нашия износ за Германия е оживен значително.

Въпрос: Каква дейност сте развили Вие за улеснение насочването на българския износ за Германия?

Отговор: Не съм проявявал никаква дейност за насочването износа на стоки от България за Германия, нито съм ходил да агитирам под каквато и да бъде форма и пред никоя фирма и частни лица както за насочването на износа за Германия, така и този износ да минава през Кредитната банка.

[Въпрос:] Колко пъти сте се срещали с Стоян Бочев от 1940 год[ина] до 1945 г[одина]?

Отговор: Срещал съм се с Стоян Бочев на заседанията на Фондовата борса, на която Бочев беше секретар, на заседанията на общия съюз на българските кредитни и застрахователни предприятия и в годишните събрания на съюза на акционерните дружества.

Въпрос: Какви срещи имате с Бочев след 9.9.[19]44 год[ина] и по какви поводи?

Отговор: След 9.9.[19]44 год[ина] имам с Бочев три срещи в заседанията на у[правителния] с[ъвет] на съюза на акционерите дружества, една среща в кабинета на Георги Губиделников – главен директор на Българска търговска банка, и две срещи в моя кабинет в Кредитната банка, и една случайна среща през 1950 год[ина].

Горното показва, прочете ми се и за верността му се подписва:

Обвиняем: М. Рясков

Следовател: Цв. Цвятков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 73–74. Оригинал. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка, вероятно от служител на Държавна сигурност.

² Неправилно написано вместо „отстъпващата“.

№ 38

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА СЛЕДСТВИЕТО,
ПРОВЕДЕНО СРЕЩУ НЕГО ПРЕЗ 1944–1945 г.¹

София, 10 август 1951 г.

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

НА ОБВИНЯЕМИЯ МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ

от 10.VIII.1951 год[ина]

Аз, Цветан Ненков Цветков, мл[адиш]и следовател при следствия отдел на Държавна сигурност – София, днес разпитах в качеството му на обвиняем лицето Марко Илиев Рясков, който на зададените му от мен въпроси отговори:

Въпрос: Кои лица ви водиха следствието през 1944 и 1945 год[ина], когато бехте задържан?

Отговор: Следствието ми водиха четири човека, а именно: Иван Бояджиев – адвокат в София, Главанаков – София, Стоян² Татаров и четвъртия не му зная името. И четирмата адвокати.

Въпрос: Колко време продължи следствието ви?

Отговор: Последствен бях до края на м[есец] март [19]45 г[одина]. Понякога се случваше да ме извикат за разпит през един месец. Общо взето, разпитван съм не повече от 30 дни.

Въпрос: В какви точки беше конструирано вашето обвинение през 1944–[19]45 год[ина]?

Отговор: Моето обвинение беше конструирано в следните точки: 1) От какви начала съм се ръководил при отпущането на кредити; 2) Какви кредити съм отпуснал по политически съображения; 3) Какви кредити съм отказвал по политически съображения; 4) Опитвал ли съм се да влияя върху пресата и по какъв начин, било чрез отпускане кредити на вестникарски предприятия и по какъв начин или чрез даване на публикации; 5) Назначавал ли съм, или уволнявал персонал по политически съображения.

Въпрос: Вие какви отговори дадохте на тези въпроси?

Отговор: По първа точка отговорих: фирмата или лицето е било преди всичко преценявано по отношение търговския му морал, умението да ръководи предприятието си, доколко искания кредит е стопански оправдан и доколко банката счита, че не носи никакъв риск с отпускането на искания кредит; по втора точка отговорих, че никому не е отпускан кредит по политически съображения; по трета точка отговорих: никому не е отказан кредит по политически съображения; на четвъртия въпрос отговорих: никога и под никаква форма не са правени опити да се влияе върху пресата. Отказвани са искани кредити, иначе добре обезпечени, именно по това съображение с оглед да не се повлияе върху пресата, така например отказан е кредит, искан от вестникарското предприятие на Атанас Дамянов и главния директор на издаваните от това предприятие вестници „Утро“ и „Дневник“, въпреки предлаганата гаранция в залог на хартия. Също е отказан кредит на главния редактор на в. „Слово“ – Тодор Кожухаров, въпреки също така предлаганата от него гаранция – залог на хартия. Никога и в никой вестник Кредитната банка не е давала рекламно обявление. Такива обявления са давани само в списанието на икономическото д[ружество] в София и в списанието „Економист“, издавано от Чолаков – тогавашен директор на Търговската академия в Варна. Пита-

ха ме също как съм станал настойник на царчето, на който въпрос аз дадох същия отговор, който дадох и на вас.

Горното показях, прочете ми се и за верността му се подписвам:

Обвиняем: М. Ряков

Следовател: Цв. Цветков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 77–78. Оригинал. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка, вероятно от служител на Държавна сигурност.

² Написано неправилно вместо Стою.

№ 39

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ПОЗНАНСТВОТО
МУ С КОМИСАРЯ НА ОБЩЕСТВОТО НА НАРОДИТЕ В БЪЛГАРИЯ
ПИЕР ШЕЙСОН, С ФРЕНСКИЯ ПЪЛНОМОЩЕН МИНИСТЪР В
СОФИЯ ЖОРЖ ПИКО И СЪС СЕКРЕТАРЯ НА ФРЕНСКАТА
ЛЕГАЦИЯ БАБЛЕН¹

София, 13 август 1951 г.

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

НА ОБВИНЯЕМИЯ МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ

от 13.VIII.1951 год[ина]

Аз, Цветан Ненков Цветков, ма[адиш] следовател при следствия отдел на Държавна сигурност в София, днес разпитах лицето Марко Илиев Рясков, който на зададените му от мен въпроси отговори:

Въпрос: Какви французи познавате?

Отговор: Познавам Шейсон² – представител на финансовия комитет при обществото на народите в Женева, Пико – пълномощен министър на Франция в 1935³ год[ина], Баблен – секретар при френската легация.

Въпрос: От каде се познавате с всеки един от тях?

Отговор: С Шейсон се познавам от 1935 г[одина], когато бях министър на финансите и когато стана нужда да влезе с него в контакт, за да разреши финансовия комитет при обществото на народите скон[т]ирането на съкровищни бонове за изплащане на закъснените чиновнически заплати; с Пико се запознах, когато ми направи официално посещение след назначаването ми за финансов министър в кабинета на Тошев през 1935 год[ина]⁴; и Баблен, с който се запознах, когато се ожени за една от чиновничките на Кредитната банка.

Въпрос: Какви връзки и отношения сте имали с тези лица, за всеки поотделно?

Отговор: С Шейсон съм имал връзки, докато бях финансов министър – като е идвал всеко тримесечие да ми донася бюлетините на финансовия комитет върху финансовото положение на България; с Пико съм се срещал като финансов министър, когато дойде да ми се представи, и втори път в финансовото министерство в връзка с изплащането на купоните по предвоенните заеми, в които са вземали участие французки банки и граждани; и с Баблен съм имал среща в връзка с плащането на наема за вилата на жена ми в Чам курия, която тя беше отдала под наем на французкия пълномощен министър до 1 ноември 1948 год[ина], когато вилата беше отчуждена по закона за едрата градска собственост.

Въпрос: Как отдадохте вие вилата си под наем на французкия пълномощен министър в Чам курия?

Отговор: В съседство с вилата ми в Чам курия се намира вилата на д-р Владислав Мирков, която още през 1946 г[одина] е била отдадена под наем на френската легация. Д-р Мирков е бил натоварен да сондира мнение с жена ми дали би била съгласна да даде вилата си под наем на французкия пълномощен министър и с какъв наем, като има предвид, че наема ще се плаща в течение на цялата година. След вземането на мнението ми жена ми се е съгласила при 5000 лева месечен наем. Разговора е воден в Чам курия в присъствието на Баблен, който е казал, че ще съобщи това на министъра си и ще

даде отговор на жена ми в София. Министъра се е съгласил, аз приготвих договора за наем и го оставих на жена си за предаване на Баблен при поискване. Баблен получава договора от жена ми и го връща след един ден в оригинал, подписан от министъра.

Въпрос: Защо до сега не сте ми казали, че сте имали връзки с французи, въпреки че съм ви питал за връзките ви с чужденци?

Отговор: Вие ме питахте за връзките ми с германци, а за познанство с французи не си спомням да сте ме питали, затова не съм ви казвал.

Въпрос: Защо не сте ми казали, че сте си отдавали под наем вилата в Боровец на французкия пълномощен министър?

Отговор: Защото не е ставало на въпрос.

Горното показва, прочете ми се и за верността му се подписвам.

Обвиняем: М. Рясков

Следовател: Цв. Цветков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 79–80. Оригинал. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка, вероятно от служител на Държавна сигурност.

² Наименованието на длъжността на Пиер Шейсон е комисар на Обществото на народите в България.

³ Неправилно написано вместо 1925 г. Жорж Франсоа Пико заема длъжността пълномощен министър на Франция в София от 9.IX.1920 г. до 13.V.1925 г.

⁴ Марко Рясков вероятно е имал предвид посещението на Жак Лаборе, който заема длъжността пълномощен министър на Франция в София от 12.IX.1934 г. до 31.XI.1937 г.

№ 40

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ПОЗНАНСТВОТО
МУ С БРАТЯ ВУЛЕВИ ОТ ПЛОВДИВ И ЗА ИСКАНИЯ ОТ ФИРМАТА
„БРАТЯ ВУЛЕВИ“ КРЕДИТ ОТ 2 МЛН. ЛВ. СРЕЩУ ЗАЛОГ НА
ТЮТЮНИ¹

София, 14 август 1951 г.

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

НА ОБВИНЯЕМИЯ МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ

от 14.VIII.1951 год[ина]

Аз, Цветан Ненков Цветков, мл[адиш]и следовател при следствия отдел на Държавна сигурност в София, днес разпитах в качеството му на обвиняем лицето Марко Илиев Рясков, който на зададените му от мен въпроси отговори:

Въпрос: От каде се познавате с братя Вулеви от Пловдив?

Отговор: Познавам се с едина, когато той дойде в Кредитната банка да съобщи, че е искал за фирмата си „Бр[атя] Вулеви“ от банка „Български кредит“, покрай кредита, който е ползвала фирмата му при тази банка срещу залог на тютюни, един допълнителен кредит от 2 000 000 лева срещу гаранция на една първостепенна лондонска банка. Обаче от Лондон са отговорили на фирмата му, че лондонската банка, именно Мидланд банк, ще даде гаранция за този кредит пред Кредитната банка, която е нейн кореспондент. Затова той се отнася до Кредитната банка с молба да му се отпусне този кредит. Кредита е бил еднократен и изплатен на уговорения срок.

Въпрос: Друг път кога сте се срещали с Вулев и по какъв повод?

Отговор: Никога друг път не съм се срещал с Вулев.

Въпрос: Коя година Вулев е идвал в Кредитната банка?

Отговор: Това беше или 1937, [или 19]38 год[ина], но обезателно преди войната.

Горното показвах, прочете ми се и за верността му се подписвал:

Обвиняем: М. Рясков

Следовател: Цв. Цветков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 81–82. Оригинал. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка, вероятно от служител на Държавна сигурност.

№ 41

ПРЕДЛОЖЕНИЕ ОТ МЛАДШИ СЛЕДОВАТЕЛЯ В СЛЕДСТВЕНИЯ ОТДЕЛ
НА ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ ЦВЕТАН Н. ЦВЕТКОВ ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА
РАЗПИТ НА ГЕОРГИ ГУБИДЕЛНИКОВ ВЪВ ВРЪЗКА С ПОКАЗАНИЯТА НА
ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ ЗА МАРКО РЯКОВ¹

София, 20 август 1951 г.

УТВЪРЖДАВАМ:
НАЧАЛНИК-ОТДЕЛ VII
ПОЛКОВНИК Н. Дворянов
СОФИЯ, 20 АВГУСТ 1951 Г[ОДИНА]

ПРЕДЛОЖЕНИЕ

ОТНОСНО: Провеждане на разпит
на лицето Георги Губиделников – София

Другарю Началник,

Последствията Гаврил Цветанов Цветанов твърди², че е привлякъл за американското разузнаване последствията Марко Илиев Ряков през 1946 г[одина]. Гаврил Цветанов е присъствал на заседания на У[правителния] С[ъвет] на съюза на акционерните д[ружест]ва, на който Марко Ряков е бил член. Член на УС е бил също и Георги Губиделников. Марко Ряков отказва да познава Гаврил Цветанов. За изясняване на горното предлагам:

Георги Губиделников да бъде извикан и разпитан по следните въпроси:

1. Познава ли лицето Гаврил Цветанов Цветанов.
2. Присъствал ли е Г. Цветанов на заседания на УС.
3. Дали Гаврил Цветанов се познава с Марко Ряков.

Одобрявам: главен инспектор отдел VII
Подп[олковник] Н. Ангелов
София, 20.VIII.1951 г.

Предлага
следовател:
Цветан Н. Цветков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 109. Оригинал. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка от служител на Държавна сигурност.

² Виж тук документ № 19.

№ 42

ПРЕДЛОЖЕНИЕ ОТ МЛАДШИ СЛЕДОВАТЕЛЯ В СЛЕДСТВЕНИЯ
ОТДЕЛ НА ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ ЦВЕТАН Н. ЦВЕТКОВ ЗА
ПРОВЕЖДАНЕ НА РАЗПИТ НА ДЕЧО НЕДЯЛКОВ ВЪВ ВРЪЗКА С
ПОКАЗАНИЯТА НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ ЗА МАРКО РЯСКОВ¹

София, 20 август 1951 г.

УТВЪРЖДАВАМ:
НАЧАЛНИК-ОТДЕЛ VII
ПОЛКОВНИК Н. Дворянов
София, 20.VIII.1951 г[одина]

ПРЕДЛОЖЕНИЕ

ОТНОСНО: Провеждане на разпит на
лицето Дечо Недялков – София

Другарю Началник,

Последствията Гаврил Цветанов Цветанов твърди, че е привлякъл за американското разузнаване последствията Марко Илиев Рясков през 1946 год[ина], който пък отказва да познава Гаврил Цветанов. Последният е присъствувал на заседания на УС на съюза на акционерните дружества, на който Марко Рясков е бил член. За изясняване дали Гаврил Цветанов и Марко Рясков се познават, предлагам:

Дечо Недялков, който също е бил член на УС на съюза на акционерните д[ружест]ва, да се извика и бъде разпитан по следните въпроси:

1. Познава ли лицето Гаврил Цветанов Цветанов.
2. Присъствал ли е Гаврил Цветанов на заседания на УС на съюза на ак[ционерните] д[ружест]ва.
3. Дали Гаврил Цветанов се познава с Марко Рясков.

ОДОБРЯВАМ:
ГЛАВЕН ИНСПЕКТОР ОТДЕЛ VII
Подп[олковник] Н. Ангелов
София, 20.VIII.1951 г[одина].

Предлага
следовател:
Цветан Н. Цветков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 112. Оригинал. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка от служител на Държавна сигурност.

№ 43

ПРЕДЛОЖЕНИЕ ОТ СТАРШИ СЛЕДОВАТЕЛЯ В СЛЕДСТВЕНИЯ ОТДЕЛ НА
ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ ИВАН АЛБАНСКИ ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА ОЧНА
СТАВКА МЕЖДУ ГАВРИЛ ВУЛЕВ И МАРКО РЯЗКОВ

София, август 1951 г.

УТВЪРЖДАВАМ:
НАЧАЛНИК-ОТДЕЛ VII-ми:
ПОЛКОВНИК *Н. Дворянов*
София, 21 август 1951 год[ина]

ПРЕДЛОЖЕНИЕ

ОТНОСНО: Провеждане очна ставка между
последственият Гаврил Василев Вулев
и последственият Марко Илиев Рязков,
за разобличение на последният

Другарю Началник,

Последственият Гаврил Василев Вулев в своите показания твърди, че се познава с Марко Илиев Рязков от 1934–1935 година, когато Марко Рязков е отишел в кантората на Вулеви в Пловдив с един файтон, и като директор на Германо-българската кредитна банка е предложил на него и на брат му Георги Вулев личен кредит от 5 000 000 лева, за да го използват в своята тютюнева търговия, и с цел всички сделки, които Вулеви правят с германски фирми, да минават през Кредитната банка. Те са приели този кредит, обаче три месеца по-късно кредита официално е бил поискан от Кредитната банка, да бъде изплатен преждевременно, което е поставило в зависимост фирмата на Вулеви от Кредитната банка. Същите с много трудности са изплатили кредита.

Вулев показва също така, че Кредитната банка с писмо ги е предупредила през 1941 г[одина] лятото, фирмата на Вулеви да премине напълно с работата си към Кредитна банка за доставяне на всички тютюни за Германия, което е и станало.

Вулев дава данни за службата на Марко Рязков на германците като директор на Германо-българската кредитна банка, участието му във всички сделки на германските фирми в България и за участието на Рязков в прокарваните данъчни реформи и закони до 9.9.[1]944 год[ина], с които са били облагодетелствувани германците и тяхните фирми и представителства у нас.

От своя страна Марко Илиев Рязков казва, че смътно си спомнял фирмата на Вулеви, познавал единият от братята, но кой не знаел, и ако го видял, не можел да го познае. Той твърди, че е отпускан заем на Вулеви от 2 000 000 лева по лично искане на единият от братята, който бил дошел лично при него в София в банката да му иска заема.

Отрича въобще някаква вражеска дейност да е имал през своя живот и твърди, че никаква дейност не е провел в полза на германците преди 9.9.[1]944 год[ина].

Предвид на горното, за разобличение на Марко Рязков като най-близък и предан сътрудник на германците, моля разрешението ви да се проведе очна ставка между Марко Рязков и Гаврил Вулев, за което предлагам следният план на очна ставка:

1) Очната ставка ще се проведе в кабинет № 5, централен, от ст[арши] следователя Иван Албански в присъствието на др[угаря] инспектор Давид Леви и на следователя Цветан Цветанов¹ на 23 август т[азис] г[одина] в 10 часа сутринта.

2) Най-напред ще бъде изведен за разпит Марко Илиев Рязков и ще бъде питан за разговорите му с бр[атя] Вулеви и за дейността му в полза на германците, и след като отрече, в кабинета ще бъде въведен Гаврил Василев Вулев, като двамата ще бъдат поставени един срещу друг и ще им бъдат поставени следните въпроси:

Евентуални отговори:

Въпрос към Марко Рязков:

– Познавате ли това лице?

– Не, не познавам това лице.

Спомням си, че това е един от братята Вулеви.

Въпрос към Гаврил Вулев:

– Познавате ли това лице?

– Да, познавам го, това е Марко Рязков.

Въпрос към Гаврил Вулев:

– От кога и как познавате Марко Рязков?

– Познавам Марко Рязков от 1934 или 1935 г[одина], когато той дойде в Пловдив в нашата тютюнева фирма като директор на Кредитната банка.

Въпрос към Марко Рязков:

– Верно ли това?

– Не, не е верно.

Въпрос към Гаврил Вулев:

– Припомнете ми как е станала тази среща.

– Тогава Марко Рязков дойде в кантората ни с един файтон – сам, ние двамата с брат ми Георги Вулев го посрещнахме и го въведохме в кантората ни.

Въпрос към Марко Рязков:

– Верно ли е това?

– Не, не е верно.

Въпрос към Гаврил Вулев:

– Какъв разговор водихте тогава при това идване на Рязков в кантората ви?

– Тогава Марко Рязков ни каза, че като директор на Кредитната банка е дошел във фирмата ни да ни предложи личен кредит от 5 мил[иона] лева, като поиска от нас сделките ни с фабриките „Хаус Бергман“ и „Норд Стейтс“ в Германия да минават през тяхната банка, с което ние се съгласихме. Трябва да отбележа, че от Кредитната банка ни се поиска преди срока да изплатим кредита, което ни създаде трудности и ни постави в зависимост от тях.

Въпрос към Рязков:

– Верно ли това?

– Не, не е верно.

Въпрос към Гаврил Вулев:

– С кои лица и какво сте говорили за Марко Рязков?

– Аз, като търговец, съм говорил с много търговци за Марко Рязков като: Георги Чялбуров, Никола Мосинов, Асен Голев и др[уги] тютюнотърговци, които са ми казвали, че когато Марко Рязков е бил фин[ансов] министър, е прокарал закон, според който се улесняваха германските фирми при закупуването на тютюн, като бяха облагани с 50 ст[отинки] до 1.50 лева данък доход на всяки килограм тютюн, че във всички закони, прокарани от фин[ансовите] м[инист]ри до 9.9.[1]944 з[одина] Марко Рязков е вземал активно участие в изготвянето им в полза на властта. Също така тези лица са ми казвали, че Рязков е участвувал като скрит съветник при изготвянето на търговски спогодби с Германия в нейна полза и т. н.

Въпрос към Марко Рязков:

– Верно ли това?

– Не, не е верно.

Въпрос към Гаврил Вулев:

– Какво ви е известно за работата на Кредитната банка?

– Знам също така, че първият помощник на Марко Рязков в дейността му по финансова линия, провеждана в полза на германците, е бил Джеров – юристконсулт при банката. Кредитната банка е правила опити цялата търговия да бъде насочена към Германия. Тя финансираше германската легация, училищното им дяло и пропагандата в България, субсидирала е и пресата. Един от директорите на банката, Гешев, през 1941 год[ина] с писмо ме извика в банката и ми съобщи, че нашата фирма трябва да премине напълно с работата си към Кредитната б[ан]ка, понеже всички тютюни ще се доставят на Германия. Това той поиска безусловно и аз се съгласих. На нас, като едри тютюнотърговци, ни правеше особено впечатление, че официално публикуваните баланси на Кредитната банка не отговарят на действителната оборотна дейност на б[ан]ката, която беше извънредно голяма.

Въпрос към Марко Рязков:

– Верно ли това?

– Не, не е верно.

За провеждането на очната ставка е съгласен и водещия следствието на Гаврил Вулев – гр[угарят] и[нспекто]р Д. Леви.

София, 21 август 1951 год[ина]

ПРЕДЛАГА

ст[арши] следовател: *Ив. Албански*

ОДОБРЯВАМ:

ГЛАВЕН ИНСПЕКТОР ОТДЕЛ VII:

Подполковник *Н. Ангелов*

София, 21.VIII.1951 г[одина]

АМВР, следствено дело № 1566, л. 103–106. Оригинал. Машинопис.

¹ Неправилно написано вместо Цветков.

№ 44

ПРЕДЛОЖЕНИЕ ОТ СТАРШИ СЛЕДОВАТЕЛЯ В СЛЕДСТВЕНИЯ
ОТДЕЛ НА ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ ИВАН АЛБАНСКИ ЗА
ПРОВЕЖДАНЕ НА ОЧНА СТАВКА МЕЖДУ ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ И
МАРКО РЯСКОВ

София, 27 август 1951 г.

УТВЪРЖДАВАМ
НАЧАЛНИК-ОТДЕЛ VII-ми
ПОЛКОВНИК Н. Дворянов
София, 28 август 1951 год[ина]

СТРОГО ПОВЕРИТЕЛНО!

ПРЕДЛОЖЕНИЕ

ОТНОСНО: Провеждане на очна ставка
между последствения Гаврил Цветанов
Цветанов и последствения Марко Или-
ев Рясков за разобличение на последният.

Другарю Началник,

Последственият Гаврил Цветанов Цветанов в своите показания твърди, че се познава с последственият Марко Илиев Рясков от 1935 г[одина] месец април – май, когато последният е бил министър на финансите. Англ[ийският] пълн[омощен] министър Бентинг е наредил на Цветанов да се отнесе към Марко Илиев Рясков да нареди внасянето на тънка хартия за библии без мито за Британското библейско дружество, за което той – Бентинг, цял да се обади на Рясков. (Такава хартия тогава е била забранена да се внася.) Действително Цветанов отива при Марко Рясков ведно с Джеймс Уайлс – директор на Брит[анското] библ[ейско] др[ужест]во, да бъде внесена такава хартия, Марко Рясков приема тяхното заявление и им обещава, и малко по-късно бива издаден официален указ за внос на тази хартия без мито, каквато по-късно получа-
ват.

Този факт се потвърждава от: Държ[авен] в[естник], указ № 353/18.IX.1935 г[одина] и от донесенията на един сътрудник на полицията (неизвестен за нас), както е видно от полиц[ейското] досие на Цветанов, където се говори с дата от февруари 1937 год[ина], че Гаврил Цветанов е внесъл тънка хартия с помоща на Марко Рязков и англ[ийския] пълн[омощен] м[инистъ]р Бентинг.

Освен това Гаврил Цветанов твърди, че през 1946 год[ина] – началото, когато е постъпил като секретар на съюза на акц[ионерните] др[ужест]ва и е участвувал в заседанията на управителния съвет на този съюз, се е виждал с Марко Рясков, който е бил член на управителния съвет, изпращал му е разни предложения за подпис в Кредитната банка, където Рясков е бил директор, а понякога и сам му ги е носил. Така през средата на 1946 год[ина] Гаврил Цветанов отива в кабинета на Марко Рясков в Кредитната банка по работа на съюза на акц[ионерните] др[ужест]ва. Тогава той казва на Рясков, че инфлацията на българския лев продължавала, че министъра на финансите пускал още бонове и пр. Цветанов е поискал от Марко Рясков да му даде сведения за бюджета и евентуалното му приключване с дефицит, в което и самият Рясков бил уверен. Рясков му казал, че е зает и няма време. Цветанов тогава му казва, че тези сведения са му необходими за американската осведомителна служба, с хора от която е свързан, като е уверил Рясков, че американците ще дойдат в страната, за да свалят властта, поради което

било необходимо да ги осведомяват за нашите работи и пр. Рясков се съгласил и Цветанов го е посетил на другия ден, когато Рясков му дава един лист със сведения за бюджета – приходната и разходната част в глобални суми и пера от приходната част, отбелязвайки, че те няма да бъдат реализирани, като е съобщавал, че има инфлация и поскъпване на стоките, поради което приходните пера няма да се изпълнят.

Тези сведения Гаврил Цветанов ги предал на Мелони Търнар² по поставена от нея задача, като съобщил от кой са.

Това са двата основни факта, които Цветанов дава за отношенията си с Марко Рясков. Други сведения не е вземал.

От своя страна Марко Илиев Рясков твърди, че не се познава с такова лице – Гаврил Цветанов. Едвам си спомни, че е издаван някакъв указ за внос на хартия без мито за Брит[анското] библ[ейско] г[ружест]во, но и за това не бил сигурен.

Твърди, че съюза на акц[ионерните] г[ружест]ва през 1946 год[ина] не е имал административен персонал – секретар, расилни и др., с цялата административна работа се справял и извършвал Стоян Бочев като председател на съюза. До сега той отрича да е имал въобще някаква вражеска дейност.

Последствените Марин Маринов и Денчо Денчев твърдят, че са посещавали Цветанов в съюза на акц[ионерните] г[ружест]ва. От друга страна, е разпитан и Стоян Бочев, който твърди, че Цветанов през 1946 год[ина] действително е работил като секретар на съюза на акц[ионерните] г[ружест]ва, участвувал е в заседанията на управителния съвет и последният е гласувал за назначаването на Цветанов. Също така твърди, че Цветанов и Рясков се познават, че Цветанов е посещавал Рясков в Кредитната банка, говорили са по телефона и пр.

Всичко това идва да потвърди, че Марко Рясков лъже, когато твърди, че не се познава с Гаврил Цветанов.

За разобличение на Марко Рясков и разбиране на неговите досегашни позиции е необходимо да бъде проведена очна ставка между Марко Рясков и Гаврил Цветанов, за което ПРЕДЛАГАМ, следният план:

1) Най-напред ще бъде изведен на разпит Марко Рясков и ще бъде питан по горните въпроси, и след като отрече, в кабинета ще бъде въведен Гаврил Цветанов, като бъдат поставени един срещу друг. На двамата ще им бъдат поставени следните въпроси:

Евентуални отговори:

Въпрос към Цветанов:

– Познавате ли това лице?

– Да, познавам го, това е Марко Рясков.

Въпрос към Рясков:

– Познавате ли това лице?

– Не, това лице не го познавам.

Въпрос към Цветанов:

– Припомнете му от къде и как го познавате.

– През 1935 год[ина], когато Марко Рясков беше министър на финансите, аз, като директор на Британското библейско г[ружест]во за България, ведно с *още един чужденец*² посетихме Рясков в кабинета му, като поискахме от него помощ – да бъде внесена тънка хартия за библии без мито. Преди това *пълн[омощният] министър на една чужда страна*³, който ни изпрати при Рясков, каза, че щял да му се обади, за да ни послужи. Тогава Рясков взе заявлението и каза, че ще ни помогне, за което да чакаме официален указ да излезе. Действително такъв указ излезе и хартията бе внесена.

Въпрос към Марко Ряков:

– Верно ли е това?

– Не, аз това лице не го познавам, но такъв указ излезе, и не си спомням как излезе.

Въпрос към Цветанов:

– Покажете кога и къде други път сте виждали Марко Ряков?

– Други път съм го виждал през 1946 год[ина], когато аз бях секретар на съюза на акционерните г[ружест]ва, а той член на управителния съвет на същият съюз. Аз съм участвувал на заседанията на У[правителния] С[ъвет] и той ме е посещавал в канцеларията.

Въпрос към Ряков:

– Верно ли е това?

– Не, аз това лице не го познавам и не си спомням кой е присъствувал на заседанията на У[правителния] С[ъвет] на съюза.

Въпрос към Цветанов:

– Какви са взаимоотношенията ви с Ряков?⁴

– Посещавал съм Марко Ряков и в разговор с него аз съм му искал сведения, като съм му казвал, че ги искам за чуждо разузнаване, с което съм във връзка, и той ми е давал подробни писмени сведения.⁵

Въпрос към Марко Ряков:

– Верно ли е това?

– Не, не е верно.

Очната ставка ще бъде проведена в кабинет № 5, централен, от ст[арши] следователя Иван Албански в присъствието на мл[адиш] следователя Цветан Цветанов⁶ и гр[угаря] гл[авен] и[нспекто]р Н. Ангелов, в същият ден непосредствено след като му бъде проведена очна ставка на Марко Ряков с Гаврил Вулев, където последният ще го разобличи за сътрудничеството му с германците.

София, 27 август – 1951 год[ина]

ОДОБРЯВАМ,

ГЛ[АВЕН] ИНСПЕКТОР ОТДЕЛ VII:

Подполковник Н. Ангелов

София, 28 август 1951 год[ина]

ПРЕДЛАГА

Ст[арши] следовател: Иван Албански

АМВР, следствено дело № 1566, л. 97–100. Оригинал. Машинопис.

¹ Неправилно написано вместо Търнър.

² На това място, обозначено с курсив, първоначално е написано: „... директора на същото г[ружест]во за Югоизточна Европа Джеймс Уайлс...“, и след това е зачертано.

³ На това място, обозначено с курсив, първоначално е написано: „... англ[ийският] пълн[омощен] министър Бентинг...“, което след това е поправено.

⁴ На това място, обозначено с курсив, първоначално е написано: „... Кога други път сте се виждали с Ряков, къде и какъв разговор сте водили...“, и след това е зачертано.

⁵ На това място, обозначено с курсив, първоначално е написано: „Към средата на 1946 г. посетих Марко Ряков в Кредитна банка, където той беше директор, и в разговор с него за финансовото положение на държавата аз му поисках сведения за бюджета, като му казах, че ги искам за американската осведомителна служба, с която съм във връзка, и след един ден той ми даде подробни сведения за приходната и разходната част на бюджета.“ Впоследствие този текст е поправен.

⁶ Неправилно написано вместо Цветков.

№ 45

ПРОТОКОЛ ЗА ОЧНА СТАВКА НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ
И МАРКО РЯСКОВ¹

София, 29 август 1951 г.

ПРОТОКОЛ ЗА ОЧНА СТАВКА

Днес, 29 август 1951 година, подписаният ст[арши] следовател Иван Николов Албански при следственият отдел на Държавна сигурност – София, проведе очна ставка между обвиняемите: Гаврил Цветанов Цветанов и Марко Илиев Рясков, в присъствието на: Никола Ангелов – главен инспектор, и Цветан Ненков Цветков – мл[адиш] следовател.

Очната ставка протече така:

1) **Въпрос** към Гаврил Цветанов: Познавате ли това лице?

Отговор: Да, познавам го, това е Марко Рясков.

2) **Въпрос** към Марко Рясков: Познавате ли това лице?

Отговор: Не, не го познавам.

3) **Въпрос** към Гаврил Цветанов: Припомнете му, от къде го познавате?

Отговор: Познавам Марко Рясков от 1935 година, когато той беше министър на финансите. При него в кабинета му ходихме с един чужденец във връзка с разрешаването на безмитен внос на тънка хартия за Британското библиейско дружество за отпечатване на Библии. Преди да отидем при Рясков, един пълномощен министър на една чужда страна ни каза, че ще говори с Марко Рясков да ни приеме, и че бил уверен, че Рясков ще изпълни молбата ни. Марко Рясков ни каза, че е говорил вече с този пълномощен министър и ни запитва в какво се състои работата. Аз говорих на български език с Рясков, а чужденеца говореше с него на немски език. Рясков ни каза да дадем ново заявление. На другия ден аз занесох ново заявление при Рясков и той ми каза, че трябва да чакаме да излезе указ за вноса на хартията. Такъв указ действително излезе наскоро и хартията бе внесена. Чужденеца беше висок и едър.

4) **Въпрос** към Марко Рясков: Верно ли е това?

Отговор: Не е вярно.

5) **Въпрос** към Гаврил Цветанов: Покажете кога други път сте се виждали с Марко Рясков?

Отговор: Марко Рясков съм виждал през 1945 год[ина], началото, в Софийския централен затвор (в омивалнята), но само сме се поздравявали. След това през 1946 год[ина] аз съм го виждал в съюза на акционерните дружества, където аз бях чиновник, изпълняващ секретарската работа, а той член на управителния съвет на съюза. Аз съм участвувал на заседанията на управителния съвет на акционерните дружества, където е участвувал и той. Не съм бил на всички заседания. Той ме е посещавал в канцеларията, където Стоян Бочев един път искаше да ни запознае, но Рясков се позасмя и каза: „Ние се познаваме с Гаврил Цветанов“.

6) **Въпрос** към Марко Рясков: Верно ли е това?

Отговор: Да, сега си спомням, че съм го виждал в съюза на акционерните дружества, но името не му зная, нито си спомням кога е искал да ни запознае Бочев.

7) **Въпрос** към Гаврил Цветанов: Какви са взаимоотношенията и връзките ви с Марко Рясков?

Отговор: Не сме имали интимни отношения, имали сме коректни обноси. Посещавал съм

Марко Рясков и в разговори с него съм му искал сведения за чуждо разузнаване, с което съм му казвал, че съм във връзка, и той ми е давал исканите сведения.

8) **Въпрос** към Марко Рясков: Верно ли е това?

Отговор: Абсолютно неверно.

Обвиняеми:

1) *Г. Цветанов*

2) *М. Рясков*

Провел очната ставка:

Ив. Албански

Присъствували:

1) *Н. Ангелов*

2) *Цв. Цветков*

АМВР, следствено дело № 1566, л. 101–102. Оригинал. Машинопис.

¹ Виж тук документи № 19, 23, 25, 51, 52, 63, 64.

№ 46

ПРОТОКОЛ ЗА ОЧНА СТАВКА НА ГАВРИЛ ВУЛЕВ И
МАРКО РЯСКОВ

София, 29 август 1951 г.

ПРОТОКОЛ ЗА ОЧНА СТАВКА

Днес, на 29 август 1951 год[ина], подписаният ст[арши] следовател Иван Николов Албански, при следственият отдел на Държавна сигурност – София, проведе очна ставка между лицата: Гаврил Василев Вулев и Марко Илиев Рясков, в присъствието на: Крум Колев Токаджиев – инспектор, и Цветан Ненков Цветков – мл[адиш] следовател при следственият отдел на Държавна сигурност.

Очната ставка протече така:

1) **Въпрос** към Гаврил Вулев: Познавате ли лицето, което стои срещу вас?

Отговор: Да, познавам го, това е Марко Рясков.

2) **Въпрос** към Марко Рясков: Познавате ли лицето, което стои срещу вас?

Отговор: Не, не го познавам. Не мога да си спомня.

3) **Въпрос** към Гаврил Вулев: Покажете от къде и как познавате Марко Рясков?

Отговор: Познавам Марко Рясков от 1933 или 1934 год[ина], когато той дойде в Пловдив в нашата тютюнева фирма в кантората ни. Рясков дойде с един фийтон. Посрещнахме го аз и брат ми Георги Вулев.

4) **Въпрос** към Марко Рясков: Верно ли е това?

Отговор: Възможно е, но не мога да си спомня.

5) **Въпрос** към Гаврил Вулев: Какъв разговор водихте тогава с Марко Рясков?

Отговор: Марко Рясков ни каза, че като директор на Кредитната банка е дошел във фирмата ни, за да предложи личен кредит от 5 000 000 лева, като поиска от нас сделките ни с фабриките „Хаус Бергман“ и „Норд Стейтс“ в Германия да минават през тяхната банка, с което ние се съгласихме. Впоследствие Кредитната банка поиска да изплатим кредитите преди срока, което ни създаде трудности и ни постави в зависимост от тях.

6) **Въпрос** към Марко Рясков: Верно ли е това?

Отговор: Не, не ми е известно.

7) **Въпрос** към Гаврил Вулев: С кои лица и какво сте говорили за Марко Рясков?

Отговор: Аз, като търговец, съм водил разговори с някои тютюнотърговци, като: Георги Чалбуров, Никола Мосинов, Найдено Стоянов, Димитър Божков и Асен Голев, които бяха клиенти на Кредитна банка. От тях съм чул, че няма закон, който да е прокаран до 9.9.[1]944 год[ина] за данъците, където Марко Рясков да не е бил съветник на съответния финансов министър. От тях също зная, че Марко Рясков участвуваше като съветник на българските правителства до 9.9.[1]944 год[ина] при сключването на всички търговски спогодби между България и Германия.

8) **Въпрос** към Марко Рясков: Верно ли е това?

Отговор: Не е верно.

9) **Въпрос** към Гаврил Вулев: Покажете какво друго ви е известно за Кредитната банка?

Отговор: Кредитната банка, чийто директор беше Марко Рясков, преди 9.9.1944 година се стремеше със своята дейност цялата търговия да мине през нея.

10) **Въпрос** към Марко Рясков: Верно ли това?

Отговор: Не е верно.

11) **Въпрос** към Гаврил Вулев: Кога други път сте имали работа с Кредитната банка?

Отговор: През 1941 год[ина] Гешев – един от директорите на Кредитната банка, с писмо ме извика в банката и ми каза, че нашата фирма трябва да премине напълно с работата си към Кредитната банка, понеже всичките тютюни ще се доставят на Германия.

12) **Въпрос** към Марко Рясков: Верно ли е това?

Отговор: Не е верно.

13) **Въпрос** към Гаврил Вулев: На вас като търговец, какво ви е правило впечатление относно Кредитната банка.

Отговор: Впечатление ми правеше [че] балансите, които официално се публикуваха на банката, са много малки в сравнение с голямите печалби, които се получаваха. Също така банката финансираше германската пропаганда в България.

14) **Въпрос** към Марко Рясков: Верно ли е това?

Отговор: Не е верно.

15) **Въпрос** към Рясков: Имате ли някакви въпроси?

Въпроси, зададени от Рясков на Вулев:

А) Какъв е първият кредит, даден на Вулеви?

Отговор: Личен кредит от 5 000 000 лева.

Б) Известно ли е на г-н Вулев „Реестма“ с кого работеше?

Отговор: Да.

В) Кой в 1941 год[ина] е молил и заставил Вулеви да работят за Германия?

Отговор: Гешев.

Обвиняеми:

1. Г. Вулев

2. М. Рясков

Провел очната ставка:

Ив. Албански

Присъствували:

1. Кр. Токаджиев

2. Цв. Цветков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 107–108. Оригинал. Машинопис.

№ 47

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА ГЕОРГИ ГУБИДЕЛНИКОВ ВЪВ ВРЪЗКА
С ПОКАЗАНИЯТА НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ ЗА МАРКО РЯСКОВ¹

София, 31 август 1951 г.

ДОЗНАНИЕ

ПО ПРЕПИСКА

вх. № от 195 год[ина]

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

на лицето Георги Георгиев Губиделников

31.VIII.1951 год[ина]

Подписаният Цветан Ненков Цветков съставих настоящия протокол, като разпитах лицето:

Именувам се Георги Георгиев Губиделников, роден 13.XI.1885 год[ина] в гр. Русе, женен, не осъждан, буржоазен произход, пенсионер, казвам следното:

Въпрос: Каде сте работили преди 9.9.[19]44 год[ина]?

Отговор: Преди 9.9.[19]44 год[ина] бях главен директор на Българска търговска банка – от 1914 до 1947 година.

Въпрос: През това време какви други постове сте заемали и къде?

Отговор: Други постове никакви не съм заемал.

Въпрос: Били ли сте член на УС на съюза на акционерните д[ружест]ва?

Отговор: Да, бил съм около 3–4 години, 9.9.[19]44 год[ина] ме свари като член и такъв бях до неговото разтуряне.

Въпрос: Кои лица познавате от У[правителния] С[ъвет] на съюза на ак[ционерните] д[ружест]ва?

Отговор: Не мога да си спомня кои лица бяха членове на У[правителния] С[ъвет].

Въпрос: Познавате ли лицето Стоян Бочев?

Отговор: Да, познавам го – гл[авен] директор на д[ружест]во „България“.

Въпрос: Каква длъжност заемаше той в У[правителния] С[ъвет] на съюза на ак[ционерните] д[ружест]ва?

Отговор: Бочев беше секретар на борсата, но в съюза не си спомням каква длъжност заемаше, всеки случай беше един от ръководните хора.

Въпрос: Какъв административен персонал имаше У[правителният] С[ъвет] на съюза на ак[ционерните] д[ружест]ва?

Отговор: Мисля, че нямаше никакъв, не си спомням да е имало някакъв персонал, най-много да е имало някои деловодител.

Въпрос: Познавате ли Марко Илиев Рясков?

Отговор: Да, много добре го познавам. Той беше гл[авен] директор на Кр[едитна] банка, ползваше се с голямо уважение и авторитет пред своята среда.

Въпрос: Познавате ли лицето Гаврил Цветанов Цветанов?

Отговор: Не, не го познавам.

Въпрос: По какъв начин вие бяхте канени да идвате на заседанията на У[правителния] С[ъвет] на съюза?

Отговор: Съобщаваха се с писмени покани, донасяха ми я някой расилен в банката да я подпиша.

Въпрос: Кой водеше протоколите на заседанията на УС на съюза на акц[ионерните] г[ру-жест]ва?

Отговор: Не си спомням протоколната книга кой я водеше.

Въпрос: Какви въпроси сте разглеждали за назначаване на някой служители в съюза на акц[ионерните] г[ружест]ва?

Отговор: Аз не си спомням въобще да е имало някакъв административен персонал, макар някой машинописец да е имало, но не си спомням.

Въпрос: Какви въпроси разгледахте на заседанията след 9.9.[19]44 год[ина]?

Отговор: Изобицо У[правителният] С[ъвет] се е занимавал с даване мнение по законопроекти пред Финансовото министерство.

Въпрос: Разглеждан ли е законопроекта за данъка върху общия доход?

Отговор: Това е от компетентността на съюза, трябва да е разглеждан.

Горното показва, прочете ми се и за верността му се подписвал.

Свидетел: Г. Губиделиков

Следовател: Цв. Цветков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 110–111. Оригинал. Бланка. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка върху бланка от служител на Държавна сигурност.

№ 48

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА Д-Р ДЕЧО НЕДЯЛКОВ ЗА ДЕЙНОСТТА
МУ КАТО ЧЛЕН НА УПРАВИТЕЛНИЯ СЪВЕТ НА СЪЮЗА НА
АКЦИОНЕРНИТЕ ДРУЖЕСТВА¹

София, 31 август 1951 г.

ДОЗНАНИЕ

ПО ПРЕПИСКА

вх. № от 195 год[ина]

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

31.VIII.1951 год[ина]

Подписаният Цветан Ненков Цветков – следовател, отдел VII, съставих настоящия протокол, като разпитах лицето:

Именувам се д-р Денчо Иванов Недялков, роден на 10.III.1892 год[ина] в гр. Габрово. Постоянно местожителство ул. „Гаврил Генов“ № 47 – София. Произхождам от дребно занаятчийско семейство, баща ми е бил обуцар. Понастоящем съм чиновник в „Наркооп“ – н[ачални]к-отделение. Не съм осъждан, не съм репресиран никога от никоя власт.

Казвам следното:

Въпрос: Каде сте работили преди 9.9.[19]44 год[ина]?

Отговор: Работил съм в Централна банка на провинциалните банки, в лини „Пирин“, [в] Кърджалий, след това гл[авен] секретар на съюза на кредитни[те и] застрахователни[те] предприятия. След 9.9.[19]44 година бях гл[авен] секретар на Софийската областна стопанска камара.

Въпрос: Бил ли сте член на У[правителния] С[ъвет] на съюза на акц[ионерните] д[ружест]ва?

Отговор: Да, бил съм като представител на банката.

Въпрос: Кои лица познавате от У[правителния] С[ъвет] на съюза на акц[ионерните] д[ружест]ва?

Отговор: Председател на У[правителния] С[ъвет] беше Марко Рясков, д-р Христофор Цонев, Стоян Бочев, Георги Губиделников, инж. Георги Атанасов и др.

Въпрос: Колко време сте били член на У[правителния] С[ъвет] на съюза на акц[ионерните] д[ружест]ва?

Отговор: Трябва да има 5–6 години.

Въпрос: Какъв административен персонал имаше съюза на акц[ионерните] д[ружест]ва?

Отговор: Имаше главен секретар – д-р Стоян Христов, това беше през 1945–[19]46 год[ина], по което време мисля, че той напусна, и администрацията се вършиеше от председателя Стоян Бочев и от един чиновник на име Стамболов, а преди него имаше един касиер на име Казимир Заморски.

Въпрос: Други чиновници имаше ли съюза?

Отговор: Имаше един чиновник Куманов през първата половина на 1948 год[ина].

Въпрос: Кой водеше протоколите на заседанията на У[правителния] С[ъвет] на съюза на акци[онерните] д[ружеств]а?

Отговор: Протокола го водеше по-рано главния секретар, а после председателя.

Въпрос: Кой преписваше протоколите от черновата, снета от председателя на заседанието?

Отговор: Не зная да ви кажа кой го е преписвал.

Въпрос: Какви въпроси е разглеждал У[правителният] С[ъвет] на съюза на акци[онерните] д[ружеств]а след 9.9.[19]44 г[одина]?

Отговор: Стремех беше на управлението да приобщи организацията към нуждите на народната власт.

Въпрос: Какви законопроекти сте разглеждали на заседанията на У[правителния] С[ъвет] след 9.9.[19]44 год[ина]?

Отговор: Като професионална организация ни се изпращаха законопроекти от разни министерства за мнение и ние сме давали писмени такива до съответното министерство.

Въпрос: Разглеждали ли сте законопроект от финансовото министерство за новите данъчни реформи и закони след 9.9.[19]44 год[ина]?

Отговор: Не мога да си спомня, но ако е изпращан, сигурно сме го разглеждали, може да се провери от архивата, пък Бочев беше под в течение на работата.

Въпрос: Познавате ли лицето Гаврил Цветанов Цветанов?

Отговор: Да, беше на работа при нас, но беше много кратко време.

Въпрос: Каква работа изпълняваше Цветанов в съюза?

Отговор: Имаше едно списание на съюза и доколкото си спомням, в тази област работеше.

Въпрос: Как Цветанов беше назначен на работа?

Отговор: Не си спомням нищо за неговото назначение, но зная, че веднаж Бочев ме запозна с него.

Въпрос: Цветанов присъствал ли е на заседания на У[правителния] С[ъвет] на съюза?

Отговор: Не мога да си спомня, може да е изпълнявал секретарска работа, но и да е присъствал, не е направило впечатление.

Въпрос: Останалите членове на У[правителния] С[ъвет] познаваха ли Гаврил Цветанов?

Отговор: Зная, че Стоян Бочев го познава добре, а другите го познават, колкото и аз. Не зная д-р Цонев дали го познава.

Горното показва, прочете ми се и за верността му се подписвам.

Свидетел: Д. Недялков

Следовател: Цв. Цветков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 113–114. Оригинал. Бланка. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка върху бланка от служител на Държавна сигурност.

№ 49

ПРЕДЛОЖЕНИЕ ОТ СТАРШИ СЛЕДОВАТЕЛЯ ОТ СЛЕДСТВЕНИЯ
ОТДЕЛ НА ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ ИВАН АЛБАНСКИ ЗА
ПРОВЕЖДАНЕ НА РАЗПИТ НА СТОЯН БОЧЕВ¹

София, август 1951 г.

УТВЪРЖДАВАМ
НАЧАЛНИК-ОТДЕЛ VII-ми:
ПОЛКОВНИК Н. Дворянов
София, август 1951 г[одина]

ПРЕДЛОЖЕНИЕ

ОТНОСНО: Повикване на разпит от гр. Ловеч,
Стоян Иванов Бочев²

Другарю Началник,

Подследствения Гаврил Цветанов Цветанов твърди, че той е привлякъл за американското разузнаване подследствения Марко Илиев Рясков през 1946 год[ина].

Марко Рясков твърди, че не познава Гаврил Цветанов и че съюза на акц[ионерните] г[ружества] не е имал административен персонал. Административната работа извършвал Стоян Бочев като председател на този съюз. Рясков е бил член на упр[авителния] съвет на съюза. От друга страна, Гаврил Цветанов е бил секретар на този съюз цялата 1946 год[ина].

Бочев е присъствал на едно виждане между него, Цветанов и Рясков през 1946 г[одина] и е искал да запознае Цветанов с Рясков, когато последният е казал, че са добри познати с Цветанов.

За проверка на горното ПРЕДЛАГАМ Стоян Бочев Иванов да бъде извикан за разпит в отдела чрез ДС – Ловеч, и бъде разпитан по следните въпроси:

1) Подробно да изложи постъпването на работа в съюза на акц[ионерните] г[ружества] на Цветанов и дейността му там.

2) Да изложи разговорите си м[ежд]у него, Цветанов и Рясков.

ОДОБРЯВАМ:
Главен и[нспекто]р отдел VII
Подполк[овник] Н. Ангелов
София, август 1951 г[одина]

Предлага
Ст[арши] следовател: Иван Албански

АМВР, следствено дело № 1566, л. 92. Оригинал. Ръкопис.

¹ Предложението е написано на ръка върху бланка от служител на Държавна сигурност.

² Неправилно написано вместо Стоян Бочев Иванов.

№ 50

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА СТОЯН БОЧЕВ С ДАННИ ЗА СЕМЕЙНИЯ МУ
ПРОИЗХОД, ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА МУ ВЪВ ВРЪЗКА С ПОКАЗАНИЯТА
НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ ЗА МАРКО РЯСКОВ¹

Ловеч, август 1951 г.

ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

Град Ловеч, 1951 г[одина], август месец, четвъртак ден.

Долуподписаният мл[адиш] лейтенант Цветан Ненков Цветков, разузнавач в

(чин, име, презиме, фамилия, длъжност)

отдел VII на Д[ържавна] С[игурност], гнес разпитах в качеството му на свидетел лицето:

- 1) Име, презиме и фамилия – Стоян Бочев Иванов
- 2) Ден, месец, година на раждането – 22.II.1881 год[ина]
- 3) Месторождение – Ловеч
- 4) Местожителство (точен адрес) – гр. Ловеч, ул. „Х[аджи] Димитър“ № 5
- 5) Народност, поданство – българин, българско
- 6) Вероизповедание – евангелист
- 7) Образование – визие – стопански науки

(какво учебно заведение е завършил)

- 8) Социално положение – пенсионер (27 000 лева годишна пенсия), апартамент в София

(занятие, годишен доход, недвижими имоти)

- 9) Социален произход – произхожда от търговско семейство, баща му е

(да се посочи с какво са се занимавали родителите му преди 9.IX.1944 г[одина] и с какво се занимават сега)

починал преди 50 години, баща му е бил месопродавец – София

- 10) Партийност – безпартиен

11) В кои политически партии е членувал преди и след 9.IX.1944 г[одина] (ако е изключен или отпаднал, то защо)? – Никога не е членувал в никаква партия

12) Служил ли е в полицията, жандармерията или съдебно-наказателните органи до 9.IX.1944 г[одина]? – Не е служил в полицията

13) Бил ли е репресиран и от кои органи преди и след 9.IX.1944 год[ина]? – Задръжан на 3.XII.1948 год[ина] и освободен на 24.VIII.1950 год[ина]

14) Осъждан ли е преди или след 9.IX.1944 г[одина], от кой съд, по кой закон и на какъв срок? – Не е осъждан нито преди, нито след 9.IX.1944 год[ина]

15) Засегнат ли е от специалните закони, издани след 9.IX.1944 год[ина]? – От закона за отчуждаване на едрата градска собственост

16) Военна служба преди и след 9.IX.1944 год[ина]. – *Не е служил, бил освободен по болест*

17) Бил ли [е] във войскови части и какви, които са водили борба против партизаните и народната армия у нас, в Югославия и Гърция? – *Не е бил войник никога*

18) Участвувал ли е в деветоюнския преврат през 1923 год[ина] или пак в потушаването на септемврийското въстание през 1923 год[ина]? – *Не е участвувал*

19) Бил ли е в чужбина, кога, къде и с каква цел? – *В 1914 год[ина] студент в Белгия, 1926 год[ина] на всемирна конференция на младежки христ[иянски] д[ружест]ва в Финландия, 1929 г[одина] в Швейцария, 1930 година в Швейцария, 1937 г[одина] в Париж на конгрес на съюза за борба против природни стихий и на конгрес на експерт-счетоводители*

20) Има ли сега или имал ли е в миналото близки роднини в чужбина? – *Дъщеря му е в Париж*

21) Семейно положение (име, презиме и фамилия на жена му или мъжа ѝ) – *женен за Славка Стефан Гечева*

/презимето и фамилията на жената да се пишат по баща/

На зададените му от мен въпроси обвиняемият отговори:

Въпрос: От кога е започнала вашата трудова дейност?

Отговор: Още след като завърших [в] 1901 год[ина] – като книжоводител, деловодител, касиер в Б[ългарска] З[емеделска] Б[анка] в Ловеч, Севлиево, София до 1914 год[ина].

Въпрос: След 1914 год[ина] какво и къде сте работили?

Отговор: От [1]914 до 1925 год[ина] бях чиновник в Софийска фондова борса като секретар на съцията.

Въпрос: От 1925 год[ина] насетне какво и къде сте работили?

Отговор: От [1]925 до 1946 год[ина] – директор в Застрахователно д[ружество] „Б[ългари]я“.

Въпрос: Други длъжности освен тези, които ми изброихте, какви сте заемали?

Отговор: Никакви други длъжности не съм заемал с изключение на следното: бях приведен като директор на Стопански грижи и обществена предвидливост през 1919 год[ина].

Въпрос: Заемали ли сте някакъв пост в У[правителния] С[ъвет] на съюза на акционерните дружества?

Отговор: Да, бил съм член и председател на съцията от 1946 до 1948 год[ина] (до ликвидирането му).

Въпрос: Покажете кои лица познавате от административния персонал на фондовата борса.

Отговор: Членове на съвета на борсата бяха: д-р Захарий Статков, Владимир Каракашев, Георги Губиделников, Христо Баев, Иван Балабанов и аз бях член, Ангел Иванов, Кандев, Щерев, д-р Т. Калинов – последните четирма бяха назначени от правителството и Бояджиев изпратен от кооперацийте. Борсата престана да съществува през 1947 год[ина].

Въпрос: Кои лица от У[правителния] С[ъвет] на съюза на акционерните дружества познавате?

Отговор: Познавам следните лица: д-р Христофор Цонев, д-р Дечко Недялков, Марко Рясков, Бони Бонев², Георги Губиделников, Минко Василев, Морис Розенберг (евреин), Жак (на когото второто име не си спомням). Имаше още двамата-трима, но не мога да си ги спомня.

Въпрос: Какви бяха отношенията ви с Марко Рясков?

Отговор: Отношенията ни с Марко Рясков са били като на хора, които работят в една област.

Въпрос: Познавате ли лицето Гаврил Цветанов Цветанов?

Отговор: Да, познавам го.

Въпрос: От кога го познавате и по какъв повод е станало вашето познанство?

Отговор: Зная го още като дете, беше в провинцията и когато го видях, беше вече мъж и в 1946 год[ина] беше назначен чиновник в съюза на акционерните дружества.

Въпрос: Кой назначи Гаврил Цветанов за чиновник в съюза на акционерните дружества?

Отговор: Назначен беше от Управителния съвет на съюза на акц[ионерните] д[ружест]ва.

Въпрос: По чия препоръка беше назначен?

Отговор: Беше препоръчан от Димитър³ Каракашев и аз го представих в съвета за назначаване.

Въпрос: Какви разисквания ставаха при неговото назначаване?

Отговор: Нямаше никакви разисквания.

Въпрос: Останалите членове на У[правителния] С[ъвет] познаваха ли Гаврил Цветанов?

Отговор: Предполагам, че не го познаваха, тъй като това не беше някаква важна длъжност.

Въпрос: Колко време Цветанов работи в съюза на акц[ионерните] д[ружест]ва?

Отговор: Цветанов работи около 7–8 месеца.

Въпрос: Защо Цветанов беше уволнен от съюза на акц[ионерните] д[ружест]ва?

Отговор: Той сам си даде оставката, защото му бяха увеличили часовете в университета.

Въпрос: Как беше уволнен Цветанов?

Отговор: Въпроса за уволняването беше решен на заседание, за което е снет протокол.

Въпрос: През времето, когато Цветанов беше чиновник в съюза, познаваха ли го останалите членове на Управителния съвет?

Отговор: Той идваше на заседанията, но те ставаха много рядко, може би е посетил 4–5 заседания.

Въпрос: Какво участие вземаше Цветанов при разглеждане на въпроси от У[правителния] С[ъвет]?

Отговор: Никакво участие – той преписваше някои изложения по някои законопроекти.

Въпрос: Кога и по каква работа сте изпращали Гаврил Цветанов при Марко Рясков в Кредитна банка?

Отговор: Не си спомням да съм го изпращал, но може да е ходил да носи покана на Рясков за заседание, която работа се вършеше и от разсилния на Фондовата борса, а също може би е ходил и за подпис при Рясков на протоколи, снети на заседанията.

Въпрос: Какви бяха отношенията между Гаврил Цветанов и Марко Рясков?

Отговор: Преди да дойде Цветанов в съвета, той не е познавал хората на съвета, също и те не са го познавали, за тях той беше нов човек. Положението на Цветанов в съюза го не поставяше в връзка с членовете на управ[ителния] съвет, Цветанов водеше счетоводството, събираше членските вноски, коригираше месечните известия на съюза, извършваше административната на това издание, вършеше канцеларската работа, завеждаше библиотеката на съюза.

Въпрос: През времето, което Цветанов работи в съюза, стана ли известен на всички членове на управителния съвет като личност и по име?

Отговор: Да, известен беше на всички, но предполагам да са го забравили, понеже не е имал някаква особена работа.

Въпрос: Гаврил Цветанов Цветанов и Марко Рясков познаваха ли се?

Отговор: До идването на Цветанов като чиновник в съюза на акц[ионерните] д[ружест]ва мисля, че не са се познавали.

Въпрос: А след идването на Цветанов на работа в съюза познаваха ли се горните двамата?

Отговор: Познавали са се, тъй като са се виждали на заседанията на УС и Цветанов е носил покани за заседанията, протоколи за подписване, а също и по телефона го е извиквал за заседания на У[правителния] С[ъвет].

Горното показах, прочете ми се и за верността му се подписвам.

Свидетел: Ст. Бочев

Следовател: Цв. Цветков

АМВР, следствено дело № 1566, л. 93–95. Оригинал. Бланка. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка върху бланка от служител на Държавна сигурност.

² Неправилно написано вместо Бончо Боев.

³ Вероятно написано неправилно вместо Владимир.

№ 51

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ВЪВ ВРЪЗКА С
ПОКАЗАНИЯТА НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ¹

София, 19 септември 1951 г.

ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ – СОФИЯ

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

НА ОБВИНЯЕМИЯ МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ
от 19.IX.1951 г[одина]

Аз, *Иван Николов Албански*, ст[арши] следовател при следственият отдел на Държавна сигурност – София, днес разпитах в качеството му на обвиняем лицето Марко Илиев Рясков, който на зададените му от мен въпроси, отговори:

Въпрос: В протокола за разпит от 25 юни 1951 год[ина] вие показвахте, че след 9 септември 1944 година съюза на акционерните дружества не е имал никакъв административен персонал и че цялата административна работа на съюза е била извършвана от Стоян Бочев, който е прехвърлял част от работата на персонала от Фондовата борса. При очната ставка от 29 август т[ази] г[одина], направена ви с лицето Гаврил Цветанов, последния твърди, че той е извършвал административната работа на съюза на акционерните дружества през 1946 година, изпълняващ длъжността неофициален секретар на съюза, а също така, че е присъствувал като такъв и на заседанията на управителният съвет на съюза. Покажете защо в протокола за разпит от 25 юни 1951 година вие твърдите неверни работи?

Отговор: При първият разпит аз ще трябва да призная, че много леко погледнах на въпроса на следствието, защото имах впечатлението, че Бочев, който беше председател на управителният съвет, получавахе месечно възнаграждение каквото по-рано председателите на управителните съвети не са получавали, именно за да върши цялата работа на съюза. Признавам, че съм виждал едно лице, което работеше в кабинета на Бочев, но предполагах, че това е от персонала на Фондовата борса и името на това лице научих при очната ставка, че се казва Цветанов. При очната ставка с Цветанов, при неговото изказване, че Бочев ми го представил, аз си спомних действително за този чиновник и че съм го виждал всякога в кабинета на Бочев, когато съм ходил на заседания на Управителния съвет като член на същият.

Въпрос: Защо твърдите, че името на това лице сте научили през време на очната ставка, когато във вашият отговор показвате, че Бочев ви го е представил?

Отговор: Тогава не съм му запомнил името.

Въпрос: Вие във вашият отговор в настоящият протокол показвате не, че сте му забравил името, а че при очната ставка сте му научили името?

Отговор: Когато ми го е представил Бочев, аз не съм обърнал внимание на неговото име.

Въпрос: Защо показвате в настоящият протокол, че предполагате, че Гаврил Цветанов е бил от персонала на Фондовата борса и сте го виждали, че работи в кабинета на Бочев, когато в протокола за разпит от 25 юни т[ази] г[одина] вие никъде не сте показали, че е имало таква лице, което работи в кабинета на Бочев?

Отговор: Затова, защото сега изрично става въпрос за това лице, затова давам обяснения, че съм го виждал в канцеларията на съюза на акционерните дружества.

Въпрос: Гаврил Цветанов показва и на очната ставка, че той е присъществувал на заседания на управителният съвет на съюза на акционерните дружества, където и вие сте присъществували като член на управителния съвет, защо твърдите, че сте го забравили?

Отговор: Не мога да си спомня, защото аз не съм отдавал никакъв интерес на работите на съюза на акционерните дружества, не мога да кажа нито че Гаврил Цветанов е присъществувал на заседанията на управителния съвет, нито че не е присъществувал, и при първият, и при вторият случай мога да сбъркам.

Въпрос: В протокола за разпит от 23 юни т[ази] г[одина] вие сте показали, че писмената молба за допускане на тѣнка хартия за библии без мито от Британското библийско дружество ви е била донесена от н[ачални]ка на митническия отдел Митков, когато сте били министър на финансите през 1935 година. При очната ставка Гаврил Цветанов показва, че се познава с вас от 1935 год[ина], когато той ведно с един чужденец ви е донесъл заявлението. Защо и при наличието на тази ваша среща с Гаврил Цветанов вие твърдите, че не му помните името и че друг е донесъл заявлението?

Отговор: Не си спомням външно лице да е донесяло писмената молба за освобождаването от мито на тѣнка хартия за Британското библийско дружество лично на мен като министър на финансите.

Въпрос: Тогава от кой ви е донесена тази писмена молба?

Отговор: Донесе ми се от началника на митническия отдел Митков на доклад.

Въпрос: Защо началника на митническия отдел Митков ще ви донесе тази писмена молба, когато с нея е било искано въобще разрешение за допускане на тѣнка хартия в страната от чужбина?

Отговор: Защото началника на службата разглежда най-напред въпроса и тогава го докладва на мен.

Въпрос: В протокола за разпит от 28 юни т[ази] г[одина] вие сте показали, че Митков ви е донесъл молбата, докладвайки ви, че трябвало да се внесе тази тѣнка хартия без мито и нищо повече, а този въпрос се свежда главно върху това, че тази хартия е била забранена да се внася от чужбина и с тази молба от Британското библийско дружество е било искано цялостно разрешение за внасяне на тази хартия от чужбина, за която впоследствие е бил издаден указ с разрешение да се внесе. Покажете искрено пред следствие то цялата истина по внасянето на тази хартия.

Отговор: Аз направо тази молба не съм получавал и не ми е известно, че е бил забранен вноса на тази тѣнка хартия.

Въпрос: Защо твърдите, че не сте знаели, че вноса на тази хартия е бил забранен, когато по това време вие сте били министър на финансите?

Отговор: Аз не мога да зная всичко, въпросите се изучават от съответния началник и се докладват на министѣра – на мен.

Въпрос: Отговорете искрено от кога се познавате с Гаврил Цветанов?

Отговор: Познавам се с Гаврил Цветанов от 1946 год[ина], от когато работи в съюза на акционерните дружества.

Въпрос: Гаврил Цветанов при очната ставка показва, че се е виждал с вас и в Софийския централен затвор в началото на 1945 година, в омивалнята, където сте се поздравявали, когато сте били задържани, защо твърдите, че се познавате с него от 1946 година?

Отговор: Не мога да кажа нито да, нито не, защото не мога да си спомня.

Въпрос: Категорично ли твърдите, че това е истина, че вие се познавате с Гаврил Цветанов от 1946 година?

Отговор: Да, категорично твърдя, че това е истина, че се познавам с Гаврил Цветанов от 1946 година.

Въпрос: Защо тогава не можете да кажете нито да, нито не, че сте се поздравявали в омивалнята на Соф[ийския] центр[ален] затвор през 1945 година?

Отговор: Защото не мога да си спомня.

Въпрос: Защо казвате, че не можете да си спомните, след като вие категорично сведохте въпроса до това, че се познавате с него от 1946 година?

Отговор: Заявявам, че не съм се срещал в омивалнята с Гаврил Цветанов през 1945 година в Соф[ийския] централен затвор.

Въпрос: Защо изпадате в такива противоречия при вашите отговори, не смятате ли, че трябва да престанете да лъжете следствието?

Отговор: Възможно е да съм се изказвал неточно и неясно пред следствието, обаче никога не съм казвал умишлено неща, които не отговарят на действителността, т. е. не съм лъгал.

Въпрос: Поставените ви въпроси в настоящият протокол за разпит ясни ли са ви?

Отговор: Да, ясни са ми.

Въпрос: След като поставените ви въпроси са ясни, защо показвате, че може неточно и неясно да сте се изразили пред следствието?

Отговор: Поради обща отпадналост на организма ми, и по-специално на мозъка ми.

Въпрос: Всеки ден ли ви се води разпит на вас и по колко часа в настоящето следствие, от както сте задържан?

Отговор: Не всеки ден. Не съм бил разпитван и по 2 седмици. Бях разпитван четири седмици по 6–7 часа в денонощие.

Въпрос: Това ни най-малко е причина, за да не можете ясно и точно да се изразявате, вие не разбрахте ли, че един път за винаги трябва да скъсате с вашето лъжепоказване пред следствието и да говорите само истината пред следствието?

Отговор: Аз не лъжа.

Въпрос: Имате ли да добавите нещо към поставените ви въпроси в настоящия протокол за вашите срещи и връзки с Гаврил Цветанов?

Отговор: Срещи и разговори с Гаврил Цветанов не съм имал никъде и никога освен вижданията ни в Свюза на акционерните дружества.

Горното показвах, прочете ми се и е верно, за което се подписвам:

Обвиняем: *М. Ряков*

С[тарши] следовател: *Ив. Албански*

АМВР, следствено дело № 1566, л. 83–86. Оригинал. Машинопис.

¹ Виж тук документи № 19, 23, 25, 45, 52, 63, 64.

№ 52

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА БИВШИЯ НАЧАЛНИК НА
СОФИЙСКАТА МИТНИЦА ЙОРДАН МИТКОВ ЗА НОРМАТИВНАТА
УРЕДБА НА БЕЗМИТЕН ВНОС НА СТОКИ

София, 30 септември 1951 г.

ПРОТОКОЛ

За разпит на свидетеля Йордан Ставрев Митков
на 30.IX.1951 г[одина]

Подписания Цветан Ненков Цветков, мл[адши] следовател при следствения отдел на Държавна сигурност, днес разпитах в качеството му на свидетел лицето Йордан Ставрев Митков, който на зададените му от мен въпроси отговори.

Въпрос: Как се казвате?

Отговор: Именувам се Йордан Ставрев Митков, роден на 15.XII.1887 г[одина] в гр. В[елико] Търново, българин, български поданик, ист[очно]православен, женен, неосъждан, живущ на ул. „Гурко“ 34.

Въпрос: Каде сте работили преди 9.9.[19]44 година?

Отговор: Завършил съм химия 1910 год. и постъпих стажант в митницата в гр. Варна, след една година ме преместиха в Софийската митница, а от 1913–1914 година до м[есец] февруари 1936 год. – в министерство на финансите в отделение за митниците, на което отделение бях началник от 1925 до 1936 год. Когато напуснах и се залових с производство на шпули (масури) за предачните ф[абри]ки при акционерното г[ружест]во „Пинконс“¹, а от 1940 до 1947 година в О[граничена] О[тговорност] г[ружест]во „Митков и Бегелев“, когато на 23 декември 1947 год[ина] предприятието беше национализирано. От тая дата и до днес не работя нищо.

Въпрос: От каде вземате средства за издръжка?

Отговор: Аз съм пенсионер, жена ми е лекторка по математика и предава частни уроци по математика.

Въпрос: Като началник-отделение в финансовото министерство от 1925 до 1936 год[ина] кои финансови министри се изредиха?

Отговор: Бях назначен от министъра Петър Тодоров и служих при министрите проф. Владимир Моллов, Гергинов², Стефан Стефанов, пак Петър Тодоров, Календеров³, Рясков, Гунев⁴.

Въпрос: Защо напуснахте финансовото министерство през 1936 год[ина] и как бехте уволнен?

Отговор: Уволнен съм по собствено желание.

Въпрос: Какви стоки без мито са внасяни от странство през времето, когато вие сте били началник на отделение за митниците?

Отговор: Без мито се пропускаха стоки, които в самата митнишка тарифа са сочени като такива или пак се освобождават от мито по силата на други закони като закона за насърчение на местната индустрия и други.

Въпрос: Разкажете ми нещо за вноса на тънка хартия без мито за отпечатване на библии на Британското библейско д[ружест]во.

Отговор: Може да е пуснат такъв внос, но немога да си спомня такова нещо. Ако е пуснато, то е пуснато с постановление на министерския съвет.⁵

Горното показвах, прочете ми се и за верността му се подписвам.

Свидетел: *Йор[дан] Митков*

Следовател: *Цв. Цветков*

АМВР, следствено дело № 1566, л. 118. Оригинал. Ръкопис.

¹ Вероятно става дума за „Нисим Пинкас“ АД.

² Александър Гиргинов.

³ Михаил Календеров.

⁴ Кирил Гунев.

⁵ Разпитът на Й. Митков потвърждава съществуването на законови процедури за безмитен внос на стоки с акт на Министерския съвет. Във връзка с показанията на Гаврил Цветанов за разрешения от Министерския съвет през 1935 г. безмитен внос на печатарска хартия виж тук документи № 19, 25, 45, 51, 64.

№ 53

**СПРАВКА С КРАТКИ СВЕДЕНИЯ ЗА СЕМЕЙНИЯ ПРОИЗХОД,
ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА НА МАРКО РЯСКОВ И ПРЕДЛОЖЕНИЕ ЗА
ВЪДВОРЯВАНЕТО МУ В ТРУДОВОВЪЗПИТАТЕЛНО ОБЩЕЖИТИЕ¹**

София, 4 октомври 1951 г.

СПРАВКА

За лицето МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ

от град Севлиево

Подписаният ст[арши] следовател Иван Николов Албански на служба при отдел VII – Държавна сигурност – София, прегледах всички налични материали за лицето Марко Илиев Рясков от гр. Севлиево и установих следното:

Марко Илиев Рясков е роден в гр. Габрово на 2 декември 1883 год[ина], българин, български гражданин, изт[очно]православен, женен, неосъждан, пенсионер, бивш жител на гр. София, изселен в гр. Севлиево през 1949 год[ина].

Марко Рясков произхожда от дребно буржоазно семейство. Баща му е имал собствен кожухарски магазин в гр. Габрово.

Рясков е завършил търговско училище в гр. Свищов през 1903 год[ина], след което няколко пъти е ходил в Белгия и Германия, където е следвал търговия и финанси. Завършил специализация по банковото дело в Берлин. Работил е като чиновник в Б[ългарска] з[емеделска] б[ан]ка, бил е началник на същата банка в гр. Плевен, а от 1914 год[ина] работи в Кредитната банка.

От 1920 година до 9.9.[1]944 год[ина] Рясков е бил директор на Кредитната банка. Като такъв е ходил многократно в Германия, Франция, Англия, Белгия и др., с което си е създал многобройни връзки и познания с крупни германски капиталисти. Кредитната банка, която е била собственост на германците, е провеждала финансова дейност изключително в полза на фашистка Германия – особено след 1941 год[ина], и е спомогнала да нахлуят огромни германски капитали в страната. В цялата тая дейност Рясков е играл ръководеща и организираща роля. При сключването на търговски спогодби между България и Германия Рясков е бил един от скритите съветници на българските правителства.

Често е бил посещаван от Малинов, Мушанов, Къосеианов, Божилов и др. Бил е личен приятел на цар Борис и царицата. След смъртта на цар Борис е бил назначен за настойник на Симеончо. Бил е в близки отношения с германското военно аташе – полк. Брюкман.

През 1935 год[ина] е бил министър на финансите от кабинета на Тошев. Същевременно Рясков е бил член на акц[ионерните] д[ружеств]а „Коралова“, „Изида“, „Балкан“ и др. Бил е член на Управ[ителния] съвет на съюза на акц[ионерните] д[ружеств]а преди и след 9.9.[1]944 год[ина].

След 9.9.[1]944 год[ина] е бил задържан, водено му е следствие, за да бъде предаден на народния съд, но не е съден, а само въдворен в Т[рудово]В[ъзпитателно] О[бществено] кат[егория] като сътрудник на германците. След излизането му от Т[рудово]В[ъзпитателно] О[бществено] кат[егория] през месец септември 1945 год[ина] е бил пак директор на Кредитната банка, която е станала съветска собственост, откъдето се е уволнил през октомври 1948 год[ина].

Като член на Упр[авителния] съвет на съюза на акц[ионерните] д[ружеств]а Рясков се е обявявал срещу новите данъчни реформи на О[течественофронтовското] правителство.

През 1935 год[ина] се е запознал с Гаврил Цветанов – резидент на англ[ийското] и американско[то] разузнаване, на когото е услужил за внасяне на тѣнка хартия за библии по молба на англ[ийския] пѣлн[омощен] м[инистѣ]р Бентинг. През 1946 год[ина], когато Цветанов е работил в сѣюза на акц[ионерните] г[ружест]ва, Рясков му е дал сведения за бюджета с пѣлното сѣзнание, че отиват за америк[анското] разузнаване, от чието име Цветанов му ги е искал.

Той и неговото с[емейст]во са имали – 2 вили в Чамкория и Панчарево, дворно място в Банки², 1 кѣща и 1 апартамент в София, които са национализирани.

На основание всичко гореизложено считам, че лицето Марко Илиев Рясков от гр. Севлиево е опасно за обществения ред и сигурност и предлагам да бѣде вѣдворен в Т[рудово]В[ѣзпитателно] О[бщежитие] за срок от 12 месеци.

Прилагам материалите за лицето: досието му – рапорти от проучване, показания от Г. Цветанов, Г. Вулев, свидетели, негови показания, материали от полицията и пр.

София

4 октомври 1951 год[ина]

оп[еративен] р[аботник] *Ив. Албански*

(служ[ебен] № 1771)

сѣгласен н[ачални]к-отд[еление] I-во: майор *Константинов*

Одобрявам:

пом[ощник]-министѣр Ив. Райков

До гр. пом[ощник]-Министѣр

за Дѣржавна сигурност

София

ПРЕДЛОЖЕНИЕ

От Началник-отдел VII-ми

Никола Ангелов Илиев

Прегледах основно справката и материалите, приложени към преписката за лицето Марко Илиев Рясков от гр. Севлиево, и намирам заключението на оп[еративния] р[аботник] Иван Николов Албански правилно. Предлагам сѣщото лице да бѣде вѣдворено в Т[рудово]В[ѣзпитателно] О[бщежитие] за срок от 12 месеци.

Н[ачални]к-отдел 7:

Подполковник: *Н. Ангелов*

АМВР, следствено дело № 1566, л. 145. Оригинал. Бланка. Машинопис.

¹ Документът е написан на пишеща машина върху бланка.

² Неправилно написано вместо Банкя.

№ 54

БЕЛЕЖКА ОТ СЛУЖИТЕЛ НА ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ С МНЕНИЕ
ЗА УДЪЛЖАВАНЕ СРОКА ЗА ВЪДВОРЯВАНЕ НА МАРКО РЯСКОВ В
ТРУДОВОВЪЗПИТАТЕЛНО ОБЩЕЖИТИЕ НА 7 ГОДИНИ

[преди 19 януари] 1951 г.

МАРКО ИЛИЕВ РЯЗКОВ – вѣдворен на 23.X.1951 год[ина]. Бивш Министер на финансите. Близѣк на цар Борис и Фердинанд. В трудово и политическо отношение няма прояви. С мнение да бѣде превѣдворен за 7 год[ини].

Н[ачални]к: [- -]

АМВР, следствено дело № 1566, л. 140. Оригинал. Машинопис.

№ 55

СПРАВКА С КРАТКИ БИОГРАФИЧНИ СВЕДЕНИЯ ЗА МАРКО
РЯСКОВ И ПРЕДЛОЖЕНИЕ ЗА УДЪЛЖАВАНЕ СРОКА ЗА
ВЪДВОРЯВАНЕТО МУ В ТРУДОВОВЪЗПИТАТЕЛНО ОБЩЕЖИТИЕ
ОТ 1 ГОДИНА НА 5 ГОДИНИ

19 януари 1952 г.

Строго поверително!

СПРАВКА

За Марко Илиев Рясков, роден на 2.XII.1883
год[ина] в гр. Габрово. Образование висше,
женен, изселен от София в гр. Севлиево, бивш
м[инистър] на финансите.

Произхожда от буржуазно семейство. Завършил висшето си образование в Германия, Бел-
гия и Швейцария. Дългогодишен банков директор, а през [1]936¹ г[одина] – м[инистър] в кабине-
та на Андрей Ташев². През същата година присъствал по покана на германската националисти-
ческа³ партия на конгреса им в Нюрнберг. Често се посещава от Малинов, Мушанов⁴, Кьосеу-
ванов, Божилов и др. фашистки лидери. Сам той посещавал двора и е бил личен приятел на
цар Борис. След смъртта на царя става управител на царските имоти и настойник на царските
деца. Бил е близък с германците и германското военно аташе в гр. София, полковник Брюкман, и
в връзка с Гестапо, на което давал сведения за нашия стопански живот. През [1]942 год[ина]
назначен от германците за директор на Германско-българската кредитна банка. Бил е акционер в
следните д[ржавни] „Коралова“, „Изида“, „Виктория“, „Балкан“ и др. Имал няколко къщи в
София, вила в Боровец и злато в чуждите банки.

Въдворен на ...⁵

Да бъде въдворен 5 години

Предлага:

Мл[адиш] разузнавач: Г. Кондарев

19.I.1952 год[ина]

АМВР, следствено дело № 1566, л. 142. Оригинал. Машинопис.

¹ Неправилно написано вместо 1935.

² Неправилно написано вместо Тошев.

³ Неправилно написано вместо „националсоциалистическа“.

⁴ В тази справка, както и в редица други документи от следствено дело № 1566, служители на Държавна сигурност с поразителна увереност дават определението „фашистки лидери“ на такива ярки поддръжници на парламентарната демокрация и изтъкнати дейци на опозицията срещу установения в България след 19 май 1934 г. политически режим, каквито са водачите на Демократическата партия Александър Малинов и Никола Мушанов.

⁵ В документа не е вписана датата на въдворяване на Марко Рясков в трудововъзпитателно общежитие. Тази дата е 23.X.1951 г. и се установява от документ № 54.

№ 56

ПРОТОКОЛ ЗА ВЪДВОРЯВАНЕ НА МАРКО РЯСКОВ В
ТРУДОВОВЪЗПИТАТЕЛНО ОБЩЕЖИТИЕ ЗА СРОК ОТ 5 ГОДИНИ

София, 25 юли 1952 г.

Строго поверително!

ПРЕПИС-ИЗВЛЕЧЕНИЕ ОТ ПРОТОКОЛ

№ 38

Днес,.....1952¹ г. София, КОМИСИЯТА ПРИ М[ИНИСТЕРСТВОТО НА] В[ЪТРЕШНИТЕ]
Р[АБОТИ]²

Р Е Ш И :

И. Да бъде въдворен в Т[рудово]В[ъзпитателно] О[бщежитие] „Белене“, считано от ... 1952 г.
за 5 год[ини]³ лиц[ето]:

1. Марко Илиев Рязков

Верно с оригинала.

Зам[естник] началник-отделение „В[ъдворяване и]

И[зселване]“ [на] Д[ържавна] С[игурност]:

Д. Чакъров

АМВР, следствено дело № 1566, л. 139. Препис. Машинопис.

¹ В преписа датата на протокола не е написана, а тя е 25.VII.1952 г.

² Съставът на тази комисия, която е взимала решения за въдворяване в т. нар. трудововъзпитателни общежития, е внушителен:

председател е държавният глава – председателят на Президиума на Народното събрание Георги Дамянов

членове:

министърът на вътрешните работи

главният прокурор на НР България

председателят на Върховния съд

помощник-министърът на вътрешните работи

помощник-министърът на вътрешните работи

помощник-министърът на вътрешните работи

помощник-министърът на вътрешните работи

генерал-лейтенант Георги Цанков

Д. Георгиев

В. Лозанов

генерал-майор Георги Кумбилиев

генерал-майор Ап. Колчев

генерал-майор Христо Боев

генерал-майор Д. Капитанов

³ До този момент Марко Рязков е бил въдворен в Т[рудово]В[ъзпитателно] О[бщежитие] – Белене, за срок от 1 година със заповед на министъра на вътрешните работи № 487 от 11.XI.1951 г.

№ 57

ПИСМО ОТ ОКОЛИЙСКИЯ НАЧАЛНИК НА МВР В ГР. СЕВЛИЕВО ДО
НАЧАЛНИКА НА ОТДЕЛЕНИЕ „ВЪДВОРЯВАНЕ И ИЗСЕЛВАНЕ“ В
ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ С ИСКАНЕ ДА СЕ УСТАНОВИ
МЕСТОНАХОЖДЕНИЕТО НА СИНА НА МАРКО РЯСКОВ –
НИКОЛА М. РЯСКОВ, КОЙТО ДА БЪДЕ ВЪРНАТ В ГР. СЕВЛИЕВО,
КЪДЕТО Е ИЗСЕЛЕН

Севлиево, преди 16 април 1953 г.

Строго поверително!

МВР

СОФИЯ – гр. НАЧАЛНИК-ОТДЕЛЕНИЕ

„В[ъдворяване и] И[зселване]“

С – 289/16.IV.[19]53

Молим да се установи [местонахождението на] лицето НИКОЛА МАРКОВ РЯСКОВ – син на бившия министър на финансите, изселен с цялото семейство в гр. Севлиево с заповед на гр. Министър, който понастоящем е студент по медицина. Същия без наше знание и разрешение е напуснал града и въпреки, че е бил предупреждаван през 1952 год. да се върне тук, в Севлиево, е продължил да студентства, където е и сега. От медицинската академия „Вълко Червенков“ с писмо № 1027 от 7.II.1952 год[ина] са искани сведения за същия от Г[радския] Н[ароден] С[ъвет], Севлиево, и въпреки съобщението, че не може да продължи, той до сега не е отстранен и върнат в Севлиево.

Предвид горното и за да можем да упражним контрол над това семейство, то молим да бъде върнато горепосоченото лице тук в града ни, където е заселено с заповед при родителите му.

Отпечатано в 2 екз[емпляра]

Екз[земпляр] № 1 за адресанту

Екз[земпляр] № 2 към дело

Изпълнител:

(лейт[енант] Ив. Начев)

Написала: Й. Г.

ОКОЛИЙСКИ НАЧАЛНИК МВР:

ст[арши] лейт[енант] Ст. Стойчев

ЗАМ.-ОКОЛИЙСКИ НАЧАЛНИК МВР:

лейт[енант]: [- - -]

АМВР – III раз., а. е. 1415, л. 14. Оригинал. Бланка. Машинопис.

№ 58

ПРОТОКОЛ С ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ НА СИНА НА МАРКО РЯСКОВ –
НИКОЛА М. РЯСКОВ, ДА НЕ НАПУСКА ГР. СЕВЛИЕВО, КЪДЕТО Е
ИЗСЕЛЕН¹

Севлиево, 15 май 1953 г.

ПРЕДУПРЕДИТЕЛЕН ПРОТОКОЛ

Подписаният Иван Христов Начев, инспектор [в] Д[ържавна] С[игурност], гр. Севлиево, предупреди лицето Никола Марков Рясков, 29-годишен, изселен от град София, понастоящем жител на гр. Севлиево, да не напуска определеното му местожителство с заповед по време на изселване на семейството му в гр. Севлиево (през 1949 г.). Обясних му начинът на движение в района на околията и извън нея, определен в заповедта за изселниците, и го предупреди да не напуска гр. Севлиево без знание и разрешение на органите на МВР – град Севлиево. Ако напусне града и наруши заповедта за движението на изселниците, ще бъде подведен под отговорност съобразно законите в страната.

гр. Севлиево
15.V.1953 г.

Предупредил: *Ив. Начев*
Предупреден: *Никола Рясков*

АМВР – III раз., а. е. 1415, л. 22. Оригинал. Ръкопис.

¹ Протоколът, с изключение на подписа на инспектор Ив. Начев, е написан собственоръчно от Никола М. Рясков.

№ 59

ПРОТОКОЛ С ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ НА РАДКА РЯСКОВА, СЪПРУГА
НА МАРКО РЯСКОВ, ДА УВЕДОМИ ЧЛЕНОВЕТЕ НА СЕМЕЙСТВОТО
СИ ДА НЕ НАПУСКАТ ГР. СЕВЛИЕВО, КЪДЕТО СА ИЗСЕЛЕНИ¹

Севлиево, 8 юни 1953 г.

ПРЕДОПРЕДИТЕЛЕН ПРОТОКОЛ

Днес на 8.VI.1953 год[ина] подписаният Иван Хр. Начев, служител при Окол[ийско] упр[авление] [на] М[инистерството на] В[ътрешните] Р[аботи]– Севлиево, съгласно заповедта на Др. Министър [от] М[инистерството на] В[ътрешните] Р[аботи], предопреждавам лицето Радка Савова Рязкова от гр. София, изселена в гр. Севлиево и жителка на същият град – ул. „Стефан Генеф“ № 20, която да предопреди членовете на семейството си да не напуцат местожителството си, където са заселени, без съответно разрешение, посочено в заповедта.

Ако не спазят настоящата заповед, срещу тях ще бъдат взети необходимите мерки.

8.VI.1953 год.

Севлиево

Предопредена: *Р. Рязкова*

Предопредил: *И. Начев*

АМВР – III раз., а. е. 1415, л. 13. Оригинал. Ръкопис.

¹ Протоколът, с изключение на подписа на Радка Рязкова, е написан собственоръчно от инспектора Ив. Начев.

№ 60

ПОСТАНОВЛЕНИЕ НА МЛАДШИ СЛЕДОВАТЕЛЯ В СЛЕДСТВЕНИЯ
ОТДЕЛ НА ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ КОЛЪО КОСТАДИНОВ ЗА
ОБРАЗУВАНЕ НА СЛЕДСТВЕНО ДЕЛО СРЕЩУ МАРКО РЯСКОВ¹

София, 12 януари 1954 г.

Образец 7

ПОСТАНОВЛЕНИЕ
за привличане в качеството на обвиняем
гр. София, 12.I.1954 г.

Подписаният мл[адиш] лейт[енант] Колъо Христов Костадинов –

чин, име, презиме, фамилия и длъжност

следовател при отдел следствен [при] Д[ържавна] С[игурност], след като прегледах следствено дело №....195..г. по описа на Д[ържавна] С[игурност],

УСТАНОВИХ:

Че събраните по делото данни изобличават МАРКО ИЛИЕВ РЯЗКОВ² в това, че се

посочват се трите имена на обвиняемия

е поставил в услуга на американското и английско[то] разузнаване като предавал на същите

с няколко общи думи се описва престъплението

сведения от финансово-стопански характер.

На основание гореизложеното и съгласно чл. 147 от Наказателно-процесуалния кодекс (НПК),

ПОСТАНОВИХ:

Привличам в качеството на обвиняем МАРКО ИЛИЕВ РЯЗКОВ, жит[ел] на гр. Севлиево

(Трите имена на обвиняемия и местожителството му)

по чл. 83, ал. 1 от Наказателния закон.³

Следовател: К. Костадинов

Постановлението ми се обяви,

8.I.1954 г.⁴

Обвиняем: М. Рясков

АМВР, следствено дело 92, л. 4. Оригинал. Бланка. Машинопис.

¹ Постановлението е написано на пишеща машина върху бланка.

² Неправилното изписване на фамилиното име на М. Рясков в този и другите документи в новообразуваното следствено дело буди недоумение.

³ Необясними остават причините за образуването на това ново следствено дело срещу Марко Рясков със същото обвинение, както в делото срещу него от 1951 г. Никакви нови данни във връзка с обвинението всъщност не са представени.

⁴ Датата е написана погрешно вместо 8.II.1954 г.

№ 61

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ЗА АРЕСТ И ОБИСК НА МАРКО РЯСКОВ ВЪВ
ВРЪЗКА С ОБРАЗУВАНОТО СРЕЩУ НЕГО СЛЕДСТВЕНО ДЕЛО¹

София, 15 януари 1954 г.

Образец 4

Разрешавам да се арестува

Прокурор: [- -]

15.I.1954 г.

УТВЪРЖДАВАМ:

ВЪЗ ОСНОВА НА УТВЪРДЕНОТО ОТ
ДР. МИНИСТЪР (ДР. ПОМ[ОЩНИК] МИНИСТЪР)

предложение от 21.IX.1953 г.

[- -]

н-к управление (отдел)

15.I.1954 г.

гр. София

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

за арест и обиск²

гр. София, 12.I.1954 г.

Подписаният *мл[адиш]* лейтенант Кольо Христов Костадинов – следовател при отдел

чин, име, презиме, фамилия и длъжност

следствен [при] Д[ържавна] С[игурност],

след като проучих материалите за престъпната дейност на *МАРКО ИЛИЕВ РЯЗКОВ* –
роден на 2.XII.1883 год. в гр. Габрово, жит[ел] на гр. Севлиево, взет от Т[рудово] В[ъзпитателно]
О[бщественост] – Белене.

име, презиме, фамилия и пълни установъчни данни на лицето, подлежащо на арест

УСТАНОВИХ:

Че същия се е поставил в услуга на американското и английско[то] разузнаване, като предавал
на същите сведения от финансово-стопански характер.

описва се подробно престъпната дейност на лицето, подлежащо на арест, без да се посочват източниците на сведенията

С тази си дейност

МАРКО ИЛИЕВ РЯЗКОВ

трите имена на подлежащия на арест

е извършил престъпление, предвидено в чл. 83, ал. I от Наказателния закон.

Въз основа на гореизложеното

ПОСТАНОВИХ:

МАРКО ИЛИЕВ РЯЗКОВ

име, презиме и фамилия на лицето, което подлежи на арест

да се арестува и да се направи обиск в квартирата му, *намиращ се в Т[рудово]В[ъзпитателно] О[бщественост] – Белене.*

точен адрес

Опер[ативен] работник (следовател): *К. Костадинов*

АМВР, следствено дело 92, л. 1–2. Оригинал. Бланка. Машинопис.

¹ Постановлението е написано на пишеща машина върху бланка.

² При условията, при които Марко Рясков е поставен по това време като въдворен в ТВО – Белене, наименованието на този документ звучи абсурдно. От 29.IV.1951 г., когато е арестуван и задържан от органите на Държавна сигурност, до издаването на това постановление Марко Рясков всъщност е лишен от свобода, при това без съдебна присъда. Така че с това постановление в действителност са разпоредени арест и обиск на един затворник.

№ 62

ПЛАН ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА СЛЕДСТВИЕТО СРЕЩУ МАРКО РЯКОВ

София, 18 януари 1954 г.

Строго поверително!

УТВЪРЖДАВАМ!

НАЧАЛНИК ОТДЕЛ I-ви НА Д[ържавна] С[игурност]:

Полковник (Н. Ангелов)

I.1954 година

С О Ф И Я

П Л А Н

ОТНОСНО: Следствено дело № 637/53 г.
заведено срещу Марко Илиев Рязков.

Целта на следствието ще бъде да се установи дали Марко Илиев Рязков е агент на английското и американско[то] разузнавания и каква дейност е развил в полза на същите. За достигане до същата цел ще бъдат извършени следните мероприятия:

I. СЛЕДСТВЕНИ МЕРОПРИЯТИЯ:

1. Подследствия Рязков ще бъде разпитан по следните основни въпроси:

- а) Да разкаже най-подробно за посещенията си в чужбина – с каква цел е ходил 14 пъти в чужбина, по покана на кого, с кои лица се е срещал там и до кога е подържал връзки с тях?
- б) Какви връзки е имал с двореца и в какво точно са се изразявали същите?
- в) Кой го е поканил и по какви причини е станал един от настойниците на бившия цар Симеон и като такъв каква дейност е развил?
- г) С кои финансови кръгове в Германия е подържал връзки и какво е неговото участие в насочването на българския износ за Германия преди 9.9.1944 година?
- е) Какво е неговото участие в организирането и образуването на германски дружества у нас преди 9.9.1944 година?
- ж) С каква цел и по чия покана е посетил конгреса на националсоциалистическата партия в Германия през 1936 година? (Пресата на времето е публикувала съобщение, че той е посетил конгреса по покана на Хитлер.)
- з) Какви са му връзките с английската легация през 1935 година и под влиянието на кого е допуснал да се издаде указ за внос на тънка хартия без мито за британското библейско дружество в България? (Тогави е било забранено да бъде внасяна такава хартия у нас.)
- и) Подробно да разкаже за връзките си с Гаврил Цветанов и съвместната им дейност в полза на американското разузнаване. (Подследствия Цветанов – сега осъден, говори, че Марко Рязков му е дал писмени сведения за бюджетното състояние на страната през 1946 година.)

к) Да разкаже най-подробно от кога и по какъв повод се е запознал с английския пълномощен министър в България през 1935 година и на каква база почиват връзките му с него?

л) Да разкаже на каква база са почивали връзките му с германския военен аташе в София преди 9.9.1944 година полковник Брюкман. (По време на окупацията¹ Марко Рязков е бил посещаван много често от полковник Брюкман.)

Почти по всички въпроси по-горе Рязков е бил разпитван през 1951 година и е давал по тях съответни обяснения. Сега той ще бъде преразпитан по същите въпроси и поставени му нови такива със цел да бъде доведен до неминуеми противоречия, ако е давал лъжливи обяснения през 1951 година.

II. МЕРОПРИЯТИЯ ПО ПРОВЕРКА И ДОКУМЕНТАЦИЯ

1. От наличните материали само в показанията на Гаврил Цветанов се говори ясно и определено, че Марко Рязков се е съгласил да работи за американското разузнаване и му е давал писмени сведения от поверителен характер. Предвид на това ще бъдат извършени следните проверки:

а) Ще бъде наново преразпитан Гаврил Цветанов – намиращ се в затвора, за показанията, които е дал във връзка с Рязков, и ще се направят усилия той да посочи и други хора, които могат да потвърдят, че действително Марко Рязков му е давал сведения. Това се налага от факта, че при проведената очна ставка между Цветанов и Рязков последния категорично отрича да познава Цветанов.

б) Ще бъдат разпитани всички ония лица, които Цветанов евентуално посочи, със цел да се документира шпионската дейност на Рязков.

в) Ще бъдат разпитани всички ония лица, които Рязков засече в показанията си по време на следствието, със цел да се намери истината в следствието.

III. КАМЕРНА РАЗРАБОТКА

а) Да се постави Марко Рязков при опитен К[американ] А[гент] с оглед да се проверява дали той говори истината пред следствието.

б) Съвместно с гр[у]паря инспектор при отделието Т. Радулов да се обмислят и провеждат някои комбинации по камерната разработка на подследствения Рязков.

София, 18.I.1954 година

ИЗГОТВИЛ ПЛАНА: *Костадинов*

АМВР, следствено дело 92, л. 21–22. Оригинал. Машинопис.

¹ Използваната от следователя Костадинов дума „окупацията“ всъщност означава онзи период от Втората световна война, по време на който България като съюзник на Германия и на другите държави от Антиконтинентерновския пакт е допуснала на своя територия преминаване и разполагане на германски войски.

№ 63

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА МАРКО РЯСКОВ ЗА ПОЗНАНСТВОТО
МУ С ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ¹

София, 20 януари 1954 г.

ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

Град София, 1954 г. януари месец, 20 ден.

Долуподписаният *мл[адиш]* лейт[енант] Колю Христов Костадинов – следовател при

(чин, име, презиме, фамилия, длъжност)

отдел *следствен* на ДС, днес разпитах в качеството му на обвиняем (свидетел) лицето:

1. Име, презиме и фамилия – *МАРКО ИЛИЕВ РЯСКОВ*
2. Ден, месец, година на раждането – *2 декември 1883 година.*
3. Месторождение – *гр. Габрово.*
4. Местожителство (точен адрес) *гр. Севлиево – ул. „Стефан Генов“ № 20.*
5. Народност, поданство – *българин, български гражданин.*
6. Вероизповедание – *източно православно.*
7. Образование – *висше, търговско-финансов институт – Анверс, Белгия.*

(какво учебно заведение е завършил)

8. Социално положение – *бивш банков директор, пенсионер – 1440 лева.*

(занятие, годишен доход, недвижими имоти)

9. Социален произход – *дребно-буржоазен, баща му кожухар и кръчмар.*

(да се посочи с какво са се занимавали родителите му преди 9.IX.1944 г. и с какво се занимават сега)

10. Партийност – *безпартиен.*

11. В кои политически партии е членувал преди и след 9.IX.1944 г. (ако е изключен или отпаднал, то защо) – *в никакви политически партии не е членувал.*

12. Служил ли е в полицията, жандармерията или съдебно-наказателните органи до 9.IX.1944 г. – *не е служил.*

13. Бил ли е репресиран и от кои органи преди и след 9.IX.1944 год. – *на 13.IX.1944 г. задържан от милицията до 9.IV.[19]45 г. в Д[ирекция на] Н[ародната] М[илиция] и от там въдворен в Т[рудово]В[ъзпитателно] О[бщжитие].*

14. Осъждан ли е преди или след 9.IX.1944 г., от кой съд, по кой закон и на какъв срок – *не е осъждан.*

15. Засегнат ли е от специалните закони, издадени след 9.IX.1944 год. – *Да, по закона за едрата градска собственост и закона за национализацията.*

16. Военна служба преди и след 9.IX.1944 год. – *в Търново 20 пех[отен] Добружански полк през 1908 година.*

17. Бил ли е във войскови части и какви, които са водили борба против партизаните и народната армия у нас, в Югославия и Гърция – *не е бил*.

18. Участвувал ли е в деветоюнският преврат през 1923 год[ина] или пък в потушаването на Септемврийското въстание през 1923 год[ина] – *не е участвувал*.

19. Бил ли е в чужбина, кога, къде и с каква цел – *в изпълнение на професионалния си дълг – директор на немска банка, е ходил в Германия, Австрия, Швейцария, Франция, Белгия, Холандия, Англия, Турция и Италия. В последните две на екскурзия*.

20. Има ли сега или имал ли е в миналото близки роднини в чужбина – *Сина му се намира в гр. Монтевидео – Урагвай*.

21. Семейно положение (име, презиме и фамилия на жена му или мъжа ѝ) – *женен за Радка Савова Генева*.

(презимето и фамилията на жената да се пишат по баща)

На зададените му от мен въпроси обвиняемият отговори:

ВЪПРОС: Кажете Рясков признавате ли се за виновен?

ОТГОВОР: Не, не се признавам за виновен.

ВЪПРОС: Имате ли извършени деяния, насочени против сигурността на Народна Република България?

ОТГОВОР: Не, никакви деяния, насочени против сигурността на Народната Република България нямам извършени.

ВЪПРОС: Кажете познавате ли лицето Гаврил Цветанов Цветанов?

ОТГОВОР: Да, познавам това лице.

ВЪПРОС: От кога познавате лицето Гаврил Цветанов и по какъв повод сте се запознали с него?

ОТГОВОР: Гаврил Цветанов познавам от 1946 година, когато беше назначен за секретар в съюза на акционерните дружества в България. По същото време аз бях член на Управителния съвет на този съюз и като такива сме се запознали.*

ВЪПРОС: При изпълняване на своята служба като секретар Цветанов имаше ли възможност да се среща с Вас, макар по служба и често ли се налагаше това?

ОТГОВОР: В изпълнение на своите обязанности като секретар на съюза на акционерните дружества Цветанов присъствуваше на всички заседания на Управителния съвет на акционерните дружества и държеше бележки за протокола. През друго време никога не сме се срещали с него както по служебна линия, така и по каквато и да било друга работа. Управителния съвет на акционерните дружества имаше всичко 4–5 заседания, на които съм виждал Цветанов като протоколчик на тия заседания. Повече заседания не сме имали.

ВЪПРОС: Водили ли сте разговор със Цветанов през време на почивките при заседанията и колко пъти е ставало това?

ОТГОВОР: Никога не съм водил разговор със Цветанов по време на почивките при заседания. Освен това почивки през време на заседанието нямаше. Почивката беше след като се приключи самото заседание, и то тази почивка се състои обикновено от по няколко минути, след което с[е] разотиваме.

ВЪПРОС: Имало ли е случай да водите разговор с група от членовете на Управителния съвет, когато да е присъствувал и Цветанов?

ОТГОВОР: Не мога да си спомня такъв случай, но дори и да сме говорили членовете помежду

си след свършване на заседанието, Цветанов не може да е бил там, защото той беше обикновен чиновник и след свършване на заседанието веднага си отиваше в канцеларията.

ВЪПРОС: Известно ли Ви е какво беше отношението на Гаврил Цветанов към мероприятията на Народната власт и въобще към самата власт?

ОТГОВОР: Както казах, пряк разговор с Цветанов не съм водил и нищо не съм споделял с него, за да мога да разбера отношението му към властта и мероприятията на същата.

ВЪПРОС: Как тогава познавате Гаврил Цветанов и го помните, след като не сте говорили лично с него никога, а само сте го виждали да присъства на няколко заседания на УС на акционерните дружества като секретар?

ОТГОВОР: За Цветанов аз много мъчно си спомних, даже при първото следствие и при очната ставка, която ми бе правена тогава с него, аз отказах да го познавам, защото той се беше изменил, а аз го знаех само по физиономия, името му изобщо не знаех. Чак когато той ми напомни някой неща във връзка с запознаването ни в канцеларията на съюза, а именно как председателя на съюза Стоян Бочев ми го представи, когато отивах на едно от заседанията на съюза, и ми каза „Запознай се с новия секретар“, тогава чак си спомних за него. Спомних си, че имаше такъв случай, но името му нemoга да си спомня, защото и тогава не го знаех. Това научих при следствието.

ВЪПРОС: Как стана самото представяне на Цветанов от председателя на дружеството?

ОТГОВОР: Влизайки в канцеларията на съюза, за да участвувам в свиканото заседание на У[правителния] С[ъвет], председателят на съвета Бочев ми представи това лице като новоназначен секретар на съюза, дори каза и името му, но не обърна голямо внимание, за да го запомня. Аз подадох ръката си, запознахме се и тогава Цветанов каза, че ме е виждал в клозетите на централния затвор през 1945 година, когато бях в затвора. След това, без да говорим повече, аз влязох в заседателната зала и започнахме заседанието. Повече на самے със Цветанов не сме оставали да говорим каквото и да било.

ВЪПРОС: Игвал ли е Цветанов при Вас, за да иска някакви данни по приключване на държавния бюджет през 1946 година?

ОТГОВОР: Никога не е говорил той пред мен за такива неща и въобще, както казах, с него не сме говорили. Освен това аз през 1946 година не съм имал никаква възможност да научавам такива данни – по приключване на държавния бюджет на страната.

ВЪПРОС: Имате ли нещо да добавите към горните въпроси?

ОТГОВОР: Във връзка с горните въпроси искам да кажа това, че Гаврил Цветанов е искал да ми отмъсти за това, че на времето ние – У[правителният] С[ъвет], решихме да няма главен секретар, поради което той е бил назначен като обикновен секретар и по повод на това той ме е наклеветил за тези неща, които ми се поставят в горните въпроси.² Друго нямам какво да кажа.

ОБВИНЯЕМ: М. Ряков

СЪСТАВИЛ ПРОТОКОЛА: К. Костадинов

АМВР, следствено дело 92, л. 9, 11–13. Оригинал. Бланка. Машинопис.

¹ Протоколът е написан на пишеща машина върху бланка до мястото, отбелязано със * (на с. 318, отговор № 4), след което – върху обикновени листове хартия.

² Тези разсъждения на Марко Ряков явно са опит да намери за себе си обяснение на поведението на Гаврил Цветанов по време на следствието от 1951 г. За разтълкуване на поведението на Гаврил Цветанов виж също документ № 64 и бележка 2 към него. Във връзка с неговите показания и следствието срещу Марко Ряков от 1951 г. виж тук документи № 19, 23, 25, 45, 51, 52.

№ 64

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА ГАВРИЛ ЦВЕТАНОВ ЗА
ПОЗНАНСТВОТО МУ С МАРКО РЯСКОВ¹

София, 2 февруари 1954 г.

Образец 11

ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ

ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ

гр. София 2.ІІ.1954 г.

Подписаният мл[адиш] лейт[енант] Колю Христов Костадинов – следовател при

чин, име, презиме, фамилия и длъжност

отдел следствен на Д[ържавна] С[игурност],

днес разпитах в качеството на свидетел лицето:

1. Име, презиме и фамилия – Гаврил Цветанов Цветанов

2. Ден, месец, година на раждането – 20 юли 1906 г.

3. Месторождение – гр. Севлиево

4. Местожителство (точен адрес) – София, ул. „Ив. Рилски“ № 1

5. Народност и гражданство – българин, българско

6. Вероизповедание – евангелско

7. Образование – висше стопанско

8. Социално положение – доцент в Стопанския факултет

9. Социален произход – дребно-буржоазен

10. Партийност – безпартиен, бивш член на Б[ългарския] З[емеделски] Н[ароден] С[ъюз] –
О[течествен] Ф[ронт]

11. Осъждан ли е – осъден на 20 г. за шпионаж

12. Семейно положение – женен

13. В какво отношение се намира с обвиняемия, за който се разпитва – рогдински

рогдински връзки и имат ли съдебни или други спорове

връзки, съдебни и други спорове с обвиняемия няма.

Следователят ме предупреди за отговорността за отказ от даване показания и за даване неистински показания или за премълчаване на някои обстоятелства (чл. 222 от Н[аказателния] З[акон] и чл. 60 от Н[аказателно-] П[роцесуалния] К[одекс]). Давам обещание, че ще кажа истината.

Подпис на свидетеля: Гаврил Цветанов

На зададените му от мен въпроси свидетелят отговори:

ВЪПРОС: Познавате ли лицето Марко Илиев Ряков и от кога води началото си познанството Ви?

ОТГОВОР: Да, познавам Марко Ряков от 1935 г[одина], когато той беше Министър на финансите. Тогава аз бях Директор на Британското библиейско г[ружес]тво в София, което имаше седалище гр. Сталин. На нас ни беше нужна тѣнка вносна хартия за печатане на библии и затова решихме да отидем при Министѣра на финансите Ряков заедно с проф. Джеймс Уайлс – Директор на същото г[руже]ство за Югоизточна Европа със седалище гр. Белград. По народност той беше англичанин. За да бѣдем приети и за да получим разрешение, ние потърсихме помоща на английския пълномощен министър в София Бентинк. Казахме на същия целта на нашето отиване при Ряков и той ни обеща да влезе във връзка с него, за да уреди да бѣдем приети и да се уреди успешно въпроса.

След няколко гена ние с Джеймс Уайлс отидохме при Министѣра Ряков, който ни прие и обеща да направи всичко, което зависи от него, за да бѣде внесена исканата от нас хартия. Един месец след това излезе указ за същата хартия и я внесохме без мито, за печатане на библиите.

ВЪПРОС: Марко Ряков и английския пълномощен Министър в София Бентинк лично познаваха ли се и лично ли са уредили въпроса с хартията или чрез друго лице?

ОТГОВОР: Не ми е известно Ряков и Бентинк да са се познавали лично. Възможно е да са се познавали, но аз не зная това.

Дали Бентинк лично е говорил с Ряков по въпроса за приемането ни от последния и дали са говорили за хартията – безмитния ѝ внос, или това е станало посредством друго лице, не ми е известно. Възможно е Велико Христов, който тогава беше секретар на Управителния съвет на Народната банка, да е говорил с Марко Ряков по искане на Бентинк да бѣдем приети и ни се разреши вноса на тази хартия. Велико Христов беше човек на Бентинк и още през 1941 г. беше разкрит като английски агент и избяга в Англия.

Марко Ряков беше Управител на Народната банка до момента, когато стана министър, и неизбежно са се познавали с Велико Христов.

Ето защо аз допускам той да е посредничил при уреждане на този въпрос. Това обаче е мое предположение и не мога да кажа дали сигурно е било така.

ВЪПРОС: Кога отново сте се срещали с Марко Ряков и по какъв повод?

ОТГОВОР: През месец февруари на 1945 г. съм срещал Марко Ряков в клозетите на III-то отделение при Софийския затвор, но дали той ме е видял и запомнил, не мога да твърдя, защото, както казах по-горе, аз съм ходил при него само по въпроса за хартията два пъти през 1935 г., и дали той ме помни от тогава, не зная. Според мен това е малко вероятно, защото аз единия път ходих заедно с англичанина Джеймс Уайлс, с когото те говореха на немски, а втория път сам му занесох едно заявление, което той прие, без да говорим нещо.

Отново с Ряков се видяхме в съюза на акционерните дружества през 1946 г., където аз бях секретар на съюза, а Марко Ряков беше член на Управителния съвет на съюза. Там сме се виждали около десетина пъти с Ряков, защото той, когато идваше при председателя на съюза Стоян Бочев или на заседание на У[правителния] С[ъвет], той минаваше през моята стая. Освен това аз съм бил изпращан от председателя на съюза Стоян Бочев при Ряков в банката, където той беше директор, за данося разни документи за подписване от него.

ВЪПРОС: Колко време работихте заедно в съюза на акционерните дружества и какви разговори сте имали с Рясков?

ОТГОВОР: В съюза работих 7–8 месеца и с него много не сме говорили, понеже той много не е разговорлив – по природа е мълчалив.

Говорили сме по текущите въпроси от политически и стопански характер, а именно, че положението от гледище на свалената от власт буржоазия се влошава и че комунистическата власт се затвърдява. В това, както Рясков, така и всички други от съюза на акционерните дружества, виждахме една голяма беда. Във връзка с това от страна на съюза се правиха разни изложения до министъра на финансите по данъчни въпроси, със цел да се намали удара срещу едрите капиталисти у нас.

ВЪПРОС: Доверявали ли сте на Марко Рясков, че работите за американското разузнаване, и във връзка с какво направихте това?

ОТГОВОР: Не, не съм казвал на Рясков, че работя за американското разузнаване. Той, както всички други от съюза, знаеха, че аз имам връзка с американците в България, но че служа на американското разузнаване не съм им казвал, нито е имало причина за това – никой не ме е питал за това. Но аз чувствавах, че ме уважаваха поради връзките ми с американците и са ми казвали да говоря на моите приятели – американците, че у нас се унищожават частния сектор и се отива решително към комунизъм и че ако те ще се намесват, крайно време е да сторят това. Това ми е говорено много пъти от всички в съюза, в това число и Рясков.

ВЪПРОС: Вземали ли сте сведения от Рясков за изпълнение на бюджета у нас и да ги предавате на американците?

ОТГОВОР: Това стана така: При едно мое отиване в банката по служба при Рясков ние започнахме да говорим за изпълнението на бюджета и той като специалист по тези въпроси ми каза, че инфлацията на лева продължава и ще доведе неизбежно до бюджетен дефицит. Даже, за да разбере по-добре това, при един втори разговор с него по същия въпрос той дори на един лист ми написа за някои приходни и разходни пера от бюджета, за да се обоснове, че отиваме към бюджетен дефицит. Този лист остана при другите книжа, които бях донесъл за подпис при Рясков, и на отиване заедно с другите книжа аз взех и този лист, който след това унищожих, като отидох в съюза на акционерните дружества, понеже не ми беше нужен, понеже го прочетох още веднъж. Впоследствие, като правих доклад за американското разузнаване, аз вмъкнах в доклада и наученото от Рязков, като даже се позовах на името му като на специалист по финансовите въпроси.

За разузнаване не съм му говорил нищо, и че ми трябва сведения от такъв характер.

ВЪПРОС: Защо в показанията си от 16.VIII.1950 г. говорите, че сте казали на Рясков да ви даде сведения за държавните финансии на нашата страна, искани ви от американското разузнаване, и че той Ви обещал това и на другия ден Ви дал такова сведение писмено, което сте предали на американското разузнаване?

ОТГОВОР: Това, което съм казал през 1950 г., не отговаря на истината. По-горе аз ви разказах истинското положение по този въпрос. Причината да засилвам нещата в показанията си през 1950 г. се състои в състоянието, при което се намирах тогава. До това време аз бях стоял вече близо две години на следствие и бях в състоянието на човек, който говори не за да живее, а за да умре по-скоро и се отърве от по-нататъшно следствие.²

ВЪПРОС: Имате ли да добавите нещо във връзка с горните въпроси?

ОТГОВОР: Нямам да добавя нищо към горните въпроси.

Горното продуктувах, записа се правилно, прочетох го и за верността му се подписвам.

София, 2.II.1954 г.

Свидетел: *Гаврил Цветанов*

Следовател: *К. Костадинов*

АМВР, следствено дело 92, л. 17–20. Оригинал. Бланка. Ръкопис.

¹ Протоколът е написан на ръка от служител на Държавна сигурност върху бланка до мястото, отбелязано със * (на с. 321, въпрос № 1), след което текстът е написан върху обикновени листове хартия.

² Преживяното от Гаврил Цветанов по време на следствието срещу него, а после и в затвора трябва да е било наистина смазващо. В потвърждение на това са и спомените на Тодор Цанев, разказани в самото начало на 90-те години на миналия век (публикувани в книгата на Габриела Цанева „Миналото в мен“, С., 1994, с. 31–32): „... Човек държи до време. И силните личности при дадени обстоятелства могат да се променят. В килията при нас имаше един човек – проф. Гаврил Цветанов. Умен, интелигентен мъж. Но не можеше да понася страданията. Не можеше да понесе, че няма бъдеще. Изпадна в униние, пречупи се. Тогава комунистите искаха да създадат впечатление, че затворите и лагерите са превъзпитателни заведения. (...) Създадоха култсвят. Професорът стана активист. За една чорба повече на две седмици ни изнасяше прокомунистически лекции. Ние бяхме млади, не можехме да го разберем, сърдехме му се, даже го презирахме. Той се усмихваше тъжно, уморено и казваше: „Да ми казват, че съм се предал, съгласен съм, но да ми казват, че съм се продал...“

№ 65

ПОСТАНОВЛЕНИЕ НА ЗАМЕСТИК-ОКРЪЖНИЯ ПРОКУРОР В
СОФИЙСКАТА ОБЛАСТНА ПРОКУРАТУРА ЗА ПРЕКРАТЯВАНЕ НА
СЛЕДСТВЕНОТО ДЕЛО СРЕЩУ МАРКО РЯСКОВ ПОРАДИ ЛИПСА
НА ПРЕСТЪПНО ДЕЯНИЕ

София, 11 февруари 1954 г.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

ЗА ПРЕКРАТЯВАНЕ НА ПРЕДВАРИТЕЛНО ПРОИЗВОДСТВО

гр. София, 11.ІІ.1954 год.

Сокол В. Добрев, зам.-окр[ъжен] прокурор, като разгледах предварително производство вх. № 1093 от 11.ІІ.1954 година, изпратено ми от Д[ържавна] С[игурност] – София,

НАМЕРИХ:

От събраните доказателства по сл[едственото] дело не се установява, щото Марко Илиев Рясков от гр. Габрово, жител на гр. Севлиево, да е извършил престъпно деяние по чл. 83, ал. І [от] Н[аказателния] З[акон],

и въз основа на чл. 159б. „а“ от Н[аказателно-] П[роцесуалния] К[одекс]

ПОСТАНОВИХ:

Прекратявам предварителното производство, водено срещу Марко Илиев Рясков, от гр. Севлиево, по чл. 83, ал. І [от] Н[аказателния] З[акон].

Отменявам мярката за неотклонение – „[задържане] под стража“. Същия да се освободи, ако не се задържа за друго.

Зам.-окр[ъжен] прокурор: С. Добрев

АМВР, следствено дело 92, л. 34. Оригинал. Бланка. Ръкопис.

№ 66

ДЕКЛАРАЦИЯ ОТ МАРКО РЯКОВ ЗА НЕРАЗГЛАСЯВАНЕ НА
ВЪПРОСИТЕ ОТ РАЗПИТИТЕ МУ ПО ВРЕМЕ НА СЛЕДСТВЕНОТО
ДЕЛО СРЕЩУ НЕГО¹

София, 11 февруари 1954 г.

ДЕКЛАРАЦИЯ

Подписаният Марко Илиев Ряков – роден на 2 декември 1883 г. в гр. Габрово, декларирам пред органите на Д[ържавна] С[игурност], че ще запазя в абсолютна тайна въпросите, по които съм разпитван през време на престоя ми в ареста.

София, 11.ІІ.1954 г.

Декларатор: М. Ряков

АМВР, следствено дело 92, л. 36. Оригинал. Ръкопис.

¹ Декларацията е написана на ръка от служител на Държавна сигурност и е подписана собственоръчно от Марко Ряков.

№ 67

РАПОРТ ОТ СЛУЖИТЕЛ НА ОТДЕЛЕНИЕ „ДЪРЖАВНА
СИГУРНОСТ“ В ОКОЛИЙСКОТО УПРАВЛЕНИЕ НА МВР В
ГР. СЕВЛИЕВО ДО НАЧАЛНИКА НА УПРАВЛЕНИЕТО ЗА
ПРОВЕДЕНАТА БЕСЕДА С МАРКО РЯСКОВ

Севлиево, 13 февруари 1958 г.

Строго секретно!

Екз[емпляр] № ____

ТУК – Др[угаря] ОКОЛИЙСКИ НАЧАЛНИК
[В] М[ИНИСТЕРСТВОТО НА]
В[ЪТРЕШНИТЕ] Р[АБОТИ]

РАПОРТ

За проведена беседа с лицето МАРКО ИЛИЕВ
РЯЗКОВ от гр. Севлиево, обект на О[тчетно-]
Н[аблюдателно] Д[ело] по линия на „Бивши
капиталисти, монархофашишки управници и
деятели на буржоазни партии“.

Донасям Ви, др[угарю] Началник, че на 13.II.1958 год. в присъствието на др[угаря] майор Маринов – зам. началник отдел Д[ържавна] С[игурност] – Търново, се проведе беседа с лицето МАРКО ИЛИЕВ РЯЗКОВ от гр. Севлиево, бивш Министър на финансите и директор на банка Български кредит¹, изселен от гр. София, изпращан в Т[рудово]В[ъзпитателно] О[бщжитие], жител на гр. Севлиево, ул. „Стефан Генов“ № 22².

Беседата се проведе с цел добиване на лично впечатление за обекта, изясняване някои моменти от миналата и сегашна дейност на същия. На беседата той се постара да изясни дейността си като Министър на финансите през 1933³ год. от кабинета на Андрей Тошев, и поспециално неговите познания като специалист по финансовите въпроси, като бивш директор на централната Народна банка и банка Български кредит⁴ в полза на затрудненото финансово положение в България. Заяви, че като правителствен представител в чужбина е бил доста самостоятелен и е влагал тенденция за подобряване финансовото положение на държавата без оглед на политическото становище на правителството в момента. След смъртта на цар Борис той е бил назначен за настойник на престолонаследника Симеон II, като е привел в известност и е отговарял за имуществото на царската корона, по който повод се е срещал с царица Йоана, за която има впечатление, че е умна и благородна българска царица.

След 9.IX.1944 год. не е съден от Народния съд. Бил е назначен лично от др. Димитров за директор на банка Български кредит⁵, която вече е била Съветска собственост, като е контролирал всички съветски предприятия в България⁶. Има добро впечатление и изказва възхищение от съветските финансови специалисти, на които той е бил подчинен. В неговата къща е бил настанен да живее др. Антон Югов, която е отнета по закона за едрата градска собственост,

а с цел да се настани в апартамента му Н. Загорски – той е бил изселен от София и изпратен в Т[рудово]В[ъзпитателно] О[бщжитие] – Белене.

След освобождаване от Т[рудово]В[ъзпитателно] О[бщжитие] живее в гр. Севлиево при близките на съпругата си, която има част от сънаследническа къща. Друго имущество не притежава.

В гр. Севлиево живее затворен живот. Не дружи с никого и единственото му развлечение е ежедневната разходка по определен маршрут, която прави сам. Полага големи грижи за здравословното си състояние. В политически организации не членува, не посещава събрания и други обществени заведения. Издържа се от малка пенсия (250 лв.) и помощ, изпращана от двамата му синове – лекари в София. Има един син женен, живее и работи в Швейцария, с когото поддържа връзки.

На въпроса, защо не взема никакво участие в обществения и политически живот в града, той заяви, че няма подходяща среда за работа, освен това, ако присъствува на събрание и вземе отношение по някой въпроси, може да засегне някой от местните ръководители, което би му донесло неприятност на стари години. Надява се, че досега нищо лошо не може да се каже от гражданството за него.

На края запита как бихме му съдействували за връщането му в София, за където има желание да се завърне при неговите близки. В скоро време възнамерява да се яви лично при гр. Югов с молба да му бъде възврънато софийското жителство, без да предявява искане за връщане на отнетите му къща и апартамент, като ще остане да живее при своите близки.

След беседата обекта заяви, че при идването бил доста изплашен, въпреки да не се счита за виновен в нещо, и сподели, че след същата е останал доволен.

Горното за сведение.

гр. Севлиево

13.II.1958 год.

Отпечатано в 2 екз[емпляра]

Екз[емпляр] № 1 за окр[ъжно] у[правле]ние МВР – Търново

Екз[емпляр] № 2 към О[тчетно-] Н[аблюдателно] Д[ело] – Рязков

СЪСТАВИЛ:

ст[арши лейтенант] [---]

АМВР – III раз., а. е. 1415, л. 51. Оригинал. Машинопис.

^{1, 4, 5} Неправилно написано вместо Кредитна банка.

² Неправилно написано вместо „№ 20“.

³ Неправилно написано вместо „1935 г.“.

⁶ Контролът върху съветските предприятия в България, създадени чрез конфискация от съветските военни власти на имуществата на поданици на неприятелски на СССР държави (Германия, Италия и др.), се е осъществявал не от Кредитна банка, още по-малко от Марко Рязков като неин директор, а от Управлението на съветските имущества в България.

№ 68

АГЕНТУРНО ДОНЕСЕНИЕ ЗА СЪДЪРЖАНИЕТО НА РАЗГОВОР НА
МАРКО РЯСКОВ С НЕГОВИЯ РОДНИНА СТЕФАН ГУНЧЕВ

Габрово, 5 април 1960 г.

Препус

Ст[рого] секретно

ОКРЪЖНО УПРАВЛЕНИЕ МВР – ДС – ГАБРОВО

Източник: агент „Мирчев“

Получено на 5.IV.1960 г.

В я[вочни]к „Кайлъка“ – Габрово

Приел: капитан Ботев

Зам.-н[ачални]к отделение гр.

Д[ържавна] С[игурност]

По линия на Б[ивши] капиталисти

АГЕНТУРНО ДОНЕСЕНИЕ

Отнася се за разговора със Стефан Гунчев,
б[ивш] търговец. Последният предава
разговора с Марко Рязков (бивш Министър
на финансите)

Непознато лице води разговор със Стефан Гунчев от гр. Габрово на 1.IV.1960 година в дома му, при който Гунчев между другото му казва: Бях в Севлиево, посрещнах моя шурия Марко Рязков (бивш Министър и директор на инвестиционната¹ банка в София). С него на дълго приказвахме, стана дума и за политиката. Той е добре осведомен и познава международното положение. Той смята, че светът ще се подреди с инициативата на Запада. Сега Западът е посилен от всякога. Той здраво притиска изтока. На международните пазари Русия и нейните сателити са бити по цена и качество. Те са длъжни да продават своите индустриални произведения на загуба. Това показва, че тежката и леката им индустрия са в затруднение. Ясен пример е нашата индустрия. Нашите произведения се продават на загуба или с много малка печалба. За сметка на това всичко, което ние сме принудени да купуваме от Запада, го заплащаме [на] компенсационни начала с хранителни произведения. От тук иде и тази остра криза от тези артикули, която в Русия и в другите социалистически страни е още по-остра. Това наложи да се прави в Москва съвещание по земеделските въпроси и у нас наново се търси селото, защото само със земеделските си произведения ние можем да подобрим външната си търговия. Но и тук ние не сме добре. Нашето земеделие е разстроено, липсва му умение и работна ръка. Хората не обичат вече земята, както я обичаха, когато беше тяхна, и мъчно може да се накарат да я обичат, а това е много важно.

По отношение срещата на Хрушчов с Де Гол и предстоящата среща на високо равнище Рязков казва (препраща Гунчев), тази среща има параден характер и нищо няма да допринесе. В същото време, когато Хрушчов е също още във Франция, се сключи пак[т] за приятелство и ненападение между Германия и Франция, и Франция си направи и втори опит с атомна бомба. Въоръжението², което е насочено срещу Русия, си продължава тъй бързо и силно, както и преди

срещата, по време на срещата, а ще продължи и след срещата. Знае се, че при посещението широките социалисти са излезли със специален вестник, в който са пишели, че ще кажат добре дошел на Хрушчов само тогаз, когато той дойде у нас с уредени международни въпроси, като Германския, Унгарския и на другите народи полу- или изцяло завладени от Русия. По митингите, на които е бил Хрушчов, е викано по него „Будапеща, Будапеща“. Светът не е забравил убийствата в Унгария.

Габрово, 5.IV.1960 г.

„Мирчев“

Задачи:

1) При втора среща със Стефан Гунчев източникът да изясни дали това са лични мнения по международното положение от страна на Марко Рязков, или той черпи данни от други източници и ако черпи, от къде.

Написано в 2 екз[емпляра]

Вярно с оригинала,

№ 1 ДИ³ „Морж“

намира се в РД⁴ на агента

№ 2 РД на агента

АМВР – III раз., а. е. 1415, л. 59–60. Препис. Машинопис.

¹ Неправилно написано вместо „Кредитната“.

² Неправилно написано вместо „въоръжаването“.

^{3,4} Неизяснени съкращения.

№ 69

ЗАКЛЮЧЕНИЕ ЗА ПРЕКРАТЯВАНЕ НА ОТЧЕТНО-
НАБЛЮДАТЕЛНОТО ДЕЛО НА МАРКО РЯСКОВ

Севлиево, 18 юни 1960 г.

Строго секретно!

УТВЪРЖДАВАМ
ЗАМ.-ОКРЪЖЕН НАЧАЛНИК МВР
Погполковник [- - -]
24.VI.1960 година
ГАБРОВО

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По О[тчетно-] Н[аблюдателно] Д[ело] – МАРКО ИЛИЕВ
РЯЗКОВ, живущ в гр. Севлиево, водящо се по линия на
„БИВШИ БУРЖОАЗНИ И ФАШИСТКИ ДЕЙЦИ“
III-то отделение

О[тчетно-] Н[аблюдателното] Д[ело] на обекта МАРКО ИЛИЕВ РЯЗКОВ е открито на 18.XII.1956 год. на основание, че обекта е бивш фашистки министър на финансите и изпратен в Т[рудово]В[ъзпитателно] О[бщжитие].

Обекта е роден на 2.XII.1883 год. в гр. Габрово. Българин, български гражданин, женен, изпратен в Т[рудово]В[ъзпитателно] О[бщжитие], със завършено висше образование, бивш министър на финансите, сега пенсионер, живее на ул. „Ст. Генеф“ № 26¹ – гр. Севлиево.

Обекта е завършил търговско училище в гр. Свищов през 1903 год., а висше търговско образование е завършил в Белгия. Работил е като банков чиновник. През 1914 година е станал директор² на Кредитна банка. През 1935 година е бил министър на финансите от кабинета на А. Тошев. Бил е личен приятел на царското семейство и другите фашистки лидери, като Мушанов, Кюсеианов, Божилов и др. Бил е също в близки отношения и с германския военен аташе в София – полк. Брюкман. *Двата сина лекари в София, един – невъзвращенец в Швейцария. Настояник на царските имоти и Симеон.*³

След 9.IX.1944 год. е бил задържан от орг[аните] на Д[ържавна] С[игурност] – София, но не е съден, а изпратен в Т[рудово]В[ъзпитателно] О[бщжитие]. След освобождаването му от Т[рудово]В[ъзпитателно] О[бщжитие] е работил в Кредитна банка до 1948 год. През 1951 год. е бил задържан отново и изпратен в Т[рудово]В[ъзпитателно] О[бщжитие], от което е освободен през 1954 год. и изселен на местожителство в гр. Севлиево⁴, което се намира и настоящем.

От досегашното наблюдение на обекта е установено следното:

Обекта живее много затворен и самостоятелен живот, не дружи в квартала с никого. През 1958 год. е проведена беседа с него лично от гр[у]паря зам[естник]-н[ачални]к отдел Д[ържавна]

С[игурност] – Търново, като Рязков е разказал обширно биографията си и е изказал възхищение от съветските финансови специалисти.

От донесението на аг[ент] „Мирчев“ при отдел Д[ържавна] С[игурност] – Габрово, последния препредава разговор, воден от Стефан Гунчев от Габрово, с обекта, от което е видно, че последния дава известно мнение по международното положение, но това го прави само пред свои много близки хора (Гунчев му е шурей).

Имайки предвид напредналата възраст на обекта, затворения живот, който живее, и това, че не споделя по политически въпроси,

ПРЕДЛАГАМ:

О[тчетно-] Н[аблюдателно] Д[ело] – на обекта МАРКО ИЛИЕВ РЯЗКОВ, водящо се по линия на Б[ивши] Б[уржоазни и] Ф[ашистки] Д[ейци] III-то отделение, да бъде снето от отчет и материалите му минат в архив.

18.VI.1960 год.
гр. Севлиево

ПРЕДЛАГА – О[перативен] Р[аботник]:
(Капитан) М. Златев

СЪГЛАСЕН
НАЧАЛНИК-УЧАСТЪК МВР
(Майор) [- -]
20.VI.1960 година
СЕВЛИЕВО

АМВР – III раз., а. е. 1415, л. 61–62. Оригинал. Машинопис.

¹ Неправилно написано вместо № 20.

² Неправилно написано вместо „служител“.

³ Двете изречения в курсив на с. 330 са написани допълнително на ръка.

⁴ След освобождаването му през 1954 г. Марко Рязков не е изселен, а е върнат на местожителство в гр. Севлиево, където е изселен заедно със семейството си през 1949 г.

ПОКАЗАЛЕЦ НА ИНСТИТУЦИИТЕ

А

- Австрийска национална банка 63, 73, 77, 79
 Австрийска тютюнева режия в България 57, 58, 60, 79, 80, 91
 Австро-българско тютюнево акционерно дружество 57, 58, 79, 91, 262
 Австро-унгарско правителство 42
 Адвокатски съвет, София 135
 Административен съд 45
 АЕГ (Allgemeine Elektrizitäts Gesellschaft), българско електрическо акционерно дружество) 248
 Азриел и Фикри, тютюноотърговска фирма, София 262, 263
 АКА, акционерно дружество за търговия с тютюни, Пловдив 262
 Акцизно управление при Министерството на финансите 98
 Александър Чапрашиков, тютюноотърговска фирма 262
 Американ тобакo компани (American Tobacco Co), Ню Йорк 57, 59
 Ангелов и Мендилев, Хасково 262
 Английска банка (Bank of England) 75, 76, 77, 232, 264
 Английска легация в София 122, 245, 252, 315
 „Андонов и Михайлов“, текстилна фабрика, Сливен 258
 Априловска гимназия, Габрово 19, 20
 „Арав“, тютюнева фабрика, София 209
 Асен Голев, тютюноотърговска фирма, София 262
 „Асенова крепост“, тютюнева фабрика, Асеновград 209

Б

- Баварска ипотекарна и търговска банка, Мюнхен 31, 32
 „Балкан-живот“, застрахователно дружество 159
 „Балкан-пожар“, застрахователно дружество 159
 „Балкан“, презастрахователно дружество 159, 224, 249, 262, 304, 307
 Балканска банка 48
 Банк дер дойчен арбайт (Bank der Deutschen Arbeit), Берлин 110
 Банк дьо Франс 73
 Банка „Български кредит“ 48, 49, 104, 111, 112, 113, 139, 231, 264, 276

- Банка за международни плащания, Базел 72, 73
 Банка за народен кредит 48
 Банкерска къща „С. Блайхрöder“, Берлин 49
 Банкерски съвет при Министерството на финансите 54
 БДЖ (Български държавни железници) 206
 Бери тобакo компани 57
 Берлинер Ханделсгезелшафт, Берлин 143
 Болница за очни болести, Ротердам, Холандия 191
 Болница на Българския червен кръст 145, 147
 Братя Вулеви, тютюноотърговска фирма, Пловдив 264, 276, 280
 Братя Драганови, тютюноотърговска фирма, Стара Загора 262
 Братя Мосинови, тютюноотърговска фирма 262
 „Братя Прошекови“, пивоварна фабрика 66, 88
 Британско библейско дружество, София 242, 245, 252, 283, 284, 286, 300, 302, 315, 321
 Бритиш тобакo компани, Лондон 57, 264
 „България“, застрахователно дружество 46, 101, 105, 152, 258, 262, 268, 290, 296
 „България“, осигурително дружество 104
 Българска банка 48
 Българска генерална банка 48, 258
 Българска земеделска банка 27, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 41, 43, 49, 84, 104, 117, 138, 148, 209, 228, 229, 259, 260
 Българска земеделска и кооперативна банка 48, 54
 Българска инвестиционна банка 138
 Българска народна банка 27, 39, 40, 44, 45, 47, 48, 51, 59, 60, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 91, 93, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 109, 112, 113, 121, 125, 126, 127, 130, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 152, 163, 164, 172, 198, 226, 229, 238, 249, 250, 321, 326, 336
 Българска търговска банка 48, 52, 104, 110, 112, 258, 271, 290
 Българска фондова борса 101, 104, 105, 152, 153, 159, 238, 260, 271, 296, 297, 299
 Български земеделски народен съюз 320
 Български олимпийски комитет 233, 242
 Български червен кръст 147
 виж също Централен комитет на БЧК
 Българско икономическо дружество 51
 Бъомише Юнион банк, Прага 111

В

Васил Младжов 262
„Виктория“, застрахователно акционерно дружество 224, 307
Висш търговски институт, Анверс 23, 41, 228
Висш финансово-стопански институт, Свищов 145
Висша артилерийска школа, Петроград (Санкт Петербург) 20
Висша търговска академия, Варна 51
Власиу, тютюноотърговска фирма, Пловдив 262
„Възледвуокус“, акционерно дружество 258
Върховна стопанска камара 137, 159, 223, 232, 234

Г

Г. Куцооглу, тютюноотърговска фирма, Пловдив 262
Генерален щаб на Българската армия 70
Георги Чалбууров, тютюноотърговска фирма 262
Германо-българска кредитна банка 111, 112, 224, 226, 240, 244, 248, 268, 279, 307
виж също Кредитна банка
Германска легация в София 233, 252, 254, 281
Германска народна банка *виж Райхсбанк*
Гестапо 224, 225, 307
Глен и Ко. тобако къмпани 57
Госбанк 131, 132, 135, 139, 231
Госбанк, клон Ленинград (Санкт Петербург) 135
Градски народен съвет, Севлиево 309
Градски народен съвет, София 100, 143, 144, 147
Градски съвет, Самоков 149, 150, 151
„Гранитоид“, акционерно дружество 248, 249, 258

Д

Д. и К. Турдоглу, тютюноотърговска фирма, Пловдив 262
Двадесети добруджански полк 28
Детска специализирана болница за долекуване и продължително лечение, Трявна 182
Димо Сяров, тютюноотърговска фирма 262
Дирекция на държавните дългове 104
Дирекция на народната милиция 238, 317
Дирекция „Стопански грижи и обществена предвидливост“ 43, 296
Дисконто-гезелшафт, Берлин 27, 28, 46, 49, 62, 233
„Дневник“, вестник 272
Дойчебанк, Берлин 62, 63, 70, 78, 99, 100, 101, 104, 111, 125, 132, 216, 230, 233, 251
Дойчебанк, Дрезден 65
Дойчебанк, София 44, 48, 62, 63
Дончо С. Палабеев, тютюноотърговска фирма, София 262
Дрезднербанк 110, 251

Дружество на столичните журналисти 105
Дряновски манастир 19
Държавен вестник 133, 137, 154, 201, 234, 265
Държавен застрахователен институт 138, 268
Държавен музикален театър „Стефан Македонски“, София 42
Държавна печатница, София 153, 154, 155, 156
Държавна сигурност 110, 118, 137, 160, 165, 166, 167, 224, 225, 234, 235, 237, 240, 242, 243, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 283, 286, 288, 291, 293, 294, 298, 299, 302, 304, 305, 306, 309, 312, 314, 323, 325, 326, 330, 331
Държавна спестовна каса 137
Държавно търговско училище, Свищов 21, 23, 145

Е

„Евдокия“, благотворително дружество 146, 159
„Економист“, вестник 51, 272
Експортен институт 104

Ж

Жак Асеов, тютюноотърговска фирма, София 262

З

Занаятчийски съюз 151, 152
Захарна фабрика, София 124, 128
„Златолист“, акционерно дружество, Пловдив 262

И

Ив. Филипов, тютюноотърговска фирма, Пловдив 262
„Изида“, акционерно дружество 224, 258, 304, 307
Индустриален съюз 104
„Интерконтинентале“, транспортно акционерно дружество 249
Италианска и българска търговска банка 48, 104, 112

К

Картела (акционерно дружество „Свединени тютюневи фабрики“), София 209
Касационен съд 45, 46, 83, 85, 151
Клонов съюз на кредитните предприятия 159
Кожухарски еснаф 19
Комерц унд приват банк (Commerz und Privat Bank), Берлин 251, 252
Комитет за защита интересите на носителите на предвоенните български държавни дългове 71
Комитет за продоволствие на Европа 43
„Кораловаз“, българско акционерно дружество, Варна 159, 224, 251, 252, 262, 304, 307

Кочо Апостолов и с-ие, тютюноотърговска фирма 262

Кредитанцталт (Creditanstalt-Bankverein), Виена 132, 230

Кредитна банка (виж също Германо-българска кредитна банка) 27, 28, 31, 41, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 72, 78, 79, 91, 98, 99, 100, 101, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 121, 124, 125, 127, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 144, 154, 155, 156, 157, 159, 171, 172, 215, 216, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 246, 247, 248, 251, 258, 262, 263, 264, 265, 268, 270, 271, 272, 274, 276, 279, 280, 281, 283, 284, 285, 288, 289, 297, 304, 327, 330

Кредитна банка, клон Варна 49, 65

Кредитна банка, клон Кабала 49

Кредитна банка, клон Пловдив 65

Кредитна банка, клон Русе 49, 65

Кредитна банка, клон Скопие 49

Л

Леон Асеов, тютюноотърговска фирма, София 262

Луи Драйфус & с-ие, Париж 25

М

„Македонка“, тютюнева фабрика 209

Македонска народна банка, София 112

„Марица“, акционерно дружество 139, 159, 224, 263

Марко Белчев и син, тютюноотърговска фирма 262

Медицинска академия „Вълко Червенков“, София 309

Международен съд, Хага 193

Мидланд банк, Лондон 264, 276

Мини „Пирин“ 262, 292

Министерски съвет 39, 43, 70, 71, 84, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 99, 115, 116, 176, 179, 180, 197, 199, 200, 201, 204, 211, 212, 213, 214, 219, 221, 229, 230, 242, 250, 254, 302, 303

Министерство на външните работи 73, 79

Министерство на външните работи на Германия 14, 168, 179, 215, 216

Министерство на вътрешните работи 155, 156, 165, 167, 168, 224, 228, 309, 310, 326, 327, 328, 330, 331

Министерство на правосъдието 45

Министерство на търговията 79

Министерство на финансите 54, 82, 84, 96, 97, 98, 153, 209, 259, 260, 266, 267, 274, 291, 293, 302

„Мир“, вестник 104

„Митков и Бегелев“ ООД 302

Мусорлиев, тютюноотърговска фирма 262

Н

Найден Стоянов, тютюноотърговска фирма, Пловдив 262

„Наркооп“ 292

Народен съд 126, 225, 245, 246, 304, 326

Народен театър „Иван Вазов“ 45

Народно събрание 38, 43, 104, 115, 123, 148, 154, 308

Настойничество на малолетния цар Симеон Втори 115, 116, 230

Националсоциалистическа германска работническа партия 233, 245, 249, 252, 253, 307

„Недю Бояджич“, фирма за търговия със сурови тютюни 58, 59

„Никола Чилов“, заводи 258, 261

„Нисим Пинкас“, акционерно дружество 303

„Норд Стейтс“, тютюнева фабрика, Хамбург 280, 288

Норддойче банк, Хамбург 49, 59, 62

О

Общ съюз на акционерните дружества 159

Общ съюз на кредитните и застрахователни предприятия в България 52, 146, 153, 159, 271, 292

Общ съюз на експортърите 104

Общ съюз на популярните банки 48, 112

Общество на народите 48, 75, 77, 85, 229, 274, 275

Окръжна болница „Д-р Рачо Ангелов“, София 42

„Орел“, застрахователното дружество 260

„Ориенттабак“, акционерно дружество, София 209

Отечествен фронт 122, 225, 263, 320

П

„Пеев“, шоколадена фабрика, София 258

„Пирин“, акционерно дружество 159

Пощенска спестовна каса 137

Прахка кредитна банка, Прага 111, 112, 119, 121

Прахка кредитна банка, Софийски клон 49, 111

Преванториум за предразположени към белодробни заболявания деца на железничарски семейства, Трявна 118, 147, 148, 163, 182, 254

„Пряпорец“, вестник 28

Р

Райхсбанк 47, 63, 73, 77, 78, 80, 100, 125

Регентство 115, 116

„Реесмтсма“, акционерно дружество за производство на тютюневи изделия, Хамбург 68, 112, 289

Рейнска ипотекарна банка 31, 32

„Родиус“, търговска фирма, Амстердам 42

С

Самоковска община 150
 Самоковско общинско управление 150, 151
 Санаториум за гръдоболни, с. Владая 179
 „С. Блайхрьодер“, банкерска къща, Берлин
виж Банкерска къща „С. Блайхрьодер“
 Свети синод на Българската православна църква 115, 116
 Синове Анго Попов, тютюноотърговска фирма, Пловдив 262
 Славе Константинов, тютюноотърговска фирма, София 262
 „Слово“, вестник 72, 95, 272
 Софийска лотарийна банка 44
 Софийска митница 302
 Софийска областна прокуратура 256, 324
 Софийска областна стопанска камара 292
 Софийска обсерватория 33, 161
 Софийска окръжна прокуратура 235
 Софийска стокова борса 104
 Софийска търговско-индустриална камара 105
 Софийска фондова борса 296
 Софийски областен съд 256
 Софийски университет „Климент Охридски“ 226
 Сръбска националистическа организация „Черна рѣка“ 42
 Стефан Чапрашиков, тютюноотърговска фирма, София 262
 Стопанско предприятие за водо- и електроснабдяване на курорта Чамкория 150
 Строителен комитет на храма „Св. Преображение Господне“ 151
 „Султание“, тютюнева фабрика 209
 Съветско търговско представителство в София 112
 Съдебна палата 121, 126, 127, 151, 163
 Съединени български банки 48
 Съединени тютюневи фабрики *виж Картела*
 Съюз за борба против природните стихии 296
 Съюз на акционерните дружества 159, 226, 238, 239, 245, 246, 258, 259, 260, 263, 265, 266, 267, 268, 271, 277, 278, 283, 284, 285, 286, 290, 291, 292, 293, 294, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 304, 305, 318, 321, 322
 Съюз на българските гимнастически дружества „Юнак“ 143
 Съюз на популярните банки 98, 120
 Съюз на служителите в частните банки и застрахователните предприятия 145
 Съюз на търговците 104
 Съюзна контролна комисия 129, 130, 134

Т

Т. Д. Кършев син, тютюноотърговска фирма, София 262
 Таквор Такворян, тютюноотърговска фирма, София 262
 Томасян, тютюневи фабрики, София и Пловдив 262
 Трудововъзпитателно общежитие „Белене“ 160, 167, 184, 185, 230, 305, 306, 307, 308, 313, 314, 330
 Трудововъзпитателно общежитие „Марек“ 128, 130, 238, 245, 252, 263, 304, 330
 Търговска академия, Варна 273
 Търговска камара, Шанхай 24
 Търговско-индустриална камара, Бургас 27, 228
 Търговско-индустриална камара, София 94, 97, 123
 Търновска девическа гимназия 28
 Тютюнджиян, тютюнева фабрика, Пловдив 262

У

Управление на съветските имущества в България 131, 132, 135, 139, 231, 268, 327
 Управление на съветските имущества в чужбина, Москва 135, 136, 231
 „Утро“, вестник 272

Ф

„Фан Беек“, фирма за търговия с тютюн, Ротердам 91
 Финансов комитет на Обществото на народите 85, 229, 274
 Франко-белгийска банка 48, 52, 104
 Франко-белгийска и балканска банка 48
 Франко-българска банка 48
 Френска тютюнева режия 73

Х

„Хаджииванов“, тютюноотърговска фирма, Пловдив 262
 „Хаус Бергман“, цигарена фабрика, Дрезден 280, 288
 Хижа „Узана“ 146
 „Холтаб“, акционерно дружество, Ротердам 91, 262
 Христо Г. Генеф, тютюноотърговска фирма 262

Ц

Централен комитет на Българския червен кръст 114, 115, 121, 147, 148, 159, 179
 Централен софийски затвор 160, 230, 321
 Централна банка на провинциалните банки 258, 292
 „Циклоп“, българско акционерно дружество за над- и подземни строежи 153, 156, 158, 248

Ч

Чейз банк, Ню Йорк 59

Чешко-българско акционерно дружество за
захарна индустрия, Горна Оряховица 111

Чинovníческо кооперативно спестовно
застрахователно дружество 97

Ш

Шведска търговска банка (Svenska
Handelsbanken), Стокхолм 58, 59

Шведска тютюнева режия 58, 59

Швейцарско банково дружество 230

Ю

Юнион клуб, София 59, 101, 104

Я

Японска национална банка 73

В

Bayerische Hypotheken und Wechselbank,
München 171

С

Crédit Suisse, Zurich 80

О

Oesterreichische Kreditanstalt, Viena 63

S

Stockholms Handelsbanken, Stockholm 230

Sweizerische Bankgesellschaft, Zürich 230

ПОКАЗАЛЕЦ НА ЛИЧНИТЕ ИМЕНА

А

Абаджиев, Станислав Василев 240, 245
Абс, Херман 99, 100
Азбот, фон 111
Азриел, Давичон 262
Акерман 248
Албански, Иван Николов 237, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 279, 280, 282, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 294, 299, 301, 304, 305
Алексиев, Владимир Хр., проф. 92
Ангелов, Никола Илиев, полковник 241, 244, 262, 277, 278, 282, 285, 287, 294, 305, 315
Апостолов, Апостол 159
Апостолов, Кочо 262
Арнаутов, проф. Михаил Петров 115, 116, 118, 219, 230
Арнаутов 86
Асеов, Жак 262
Асеов, Леон 262
Атанасов, инж. Георги 258, 267, 292
Атанасов, Рашко, генерал 83

Б

Баблен 274, 275
Багаров, Велизар 123, 124
Багрянов, Иван 122
Баев, Христо 296
Балабанов, Иван Т. 104, 296
Балан, Александър Теодоров- 83
Бачо Киро 19
Беделев 302
Бекерле, Адолф Хайнц 233, 234, 249, 250
Белковски, арх. Станчо 153
Белчев, Марко 262
Беляев 131, 132, 134, 135, 231, 232
Бентинг, Чарлс 226, 251, 283, 305, 321
Бешков, г-р Иван 219, 220
Бобчев, проф. г-р Константин Н. 104
Боев, Бончо 258, 296
Боев, Христо (Христо Боев Петашев), генерал-майор 308
Божилов, Добри Хаджиянакиев 65, 66, 67, 71, 80, 93, 101, 104, 105, 106, 107, 115, 122, 148, 178, 219, 221, 224, 250, 255, 304, 307, 330
Божков, Георги 156, 158
Божков, Димитър 288
Борис III, цар 43, 70, 71, 72, 79, 83, 92, 93, 100, 113, 115, 116, 117, 166, 214, 215, 216, 217, 218, 221, 224, 230, 249, 250, 254, 304, 306, 307, 326
Боснев, генерал 148

Бочев, Стоян 14, 101, 105, 152, 153, 178, 226, 227, 238, 239, 246, 258, 259, 260, 261, 268, 269, 270, 271, 284, 286, 290, 292, 293, 294, 295, 298, 299, 319, 321
Бояджиев, г-р Н. 58, 59
Бояджиев, Иван 127, 128, 272, 296
Брукман, Ханс, полковник 224, 249, 252, 254, 304, 307, 316, 330
Бръчков, Димитър 21, 22
Бурилков, Желю 65, 66, 67, 258, 261
Бърнев, Иван (Буби) 171, 172

В

Вазов, г-р Иван 219, 220
Вайгтман 50
Вайцзекер, Ернст фон 218
Вапцаров, Димитър 135, 231
Василев, инж. Димитър 219, 220
Василев, Минко 296
Василев, Никола 123
Василев, Христо 123
Вачов, г-р Константин 78, 92
Вегели, Жак 49, 139
Велчев, Дамян, генерал-полковник 126, 254
Власиу 262
Вулев, Габрил Василев 240, 245, 264, 265, 276, 279, 280, 281, 282, 285, 288, 289, 305
Вулев, Георги Василев 265, 276, 279, 280, 288, 289
Въжаров, Стефан 126
Вълев, Димитър 104, 126, 148, 152, 255
Вьорман, Ернст 217, 218, 249

Г

Галчев 35
Ганев, Христо 97
Ганчев, Петър Г., генерал-майор 117
Ганчев, Ст. 256
Генев, г-р Христо Г. 262
Генев, инж. Георги 41
Генев, инж. Христо Г. 122, 124, 129
Генев, Сава 122, 257
Генев, Стефан 41, 66
Георгиев, Д. 308
Георгиев, Кимон 47, 69, 70, 82, 122, 249
Георгиев, Лазар 120
Гечева, Славка Стефанова 296
Гешов, Георги Радославов 63, 120, 121, 122, 129, 132, 136, 137, 155, 158, 264
Гешов, Евлози 163
Гешов, Иван Евстратиев 49
Гиргинов, Александър 65, 67, 70, 302, 303

Главанаков 272
Глум 31, 50
Голев, Асен 262, 281, 288
Гооргаз, Алберт 251, 252
Гребер 248, 249
Губиделников, Георги Георгиев 14, 104, 258, 271, 277, 290, 291, 292, 296
Гунев, Кирил 14, 71, 80, 93, 95, 96, 98, 99, 101, 104, 125, 127, 128, 152, 230, 255, 302, 303
Гунчев, Стефан 127, 328, 329, 331
Гутшмит 249

А

Дабев, Дружелюб Е. 129, 130
Даваджиева, Еленка (Хени) 42
Дамянов, Атанас 272
Дамянов, Георги 308
Данаилов, проф. Георги 145
Данев, г-р Стоян 49
Дворянов, Н., полковник 240, 277, 278, 279, 283, 294
Де Виская, Гилен 42
Денчев, Денчо 284
Дечева, Тодорка Илиева (Ряскова) 28
Джеров, Асен 62, 108, 129, 137, 155, 158, 265, 281
Димитров, Георги (Георги Д. Михайлов) 137, 140, 232
Добрев, Сокол В. 324
Дорек, г-р 60, 79, 80, 91
Драганов, Първан 113, 114, 217
Драганови, братя 262
Дьо Гол, Шарл 328
Дьооркен 248
Дюран, Казимир Григоров 141, 142, 159
Дюстабанов, Цанко 19

Б

Бле, Карл 50, 63, 111, 120, 248, 249, 251, 252
Евдокия, княгиня 117
Епингер, проф. 92

Ж

Жчев, Рафаил, генерал-майор 115, 116, 219, 230

З

Загорев, проф. г-р Славчо 114, 255
Загорски, Н. 327
Заморски, Казимир 292
Златарски, адвокат 124
Златев, Петко (Пенчо), генерал-лейтенант 69, 70, 71, 74, 249
Златев, М., капитан 331

И

Иванов, Ангел 296
Иванов, Иван, инж. 100, 104, 126, 127, 144
Иванов, Васил Иванов, капитан 28, 29
Иванчев, Сава 117
Игнатиев, Андрей Николаевич 131, 158
Икбал, Мехмед 58, 59
Илиев, г-р Г. 16

Ильовски 129, 130, 131

Й

Йоанна, царица 114, 115, 116, 117, 118, 147, 148, 163, 166, 194, 219, 221, 250, 254, 304, 326
Йотов, Никола 83, 88, 89
Йоцов, проф. Борис 219, 255
Йоцов, Христо 104, 121

К

Календеров, Михаил 69, 72, 75, 76, 77, 84, 232, 233, 302, 303
Календеров, Радослав, полковник 70
Калинов, г-р Т. 296
Калпазанов, Добри 136
Калчев, проф. Панайот Н., архитект 153
Кан 50
Каназирски, Георги 104
Кандев 296
Кант, Имануел 33
Капитанов, Д., генерал-майор 308
Карагьозов, Ангел 83, 85, 214, 255
Каракашев, Владимир 296, 297
Карол I Румънски Хохенцолерн-Зигмаринген, крал 215
Кене, Пиер 72
Кирил, княз Преславски 115, 117, 118
Киселов, Георги 126
Кожухаров, Илия 101, 104, 160
Кожухаров, Тодор 83, 123, 272
Кокосков 153, 154
Колев, Крум, полковник 254
Колчев, Ап., генерал-майор 308
Колчев, Ст. 104
Кондарев, Г. 307
Константинеску 152
Константинов, В. 245, 246
Константинов, майор 305
Константинов, Славе 262
Косев, г-р Й. 104
Костадинов, Кольо Христов, мл. лейтенант 312, 313, 314, 316, 317, 319, 320, 323
Красев, Андрей Стефанов 159
Красев, Стефан 39, 40
Кривицки 231
Кръстенияков, инж. 104
Кулондр 74
Куманов 292
Кумбилиев, Георги, генерал-майор 167, 308
Кунев, Трифон 33
Куцооглу, Георги 262
Куюмджийски, Анжело 104
Кънев, Петър, поручик 44
Кънчев, Гатьо 258
Кършев, Т. Д. 262
Къосеианов, Георги 83, 93, 95, 224, 252, 254, 255, 304, 307, 330

Л

Лаборе, Жак 275

Леви, Давид Яко 280, 282
 Леви, Давичон 258
 Левиев, г-р Маноах 166
 Лещов, г-р Петър 87, 93
 Лингоров 151
 Линденблат 46, 50
 Логофетов, Никола 123
 Лозанов, В. 308
 Любек 21
 Ляпчев, Андрей 28, 31, 43, 48, 60, 85

М

Мазаров, архитект 151
 Малинов, Александър 28, 43, 44, 65, 67, 224, 304, 307
 Маринов, Васил 160
 Маринов, Марин 284
 Мария-Луиза, княгиня 115, 118
 Марков, Стефан Александров 159
 Мендилев 262
 Мечкаров, Йордан 105
 Мирков, г-р Владислав 274
 Митков, Йордан Стабрев 242, 300, 302, 303
 Михов, Васил, свещеник 20
 Михов, Никола, генерал-лейтенант 115
 Михов, проф. Никола, академик 20
 Младжов, Васил 262
 Молов, проф. Владимир 59, 60, 92, 302
 Момчилов, Никола 70, 249
 Мосинов, Никола 262, 281, 288
 Мошанов, Стойчо 83, 92, 104, 160, 252, 255, 331
 Муравиев, Константин 122
 Мусорлиев 262
 Мушанов, Никола 44, 69, 82, 224, 304, 307, 330
 Мюллер 230

Н

Наежда, княгиня 117
 Наудагер, Едуард 248
 Начев, Иван Христов, лейтенант 309, 310, 311
 Недев, Никола, генерал-майор 160
 Недков, Недко Димитров 228, 234
 Негялков, г-р Дечо Иванов 258, 278, 292, 293, 296
 Нидермайер 46
 Никифоров, Стоян 101, 104
 Нимаер, сър Ото 75, 76, 77
 Норман, Монтегю 73, 77

О

Огнянов, Александър 255
 Ораховац, проф. г-р Димитър 148

П

Палавеев, Дончо С. 262, 263
 Палазов, Илия 98, 120
 Палас 46
 Палийски, Иван 123
 Панайотов 235
 Партов, г-р Константин 219
 Пастухов, Иван 154

Пеев, Велизар 105, 258
 Пенчев, Коста 146
 Пернигони, архитект М. 171
 Петров, инж. Христо 219, 220
 Пико, Жорж Франсоа 81, 274, 275
 Пипев, Стефан 66, 88
 Пиронков 27
 Попов, Анго 262
 Попов, Борис 122, 128
 Попов, Иван 217
 Попов, проф. Методу 77
 Пул 78

Р

Радев, Тодор, генерал-майор 70, 83, 252, 255
 Радулов, Т. 316
 Райков, Ив. 305
 Рибентрон, Йоахим фон 215
 Рихтхофен, Херберт Фрайхер фон 14, 179, 215, 233
 Розенберг, Морис 296
 Ройсел 230
 Руберти, С. 104
 Русев, Иван, генерал-майор 123
 Русев, Руси, генерал-лейтенант 219, 220
 Русел, г-р 230
 Русчев, Георги 258
 Ръосли 230
 Рюмелин, г-р Е. 233, 249
 Рясков, Илия Марков (син) 41, 42, 125, 178, 191, 193, 228, 238
 Рясков, Илия Марков (баща) 19, 20
 Рясков, Никола Марков, генерал-майор 19, 20, 23, 41
 Рясков, Никола Марков (син) 42, 86, 119, 124, 175, 228, 309, 310
 Рясков, Сава Марков (син) 42, 122, 124, 128, 136, 161, 165, 171, 172, 173, 174, 175, 178, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 228, 232
 Ряскова, Златка 146
 Ряскова, Любка 191
 Ряскова, Мария 19
 Ряскова, Радка Савова (Генева) 41, 42, 67, 83, 119, 123, 124, 128, 136, 146, 174, 191, 192, 194, 199, 224, 228, 238, 256, 257, 311, 318

С

Саванин, Александър Степанович 135, 136, 139, 140, 158, 222, 231, 232, 234, 263
 Савов, Димитър 123, 255
 Салабашев, Иван Петров 49
 Силянов, Христо 95
 Симеон II, цар 115, 116, 117, 118, 148, 219, 221, 230, 244, 248, 250, 273, 304, 315, 326, 330
 Симеонов, г-р 259
 Сираков, Радоу, генерал-майор 43
 Стайнов, проф. Петко 74, 78
 Стамболийски, Александър 44
 Стамболов, борсов посредник 238, 292
 Станхойзер 50

Статков, г-р Захарий 296
 Стен, Ивар 58, 230
 Стефан, екзарх (Стоян Попгеоргиев Шоков) 116, 127
 Стефан Караджа 19
 Стефанов, М. 220
 Стефанов, Стефан 44, 45, 69, 97, 302
 Стойчев, Ст., ст. лейтенант 309
 Стоянов, Найденов 262, 288
 Стоянов, Никола 72, 75, 76, 77, 104, 232
 Стоянов, проф. Петко 94, 160, 230
 Стоянов, Харалан Владимиров 159
 Сяров, Димо 262

Т

Таджер, Езра 45
 Тауч, проф. 24, 25
 Такворян, Таквор 262
 Таслакова, Марийка Илиева (Ряскова) 118, 127
 Татаров, Стою 246, 272
 Тенеб, Михаил 101, 104
 Теодоров, Теодор 44
 Тодоров, Петър 46, 47, 69, 70, 302
 Тодоров, Т. 104
 Токаджиев, Крум 288, 289
 Томасян 262
 Точков, г-р Димитър 50
 Тошев, Андрей 83, 84, 89, 92, 93, 197, 199, 200, 201, 204, 211, 212, 213, 214, 224, 229, 242, 244, 252, 254, 255, 274, 304, 307, 326, 330
 Трамзен 248, 249
 Турдоглу, Д. 262
 Турдоглу, К. 262
 Търнър, Мелони 284, 285
 Тютюнджиян 262

У

Уайлс, проф. Джеймс 226, 283, 285, 321
 Узунов, Дочо 254

Ф

Фаденхехт, проф. г-р Йосиф 33, 62, 116, 117
 Фердинанд I, цар 43, 116, 117, 306
 Фикри 262
 Филарет, митрополит Ловчански 115, 116, 219, 230, 250
 Филипов, Ив. 262
 Филов, проф. г-р Богдан 113, 114, 115, 224, 255
 Франгя, Антон, архиепископ 158
 Франц-Фердинанд, ерцгерцог на Австрия 42
 Франше д'Епре, Луи, генерал 43

Х

Хаджииванов 262
 Хаджииванов, г-р 148
 Хаджимисев, Панчо 75, 76, 77, 78
 Хаджистойчев, Христо 23
 Хайкман 249
 Хайнбург, Курт 216, 217
 Ханджиев, г-р 83, 114
 Харизанов, Иван 137

Хемниц 45
 Хенинг, архиепископ 249
 Хенкес, проф. Харолд 191
 Хирш, барон Мориц (Морис дьо) 28
 Хитлер, Адолф 215, 216, 245, 252, 315
 Хойслер, Рихард 50, 64, 101, 104, 111, 230, 248
 Хорозов, Крум 184, 185
 Христов, Велико 222, 321
 Христов, Димитър 38, 39
 Христов, Дочо 219
 Христов, г-р Стоян 259, 292
 Хрушчов, Никита Сергеевич 328, 329
 Хубър, Херберт 43

Ц

Цанев, Стефан, генерал-лейтенант 83
 Цанев, Тодор 323
 Цанева, Габриела 323
 Цанков, Георги, генерал-лейтенант 308
 Цветанов, проф. Гаврил Цветанов 167, 226, 227, 235, 237, 242, 243, 245, 246, 277, 278, 283, 284, 285, 286, 290, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 305, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 323
 Цветков, Цветан Ненков 248, 250, 251, 252, 253, 255, 258, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 280, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 298, 302, 303
 Ценов, Димитър Апостолов 144, 145
 Цонев, г-р Христофор 292, 296

Ч

Чакъров, Д. 308
 Чалбуков, Георги 262, 281, 288
 Чамер унд Остен, Ханс фон 253, 255
 Чапрашиков, Александър 262
 Чапрашиков, Стефан 233, 242, 252, 253, 262
 Чембърлейн, сръб Остин 74, 75, 76, 77, 232, 233, 234
 Чолаков, проф. Станчо 272

Ш

Шахт, Хялмар 47, 73, 77, 78
 Шейсон, Пиер 85, 274, 275
 Шишков, Христо 158
 Шлипер, Густав 27, 31, 41, 46, 63, 70, 71, 78, 99, 233
 Шух, Леон 50

Щ

Щанге 50
 Щерев 296
 Щраус 26

Ю

Югов, Антон 326, 327
 Яблански, Димитър М. 99
 Янков, Михаил К. 251, 253
 Янчулев, Методи 160

ПОКАЗАЛЕЦ НА ГЕОГРАФСКИТЕ ИМЕНА

А

Австралия 57, 113
Австрия 51, 57, 68, 79, 82, 112, 318
Австро-Унгария 42
Амстердам 25, 42, 46
Анверс 23, 25, 41, 170, 228, 237, 238, 317
Англия 42, 43, 51, 57, 61, 75, 113, 232, 240, 304, 318, 321
Анхиало 116

Б

Баден-Баден 233
Базел 72, 77, 238
Балкански полуостров 148, 151
Банкя 305
Баня, Карловско 116
Белгия 24, 42, 57, 68, 82, 113, 170, 224, 228, 232, 237, 296, 304, 307, 317, 318, 330
Белград 321
Белене 160, 163, 167, 184, 185, 308, 313, 314, 327
Берлин 14, 27, 28, 47, 49, 50, 62, 63, 70, 74, 77, 99, 101, 104, 111, 113, 114, 125, 143, 168, 179, 215, 216, 217, 218, 228, 230, 233, 238, 242, 248, 251, 252, 253, 304
Бларикум, Холандия 191, 193
Бобовдол 128, 230
Боровец 92, 116, 118, 119, 120, 149, 150, 151, 153, 154, 162, 164, 175, 211, 212, 213, 224, 250, 254, 255, 274, 275, 305, 307
Борушица, Старозагорско 51
Босилеград 44, 217
Бостън 42
Ботевград 120, 155
Бояна 224
Брадфорд 42
Бреница, Плевенско 119
Будапеща 329
Буенос Айрес 42
Букурещ 251
Бургас 27, 228
България 19, 21, 25, 28, 39, 40, 42, 43, 44, 46, 47, 51, 57, 58, 60, 61, 62, 68, 71, 73, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 91, 95, 96, 99, 107, 109, 110, 112, 113, 117, 122, 124, 125, 131, 132, 134, 135, 137, 138, 140, 141, 142, 144, 157, 158, 161, 164, 165, 167, 168, 169, 179, 180, 208, 215, 216, 217, 218, 231, 232, 233, 242, 247, 249, 260, 262, 265, 268, 270, 271, 274, 275, 279, 281, 284, 288, 289, 304, 308, 315, 316, 318, 322, 326, 327
Бяла Слатина 119

В

Варна 46, 49, 51, 62, 65, 107, 108, 159, 224, 249, 273, 302
Велико Търново 28, 29, 51, 228, 238, 256, 302, 317, 326, 327, 330
Вигин 51
Виена 42, 60, 78, 80, 92, 113, 124, 128, 229, 230, 238
Витоша 149, 164
Владайска река 149
Владая 148, 149, 179
Волюяк 92
Враня 116, 117
Враца 51

Г

Габрово 19, 146, 164, 224, 227, 237, 292, 304, 307, 313, 317, 324, 325, 328, 329, 330, 331
Гара Левски 86
Германия 27, 31, 34, 42, 46, 47, 51, 56, 57, 59, 62, 63, 68, 77, 78, 80, 81, 82, 110, 112, 113, 125, 179, 180, 208, 215, 216, 217, 218, 224, 234, 238, 240, 245, 248, 249, 250, 251, 264, 265, 270, 271, 279, 280, 281, 288, 289, 304, 307, 315, 316, 318, 327, 328
Главното губернаторство, Генерал-губернаторството (Полша) 112
Говедарци, Самоковско 154
Голямо Конаре (Съединение), Пловдивско 119
Горна Оряховица 24, 29, 111, 160, 228, 256
Гърция 58, 60, 79, 82, 90, 91, 208, 238, 296, 318

Д

Дания 113
Дедеагач 217
Диарбекир 19
Добруджа 40, 124, 168 *виж също Южна Добруджа*
Долни Дъбник, Плевенско 147
Доспей-махала, Самоковско 155, 156, 157, 158
Дряново 19
Дунав 19, 54, 202
Дупница 128, 130, 225, 226, 230

Е

Евксиноград 116, 214
Европа 25, 43, 47, 61, 152, 164, 253
Егея 217
Египет 57
Енос 39

Ж

Женева 61, 85, 229, 274

З

Западна Европа 163

Западна Тракия 44, 134

Западни покрайнини 44

Златни мостове 164

И

Източна Тракия 40

Индия 57

Италия 51, 57, 60, 68, 88, 113, 148, 318, 327

К

Кнежа 119

Княжево 147

Крайова 113, 168

Ксанти 217

Кърджали 292

Л

Левски, Плевенско 38

Ленинград (Санкт Петербург) 231

Ловеч 226, 227, 269, 294, 295, 296

Лозана 42, 62, 72, 125, 228, 238, 251

Лондон 25, 39, 48, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 85, 232, 233, 238, 264, 276

Луковит 265

М

Мадагаскар 57

Македония 134, 217

Мальовица 154

Манхайм 31, 32, 228

Мездра 51, 120

Мелбърн 42

Мидия 39

Монтевидео 42, 228, 238, 318

Москва 131, 135, 136, 140, 231, 328

Мюнхен 31, 32, 171, 215, 216, 228

Н

Нова Зеландия 42, 57, 113

Норвегия 113

Ньой 44

Ню Йорк 48, 50, 59, 85

Нюрнберг 224, 233, 254, 307

О

Обидим, Гоцеделчевско 86

Одеса 22

Одринска Тракия *виж Източна Тракия*

П

Панчарево 122, 123, 163, 168, 191, 192, 194, 224, 232, 305

Париж 46, 50, 60, 61, 72, 73, 74, 77, 78, 296

Плевен 36, 38, 39, 41, 43, 147, 229, 304

Пловдив 62, 65, 107, 108, 205, 262, 264, 276, 279, 280, 288

Полша 57, 68, 82, 113

Прага 111

Протекторат (Чехия и Моравия) 112

Р

Рила 153, 154, 155, 156

Рилски басейн 116

Рим 215

Родопи 202

Ротенбург 233

Ротердам 91, 191

Румъния 19, 43, 44, 113, 153, 215, 251

Русе 46, 49, 62, 65, 107, 108, 205, 290

Русия 42, 43, 51, 328, 329

Рясовци 19

С

Самоков 119, 149, 153, 154, 155

Сараево 42

Свищов 20, 21, 23, 136, 145, 160, 228, 304, 330

Севлиево 41, 159, 165, 226, 228, 232, 237, 238, 256, 296, 304, 305, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 317, 320, 324, 326, 327, 328, 330, 331

Семеринг, Австрия 6, 92, 197

Сигни 42

Ситняково 116

Скравена, Ботевградско 120, 250

Сливен 45, 127, 258

Словакия 148

Созопол 116

София 27, 28, 31, 32, 34, 37, 41, 42, 43, 49, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 74, 75, 77, 78, 79, 81, 85, 92, 94, 98, 100, 107, 108, 111, 112, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 129, 131, 135, 139, 142, 143, 144, 148, 152, 160, 163, 164, 166, 167, 173, 178, 179, 199, 200, 201, 204, 205, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 221, 222, 223, 224, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 241, 242, 244, 246, 247, 248, 249, 251, 253, 255, 256, 257, 258, 260, 262, 264, 266, 268, 270, 272, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 282, 283, 285, 286, 288, 290, 292, 294, 295, 296, 299, 302, 304, 305, 307, 308, 310, 311, 312, 313, 315, 316, 317, 320, 321, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 330

Станке-Димитрово *виж Дупница*

Стара планина 39, 40, 118, 147

Старо-ново село, Дупнишко 128

Стокхолм 58, 230

Струмица 44, 217

Съединени американски щати 28, 42, 51, 57, 59, 61, 62, 73, 78

Сърбия 42

Сърбо-Хърватско-Словенско кралство 44

Съюз на съветските социалистически републики 49, 57, 101, 111, 113, 130, 132, 134, 135, 136, 137, 139, 217, 231, 232, 327

Т

Троян 39

Травна 16, 51, 118, 147, 163, 182, 254

Турция 39, 40, 58, 79, 82, 90, 91, 208, 251, 318

Търново 331

У

Унгария 42, 57, 68, 88, 124, 215, 216, 329
Уругвай 25

Ф

Финландия 57, 296
Фландрия 25
Франция 42, 43, 51, 57, 61, 68, 73, 81, 88, 113, 232, 274, 275, 304, 318, 328

Х

Хага 193
Хайделберг 33
Хамбург 49, 59, 62, 68
Хасково 59, 262
Холандия 51, 57, 113, 191, 193, 232, 318

Ц

Цариброд 44, 60, 217
Цариград 59, 251, 253
Централна Европа 100, 112
Цюрих 80

Ч

Червен бряг 119
Черно море 54
Чехословакия 57, 68, 82

Ш

Швейцария 42, 57, 60, 68, 72, 82, 148, 149, 224, 232, 238, 296, 307, 318, 327, 330
Швеция 58, 59

Ю

Югоизточна Европа 285, 321
Югославия 217, 238, 254, 296, 318
Южна Америка 57
Южна България 39, 98
Южна Добруджа 40, 44, 113, 179, 180, 215, 216, 217, 218
Юрчки рид 157, 158

Я

Япония 42, 113

МАРКО РЯСКОВ. СПОМЕНИ И ДОКУМЕНТИ

Българска

Първо издание

Формат 16/70х100

Печ. коли 21,5

Издание на Българската народна банка